

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**KUR'ÂN-SÜNNET AKTARIMININ KESİŞİM
NOKTALARI BAĞLAMINDA KÜTÜB-İ SİTTE'DE
RİVÂYETİ BULUNAN KURRÂ MUHADDİSLER**

Cafer DAŞKIN

Danışman

**Dr. Öğr. Üyesi
Ahmet Tahir DAYHAN**

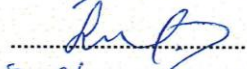
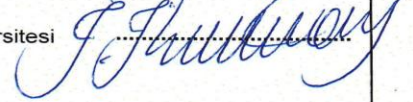
İZMİR - 2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : CAFER DAŞKIN
Öğrenci No : 2013800526
Tez Başlığı : Kur'an-Sünnet Aktarımının Kesişim Noktaları Bağlamında Kütüb-i Sitte'de Rivayeti Bulunan Kurra Muhaddisleri

Savunma Tarihi : 17/05/2019
Danışmanı : Dr.Öğr.Üyesi Tahir DAYHAN

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Dr.Öğr.Üyesi Tahir DAYHAN	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr.Süleyman GÖKBULUT	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr.İbrahim KUTLUAY	- İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	

CAFER DAŞKIN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği ☒ / oy çokluğu() ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum; **“Kur’ân-Sünnet Aktarımının Kesişim Noktaları Bağlamında Kütüb-i Sitte’de Rivâyeti Bulunan Kurrâ Muhaddisler”** adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15/04/2019

Cafer DAŞKIN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Kur'ân-Sünnet Aktarımının Kesişim Noktaları Bağlamında Kütüb-i Sitte'de Rivâyeti Bulunan Kurrâ Muhaddisler

Cafer DAŞKIN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Temel İslam Bilimleri Programı

Kur'ân âyetleri lafız, telaffuz ve mâna itibariyle gelecek nesillere eksiksiz olarak aktarılmıştır. Kur'ân'ın anlam bütünlüğünü koruyucu mahiyetteki Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sözleri, davranışları ve onayladıkları da gerek sahâbe nesli, gerekse onları güzellekle takip eden tâbiûn ve etbâu't-tâbiûn kuşağı tarafından en ince ayrıntısına kadar tespit edilerek sonraki nesillere nakledilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in rivâyeti kurrâ râvîler, Sünnet'i oluşturan hadislerin rivâyeti ise muhaddis râvîler vasıtasıyla yerine getirilmiştir. İslâm'ın bu iki ana kaynağının aktarımında ortak râvîlerin sayısı oldukça fazladır.

Kur'ân-ı Kerîm'in mushaf hâline getirilmesi ve istinsâh edilmesi süreçleri -esasen pek de önemli sayılmayacak bir takım itirazlar olmakla birlikte- büyük sorunlar yaşanmadan tamamlanmıştır. Allah (c.c.)'ın, Kitâbını koruyacağını açıkça beyân etmesi de Kur'ân'ı nakleden râvîlere bir takım sûizanların beslenmesine engel olmuştur.

İslâm dininin ikinci kaynağı olan Sünnet'in aktarım sürecinde ise bir takım itirazlar, özellikle sahâbe neslinden sonra gelen râvîlere yapılan ithamlar olmuştur. Söz konusu itiraz ve ithamlar, ilk asırlarda hadîs uydurma hadîselerinin vuku bulması, çağdaş dönemde ise özellikle müsteşriklerin tarafgir yaklaşımları yüzünden katlanarak artmıştır.

Oysa İslâm medeniyetini ortaya çıkaran tarihi süreç dikkatli bir biçimde ve yeniden gözden geçirildiğinde, Kur’ân’ın aktarıcısı olan râvîlerin bir kısmının, aynı zamanda Sünnet’in de aktarımına hizmet eden “muhaddisler”den oluştuğu farkedilecektir.

Söz konusu kesişim noktalarını ortaya koyacak örnekleri/örnek şahsiyetleri, Kütüb-i Sitte’deki hadîs ricâli arasından ve hadis tarihi içerisinden bulup ortaya çıkarmayı hedeflemiş olan tezimiz, iki kaynağın ortak râvîleri üzerinden Kur’ân ve Sünnet’in korunmuşluğu kavramına bütüncül bir yaklaşımda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Kur’ân, Kırâat, Sünnet, Hadîs, Kurrâ, Râvî, Muhaddis.

ABSTRACT

Master's Thesis

**Reciters-Muhaddiths who have Narrations in The Kutub al Sittah
In The Context of Intersection Points of The Qur'an-Sunnah
Transmission**

Cafer DAŞKIN

Dokuz Eylul University

Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Basic Islamic Sciences Program

The verses of the Qur'an have been fully conveyed to next generations by word, pronunciation and meaning. The words of the Prophet (pbuh), his behaviors and approvals that protect the integrity of meaning of the Holy Qur'an, were identified to the finest detail and transferred to the next generations by Sahaba, Tabi'een and Taba al-Taba'een who followed them beautifully. The transmission of the Qur'an are carried out by kurrâ-rawis (reciters-narrators), and the transmission of Sunnah and the hadiths that formed it are carried out by the muhaddith rawis. The number of common rawis in the transferring of these two main sources of Islam is quite high.

The process of turning the Qur'an Kareem into mushaf and making a copy from it -although there are a number of objections that are not really important- were completed without major problems.

In the process of the transferring of Sunnah which is the second source of the religion of Islam, a number of objections the accusations have been directed to the rawis/narrators who came after the generation of sahaba. These objections and accusations have increased exponentially due to the occurrence of hadith fabrications in the first centuries, and the orientalist's partial approaches in the contemporary period.

However when the historical process that reveals Islamic civilization is revised carefully, it will be noticed that some of the Reciters who are the carrier of the Qur'an, are also composed of the Muhaddiths who serve the transmitting of the Sunnah.

Our Master thesis targetting to reveal the mentioned intersection points by means of example figures, aims to provide a holistic approach to the concept of the protection of the Qur'an and Sunnah together by way of the common rawis of the both sources.

Keywords: Qur'an, Qiraat, Prophetic Sunnah, Hadith, Narrator, Reciters, Muhaddiths.

KUR'ÂN-SÜNNET AKTARIMININ KESİŞİM NOKTALARI BAĞLAMINDA KÜTÜB-İ SİTTE'DE RİVÂYETİ BULUNAN KURRÂ MUHADDİSLER

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	xiii
I. GİRİŞ.....	1
II. KONU, KAYNAKLAR ve YÖNTEM	3
A. Araştırmanın Konusu, Önemi, Amacı.....	3
B. Kaynaklar ve Yöntem.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

SAHÂBE DÖNEMİ KURRÂ MUHADDİSLER

1.1. OSMÂN b. AFFÂN (r.a.) (ع)	7
1.2. ALİ b. EBÎ TÂLİB (r.a.) (ع)	11
1.3. ÜBEYY b. KÂ'B (r.a.) (ع)	16
1.4. ABDULLAH b. MES'ÛD (r.a.) (ع)	19
1.5. ZEYD b. SÂBİT (r.a.) (ع)	22
1.6. EBÛ MÛSÂ el-EŞ'ARÎ (r.a.) (ع)	25

1.7. EBÜ'd-DERDÂ (r.a.) (ع)	27
1.8. EBÛ HUREYRE ed-DEVSÎ (r.a.) (ع)	30
1.9. ABDULLAH b. ABBÂS (r.a.) (ع)	37
1.10. ABDULLAH b. es-SÂİB (r.a.) (بخ م ع)	42

İKİNCİ BÖLÜM

MUHADRAMÛN VE TÂBİÛN DÖNEMİ KURRÂ MUHADDİSLER

2.1. HITTÂN b. ABDİLLAH (م ع)	44
2.2. el-ESVED b. YEZÎD (ع)	45
2.3. MESRÛK b. el-ECDA' (ع)	47
2.4. ALKAME b. KAYS (ع)	49
2.5. ZİRR b. HUBEYŞ (ع)	51
2.6. UBEYD b. NUDAYLE (م ع)	53
2.7. ABDULLAH b. HABÎB b. RUBEYYİA (ع)	55
2.8. ABDULLAH b. AYYÂŞ (م ق)	57
2.9. İMRÂN b. MİLHÂN (ع)	58
2.10. EBÜ'L-ESVED ed-DÜELÎ (ع)	59
2.11. RUFY' b. MİHRÂN (ع)	61
2.12. YAHYÂ b. VESSÂB (م ت س ق)	63
2.13. YAHYÂ b. YA'MER (ع)	65
2.14. MÜCÂHİD b. CEBR (ع)	67
2.15. SÂİD b. CÜBEYR (ع)	70
2.16. el-HASEN b. EBİ'L-HASEN (ع)	74
2.17. ÎSÂ b. ABDİRRAHMAN (د ت سي ق)	80
2.18. NASR b. ÂSIM el-LEYSÎ (ي م د س ق)	81
2.19. HUMRÂN b. A'YEN (ق)	82

2.20. EBÛ CA'FER el-KÂRÎ (د)	83
2.21. YEZÎD b. RÛMÂN el-ESEDÎ (ع)	84
2.22. ABDURRAHMAN b. HÛRMÛZ el-A'RAC (ع)	86
2.23. ŞEYBE b. NÎSÂH el-KÂRÎ (ع)	88
2.24. MÛSLÎM b. CÛNDÛB (عخ ت)	89
2.25. ABDULLÂH b. ÂMÎR b. YEZÎD el-MUKRÎ' (م ت)	90
2.26. ABDULLAH b. KESÎR ed-DÂRÎ (ع)	92
2.27. TALHA b. MUSARRÎF b. AMR el-HEMDÂNÎ (ع)	93
2.28. SÛLEYMÂN b. MÎHRÂN el-ESEDÎ (el-A'MEŞ) (ع)	95
2.29. HUMEYD b. KAYS el-A'RAC (ع)	101
2.30. ÖMER b. ABDİRRAHMAN b. MUHAYSİN el-KÂRÎ (م ت س)	103
2.31. EBÛ AMR b. el-ALÂ (قد فق)	104
2.32. ATIYYE b. KAYS el-KÎLÂBÎ (خت م ة)	106
2.33. YAHYÂ b. el-HÂRÎS ez-ZÎMÂRÎ el-ĞASSÂNÎ (ة)	108
2.34. ŞİBL b. ABBÂD el-KÂRÎ (خ د س فق)	110
2.35. KARSE' ed-DABBÎ (د تم س ق)	111
2.36. EVS b. DAM'AC en-NEHAÎ (م ة)	112
2.37. SA'D b. UBEYD ez-ZÛHRÎ (ع)	113
2.38. ŞEHR b. HAVŞEB el-EŞ'ARÎ (بخ م ة)	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ETBÂU'T-TÂBÎÎN DÖNEMİ KURRÂ MUHADDİSLER

3.1. NÂFÎ' b. ABDİRRAHMAN el-KÂRÎ (فق)	117
3.2. EBÂN b. TAĞLÎB er-RABÊÎ el-KÂRÎ (م ة)	119
3.3. MUHAMMED b. ABDİRRAHMAN b. EBÎ LEYLÂ (ة)	121
3.4. HAMZE b. HABÎB b. UMÂRA el-KÂRÎ (م ة)	123

3.5. YAHYÂ b. ZEKERİYYÂ b. EBÎ ZÂİDE (ع).....	126
3.6. UBEYD b. AKÎL b. SABÎH el-HİLÂLÎ el-MUKRÎ' (د س).....	128
3.7. HÂLİD b. YEZÎD b. SÂLİH el-MÜRRÎ (مد س ق).....	129
3.8. SAÎD b. ABDİLAZÎZ b. EBÎ YAHYÂ et-TENÛHÎ (بخ م ٤).....	130
3.9. ÎSÂ b. ÖMER el-ESEDÎ el-HEMDÂNÎ (ت س).....	133
3.10. ÎSÂ b. ÖMER es-SEKAFÎ	134
3.11. MA'RÛF b. MÜŞKÂN (ق)	135
3.12. SELLÂM b. SÜLEYMÂN el-MÜZENÎ el-KÂRÎ(ق)	137
3.13. HAFS b. SÜLEYMÂN el-ESEDÎ el-KÂRÎ (ت عس ق)	138
3.14. İSMÂÎL b. CA'FER b. EBÎ KESÎR el-ENSÂRÎ (ع).....	141
3.15. ABDULLAH b. İDRÎS b. YEZÎD (ع).....	143
3.16. İSHÂK b. MUHAMMED b. ABDİRRAHMAN (د)	146
3.17. IRÂK b. HÂLİD b. YEZÎD el-MÜRRÎ (قد)	147
3.18. SÜVEYD b. ABDİLAZÎZ es-SÜLEMÎ (ت ق)	149
3.19. YA'KÛB b. İSHÂK b. ZEYD el-HADRAMÎ el-MUKRÎ' (م د تم س ق)....	151
3.20. ABDÛLMELİK b. KURAYB el-BÂHİLÎ (خ مق د ت).....	153
3.21. ABDÛLVÂRİS b. SAÎD b. ZEKVÂN et-TEMÎMÎ (ع).....	155
3.22. ŞÛCÂ' b. EBÎ NASR el-MUKRÎ' (عخ)	157
3.23. ÖMER b. HÂRÛN b. YEZÎD es-SEKAFÎ (ت ق).....	159
3.24. ABDÛLVEHHÂB b. ATÂ el-HAFFÂF (عخ م ٤).....	161
3.25. YAHYÂ b. ÂDEM b. SÜLEYMÂN el-KURAŞÎ (ع).....	162
3.26. İSHÂK b. YÛSUF b. MİRDÂS el-KURAŞÎ (ع)	165
3.27. UBEYDULLÂH b. MÛSÂ b. EBÎ'L-MUHTÂR (ع).....	166

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ETBÂU'T-TÂBÎİN DÖNEMİ SONRASI KURRÂ MUHADDİSLER

4.1. HÂLİD b. YEZÎD b. ZİYÂD el-ESEDÎ el-MUKRÎ' (خ).....	170
4.2. ABDULLAH b. SÂLİH b. MÜSLİM el-MUKRÎ'	171
4.3. ŞÜRAYH b. YEZÎD el-MUKRÎ' (د س)	174
4.4. ABDULLAH b. YEZÎD el-KURAŞÎ (ع)	175
4.5. el-KÂSİM b. SELLÂM el-BAĞDÂDÎ (ر د).....	177
4.6. SÜLEYMÂN b. DÂVÛD b. HAMMÂD (د س)	179
4.7. AHMED b. SÂLİH el-MISRÎ (خ د تم).....	180
4.8. YÛNUS b. ABDİLA'LÂ es-SADEFÎ (م س ق)	182
4.9. HAFS b. ÖMER b. ABDİLAZÎZ el-MUKRÎ' (ق)	184
4.10. SÂLİH b. ZİYÂD b. ABDİLLAH es-SÛSÎ (س).....	186
4.11. İMRÂN b. MÛSÂ el-LEYSÎ el-MUKRÎ' (ت س ق)	188
4.12. HİŞÂM b. AMMÂR b. NUSAYR es-SÛLEMÎ (خ ء).....	189
4.13. ABDULLAH b. AHMED b. BEŞÎR el-BEHRÂNÎ el-MUKRÎ' (د ق)	193
4.14. el-VELÎD b. UTBE el-EŞCAÎ el-MUKRÎ' (د).....	195
4.15. ABDÛLHAMÎD b. SÂLİH el-BÛRCÛMÎ (س).....	197
4.16. HALEF b. HİŞÂM b. SA'LEB el-MUKRÎ' (م د).....	199
4.17. RAVH b. ABDİLMÜ'MİN el-HÛZELÎ el-MUKRÎ' (خ).....	201
4.18. MUHAMMED b. el-MÛTEVEKKİL el-KURAŞÎ el-MUKRÎ' (د)	202
4.19. MUHAMMED b. İSHÂK b. MUHAMMED el-MUKRÎ' (م د).....	205
4.20. SEHL b. MUHAMMED b. OSMÂN el-MUKRÎ' (د س).....	206
4.21. MUHAMMED b. HÂRÛN er-RABÊÎ (فق)	208
4.22. MUHAMMED b. YEZÎD b. MUHAMMED el-MUKRÎ' (م ت ق)	210
4.23. MUHAMMED b. el-FERAC el-KURAŞÎ el-MUKRÎ' (م د).....	212
4.24. ABDULLAH b. ATIYYE el-MUKRÎ' (س).....	213
SONUÇ	214
KAYNAKÇA	219

KISALTMALAR

Genel:

b.	Bin
bt.	Binti
Bkz.	Bakınız
c.c.	Celle Celâlühû
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	Hicrî
Hz.	Hazreti
Krş.	Karşılaştırınız
r.a.	Radiyallâhu Anh
r.anhâ	Radiyallâhu Anhâ
r.anhüm	Radiyallâhu Anhüm
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
Thk.	Tahkîk eden

Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl:

(ع)	Kütüb-i Sitte
(خ)	Buhârî, es-Sahîh
(خت)	Buhârî, es-Sahîh (Muallak rivâyet)
(خ ؛)	Buhârî, el-Edebü'l-Müfred
(عخ)	Buhârî, Ef'âlü'l-İbâd
(م)	Müslim, es-Sahîh
(مق)	Müslim, Mukaddime

- (د) Ebû Dâvûd, es-Sünen
- (مد) Ebû Dâvûd, Kitâbü'l-Merâsil
- (قد) Ebû Dâvûd, Kitâbü'r-Red alâ Ehli'l-Kader
- (خد) Ebû Dâvûd, Kitâbü'n-Nâsih ve'l-Mensûh
- (صد) Ebû Dâvûd, Fedâilü'l-Ensâr
- (ت) Tirmizî, Câmiu't-Tirmizî
- (تم) Tirmizî, eş-Şemâil
- (س) Nesâî, es-Sünen
- (سي) Nesâî, Kitâbü Ameli Yevmin ve Leyletin
- (ص) Nesâî, Hasâisu Emîri'l-Mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib
- (عس) Nesâî, Müsnedü Ali Radıyallâhu anh
- (ق) İbn Mâce, es-Sünen
- (ف ق) İbn Mâce, Kitâbü't-Tefsîr

Cezerî, Ğâyetü'n-Nihâye:

- (ن) Cezerî, en-Neşr fî Kırâeti'l-Aşr
- (ت) Dâni, Kitâbü't-Teysîr
- (ج) Dâni, Kitâbü Câmi'i'l-Beyân
- (ك) Hüzelî, Kitâbü'l-Kâmil
- (مب) Kalânisî, Kitâbü'l-Mebhec
- (س) Kalânisî, Kitâbü'l-Müstenîr
- (ف) Kalânisî, Kitâbü'l-Kifâyeti'l-Kübrâ
- (غا) Ebü'l-Alâ, Ğâyetü'l-İhtisâr
- (ع) Yukarıda adı geçen Kırâat kitaplarının tümü

I. GİRİŞ

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in en mühim vazifesi *tebliğ* ve *tebyîndir*.¹ O (s.a.v.) Allah (c.c.)'dan aldığı vahyi hiç şüphesiz eksiksiz olarak insanlara tebliğ etmiştir. Bu tebliğin yanı sıra gerek uygulamaları, gerekse sözleriyle âyetleri açıklamış ve Kur'ân'ın hayata tatbikini sağlamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) vahye muhatap olması hasebiyle en büyük müfessir ve Kur'ân-ı Kerîm'in baş muallimidir. O'nun vefâtından sonra Hz. Ömer (r.a.)'in halîfeliği esnasında Kur'ân mushaf haline getirilmiş, Hz. Osman döneminde istinsâh edilmiştir. Daha sonraları ise Kırâat ilmi ortaya çıkmıştır.

Sözlükte **Kırâat**, “okumak, tilâvet etmek, telaffuz etmek” anlamında masdar; “sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilâvet etme anlamında isimdir.”² Thomas P. Hughes (1939), kırâatin türediği kökün “kara” şeklinde İbrânîce’de bulunduğunu ve Tevrat’ta yer aldığını söylerken;³ Arthur Jeffery (1959), kelimenin İbrânîce’nin yanı sıra Ârâmîce’de de kullanıldığını bildirir.⁴

Kur'ân ilimleri terimi olarak “kırâat” çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Râgıb el-İsfahânî, “*Tertilde harf ve kelimeleri birbirine katmaya denir*”;⁵ Taşköprüzâde, “*Mütevâtir ihtilâf vecihleri bakımından Allah kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'in nazmunun şekillerinden bahseden bir ilim dalıdır*”⁶ diye tarif ederler. Ancak, İbnü'l-Cezerî'nin; “*Kur'ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvîlerine nisbet etmek suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir*”⁷ şeklindeki tanımı daha kapsayıcıdır. Ayrıca Nâfi‘ kırâati, Âsım kırâati gibi, imâmlardan her birinin tercih ettiği okuyuşlar için de “kırâat” terimi kullanılmıştır. “Harf” kelimesi de, özellikle ilk dönemlerde kırâat yerine kullanılmıştır.⁸

¹ Nûr, 24/54; Nahl, 16/44.

² İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, **Lisânü'l-Arab**, Dâru Sâdir, Beyrut 1994, I, 129.

³ Thomas P. Hughes, **Notes on Muhammadanism**, London 1877, s. 14.

⁴ Arthur Jeffery, **The Foreign Vocabulary of the Qur'ân**, Baroda 1938, s. 233.

⁵ Râgıb el-İsfahânî, **Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân**, Thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1992, s. 668.

⁶ Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa, **Miftâhu's-Seâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevdûâtî'l-Ulûm**, Dâru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1975, II, 6.

⁷ İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali, **Müncidü'l-Mukriîn**, Thk. Muhammed Habîbullah eş-Şenkîfî, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1931, s. 3.

⁸ İbnü'l-Cezerî, **Müncidü'l-Mukriîn**, s. 3; Birışık, Abdülhamit, “Kıraat”, **DİA**, XXV, 426.

Kırâat ilmi ile ilgili “*kârî, kurrâ, mukri’, mübtedî, mütevassıt, müntehî, râvî, rivâyet, tarîk, vecih*” gibi terimleri bu ilmi öğreten, öğrenen ve nakledenler hakkındaki eserlerde sıkça kullanılmaktadır. Kırâat kökünden ism-i fâil olan **Kârî** (çoğulu: kurrâ) genel anlamıyla “Kur’ân tilâvet eden” demek olup “mübtedî” ve “müntehî” diye iki kısma ayrılır. İfrad metoduyla⁹ kırâat öğrenmeye başlayıp aynı metotla üç imâmın kırâatini öğrenen kişiye “mübtedî”, kırâatlerin çoğunu ve meşhûr olanlarını okuyarak nakleden kişiye “müntehî”,¹⁰ dört veya beş kırâati ifrad tarîkiyle bilene de “mütevassıt” denmiştir. İlk dönemde ashâbın Kur’ân kırâati konusunda geniş bilgisi olanları “kurrâ” diye anılmıştır.¹¹

Mukri’ terimi, *kırâatleri sağlam ve kesintisiz bir isnadla almış bir üstadın müşâfehe yoluyla (ağızdan ağza) rivâyet eden kırâat âlimini ifade eder*. Bu tabirin ilk olarak, Hz. Peygamber tarafından Birinci Akabe Bey’ati’nin ardından Evs ve Hazrec kabilelerine Kur’ân öğretmek üzere görevlendirilen Mus’ab b. Umeyr (r.a.) için kullanıldığı bildirilir.¹² Kırâatleri imâmlardan doğrudan veya vasıtalı olarak alıp nakleden kimse için “râvî” terimi kullanılırken râvîye nisbet edilen kırâate de “rivâyet” denmiştir.¹³

Hadîs ıstılahında **râvî** (çoğulu: ruvât) terim olarak; “hadîsi öğrenen ve onu edâ terimlerinden biriyle nakleden kişi” mânasında kullanılır. Terim olarak “hadîsi ilk defa söyleyene nisbet ederek rivâyet eden kimse”, bazen de “hadîs hakkında bilgisi olsun veya olmasın onu senediyle rivâyet eden kimse” şeklinde “müsnid”in karşılığı olarak kullanılır. Râvî kelimesinden *fikhü’r-râvî, adâletü’r-râvî, bid’atü’r-râvî, fisku’r-râvî, cehâletü’r-râvî*; çoğulu olan ruvât’tan da *tesmiyetü’r-ruvât, tabakâtü’r-ruvât, ahvâlü’r-ruvât, büldânü’r-ruvât/evtânü’r-ruvât* gibi terimler ortaya çıkmıştır.

I./VII. yüzyılın ikinci yarısında hadîs râvîliği büyük önem kazanmıştır. Hadîslerin yaygın olarak rivâyet edilmeye başlandığı bu dönemde hayatta olan Abdullah b. Amr b. el-Âs, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Ebû Saîd el-Hudrî,

⁹ Kırâat imâmlarına ve râvîlerine nisbet edilen vecihleri birleştirmeden ayrı ayrı okumak anlamında kırâat terimi.

¹⁰ İbnü’l-Cezerî, **Müncidü’l-Mukriîn**, I, 3.

¹¹ Buhârî, **Fezâilü’l-Kur’ân**, 8; Müslim, **Mesâcid**, 54.

¹² İbnü’l-Cezerî, Şemsüddîn Ebü’l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali, **Ğâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ**, Thk. G.Bergstraesser, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2006, II, 299.

¹³ Birışık, Abdülhamit, “Kıraat”, **DİA**, XXV, 426- 428.

Câbir b. Abdillâh, Enes b. Mâlik (r.anhüm) gibi sahâbîler uydurmacılara karşı hadîsleri koruma konusunda büyük çaba harcamışlardır. Bu sahâbîlerin öğrencileri olan Ebû'l-Âliye er-Riyâhî (90/709), Saîd b. el-Müseyyeb (94/713), İbrâhim en-Nehaî (95/714), Şa'bî (104/722) ve Muhammed b. Sîrîn (110/729) gibi muhaddisler hadîste sened sormaya ve râvîlerin durumunu araştırmaya yönelmişlerdir.

II. /VIII. yüzyıl boyunca İbn Şihâb ez-Zührî (124/742), Yezîd b. Ebî Habîb (128/745), Eyyûb es-Sahtiyânî (131/749), Hişâm b. Urve (146/763), Abdullah b. Avn (151/768), Evzâî (157/774), Şu'be b. el-Haccâc (160/776), Süfyân es-Sevrî (161/778), Mâlik b. Enes (179/795), Hammâd b. Zeyd (179/795), Abdullah b. el-Mübârek (181/797), Yahyâ b. Saîd el-Kattân (198/813), Abdurrahman b. Mehdî (198/813) ve İmam Şâfî (204/820) gibi hadîs otoriteleri râvîler üzerindeki araştırmalarını sürdürerek hadîslerin senedinde adları geçen râvîler hayatta ise her zorluğu göze alarak hadîsi onlardan öğrenmeye çalışmışlardır. Râvîlerin güvenilir olup olmadığı tespit edilirken biyografileri yazılmış ve râvîlerle ilgili müstakil bilim dalları ve te'lif türleri ortaya çıkmıştır.¹⁴

II. KONU, KAYNAKLAR ve YÖNTEM

A. Araştırmanın Konusu, Önemi, Amacı

İslâm dininin Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en önemli kaynağı Sünnet'tir. Sünnet, İslâmî ilimlerle iştigal eden – müslim, gayri müslim – hiçbir araştırmacının bigâne kalamayacağı bir kaynaktır. Dolayısıyla sünnet, dini hayata tatbik etmede, özellikle Allah (c.c.)'ın mücmel buyruklarının müfesser hale gelmesinde, yani emredilmiş yada yasaklanmış şeylerin detaylarını öğrenmede çok önemli bir fonksiyona sahiptir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in vefâtından sonraki dönemde gerek sahâbe gerekse tâbiûndan fıkıh, tefsir gibi bazı alanlarda temâyüz etmiş şahsiyetler olmakla birlikte, İslâmî ilimlerin teşekkül edip sistemleşmesi hicri 3. asrı bulmuştur. Bununla birlikte

¹⁴ Efendioğlu, Mehmet, "Râvî", *DİA*, XXXIV, 472, 473.

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in tebliğ ve tebyîni neticesinde oluşan büyük birikim, asırlarca terk edilip daha sonra birden bire ortaya çıkmış da değildir.

Rasûlullâh (s.a.v.) hayatta iken Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri ezberlenip yazıya aktarıldığı gibi, Hız. Peygamber (s.a.v.)'in Allah (c.c.)'in kelâmının anlaşılması ve hayata tatbikinde vazgeçilmez bir öneme sahip olan söz, davranış ve onayları da sahâbe tarafından titizlikle tesbit edilip ezberlenmiş, hatta bazı sahâbîler tarafından yazılmıştır.

İslâmî ilimlerin bir sınıflandırılmaya tâbi tutulmadığı ilk dönemlerde bu mirasın aktarımı birçok alanda ortak/aynı kişiler tarafından yapılmaktaydı. Yalnızca hadîslerin aktarımında değil, Kur'ân-ı Kerîm'in cem' ve istinsâhında da ezbere ve yazıya itibâr edilmiş, elimizdeki mushafın oluşmasında, kırâat vecihlerinin aktarılmasında devrin yetkin kişileri/râvîleri aktif rol oynamışlardır.

Biz bu çalışmamızda, "kurrâ muhaddisler"ın tesbitinin, Hadîs ve Sünnet'in asırlar boyunca nesilden nesile aktarımına karşı ilim çevrelerindeki bakış açısına olumlu katkı sağlayacağı düşüncesinden hareketle; onların her iki alanda sarfettikleri gayretlerini, Hadîs ve Kırâat ilmine olan eşzamanlı katkılarını, ulemâ nazarındaki durumlarını ortaya koymaya çalıştık.

B. Kaynaklar ve Yöntem

Çalışmamıza öncelikle Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî (748/1348)'nin kurrâ tabakâtı alanında yazmış olduğu *Ma'rîfetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-Â'sâr* isimli eserini inceleyerek başladık. dört ciltten oluşan bu eserde bulunan her bir kırâat âliminin ismini, Kütüb-i Sitte râvîlerinin yer aldığı *ricâl kitaplarında* araştırıp ortak olan şahısları tesbit ettik. Bu tesbit işleminde öncelikli olarak Cemâlüddîn Ebû'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî (742/1341)'nin Kütüb-i Sitte ricâli üzerine kaleme aldığı otuz beş ciltlik *Tehzîbü'l-Kemâl* adlı eserinden istifâde ettik. Hadis râvîlerinin hoca ve talebelerini genellikle bu eserden aldık. Bunun yanında *Tehzîbü'l-Kemâl*'in muhtasarı olan fakat ilâve bilgi ve râvîlerin bulunduğu İbn Hacer el-Askalânî'nin *Tehzîbü't-Tehzîb* ve *Takrîbü't-Tehzîb* eserlerinden yararlandık. Yer yer İmâm Zehebî'nin zayıf râvîler hakkında yazmış

olduğu¹⁵ *Mîzânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl* adlı eserine de başvurduk. Sahâbe ve Muhadram olan râvîler hakkında ise çoğunlukla İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* adlı eserine başvurduk. Muhammed b. Sa'd'ın *K. Tabakâtü'l-Kebîr*'inden de yeri geldikçe bazı bilgiler aktarmaya çalıştık.

Kurrâ'nın hoca ve talebelerini tesbitte İmam Zehebî'nin *Ma'rîfetü'l-Kurrâ* eserinin yanında, Şemsüddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali (İbnü'l-Cezerî)'nin *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ* adlı eserinden yararlandık.

Saydığımız bu eserlerin dışında bazı hadîs terimlerinin açıklamasında Mücteba Uğur'un *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*'ne, bazı şahıslar ve terimler hakkında bilgi almak için TDV *İslam Ansiklopedisi* 'ne müracaat ettik. Ayrıca Muhsin Demirci'nin *Kur'ân Tarihi*, Muhammed Mustafa el-A'zamî'nin *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'ân Tarihi*, Muhammed Hamidullah'ın *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, İsmail Lütfi Çakan'ın, *Hadis Edebiyatı (Çeşitleri-Özellikleri Faydalanma Usulleri)* adlı kitaplarından yararlandık.

“Kurrâ muhaddisler” üzerine kaleme aldığımız bu çalışmamızda, ricâl kitaplarından “literatür taraması” yaparak hem kurrâ hem de muhaddis olan şahsiyetleri vefât tarihlerine göre sıralamaya özen gösterdik. *Birinci bölümde* “Sahâbe”, *ikinci bölümde* “Muhadramûn ve Tâbiûn”, *üçüncü bölümde* “Etbâu't-tâbiûn”, *dördüncü bölümde* ise “Tebeu'l-etbâ” tabakasındaki muhaddislere yer verdik. Kırâat ve Hadîs alanlarının her ikisinde de etkin olan ve her iki kaynağın naklinde kesişim noktalarını teşkil eden râvîleri, Kütüb-i Sitte sınırları içerisinde incelemeye çalıştık. Bu inceleme esnasında Hadîs râvîleri ile Kırâat âlimleri arasında sıkı bir ilişki olduğunu, İslâm tarihinde isimleri sembolleşmiş ulemânın hem Hadîs ve Sünnet'in, hem de Kur'ân-ı Kerîm'in aktarılmasına çaba gösterdiklerini ve her iki sahada da aktif rol aldıklarını müşâhede ettik.

Çalışmamızda yedi Kırâat imâmından beşinin¹⁶ ve bu imâmların bazı râvîlerinin aynı zamanda hadîs râvîsi olduklarını; Kırâat ve Hadîs gibi iki ilimde

¹⁵ Kandemir, M. Yaşar, “Mîzânü'l-İ'tidâl”, *DİA*, XXX, 218.

¹⁶ Ebû Ca'fer el-Kârî, Abdullah b. Âmir, Abdullah b. Kesîr, Ebû Amr b. el-Alâ, Nâfi' b. Abdurrahman.

rusûh sahibi olmanın yanı sıra, Nahiv, Fıkıh, Tefsir gibi alanlarda da yetkin kimseler olduklarını tesbit ettik.¹⁷

¹⁷ Kur'ân-ı Kerîm'in noktalanmasında önemli bir yere sahip olan ve Nahiv ilmini ilk vaz edenlerden sayılan Ebü'l-Esved ed-Düelî; Hadîste huccet, tefsir ve fıkıhta otorite Saîd b. Cübeyr; Tasavvuf, fıkıhta mümtaz şahsiyetlerden Hasen el-Basrî; ilk müfessirlerden Mücâhid b. Cebr v.b.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAHÂBE DÖNEMİ KURRÂ MUHADDİSLER

Bu bölümde Kur'ân ve Sünnet'in Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonraki devirlere aktarımı hususunda gayretleri bulunan on sahâbînin, isim, künye ve nisbelerine, kısaca biyografilerine, bu sahâbîlerden hadîs rivâyetinde bulunan râvîlerin isimleri ve bu rivâyetlerin hangi kaynaklarda yer aldığına, ayrıca adı geçen sahabîlerin tâbiûndan kimlere Kur'ân-ı Kerîm hocalığı yaptıklarına/kimlere Kur'ân kırâati naklettiklerine temas edilecek ve haklarında kısa değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1.1. OSMÂN b. AFFÂN (r.a.) (ع)

İsmi; *Osmân b. Affân b. Ebi'l-Âs Ümeyye b. Abdişems*¹⁸ b. *Abdimenâf el-Kuraşî*,¹⁹ künyesi; *Ebû Amr, Ebû Abdillâh ve Ebû Leylâ el-Ümevî*'dir.²⁰

Ebû Ömer İbn Abdilberr (463/1071); Osmân b. Affân'ın iki meşhûr künyesinin olduğunu, bunlardan da en meşhûrunun Ebû Amr olduğunu zikreder ve şöyle devam eder: "*Oğlu Abdullah doğunca onun ismi ile künyelenmiş, Abdullah vefât edip diğer oğlu Amr doğduktan sonra da onun ismiyle künyelenmiştir. Kendisine Ebû Leylâ da denilmiştir*".²¹ Annesi Ervâ bt. Küreyz b. Rabâa b. Habîb b. Abdimenâf'tır, müslümân olmuştur.²² Annesinin annesi ise Rasûlullah (s.a.v.)'ın halası Beydâ' bt. Abdülmuttalib'dir.²³ Osmân b. Affân (r.a.), sahîh rivâyete göre *Fîl Olayı*'ndan altı yıl sonra doğmuştur, ilk müslümânlardandır, Rasûlullah (s.a.v.)'ın kızı Rukayye (r.anhâ) ile evlenmiş, Rukayye (r.anhâ) vefât ettikten sonra yine

¹⁸ İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, IV, 377.

¹⁹ Mizzî, Ebû'l-Haccâc Yusûf b. ez-Zekî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf , Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1983, XIX, 539-540.

²⁰ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIX, 446.

²¹ İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh, **el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb**, Dâru'l-A'lâm, Ürdün 2002, 544; Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIX, 448.

²² İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 377.

²³ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIX, 446; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, IV, 435; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 377.

Rasûlullah (s.a.v.)'ın kızı olan Ümmü Külsûm (r.anhâ) ile evlenmiştir. Böylece “iki nûr sahibi” manasına gelen “zü'n-nûrayn” lakabıyla anılmıştır.²⁴

Osmân b. Affân (r.a.) Habeşistan ve Medîne'ye hicret etmiştir. Bedir savaşına zevcesi Rukayye'nin hastalığı dolayısıyla katılamamıştır. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.v.) ona ganimetten pay ayırmış ve gazveye katılmış gibi ecir aldığını söylemiştir. Allahü Teâlâ'nın Bedir'de müslümânlara zafer ihsân ettiği gün, Rukayye (r.anha)'nin vefât haberi Rasûlullah (s.a.v.)'a ulaşmıştır (h.2).²⁵ Rasûlullah (s.a.v.) kendisini Mekke'ye gönderdiği için *Bey'atü'r-Rıdvân*'a katılamamış ve Mekke'de katledildiği şâyiası yayılınca, Rasûlullah (s.a.v.) bir elini diğer elinin üstüne koyarak “İşte bu Osmân'ın bey'atıdır” buyurmuşlardır.²⁶

İbn İshâk (151/768) der ki: “*Hilâfeti üzerinden on bir yıl, on bir ay, yirmi iki gün geçtikten sonra öldürülmüştür (h. 35, zi'l-hicce 22). Hilâfetin 17 veya 18 yıl sürdüğü görüşü de vardır*”.²⁷ Cennetü'l-Bakî'i genişletmek üzere satın aldığı *Haşşü Kevkeb*'e defnedilmiştir.²⁸

İbn Sîrîn (110/729) şöyle der: “*Osmân geceyi Kur'ân'ı hatmederek namaz kılmakla geçirirdi*”.²⁹ Nitekim Osmân (r.a.) Kur'ân-ı Kerîm'i okurken şehîd edilmiştir. Rivâyetlerin çoğunluğuna göre kanının damlası veya damlaları (فَسَيَكْفِيكَهُمُ)³⁰ âyetinin üzerine düştü.³¹

Osmân b. Affân cennet ile müjdelenen on sahâbîden biridir. Sehl b. Sa'd (r.a.), onun şehîd edileceğine işâret eden hadîsi şöyle naklediyor: Üzerinde Nebî (s.a.v.), Ebû Bekr, Ömer ve Osmân (r.anhum) var iken Uhud dağı sarsıldı, bunun üzerine Nebî (s.a.v.): “*Sâkin ol, zira üzerinde bir Nebî, bir Sıddîk ve iki Şehîd var*” buyurdu.³² Yine Hz. Peygamber (s.a.v.), onun hakkında: “*Her peygamberin bir refîki vardır. Benim de cennette refîkim Osmân'dır*”³³ buyurmuştur.

²⁴ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, IV, 435; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 377.

²⁵ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, IV, 435; Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIX, 446; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 378.

²⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 378.

²⁷ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 377.

²⁸ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 379.

²⁹ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, IV, 436; Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, **Tabakâtü'l-Kebîr**, Thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, el-Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 2001, III, 72

³⁰ el-Bakara, 2/137 (Onlara karşı Allah sana yeter)

³¹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIX, 456.

³² Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IX, 206; Tirmizî, **Menâkıb**, 18; Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIX, 449.

³³ Tirmizî, **Menâkıb**, 19; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 378.

Osmân b. Affân (r.a.), Kur'ân-ı Kerîm'in cem'i, istinsâhı ve kırâatı konusunda önemli bir yere sahiptir. Vahiy kâtiplerindendir.³⁴ Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde cem' edilen Kur'ân-ı Kerîm'i kendi hilâfeti döneminde istinsâh ettirip, Mekke, Basra, Kûfe, Şam, Yemen ve Bahreyn'e göndermiştir. "İmam Mushaf" denilen nüshayı da Medîne'de bıraktı. Hadîsleri tam olarak rivâyet eder, bu hususta çok titiz davranırdı.³⁵

"Kârî"liği hakkında bilgi Zehebî (748/1348)'nin *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr* adlı eserinde şöyle aktarılıyor: "Osmân b. Affân (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sağlığında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyenlerdendi. Muğîre b. Ebî Şihâb el-Mahzûmî kendisine Kur'ân'ı arz etmiştir. İbn Âmir'in de Kur'ân'ı Hz. Osmân'a arz ettiği söylene de, İbn Âmir'in Hz. Osmân'ın kırâatını namaz esnasında dinlemiş olması daha doğrudur. Ebû'l-Esved ed-Düelî, Zirr b. Hubeyş kendisine Kur'ân'ı arz eden kişilerdendir."³⁶

Osmân b. Affân; Rasûlullah (s.a.v.), Ebû Bekir es-Sıddîk ve Ömer b. el-Hattâb'dan hadîs rivâyetinde bulunmuştur.

Birçok sahâbî ve tabîi kendisinden hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Bu râvîler harf sırasıyla şöyledir:³⁷ Ebân b. Osmân b. Affân³⁸ (ب خ م), Ahnef b. Kays (س), Ebû Ümâme b. Es'ad b. Sehl b. Huneyf (ع), Enes b. Mâlik (س ت خ), Büsr b. Saîd (س), Sa'lebe b. Ebî Mâlik el-Kurazî, Sümâme b. Hazn el-Kuşeyrî (س ت), el-Hasen el-Basrî (ب خ ق), Ebû Sâsân Hudayn b. el-Münzir (م), Mevlâsı Humrân b. Ebân (ع), Rabâh el-Kûfî (د), Zeyd b. Sâbit, Zeyd b. Hâlid el-Cühenî (م خ), Mevlâsı Zeyd b. Dâre, es-Sâib b. Yezîd (خ), Saîd b. el-Âs el-Ümevî, Saîd b. Osmân b. Affân³⁹ (م ف ق), Saîd b. el-Müseyyeb (ق م س خ), Seleme b. el-Ekva' (م ت), Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî (د ت ق), Ebû Ümâme Sudeyy b. Aclân el-Bâhilî, Târik b. Eşcem el-Eşcaî (ت), Târik b. Şihâb el-Ahsemî (ت), Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib, Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel, Ebû Abdirrahman b. Abdillâh b. Habîb es-Sülemî (ع خ), Abdullah b. ez-Zübeyr b. Avvâm (خ ق), Abdullah b. Şakîk el-Ukaylî (م), Abdullah b.

³⁴ Yiğit, İsmail, "Osman", *DİA*, XXXIII, 438.

³⁵ Yiğit, İsmail, "Osman", *DİA*, XXXIII, 442.

³⁶ Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, Thk. Altıkulaç, Tayyar, İstanbul 1995, I, 102, 103.

³⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 446, 447, 448.

³⁸ Osmân b. Affân'ın oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

³⁹ Osmân b. Affân'ın oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

Âmir b. Rabîa (س), Abdullah b. Âmir b. Küreyz, Abdullah b. Abbâs (د ت س), Abdullah b. Ubeydullah b. Ebî Müleyke (د), Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb (س), Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Muğaffel el-Müzenî, Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm (س), Abdurrahman b. Hâtîb b. el-Beltea, Abdurrahman b. Ebî Amra el-Ensâri (م د ت), Abdurrahman b. Yezîd en-Nehâî (م), Ubeydullah b. el-Esved el-Havlânî (م خ), Ubeydullah b. Adiyy b. el-Hıyâr (خ), Osmân b. Abdillâh b. el-Hakem b. el-Hâris (ق), Atâ b. Ebî Rabâh (ق), Atâ b. Ferrûh Mevlâ Kureyş (س ق), Ukbe b. Suhbân el-Hudânî (و), Alkame b. Kays en-Nehâî (م س), Amr b. Saîd b. el-Âs (م), Amr b. Osmân b. Affân⁴⁰, İmrân b. Husayn, Kays b. Ebî Hâzım el-Becelî, Mâlik b. Evs b. el-Hadesân en-Nasrî (م د ت س), Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî (م), Malik b. Enes'in dedesi, Muhammed b. Ali el-Hanefiyye (خ), Mahmûd b. Lebîd el-Ensârî (م ت ق), Mervân b. el-Hakem el-Ümevî⁴¹ (خ س), el-Muğîre b. Şu'be, Nezzal b. Sebra el-Hilâlî, Nufey'⁴² (كد), Hânî el-Berberî (د ت ق), Vehb b. Umeyr, Yahyâ b. Saîd b. el-Âs, Yûsuf b. Abdillâh b. Selâm, Yûsuf b. Vâlid Muhammed b. Yûsuf Mevlâ Osmân (ق), Ebû Sevr el-Fehmî, Ebû Recâ el-Utâridî, Ebû Seleme b. Abdirrahman b. Avf (س), Ebû Sehle⁴³ (ت), Ebû Sâlih (س ت), Ebû Ubeyd (س خ), Ebû Alkame (د), Ebû Katâde el-Ensârî, Ebû Hureyre, Ümmü'l-Muhâcir Rûmiyye (بخ)⁴⁴ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Değerlendirme:

Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e arz etmesi, halifeliği döneminde Kur'ân-ı Kerîm'i Kureyş lehçesi üzere Zeyd b. Sâbit (r.a.) başkanlığında bir komisyona istinsah ettirip Müslümanları tek bir mushaf etrafında toplaması ve kırâat imâmılarından İbn Âmir'in isnadının kendisine dayanması, Osmân b. Affân (r.a.)'ın Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e olan hizmetlerinin yanında, sahabî olması hasebiyle hadîsleri (kayınpederi olan) Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet etmiş olması, bu rivâyetlerin muteber hadîs kaynaklarının tamamında bulunması ve kendisinden hadîs rivâyetinde

⁴⁰ Osmân b. Affân'ın oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

⁴¹ Osmân b. Affân'ın amcasının oğludur. İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 378.

⁴² Ümmü Seleme'nin mükâteb kölesidir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XIX, 447.

⁴³ Osmân b. Affân'ın mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XIX, 448.

⁴⁴ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIX, 446, 447, 448.

bulunanların oldukça fazla olması, onun sünnetin sonraki nesillere ulaşmasındaki katkılarının delâlet etmektedir.

1.2. ALİ b. EBÎ TÂLİB (r.a.) (ع)

İsmi; *Ali b. Ebî Tâlib b. Abdilmuttalib b. Hâşim*⁴⁵ *b. Abdimenâf*⁴⁶ *el-Kuraşî*,⁴⁷ künyesi; *Ebü'l-Hasen*'dir.

Ali b. Ebî Tâlib (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcasının oğludur.⁴⁸ Annesi *Fâtıma bt. Esed b. Hâşim el-Hâşimiyye*, müslümân olmuş, Medîne'ye hicret etmiş, Rasûlullah (s.a.v.) hayatta iken vefât etmiş, cenaze namazını Rasûlullah (s.a.v.) kıldırması ve kabre indirmiştir.⁴⁹

Ali b. Ebî Tâlib (r.a.), Hz. Hadîce (r.anhâ)'den sonra ilk müslümân olan kişidir. Bu konuda Mizzî (742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl* adlı eserinde birçok rivâyete yer vermiştir.⁵⁰ Hz. Ali (r.a.), Medîne'ye hicret etmiş, Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarına katılmış, birçok savaşta sancağı taşımıştır. Rasûlullah (s.a.v.)'in kendisini Medîne'de vekil bırakmasından dolayı Tebûk savaşına katılamamıştır.⁵¹ Tebûk'e gitmeden Rasûlullah (s.a.v.) ona şöyle buyurmuştur: “*Senin bana yakınlığın Hârûn'un Mûsâ'ya yakınlığı gibidir. Ne var ki sen bir peygamber değilsin*”.⁵²

Hz. Ömer (r.a.)'in Şûrâ heyetindendi. Abdurrahman b. Avf (r.a.) bir takım şartlarla halîfeliği Ali'ye teklif etti. Ali b. Ebî Tâlib bu şartların bir kısmından imtinâ' etti, Abdurrahman b. Avf aynı şartları Osmân b. Affân'a bildirdi. Osmân halîfeliği kabul etti. Ali de Osmân'a bey'at etti (r.anhüm).⁵³

Hz. Ali'nin fazîleti hakkında, Nebî (s.a.v.) birçok beyanda bulunmuştur. Bir hadîs-i şerîflerinde: “*Ben ilim şehriyim, Ali de bu şehrin kapısıdır. Kim ilmi isterse,*

⁴⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 472.

⁴⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 610.

⁴⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 472.

⁴⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 472.

⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 473.

⁵⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 480, 481, 482; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 20.

⁵¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 612; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 21.

⁵² İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 467; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 22.

⁵³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 465.

ona kapısından girsin!” buyurmuştur.⁵⁴ Ali b. Ebî Tâlib hicrî 40 senesi, Ramazan ayının 17.gecesi şehîd edilmiştir.⁵⁵ Yahyâ b. Sâid el-Ensârî, Saîd b. el-Müseyyeb (94/713)’den naklen der ki: “Ömer, Ebû’l-Hasen’in (Ali b. Ebî Tâlib) râzı olmadığı şeyden Allah’a sığınır”.⁵⁶

Ali b. Ebî Tâlib (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)’ın zamanında Kur’ân’ı ezberleyen ve cem edenlerdendi. Aynı zamanda “Vahiy kâtibi” idi.⁵⁷ Zehebî (748/1348) onu *Ma’rifetü’l-Kurrâ* adlı eserinde zikretmiştir.⁵⁸ Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Ebû’l-Esved ed-Düeli, Abdurrahman b. Ebî Leylâ kendisine Kur’ân’ı arz etmiştir.⁵⁹ Ali b. Ebî Tâlib; Rasûlullah (s.a.v.)(ع), Ebû Bekir es-Sıddîk(ع), Ömer b. el-Hattâb, Mikdâd b. el-Esved (م د س ق) ve Zevcesi Fâtıma bt. Muhammed’den (r.anhüm) hadîs rivâyetinde bulunmuştur.⁶⁰ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*’nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise harf sırasına göre şöyledir:⁶¹ İbrâhîm b. Abdillâh b. Huneyn (س ق), Mürsel, İbrâhîm b. Abdillâh b. Abd el-Kârî (س), İbrâhîm b. Muhammed (ت), Ali b. Ebî Tâlib’in oğlu, el-Ahnef b. Kays et-Temîmî (ص), Esmâ b. el-Hakem el-Fezârî (ع), el-Esved b. Yezîd en-Nehaî, Esîd b. Safvân (فق), el-Esbağ b. Nübâte el-Hanzalî (ق), Evs b. Ebî Evs es-Sekafî (عس), İyâs b.Âmir el-Ğafikî (عس), el-Berâ b. Âzib el-Ensârî (د س), Büreyd b. Esram (عس), Bîşr b. Sühaym el-Ğıfârî (س), Bilâl b. Yahyâ el-Absî (د), Sa’lebe b. Yezîd el-Himmânî (عس), Câbir b. Semra, Câbir b. Abdillâh, Câriye b. Kudâde es-Sa’dî (عس), Cerîr b. ed-Dabbî (د), Ğazvân b. Cerîr’in babası, Cürey b. Küleyb es-Süddûsî (ع), Kız kardeşinin oğlu Ca’de b. Hübeyra el-Mahzûmî (عس), el-Hâris b. Süveyd et-Teymî (خ), el-Hâris b. Abdillâh el-A’ver el-Hemdânî (ع), Süleymân b. Abdillâh b. el-Hâris’in dedesi el-Hâris (ص), Hârise b. Mudarrab el-Kûfî (د س), Habbe b. Cüveyn el-Uranî (س), Hucr el-Adevî (ت), Huceyye b. Abdillâh el-Kindî (ع), Harmele (خ), Üsâme b. Zeyd’in Mevlâsı, Hassan b. Küreyb (بخ), el-Hasen b. Ali b. Ebî Tâlib⁶², el-

⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 485. Eserin muhakkiki bu hadîsin “münker” olduğu zikretmiştir.

⁵⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 468.

⁵⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 467.

⁵⁷ Fıĝlalı, Ethem Ruhi, “Ali” *DİA*, II, 371.

⁵⁸ Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, I, 105.

⁵⁹ İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye fî Tabakâtî’l-Kurrâ*, I, 483.

⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 473.

⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479.

⁶² Ali b. Ebî Tâlib’in oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XX, 474.

Hasen el-Basrî (ت س), el-Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib⁶³ (ع), Husayn b. Safvân (عس), Husayn b. Kabîsa el-Fezârî (د س), Ebû Sâsân Hudayn b. el-Münzir er-Rakkâşî (د م ق), Ebû Yahya Hukeym b. Sa'd el-Haneî (بخ عس), Haneş b. Abdillâh es-San'ânî, Haneş b. el-Mu'temir (د ت ص), Abdullâh b. Huneyn'in babası Huneyn (س), Hâlid b. Kusem b. el-Abbâs (ص), Halîfe b. Husayn b. Kays b. Âsım el-Mukri' (ت), Cûlâs b. Amr el-Hecerî (ت س), Hayseme b. Abdırrahman el-Cu'fî (بخ), Râfî' b. Seleme el-Becelî (عس), Rib'î b. Hırâş (خ مق ٤), Rabîa b. Nâcid (فق), Riyâh b. el-Hâris en-Nehâî (عس), Zâzân Ebû Ömer el-Kindî (د ص ق), Zirr b. Hubeyş el-Esedî (م ٤), Ziyâd b. Cübeyr el-Esedî (د), Zeyd b. Erkam el-Ensârî, Zeyd b. Vehb el-Cühenî (خ م د س), Zeyd b. Yüsî' el-Hemdânî (ت عس), Sâlim b. Ebi'l-Ca'd el-Ğatafânî (د س), es-Sâib (س ق), Atâ b. es-Sâib es-Sekafî'nin babası, Sa'd b. Ma'bed (ق), el-Hasen b. Sa'd'ın babası, Saîd b. Hayyân (ت), Ebû Hayyân et-Teymî'nin babası, Saîd b. zî-Hudân (عس), Saîd b. el-Müseyyeb (ت س ق), Saîd b. Vehb el-Hemdânî (ص), Süfyân (عس), Amr b. Süfyân'ın babası, Rasûlullah (s.a.v.)'in mevlâsı Sefîne, Süleyym b. Belc el-Fezârî (ص), Sinân b. Yezîd et-Temîmî (فق), Süveyd b. Ğafele el-Cu'fî (خ م), Şebîb b. Rib'î et-Temîmî (د سي), Şüteyr b. Şekel b. Humeyd el-Absî (م س), Şüreyh b. el-Hâris el-Kâdî (س), Şüreyh b. en-Nu'mân es-Sâidî (٤), Şüreyh b. Hânî el-Hârisî (م س ق), Şerîk b. Hanbel el-Absî (د ت), Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî (ت عس), Şeybân b. Muhazzim (عس), Sa'saa b. Suvhân el-Abdî (س), Suheyb b. Sinân er-Rûmî, el-Abbâs'ın Mevlâsı Suheyb (بخ), Ebû Mâil el-Eşcaî'nin babası Târik b. Eşyem, Târik b. Ziyâd (ص), Târik b. Şihâb el-Ahmesî, Abbâs b. Rabîa en-Nehâî (ق), Âsım b. Damra es-Selûlî (٤), Âsım b. Ömer (İbn Amr el-Medînî) (ت س), Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî (ج د س), Ebû Tufeyl Âmir b. Vâsile el-Leysî (خ م د س), Âmir b. en-Nebbâh,⁶⁴ Âiş b. Enes el-Bekrî (س), Abbâd b. Abdillâh el-Esedî (ص), Abbâd b. Ebî Yezîd (ت), Abdullâh b. Ebî Ahmed Caş el-Esedî el-Kuraşî (د), Abdullâh b. Sa'lebe b. Suayr el-Uzrî, Abdullâh b. Ca'fer b. Ebî Tâlib⁶⁵ (خ م ت س ق), Abdullâh b. el-Hâris b. Nevfel (د س), Abdullâh b. Huneyn (عخ م ٤), Adullâh b. ez-Zübeyr, Abdullâh b. Zürayr el-Ğâfikî (د س ق), Abdullâh b. Seb' (عس), Abdullâh b. Selime el-Murâdî (٤), Abdullâh b. Şeddâd el-Hâd (خ م ت س ق), Abdullâh b. Şakîk (م), Abdullâh b. Abbâs (خ م د س ق), Abdullâh b. Abd el-Kârî (سي), Abdullâh b. Ali b. Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib (سي), Abdullâh b. Ömer b. el-Hattâb, Abdullâh b. Amr b.

⁶³ Ali b. Ebî Tâlib'in oğludur. Bkz. Mizzî, a.g.e., ay.

⁶⁴ Ali b. Ebî Tâlib'in müezzini. Bkz. Mizzî, a.g.e., XX, 475.

⁶⁵ Ali b. Ebî Tâlib'in Kardeşinin oğludur. Bkz. Mizzî, a.g.e., ay.

Hind el-Cemelî (ت ص), Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ma'kûl b. Mukarrin el-Müzenî (خ ل عس), Abdullah b. Nâfi'⁶⁶ (د عس), Abdullah b. Nücey el-Hadramî (س), Abdullah b. Ebî Hüzeyl (س), Ebû Hemmâm Abdillâh b. Yesâr (عس), Abdullah b. Ya'lâ en-Nehdî (عس), Hayr b. Yezîd el-Hemdânî'nin kölesi (ع), Abdurrahman b. Ebzâ el-Huzâî, Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm (ع), Abdurrahman b. Âiz el-Ezdî (د عس ق), Abdurrahman b. Ebî Leylâ (ع), Abdülmuttalib b. Rabîa b. el-Hâris b. Abdilmuttalib (عس), Abdülmelik b. Muğîre (ق), Ubeydullah b. Ebî Râfi' (ع), Ubeyd b. Umeyr el-Leysî (عس), Ubeyd el-Kindî (بخ), Muhammed b. Ubeyd'in babası, Abîde es-Selmânî (ع), Uceyr b. Abdiyezîd el-Muttalibî (د), Urve b. ez-Zübeyr (د س), İkrime⁶⁷ (س), Alkame b. Kays en-Nehâî (عس), Ali b. A'bûd (د عس), Ali b. Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib⁶⁸ (ت س), Ali b. Rabîa el-Vâlibî (د ت س), Ali b. Alkame el-Enmârî (ت ص), Umâre b. Ruveybe es-Sekâfi, Umâre b. Abd el-Kûfi (عس), Ömer b. Ali b. Ebî Tâlib⁶⁹ (ع), Amr b. Hubşî ez-Zübeydî (ص), Amr b. Hurays el-Mahzûmî, Amr Zûmer (ص), Umeyr b. Saîd en-Nehâî (خ م د عس), Amîra b. Sa'd el-Hemdânî (ص), İyâd b. Halîfe (بخ), el-Kâsim b. Yezîd (ق), Kays b. Ebî Hâzim, Kays b. Ubâd el-Basrî (خ د س), Kays el-Hârikî (عس), Kürz et-Teymî (عس), Küleyb b. Şihâb el-Cermî (ص), Âsim b. Küleyb'in babası, Mâlik b. Evs el-Hadesân en-Nasrî (م د ت س), Mâlik b. el-Hâris el-Eşter en-Nehâî (س), Ebû Mûsâ Mâlik b. el-Hâris el-Hemdânî (عس), Mâlik b. Umeyr el-Hanefî (د س), Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. el-Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib (عخ ت), Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib⁷⁰ (İbnü'l-Hanefiyye) (ع), Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebî Tâlib⁷¹ (سي), Muhammed b. Amr b. Ali b. Ebî Tâlib⁷² (ت), Mervân b. el-Hakem (خ س), Mesrûk b. el-Ecda' (س), Mes'ûd b. el-Hakem ez-Zürakî (م ع), Ebû'd-Duhâ Müslim b. Subeyh (د), Ebû İyâd Müslim b. Nüzeyr (عس), Müslim (بخ), Fudayl b. Müslim'in babası, Musaffah el-Âmirî (عس), Mutarrif b. Abdillâh b. eş-Şihhîr (م), Ma'kûl el-Has'amî, Meysera Ebû Sâlih el-Kûfi (قد), Meymûn b. Ebî Şebîb (د ت عس ق), Nâciye b. Ka'b (د ت س), Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im (ت عس), Nücey el-Hadramî (س ق), Abdullah b. Nücey'in babası, Nüzeyr ed-Dabbî (عس), İyâs b. Nüzeyr'in babası, en-Nezâl b. Sebra el-Hilâlî (خ د تم س ق),

⁶⁶ Benî Hâşim'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XX, 476.

⁶⁷ İbn Abbâs'ın mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XX, 476.

⁶⁸ Ali b. Ebî Tâlib'in torunudur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

⁶⁹ Ali b. Ebî Tâlib'in oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

⁷⁰ Ali b. Ebî Tâlib'in oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XX, 477.

⁷¹ Ali b. Ebî Tâlib'in torunudur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

⁷² Ali b. Ebî Tâlib'in torunudur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

en-Nu'mân b. Sa'd el-Ensârî (ت), Nuaym b. Decâce (عس), Nuaym b. Yezîd (بخ), Nehîk b. Abdillâh, Hânî b. Hânî el-Hemdânî (بخ د ت ص ق), Hânî⁷³ (عس), Hübeyra b. Yerîm (ع), Hilâl b. Amr (د), el-Velîd b. Süfyân (عس), Vehb b. el-Ecda' (د), Yahyâ b. el-Cezzâr (م عس), Yahya b. Ebî Kesîr (س), Yahyâ b. Ya'mer (فق), Yezîd b. Bilâl el-Fezârî (فق), Yezîd b. Şerîk (خ م د ت س), İbrâhîm et-Teymî'nin babası, Beşîr b. Amr (قد), Ya'lâ b. Mürre es-Sekafî (قد), Ebû İshâk es-Sebîlî (د), Ebû'l-Esved ed-Düelî (د ت ص ق), Ebû Ümâme el-Bâhilî, Ebû'l-Bahterî et-Tâî (ت), Ebû Bürde b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî (خت م ع), Ebû Basîr el-Abdî (قد), Ebû Bekr b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî (س), Ebû Cuhayfe es-Süvâî (خ ع), Ebû Cerv el-Mâzinî (عس), Ebû Cemîle et-Tahevî (د تم س ق), Ebû Cenûb el-Yeşkürî (ت), Ebû'l-Cülâs (عس), Ebû Hasen el-Ahrad (د س), Ebû Hayye b. Kays el-Vâdiî (ع), Ebû Halîfe el-Basrî, Ebû'l-Halîl el-Hadramî (ع), Ebû Râşid el-Hubrânî (ق), Ebû Râfî',⁷⁴ Ebû Racâ el-Utâridî, Ebû Razîyn el-Esedî (عس), Ebû Razîn (İbn Zürayr) (د س), Ebû Sühayle (عس), Ebû Serîha el-Ğıfârî, Ebû Sa'îd b. Ebi'l-Muallâ el-Medenî (ت), Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Sâlih el-Hanefî (م د س), Ebû Sâlih el-Ğıfârî (د), Ebû Sahbâ (عس), İbn Abbâs'ın mevlâsı, Ebû Zabyân el-Cenbî (د س), Ebû Abdillâh es-Sanâbihî (ت), Ebû Abdirrahman es-Sülemî (ع), Ebû Ubeyd (خ م س), İbn Ezher'in mevlâsı, Ebû Osmân en-Nehdî (عس), Ebû Osmân el-Horasânî (عس), Ebû Fâhite (ت), Süveyr b. Ebî Fâhite'nin babası, Adurrahman b. Ebî Leylâ'nın babası Ebû Leylâ el-Ensârî, Ebû Muhammed (Ebû'l-Müverri' el-Basrî) (عس), Ebû Meryem es-Sekafî (el-Hanefî) (ي), Ebû Mes'ûd ez-Zürakî (د), Ebû Ma'mer el-Ezdî (س), Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Ebû'l-Müemmen el-Vâbilî (عس), Ebû Meyserâ el-Hemdânî (د س), Ebû Nadra el-Abdî (عس), Ebû Hureyre, Ebû'l-Heyyâc el-Esedî (م د ت س), Ebû'l-Vedî' el-Kaysî (د بخ د عس), Fâtîmetü's-Suğrâ⁷⁵ (د فق), Muâze el-Adeviyye (عس), Ümmü Mûsâ (بخ د عس ق).

Değerlendirme:

Kur'ân-ı Kerîm'i tamamen ezberleyen sahâbilerden olması ve onu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e arz etmesi, "vahiy kâtibi" olması, tertip ettiği bir mushafının bulunması, kırâat imâmlarından Ya'kûb el-Hadramî'nin isnadının kendisine dayanması, Kur'ân'ın harekelenme sürecinde büyük emeği olan Ebû'l-Esved ed-

⁷³ Ali b. Ebî Tâlib'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, a.g.e., ay.

⁷⁴ Nebî (s.a.v.)'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, a.g.e., XX, 478.

⁷⁵ Ali b. Ebî Tâlib'in kızı. Bkz. Mizzî, a.g.e., XX, 479.

Düelî gibi talebelerinin olması, Ali b. Ebî Tâlib (r.a.)'in Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e olan hizmetlerinin yanında, sahabî olması hasebiyle hadîsleri (kayınpederi ve amcasının oğlu olan) Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet etmiş olması (yer yer başka sahâbilerden de rivâyette bulunmuştur.), bu rivâyetlerin muteber hadîs kaynaklarının tamamında bulunması ve kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanların oldukça fazla olması, onun sünneti asr-ı saâdetten sonraki müslümanlara ulaştırma çabasını göstermektedir.

1.3. ÜBEYY b. KÂ'B (r.a.) (ع)

İsmi; Übeyy b. Kâ'b b. Kays b. Ubeyd b. Zeyd b. Muâviye b. Amr b. Mâlik b. en-Neccâr el-Ensârî,⁷⁶ künyesi; Ebü'l-Münzir ve Ebü't-Tufeyl'dir. Annesi, Ebû Talha Zeyd b. Sehl b. el-Esved'in halası Suheyle bt. el-Esved'dir.⁷⁷

Übeyy b. Kâ'b, Bedir Gazvesi ve ikinci akabe bey'atına katılmıştır. Ömer b. el-Hattâb kendisine *Seyyidü'l-Müslimîn* (Müslümânların efendisi) diye hitap etmiştir.⁷⁸ Bir gün Rasûlullah (s.a.v.), Übeyy b. Kâ'b (r.a.)'a: “Allah bana, sana Kur'ân okumamı emretti!” buyurdu. Übeyy b.Kâ'b: Allah benim ismimi mi söyledi? dedi. Rasûlullah (s.a.v.): “Evet, bana senin ismini söyledi” buyurdu. Bunun üzerine Übeyy b. Kâ'b (r.a.) duygulanıp ağlamaya başladı.⁷⁹ Katâde, Enes (r.a.)'e, Rasûlullah (s.a.v.) zamanında Kur'ân'ı kimlerin cem' ettiğini sormuş, “Dört kişi cem' etti, hepsi ensârdandır. Onlar Übeyy b. Kâ'b, Muâz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit ve Ebû Zeyd'dir” cevabını almıştır.⁸⁰

Übeyy (r.a.)'in aynı zamanda *fetvâ ehli* altı sahâbîden biri olup Resûlullah(s.a.v.)'in sağlığında fetvâ verdiği zikredilmektedir.⁸¹ Kendisinden hadîs öğrenmek isteyenler bazan büyük kalabalıklara ulaştığı için sesini duyurabilmek amacıyla evinin damına çıkarak konuştuğu bildirilir.⁸²

⁷⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 180, 181

⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 262.

⁷⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 178.

⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 264.

⁸⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 265, 266.

⁸¹ Erul, Bünyamin, “Übeyy b. Kâ'b”, *DİA*, XLII, 273.

⁸² Erul, Bünyamin, “Übeyy b. Kâ'b”, *DİA*, XLII, 273.

Übeyy b. Kâ'b (r.a.) meşhûr bir Kur'ân muallimidir. Rasûlullah (s.a.v.) onu "Seyyidü'l-Kurrâ" ve "Seyyidü'l-Ensâr" lakaplarıyla övmüştür. "Vahiy kâtipliği" yapan ilk Medîne'li müslümândır, aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.v.)'nin "sır kâtiibi" dir.⁸³ Rasûlullah (s.a.v.), onun Kur'ân'ı en iyi okuyan kişi olduğunu⁸⁴ bildirmiş ve "Kur'ân'ı dört kişiden öğrenin"⁸⁵ buyurarak bu dört kişinin içinde Übeyy b. Kâ'b'ın ismini de zikretmiştir.

Übeyy b. Kâ'b (r.a.), Kur'ân'ı Hz. Peygamber (s.a.v.)'e arz etmiştir. İbn Abbâs, Ebû Hureyre, Abdullah b. es-Sâib gibi sahâbîler ve Ebû Abdîrrahman es-Sülemî birçok kimse kendisine kırâatte talebelik etmişlerdir.⁸⁶ Ömer b. el-Hattâb (r.a.) onu cemâatle terâvîh kıldırması için görevlendirmiştir. *Kırâat-i aşerenin çoğunun isnâdında Übeyy b. Kâ'b (r.a.) yer alır.*⁸⁷

Übeyy b. Kâ'b; Râsûlullah (s.a.v.)'dan birçok hadîs rivâyet etmiştir. Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise harf sırasına göre şöyledir:⁸⁸ Enes b. Mâlik (ع ن), Câbir⁸⁹ el-Abdî (ب ع), el-Cârûd b. Ebî Sebra el-Hüzelî, Cündeb b. Abdillâh el-Becelî, el-Hasen b. Ebî'l-Hasen el-Basrî, Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî (ع ن), Rufey' Ebû'l-Âliye er-Riyâhî (د ت س), Zirr b. Hubeyş el-Esedî (ع), Saîd b. el-Müseyyeb (ق), Süleymân b. Surad el-Huzâî (د سي), Sehl b. Sa'd es-Sâidî (د ت ق), Süveyd b. Ğafele (ع), et-Tufeyl b. Übeyy b. Kâ'b⁹⁰ (ت ق), Ebû İdrîs Âizullah b. Abdillâh el-Havlânî (س), Abdullâh b. Übeyy b. Kâ'b,⁹¹ Abdullâh b. Ebî Basîr (د س), Abdullâh b. el-Hâris b. Nevfel (م), Abdullâh b. Rabâh el-Ensârî (د م), Abdullâh b. Abbâs (ع), Abdullâh b. Feyrûz ed-Deylemî (د ق), Ebû Mûsâ Abdullâh b. Kays el-Eş'arî (م), Abdullâh b. Ebî'l-Hüzeyl (ج), Abdurrahman b. Ebzâ (ع), Abdurrahman b. el-Esved b. Abdiyeğûs (د ق), Abdurrahman b. Ebî Leylâ (د س), Abdurrahman b. Müll Ebû Osmân en-Nehdî (م د ق), Ubeyd b. Umeyr el-Leysî (ق), Utey b. Damra (ب ع ت س ق), Atâ b. Yesâr (ق), Atıyye el-Kelâî (ق), Umâre b. Amr b.

⁸³ Erul, Bünyamin, "Übeyy b. Kâ'b", *DİA*, XLII, 273.

⁸⁴ Tirmizî, *Menâkıb*, 33.

⁸⁵ Buharî, *Menâkıbu'l-Ensâr*, 16

⁸⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 109.

⁸⁷ Erul, Bünyamin, "Übeyy b. Kâ'b", *DİA*, XLII, 273.

⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 263, 264.

⁸⁹ Cabir veya Cüveybir ifadesi geçiyor. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, II, 263.

⁹⁰ Übeyy b. Kâ'b'ın oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

⁹¹ Übeyy b. Kâ'b'ın oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

Hazm el-Ensârî (د), Mü'minlerin Emîri Ömer b. el-Hattâb (س خ), Kays b. Ubâd (س), Muhammed b. Übeyy b. Kâ'b (سي),⁹² Mesrûk b. el-Ecda' (س), Yezîd b. Abdilmelik en-Nevfelî'nin dedesi el-Muğîre b. Nevfel b. el-Hâris b. Abdilmuttalib, Mekhûl eş-Şâmî (ق), Nüfey' Ebû Râfî' es-Sâîğ (د س ق), Yahyâ b. el-Cezzâr, Ebû'l-Esved ed-Düelî (قد), Ebû Basîr el-A'mâ (س ق), Ebû Osmân el-Ensârî (خد), Ebû Hureyre (ت س), İbn Havtekiyye (س).

Übeyy b. Kâ'b (r.a.)'ın vefâtının hicrî 19, 22, 23, 30 yıllarında, Hz. Ömer veya Hz. Osmân (r.anhümâ)'ın hilâfeti zamanında olduğuna dâir çeşitli rivâyetler olmakla birlikte, Hz. Osmân döneminde hicrî 30 yılında vefât etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zirâ Übeyy b. Kâ'b (r.a.) Kur'ân-ı Kerîm'in istinsahı içi Hz. Osmân (r.a.)'ın görevlendirdiği 12 kişiden biridir.⁹³

Değerlendirme:

Kur'ân-ı Kerîm'i tamamen ezberleyen sahâbilerden olması ve onu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e arz etmesi, "vahiy kâtibi" olması, tertip ettiği bir mushafının bulunması, kırâat-i aşera imâmlarından Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm'ın isnadının kendisine dayanması, sahâbeden birçok kimseye hocalık yapması, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisine "Seyyidü'l-Kurrâ" lakabını vermesi, Hz. Osmân (r.a.)'ın görevlendirdiği istinsah komisyonunda bulunması Übeyy b. Kâ'b (r.a.)'ın Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e olan hizmetlerinin yanında, sahabî olması hasebiyle hadîsleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet etmiş olması (yer yer başka sahâbilerden de rivâyetinde bulunmuştur.), bu rivâyetlerin muteber hadîs kaynaklarının tamamında bulunması ve kendisinden hadîs dinlemek isteyenlere sesini duyurmak için evinin damına çıkması, onun sünneti asr-ı saâdetten sonraki devirlere ulaştırma çabasını göstermektedir.

⁹² Übeyy b. Kâ'b'ın oğludur. Bkz. Mizzî, a.g.e., II, 264.

⁹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 271, 272.

1.4. ABDULLAH b. MES'ÛD (r.a.) (ع)

İsmi; *Abdullah b. Mes'ûd b. Ğâfîl b. Habîb b. Şemh b. Mahzûm, İbn Şemh b. Fâr b. Mahzûm b. Sâhile b. Kâhil b. el-Hâris b. Temîm b. Sa'd b. Hüzeyl b. Müdrake b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Maad b. Adnân*,⁹⁴ künyesi; *Ebû Abdirrahman*, nisbesi; *el-Hüzelî*'dir.⁹⁵ Annesi *Ümmü Abd bt. Abdivüd b. Süvâ*'dır ve müslümân olmuştur.

Abdullah b. Mes'ûd İlk müslümânlardandır. Habeşistan ve Medîne'ye hicret etmiştir. Bedir ve bütün gazvelere katılmıştır.⁹⁶ *Aşere-i Mübeşşere*'dendir.⁹⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.), ona İslâm'ın başlangıç zamanlarında: “*Sen kendisine ilim verilen bir çocuksun*”⁹⁸ buyurmuştur.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.), yetmiş sûreyi bizzat Rasûlullah (s.a.v.)'dan öğrendiğini⁹⁹ ifade etmiş, Rasûlullah (s.a.v.) : “*Kim Kur'ân'ı tıpkı indiği gibi okumak isterse Ümmü Abd'in kırâati üzere okusun*”¹⁰⁰ buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Kur'ân'ı dört kişiden öğrenin*” buyurup bu dört kişinin içinde İbn Mes'ûd (r.a.)'u da zikretmiştir.¹⁰¹

İbn Mes'ûd (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'ın zamanında Kur'ân'ı cem edenlerdendir.¹⁰² Kâ'be'de âşikâne Kur'ân okuyan ilk sahâbîdir. Kûfe Fıkıh ve Tefsir mekteplerinin kurucusudur.¹⁰³ Tâbiûnun önemli sîmâlarından Alkame, Mesrûk, Zirr b. Hubeyş, Zeyd b. Vehb, Ebû Amr eş-Şeybânî, Ebû Abdirrahman es-Sülemî,¹⁰⁴ Ubeyd b. Kays, Ubeyd b. Nadle, Ubeyde es-Selmânî ve Amr b. Şürahbîl kendisine Kur'ân'ı arz edenlerdendir.¹⁰⁵

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.); Rasûlullah (s.a.v.), Sa'd b. Muâz el-Ensârî, Safvân b. Gassâl el-Murâdî ve Ömer b. el-Hattâb (r.anhüm)'dan hadîs rivâyetinde

⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 121, 122.

⁹⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 259.

⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 122.

⁹⁷ Cerrahoğlu, İsmail, “Abdullah b. Mes'ûd”, *DİA*, I, 114.

⁹⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 199.

⁹⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II; 660, İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 200.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 200; Ahmed, *Müsned* 35, (I, 182).

¹⁰¹ Buharî, *Menakibu'l-Ensâr*, 16.

¹⁰² Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 114.

¹⁰³ Cerrahoğlu, İsmail, “Abdullah b. Mes'ûd”, *DİA*, I, 114, 115.

¹⁰⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 114, 115.

¹⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 409.

bulunmuştur.¹⁰⁶ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise harf sırasına göre şöyledir:¹⁰⁷
el-Ahnef b. Kays (م د), el-Esved b. Yezîd (ع), Enes b. Mâlik (م), Berâ b. Âzib, Berâ b. Nâciye (د), Bilâd b. Isme (قد), Câbir b. Abdillâh el-Ensârî, el-Hâris b. Süveyd et-Teymî (خ م د ت س), el-Hâris b. Abdillâh el-A'ver (س), Hârîse b. Mudarrib el-Abdî (د س), el-Haccâc b. Mâlik el-Eslemî, Harîs b. Zuheyr el-Kûfî (س), Hâlid b. Rib'î el-Esedî, Haşf b. Mâlik et-Tâî (ع), Rib'î b. Hırâş (ت), er-Rabî' b. Haysem (خ ت س ق), er-Rabî' b. Umeyle el-Fezârî (ق), Zâzân Ebû Ömer el-Kindî (س), Zirr b. Hubeyş el-Esedî (ع), Zeyd b. Zâide (د ت), Zeyd b. Vehb el-Cühenî (خ م د ت ق), Sa'd b. Ahram (ت), Ebû Amr Sa'd b. İyâs eş-Şeybânî (خ م ت س), Sa'd b. İyâd el-Müsâlî (د ت س), Ebû Sa'id Sa'd b. Mâlik el-Hudrî, Ebû'l-Bahterî Saîd b. Feyrûz et-Tâî¹⁰⁸ (خد), Süleymân b. Câbir el-Hecerî (ت س), Şüteyr b. Şekel (بخ), Şeddâd b. Ma'kıl (عخ), Şüreyh b. el-Hâris el-Kâdî (س), Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî (ع), Ebû Üsâme Sudey b. Aclân el-Bâhilî, Sîle b. Züfer el-Absî (س ق), Târik b. Şihâb el-Ahmesî (خ ع), Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî¹⁰⁹ (د س), Âmir b. Abde el-Becelî (مق قد), Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsîle el-Leysî (م قد), Abdullah b. Büreyde (قد), Abdullah b. el-Hâris ez-Zübeydî (ت), Ebû Abdurrahman Abdullah b. Habîb es-Sülemî (ت سي ق), Abdullah b. Rabîa es-Sülemî (بخ قد), Abdullah b. Zübeyr, Ebû Meryem Abdullah b. Ziyâd el-Esedî (ر), Ebû Ma'mer Abdullah b. Sahbera el-Ezdî (خ م ت س), Şeddâd b. el-Hâd (ت سي), Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd¹¹⁰ (م س ق), Abdullah b. Ukeym (س), Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb (ت), Abdullah b. Amr el-Evdî (ت), Abdullah b. Feyrûz ed-Deylemî (د ق), Ebû Mûsâ Abdullah b. Kays el-Eş'arî (خت), Abdullah b. Ma'kıl b. Mukarrin el-Müzenî (ق), Ebû'z-Ze'râ Abdullah b. Hânî el-Evdî (ت س), Abdullah b. Ebi'l-Hüzeyl (بخ سي), Abdurrahman b. Harmele el-Kûfî (د س), Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ûd¹¹¹ (ع), Abdurrahman b. Ebî Leylâ (سي), Ebû Osmân Abdurrahman b. Müll en-Nehdî (ع), Abdurrahman b. Yezîd en-Nehâî (ع), Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd (مق), Abîde b. Rabîa (فق), Abîde b. Amr es-Selmânî (ع), Alkame b. Kays en-Nehâî (ع), Amr b. el-Hâris b. Ebî Dirâr el-

¹⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 122.

¹⁰⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 122, 123, 124, 125, 126.

¹⁰⁸ Mürsel (munkatî') olarak rivâyette bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XVI, 123.

¹⁰⁹ Mürsel (munkatî') olarak rivâyette bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

¹¹⁰ Abdullah b. Mes'ûd'un kardeşinin oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XVI, 124.

¹¹¹ Abdullah b. Mes'ûd'un oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XVI, 124.

Mustalikî (د ت), Amr b. Hureys el-Mahzûmî (م), Amr b. Seleme b. el-Hâris el-Hemdânî (بخ), Ebû Meysera Amr b. Şurahbîl (س خ م د ت), Amr b. Meymûn el-Evdî (ع), İmrân b. Husayn, Umeyr,¹¹² Ebû'l-Ahves Avf b. Mâlik b. Nadle el-Cüşemî (م بخ), Avn b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd (د ت ق), Ayyâş es-Sülemî (سي), Fülfulê b. Abdillâh ec-Cu'fî (س), el-Kâsim b. Abdirrahman Ebû Abdirrahman eş-Şâmî (بخ), el-Kâsim b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Sıddîk (س), Kabîsa b. Cabir el-Esedî (س), Kurra b. İyâs el-Mûzenî, Kays b. Ebî Hâzim (س خ م ق), Kays b. es-Seken (م س), Kürdûs el-Kûfî (بخ), Külsûm el-Mustalik el-Huzâî (س), Ebû Atıyye Mâlik b. Ebî Âmir el-Hemdânî (س خ), Huneyf b. Mâlik'in babası Mâlik et-Tâî (ق), Muhammed b. el-Eş'as b. Kays el-Kindî (د), Muhammed b. Abdillâh b. Esîd (بخ), Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî (ت), Mürre et-Tayyib (ع), el-Müstevrid b. el-Ahnef (سي), Mesrûk b. el-Ecda' (ع), Ebû'l-Ubeyd b. el-Muâviye b. Sebra (بخ), el-Ma'rûr b. Süveyd (سي), Ebû'l-Müsennâ Mü'sir b. Afâze eş-Şeybânî (ق), Nâciye b. Kâ'b el-Esedî (قد), en-Nezzâl b. Sebra el-Hilâlî (س خ), Hübeyra b. Yerîm (س), Hüzeyl b. Şurahbîl (س خ), Hemmâm b. el-Hâris, Vâbisa b. Ma'bed el-Esedî (د), Vâil b. Mühâne (س), Vehb b. Rabîa (ت م), Ebû Cuhayfe Vehb b. Abdillâh es-Süvâî, Yüseyr b. Amr (م), Ebû'l-Esved ed-Düelî (قد), Ebû Sevr el-Fehmî, Ebû Ca'd el-Ğatafânî (م), Ebû Râfî'¹¹³ (م), Ebû Zeyd¹¹⁴ (د), Ebû Şurayh el-Huzâî, Ebû Ubeyde b. Abdillâh b. Mes'ûd¹¹⁵ (س خ), Ebû Osmân b. Senne el-Huzâî (س ف), Ebû İyâd (د), Ebû Mâcide (İbn Mâcide es-Sehmî) (د ت), Ebû Hureyre, Ebû Vâkid el-Leysî, Zeyneb bt. Abdillâh es-Sekafiyye¹¹⁶ (د ق), Ümmü Ya'kûb el-Esediyye (خ). Farklı rivâyetler olmakla birlikte hicrî 32 yılında Medîne'de vefât ettiği görüşü ağırlık kazanmıştır.¹¹⁷

Değerlendirme:

Kur'ân-ı Kerîm'in yetmiş sûresini bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) den öğrenmiş olması, yine Hz. Peygamber tarafından övülerek Kur'ân'ın öğretiminde yetkin bir sahâbî olduğunun zikredilmesi, tertip ettiği bir mushafının bulunması, kırâat-i aşera imâmlarından Âsım, Hamze, Ya'kûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm'ın isnadının kendisine dayanması, Kûfe Fıkıh ve Tefsir ekollerinin kurucusu olması ve

¹¹² İbn Mes'ûd'un Mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XVI, 125.

¹¹³ Nebî (s.a.v.)'in Mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XVI, 126.

¹¹⁴ Amr b. Hureys'in Mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

¹¹⁵ İbn Mes'ûd'un oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

¹¹⁶ İbn Mes'ûd'un Hanımıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

¹¹⁷ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 200.

yetiştirdiği birbirinden kıymetli talebeleri Abdullah b. Mes‘ûd (r.a.)’un Kur’ân’ın aktarımında çok önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Kur’ân-ı Kerîm’e olan hizmetlerinin yanında, sahabî olması hasebiyle hadîsleri Hz. Peygamber (s.a.v.)’den rivâyet etmiş olması (yer yer başka sahâbilerden de rivâyette bulunmuştur.), bu rivâyetlerin muteber hadîs kaynaklarının tamamında bulunması ve kendisinde hadîs rivâyet edenlerin oldukça fazla olması, onun sünneti asr-ı saâdetten sonraki devirlere ulaştırma çabasını göstermektedir.

1.5. ZEYD b. SÂBİT (r.a.) (ع)

İsmi; *Zeyd b. Sâbit b. Dahhâk b. Zeyd b. Lûzân b. Amr b. Abdiavf b. Ğanm b. Mâlik b. Neccâr el-Ensârî*¹¹⁸ *el-Hazrecî*,¹¹⁹ künyesi; *Ebû Saîd* ve *Ebû Hârice*’dir. Annesi *Nevvâr bt. Mâlik b. Sırme*’dir.¹²⁰

Zeyd b. Sâbit (r.a.) zeki ve hafızası kuvvetli bir sahâbîdir. Kısa sürede İbrânîce ve Süryânîceyi öğrendiğini şöyle anlatır; “Rasûlullah (s.a.v.) Medîne’ye hicret ettiğinde beni huzuruna getirip, bu Benî Neccar’dandır ve on yedi sûreyi okudu dediler. Ben de bu sûreleri okudum. Benim okuyuşumu beğendi ve şöyle buyurdu: “*Yahûdîce yazmasını öğren, benim yazışmalarda onlara güvenim yoktur!*” Onun (s.a.v.), emrini yerine getirdim ve yarım ayda Yahûdî dilini öğrendim. Nebî (s.a.v.)’nin yazmak istediği mektupları yazar, gelen mektupları da okurdum.” Diğer bir rivâyette; “Bana Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Ben birtakım kimselere yazdırıyorum, fazla veya eksik yazmalarından korkuyorum. Sen süryânîceyi öğren.*” Ben de Süryânîceyi on yedi günde öğrendim.”¹²¹

Zeyd b. Sâbit, Tebûk Savaşı’nda Benî Neccâr’ın sancağını taşıyordu. Sancak önce Umâre b. Hazm’da idi. Nebî (s.a.v.) sancağı alıp Zeyd (r.a.)’e verdi. Bunun üzerine Umâre: “*Yâ Rasûlallah hakkımda bir şey mi duydunuz*” dedi. Rasûlullah

¹¹⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, X, 24, 25.

¹¹⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 490.

¹²⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, X, 25.

¹²¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 491.

(s.a.v.): “Hayır, ancak Kur’ân mukaddemdir. (Yani Zeyd Kur’ân’ı daha iyi bildiğinden ona sancağı verdim.)” buyurdu.¹²²

Zeyd b. Sâbit (r.a.) Kur’ân’a olan hizmetleriyle tanınan bir sahâbîdir. Rasûlullah (s.a.v.) zamanında Kur’ân-ı Kerîm’in tamamını ezberleyen ensâra mensub dört kişiden biriydi.¹²³ Aynı zamanda “vahiy kâtibi” idi.¹²⁴ Rasûlullah (s.a.v.) zamanında Kur’ân-ı Kerîm’i cem eden sahâbîlerdendi. Hz. Ebû Bekr zamanında Kur’ân’ı cem eden heyetin başkanıydı, kezâ Hz. Osmân döneminde Kur’ân’ın istinsâhını yapan heyetin de başkanıydı.¹²⁵

Kur’ân-ı Kerîm’i Hz. Peygamber (s.a.v.)’e arz etmiştir. Kendisine de sahâbeden Ebû Hureyre, İbn Abbâs (r.anhümâ),¹²⁶ tâbiûndan Ebû Abdırrahman es-Sülemî (kırâat âlimi) ve Ebû’l-Âliye er-Riyâhî Kur’ân’ı arz etmiştir.¹²⁷ O aynı zamanda içlerinde, Ömer b. el-Hattâb, Ali b. Ebî Tâlib, İbn Mes’ûd, Übeyy b. Kâ’b ve Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin bulunduğu “fetvâ ehli” altı sahâbeden biriydi. Ferâiz ilmini iyi bilen bir sahâbî idi.¹²⁸

Zeyd b. Sâbit; Rasûlullah (s.a.v.) (ع), Ebû Bekr es-Sıddîk, Abdullah b. Osmân (س خ ت), Osmân b. Affân, Ömer b. el-Hattâb (س خ ت) (r.anhüm)’dan hadîs rivâyetinde bulunmuştur.¹²⁹

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise harf sırasına göre şöyledir:¹³⁰ Ebân b. Osmân b. Affân (س د ت), Enes b. Mâlik (س ق م ت خ), Bişr b. Saîd (د م خ), Sâbit b. el-Haccâc (د), Sâbit b. Ubeyd¹³¹ (بخ), Hucr el-Mederî (س ق), Hârice b. Zeyd b. Sâbit¹³² (ع), ez-Zibrikân b. Amr b. Ümeyye ed-Damrî (س), Zühra (س), Sa’d b. Mâlik Ebû Saîd el-Hudrî (م), Saîd b. el-Müseyyeb (س), Süleymân b. Zeyd b. Sâbit¹³³ (بخ), Süleymân b. Yesâr (س ق), Sehl b. Ebî Hasme (د خ ت), Sehl b. Huneyf, Sehl b. Sa’d es-Sâidî, Tâvûs b. Keysân (س م), Abbâd b. Sinân (ق), Yahyâ b. Abbâd

¹²² İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 490.

¹²³ Tirmizî, **Menâkıb** 32.

¹²⁴ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, X, 25.

¹²⁵ İbnü’l-Cezerî, **Ğâyetü’n-Nihâye**, I, 269.

¹²⁶ Zehebî, **Ma’rifetü’l-Kurrâ**, I, 119.

¹²⁷ İbnü’l-Cezerî, **Ğâyetü’n-Nihâye**, I, 269.

¹²⁸ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, X, 29, 30.

¹²⁹ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, X, 25.

¹³⁰ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, X, 25, 26.

¹³¹ Zeyd b. Sâbit’in Mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, X, 25.

¹³² Zeyd b. Sâbit’in oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

¹³³ Zeyd b. Sâbit’in oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

el-Ensâri,¹³⁴ Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb (ع), Abdullah b. Feyrûz ed-Deylemî (د), Abdullah b. Yezîd el-Hatmî (خ م ت س), Abdurrahman b. Şimâse (ت), Ubeyd b. es-Sebbâk (خ ت س), Aclân¹³⁵ (قد), Urve b. ez-Zübeyr (د س ق), Atâ b. Yesâr (خ م د), el-Kâsim b. Hassân el-Âmirî el-Kûfî (س), el-Kâsim b. Muhammed b. Ebî Bekr, Kabîsa b. Züeyb, Muhammed b. Kays el-Medenî'nin babası Kays (س), Kesîr b. Eflah (س), Kesîr b. es-Salt el-Kindî (س), Mücemmi' b. Zeyd el-Hicâzî, Mervân b. el-Hakem (خ د ت س), el-Muttalib b. Abdillâh b. Hantab (د), Ebû Seleme b. Abdîrrahman b. Avf, Ebû Hureyre, Ümmü Sa'd¹³⁶ (ت). Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Farklı rivâyetler olmakla birlikte¹³⁷ hicrî 45 yılında vefât ettiği görüşü ağırlık kazanmıştır.¹³⁸ Defnedildikten sonra İbn Abbâs (r.a.) onun kabrini işaret ederek: "İlim nasıl gider, işte böyle gider, vallâhi bugün ilmin çoğu defnedildi!" demiş,¹³⁹ Ebû Hureyre (r.a.) de: "Bu ümmetin bir âlimi öldü, umulur ki Allah, İbn Abbâs'ı ona halef kılar!" demiştir.¹⁴⁰

Değerlendirme:

Rasûlullah (s.a.v.) zamanında Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını ezberleyen ensâra mensub dört kişiden bir sahâbî olması, aynı zamanda vahiy kâtipliği yapması, gerek Hz. Ebû Bekir gerekse Hz. Osmân (r.anhümâ) döneminde Kur'ân-ı Kerîm'in cem' ve istinsâh komisyonlarının başında bulunması, tertip ettiği bir mushafının bulunması, kırâat-i aşera imâmlarından İbn Kesîr'in isnadının kendisine dayanması, Zeyd b. Sâbit (r.a.)'in Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e olan hizmetlerinin yanında, sahâbî olması hasebiyle hadîsleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet etmiş olması (yer yer başka sahâbîlerden de rivâyette bulunmuştur.), anlama ve sünnetleri tesbit etme hususunda da uzmanlığı, rivâyetlerinin muteber hadîs kaynaklarının tamamında bulunması ve kendisinde hadîs rivâyet edenlerin oldukça fazla olması, onun sünneti asr-ı saâdetten sonraki devirlere ulaştırma çabasını göstermektedir.

¹³⁴ Ebû Hübeyra'nın babasıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, X, 26.

¹³⁵ Fâtîma bt. Utbe b. Rabîa'nın Mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

¹³⁶ Kızı olduğu söylenir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

¹³⁷ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, X, 31 (h.45, h.48, h.55, h.56, h.57); İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 492 (h.42, h.43, h.45, h.52, h.55)

¹³⁸ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 492; Zehebî, **Ma'rîfetü'l-Kurrâ**, I, 121.

¹³⁹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, X, 32.

¹⁴⁰ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 492.

1.6. EBÛ MÛSÂ el-EŞ‘ARÎ (r.a.) (ع)

İsmi; *Abdullah b. Kays b. Süleym b. Haddâr b. Harb b. Âmir b. Ater b. Bekr b. Âmir b. Azer b. Vâil b. Nâciye b. Cümâhir b. el-Eş‘ar*,¹⁴¹ künyesi, *Ebû Mûsâ*, nisbesi; *el-Eş‘arî*’dir.¹⁴² Annesi *Zabye bt. Vehb b. Ak*’tır. Müslümân olup Medîne’de vefât etmiştir.¹⁴³

Habeşistan’a hicret etmiş ve Hayber’in fethinden sonra Medîne’ye gelmiştir.¹⁴⁴ Kimisine göre de Habeşistan’a hicret etmemiş, bilakis ülkesine dönmüştür.¹⁴⁵ Rasûlullah (s.a.v.), onu Zebîd, Aden ve Yemen sahili gibi bölgelere me’mûr olarak göndermiş, Ömer b. el-Hattâb Basra’ya, Osmân b. Affân da Kûfe’ye “Vâli” olarak göndermiştir.¹⁴⁶ Sıffin savaşında iki hakemden biri olmuş, daha sonra her iki fırkadan da uzaklaşmıştır.¹⁴⁷

Ebû Mûsâ el-Eş‘arî (r.a.) içlerinde, Ömer b. el-Hattâb, Ali b. Ebî Tâlib, İbn Mes‘ûd, Übeyy b. Kâ‘b ve Zeyd b. Sâbit (r.anhüm)’in bulunduğu “fetvâ ehli” altı sahâbeden biriydi.¹⁴⁸ “Ehl-i Kur’ân” ve güzel sesli biriydi. Onun hakkında, Ahmed b. Abdillâh el-’İclî (261/875): “Nebî (s.a.v.)’nin ashâbı içinde sesi en güzel kişi idi” demiş, Râsûlullah (s.a.v.) da: “*Ona Dâvûd ailesinin mizmarlarından bir mizmâr verilmiştir*” buyurarak Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’yi taltif etmiştir.¹⁴⁹

Ebû Mûsâ (r.a.), Kur’ân-ı Kerîm’i bizzat Hz.Peygamber (s.a.v.)’den öğrenerek ezberleyen sayılı sahâbîlerdendir.¹⁵⁰ Ebû Racâ el-Utâridî ve Hittân b. Abdillâh er-Rakkâşî onun Kur’ân talebeleridir.¹⁵¹ Bu iki isme ilave olarak Cezerî, Ebû Şeyh el-Hünâî’yi de Ebû Mûsâ’ya Kur’ân’ı arz eden kişiler arasında zikreder.¹⁵²

Ebû Mûsâ el-Eş‘arî (r.a.); Nebî (s.a.v.) (ع), Übeyy b. Kâ‘b (م), Abdullah b. Mes‘ûd (خت), Ali b. Ebî Tâlib, Ammâr b. Yâsir (م د س), Ömer b. el-Hattâb (خ م س)

¹⁴¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XV, 446, 447.

¹⁴² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XV, 447.

¹⁴³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 181.

¹⁴⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XV, 447.

¹⁴⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 181.

¹⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XV, 447, 448.

¹⁴⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 181.

¹⁴⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, X, 29, 30.

¹⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XV, 449.

¹⁵⁰ Kandemir, M. Yaşar, “Ebû Mûsâ el-Eş‘arî, *DİA*, X, 191.

¹⁵¹ Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, I, 122.

¹⁵² İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, I, 396.

(ق), Muâz b. Cebel (س د), Ebû Bekr es-Sıddîk ve Rasûlullah (s.a.v.)'ın zevcesi Âişe (r.anhüm)'den hadîs rivâyetinde bulunmuştur.¹⁵³

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise harf sırasına göre şöyledir:¹⁵⁴
İbrâhîm b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî¹⁵⁵ (م س ق), el-Esved b. Yezîd en-Nehaî (س م ت), Esîd b. Müteşemmis et-Temîmî (ق), Enes b. Mâlik el-Ensârî (ع), Yezîd b. Ebî Meryem es-Selûlî (ق), Sâbit b. Kays en-Nehaî (س), el-Hasen el-Basrî (س ق), Hittân b. Abdillâh er-Rakkâşî (م د س ق), Rib'î b. Hırâş (م ق), Zehdem b. Mudarrib el-Cermî (س م ت), Ziyâd (د), Zeyd (د), Rabî' b. Enes el-Horasânî'nin dedesi, Zeyd b. Vehb el-Cühenî (م), Ebû Saîd Sa'd b. Mâlik el-Hudrî (س م د ت ق), Saîd b. Cübeyr (س), Saîd b. el-Müseyyeb (م خ), Saîd b. Ebî Hind (ب خ), Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî (ع), Safvân b. Muhriz el-Mâzinî (م س), ed-Dahhâk b. Abdurrahman b. Arzeb (ق), Târik b. Şihâb (س م خ), Ebû Temîme Tarîf b. Mucâlid el-Hüceymî (س), Ebû'l-Esved Zâlim b. Amr ed-Düelî (م), Âmir eş-Şa'bî (د), Abdullâh b. Büreyde (س), Ebû Abdurrahman Abdullâh b. Habîb es-Sülemî (س م خ), Abdullâh b. Nâfi' (د), Abdurrahman b. Arzeb (ق), Abdurrahman b. Ğanm el-Eş'arî (د), Ebû Osmân Abdurrahman b. Mell en-Nehdî (ع), Abdurrahman b. Nâfi' b. Abdilhâris (ب خ), Abdurrahman b. Yezîd en-Nehaî (م س ق), Ubeyd b. Huneyn (ب خ), Ubeyd b. Umeyr (م خ), Alkame b. Kays en-Nehaî, Amr b. Cerâd (ق), er-Rabî' b. Bedr'in dedesi, Ebû'l-Ahves Avf b. Mâlik b. el-Cüşemî (م س), Ğuneym b. Kays el-Mâzinî (ع), Kasâme b. Züheyr (د ت), Kays b. Ebî Hâzim (س), Küleyb b. Şihâb el-Cermî (Âsım b. Küleyb'in babası) (ق), Mürra b. Şerâhîl el-Hemdânî et-Tayyib (س م ت س ق), Mesrûk b. Evs el-Hanzalî (د س ق), Mûsâ b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî¹⁵⁶ (ت ق), Hüzeyl b. Şürahbîl (خ د ت ق), Ebû Miclez Lâhik b. Humeyd (س), Ebû Bürde b. Ebî Mûsâ¹⁵⁷ (ع), Ebû Bekr b. Ebî Mûsâ¹⁵⁸ (ع), Ebû Râfi' es-Sâiğ (س), Ebû Âişe el-Kuraşî (Ebû Hureyre'nin celisi) (د), Ebû Ubeyde b. Abdillâh b. Mes'ûd (م س ق), Ebû Kebşe es-Sedûsî (د), Ebû Kinâne el-Kuraşî (ب خ د), Ümmü Abdillâh¹⁵⁹ (م س). Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

¹⁵³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 448.

¹⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 448, 449.

¹⁵⁵ Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XV, 448.

¹⁵⁶ Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XV, 449.

¹⁵⁷ Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

¹⁵⁸ Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

¹⁵⁹ Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin hanımıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.)'nin vefât tarihi hakkında farklı rivâyetler olmakla birlikte hicrî 42 yılında vefât ettiği söylenilmektedir. Kûfe'de mi yoksa Mekke'de mi vefât ettiği konusu ihtilaflıdır.¹⁶⁰

Değerlendirme:

Kur'ân-ı Kerîm'i bizzat Hz.Peygamber (s.a.v.)'den öğrenerek ezberleyen sayılı sahâbîlerden biri olması, tertip ettiği bir mushafının bulunması, kırâat-i aşera imâmlarından Ya'kûb el-Hadramî'nin isnadının kendisine dayanması, Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.)'nin Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e olan hizmetlerinin yanında, sahabî olması hasebiyle hadîsleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet etmiş olması (yer yer başka sahâbîlerden de rivâyette bulunmuştur.), rivâyetlerinin muteber hadîs kaynaklarının tamamında bulunması ve kendisinde hadîs rivâyet edenlerin oldukça fazla olması, onun sünneti asr-ı saâdetten sonraki devirlere ulaştırma çabasını göstermektedir.

1.7. EBÜ'd-DERDÂ (r.a.) (ع)

İsmi; *Uveymir b. Zeyd b. Kays b. Ümeyye b. Âmir b. Adiyy b. Kâ'b b. el-Hazrec b. b. el-Hâris b. el-Hazrec el-Ensârî*'dir.¹⁶¹

Ayrıca kendisine Uveymir b. Mâlik, İbn Âmir, İbn Sa'lebe, İbn Abdillâh b. Kays da denilmiştir. Bir görüşe göre adı Âmir lakabı Uveymir'dir. *Ebü'd-Derdâ* künyesiyle meşhûrdur, ensârdandır. Annesi *Muhabbe bt. Vâkid b. Amr b. el-İtnâbe b. Âmir b. Zeyd*'dir.¹⁶²

Bedir savaşında müslümân olmuş ve uhud savaşına katılmıştır. Uhud savaşında çok sıkıntılar çekmiştir. Bunun üzerine Uhud gününde Rasûlullah (s.a.v.): “*Uveymir ne yaman kahramandır, O ümmetimin hakîmidir!*” buyurmak sûretiyle Uveymir (r.a.)'i taltif etmiştir.¹⁶³

¹⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 452, 453; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 611; Kandemir, M. Yaşar, “Ebû Mûsâ el-Eş'arî, *DİA*, X, 191.

¹⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 469, 470.

¹⁶² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 470; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 162.

¹⁶³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 621, 622.

Ebü'd-Derdâ (r.a.): “Rasûlullah (s.a.v.)’ın bi’setinden önce tâcirdim. Bi’setten sonra ibâdet ve tâcirliği birlikte devam ettirmeye muktedir olamadım ve ibâdeti tercih edip tâcirliği bıraktım”¹⁶⁴ demiştir. İbn Hibbân (354/965); onun Ömer (r.a.)’in hilâfeti döneminde Dimaşk kâdîlığı yaptığı bilgisini vermektedir.¹⁶⁵

Ebü'd-Derdâ tefsir, fıkıh, hadîs ve kiraât konusunda ashâbın ileri gelenlerindendi. Dimaşk da bulunduğu insanlar camide namazdan sonra onun etrafına toplanır Kiraât dersi alırlardı.¹⁶⁶ Rasûlullah (s.a.v.) zamanında Kur’ân’ın tamamını ezberleyip,¹⁶⁷ bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)’e okuyanlardandı. Abdullah b. Âmir’in Ebü'd-Derdâya Kur’ân okuduğu söylene de bu sahih bir görüş değildir. İbn Âmir onu görmemiştir. Ebü'd-Derdâ’dan, hanımı Ümmü ed-Derdâ ve Atıyye b. Kays Kur’ân ta’lîmi görmüştür.¹⁶⁸

İbn Cezerî, Ebü'd-Derdâ (r.a.)’ya Kur’ân’ı arz edenler arasında Huleyd b. Sa’d, Râşid b. Sa’d ve Hâlid b. Ma’dân’ı da zikreder.¹⁶⁹

Ebü'd-Derdâ (r.a.); Rasûlullah (s.a.v.) (ع), Zeyd b. Sâbit ve Ümmü’l-Mü’minîn Âişe (r.anhümâ)’den hadîs rivâyetinde bulunmuştur.¹⁷⁰

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise harf sırasına göre şöyledir:¹⁷¹ Esed b. Vedâa, Enes b. Mâlik, Bişr et-Tağlibî, Kays b. Bişr’in babası, Bilâl b. Ebî ed-Derdâ¹⁷² (د), Sümâme b. Hazn el-Kuşeyrî (بخ), Cübeyr b. Nüfeyr (ع م بخ), Habîb b. Ubeyd, Ebû Zâhiriyye Hudeyr b. Küreyb, Hittân b. Abdillâh er-Rakkâşî, Hâlid b. Ma’dân (س), Huleyd el-Asarî (د), Hayseme b. Abdurrahman el-Cu’fî, Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân (ت سي), Zeyd b. Vehb el-Cühenî (سي), Saîd b. el-Müseyyeb (ت س), Selmân el-Eğar, Süleym b. Âmir, Süveyd b. Ğafele (س ق), Şürayh b. Ubeyd (ق), Safvân b. Abdillâh b. Safvân (ق م بخ), Damra b. Habîb, Tâvûs b. Keysân, Ubâde b. Nüseyy (ق), Abdillâh b. Ebî Zekeriyâ el-Huzâî (د), Abdillâh b. Abbâs, Abdillâh b. Ömer b. el-Hattâb, Ebû Bahriyye Abdillâh b. Kays et-Terâğimî (ت ق), Abdurrahman b. Cübeyr b. Nüheyr, Abdurrahman b. Ğanm el-Eş‘arî, Abdurrahman

¹⁶⁴ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, XXII, 472.

¹⁶⁵ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 622.

¹⁶⁶ Aydınî, Abdillâh, “Ebü'd-Derdâ”, **DİA**, X, 311.

¹⁶⁷ Aydınî, Abdillâh, “Ebü'd-Derdâ”, **DİA**, X, 310.

¹⁶⁸ Zehebî, **Ma’rifetü’l-Kurrâ**, I, 124.

¹⁶⁹ İbnü’l-Cezerî, **Ġâyetü’n-Nihâye**, I, 535.

¹⁷⁰ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, XXII, 470.

¹⁷¹ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, XXII, 470, 471, 472.

¹⁷² Ebü'd-Derdâ’nın oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXII, 471.

b. Ebî Leylâ, Ebû Ziyâde Ubeydullah b. Ziyâde, Ubeyd b. Umeyr, Osmân b. Ebî Sevde (د), Atâ b. Ebî Rabâh (س), Atâ b. Ebî Müslim el-Horasânî, Atâ b. Yesâr (س), Alkame b. Kays en-Nehâî (خ م ت س), Amr b. el-Esved el-Ansî, Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî (د سي), Kabîsa b. Züeyb, Kays b. Ebî Hâzim, Kesîr b. Kays (د ت ق), Kesîr b. Mürra (ر س), Küleyb b. Zühl el-ÿyâdî (د), Lukmân b. Âmir, Muhammed b. Sa'd b. Ebî Vakkâs (س), Muhammed b. Sîrîn (س), Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî (سي), Muâz b. Enes el-Cühenî, Ma'dân b. Ebî Talha (م د ت س), Müvezzik el-'Iclî, Nümeyl b. Abdillâh el-Eş'arî, Hilâl b. Yesâf (سي), Yezîd b. Humeyr el-Yezenî (د), Yûsuf b. Abdillâh b. Selâm, Ebû İdrîs el-Havlânî (خ م ت س ق), Ebû Ümâme el-Bâhilî, Ebû Habîbe et-Tâî (د ت س), Ebû es-Sefer el-Hemdânî (ت ق), Ebû Seleme b. Abdirrahman b. Avf (ق), Ebû Abdirrahman es-Sülemî (ت ق), Ebû Osmân es-San'ânî, Ebû Ömer es-Sînî (سي), Ebû Mürra (م), Ümmü Hânî'nin Mevlâsı, Ebû Meşcea el-Cühenî (ق), Ebû Ma'dân (س), Hanımı Ümmü ed-Derdâ.

Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir. Ehl-i Hadîs'in esahh olan görüşüne göre Hz. Osmân'ın hilâfeti döneminde hicrî 32 yılında vefât etmiştir.¹⁷³

Değerlendirme:

Rasûlullah (s.a.v.) zamanında Kur'ân'ın tamamını ezberleyip, bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)'e okuyanlardan olması, kırâat-i aşera imâmlarından İbn Âmir'in isnadının kendisine dayanması, hayatı boyunca insanlara Ku'rân ta'lîmiyle meşgul olması Ebû'd-Derdâ (r.a.)'nın Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e olan hizmetlerinin yanında, sahabî olması hasebiyle hadîsleri Hz. Peygamber (s.a.v.), Zeyd b. Sâbit ve Hz. Âişe (r.anhâ)'den rivâyet etmiş olması, rivâyetlerinin muteber hadîs kaynaklarında bulunması ve kendisinde hadîs rivâyet edenlerin oldukça fazla olması, onun sünneti asr-ı saâdetten sonraki devirlere ulaştırma çabasını göstermektedir.

¹⁷³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 475; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 622.

1.8. EBÛ HUREYRE ed-DEVSÎ (r.a.) (ع)

İsmi; *Abdurrahman b. Sahr ed-Devsî*,¹⁷⁴ künyesi; *Ebû Hureyre*'dir.

Ebû Hureyre künyesiyle meşhûr olmuştur. Gerek Babasının ismi, gerekse kendi ismi hakkında ihtilâf vardır. Ona nisbet edilen isimlerin bazıları şunlardır: Abdurrahman b. Sahr, Abdurrahman b. Ğanm, Abdullah b. Âiz, Abdullah b. Âmir, Abdullah b. Amr, Sükeyn b. Vezeme, Sükeyn b. Hânî Sükeyn b. Mell, Âmir b. Abdişems, Âmir b. Umeyr, Büreyr b. İşrika, Abdinehm, Abdişems v.d. Câhiliye döneminde isminin Abdişems, künyesinin *Ebû 'l-Esved* olduğu daha sonra Rasûlullah (s.a.v.)'ın ona *Abdullah* ismini ve *Ebû Hureyre* künyesini verdiği söylenir. Annesinin adı, *Meymûne bt. Sabîh*'dir.¹⁷⁵ Hayber'in fethedildiği yıl olan hicrî 7. yılın başlarında müslümân olmuştur.¹⁷⁶

Ebû Hureyre (r.a.)'nin ismi "kurrâ" tabakâtlarında zikredilir. Kur'ân'ı Rasûlullah (s.a.v.)'e kırâat ettiği söylenmekle birlikte, onun Übeyy b. Kâ'b (r.a.)'a Kur'ân'ı arz ettiği meşhûr görüştür. Abdurrahman b. Hüzmûz el-A'rec de Ebû Hureyre'ye Kur'ân'ı arz etmiştir. "Kırâat imâmları Ebû Ca'fer ve Nâfi'in" isnâd zinciri Ebû Hureyre'de nihâyet bulmuştur.¹⁷⁷

Hadîs denilince ilk akla gelen sahâbîlerden biridir. Kesin bir ölçü olmamakla birlikte "Bin" in üzerinde hadîs rivâyet eden yedi sahâbîye "Müksirûn" denir. Ebû Hureyre (r.a.) en çok hadîs rivâyetinde bulunan sahâbî olması hasebiyle "müksirûnun" başında gelir.

Ebû Hureyre (r.a.); Nebî (s.a.v.) (ع), Übeyy b. Kâ'b (د ت س), Üsâme b. Zeyd b. Hârise (س), Basra b. Ebî Basra el-Ğıfârî (د ت س), Ömer b. el-Hattâb (ع), Fadl b. el-Abbâs (م س), Kâ'b el-Ahbâr (د ت س), Ebû Bekr es-Sıddîk (ع), Zevcû'n-Nebî Âişe (م د س ق) (r.anhüm)'den hadîs rivâyet etmiştir.¹⁷⁸

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar oldukça fazla olmakla birlikte, isimleri harf sırasına göre şöyledir:¹⁷⁹ İbrâhîm b. İsmâîl (د ق), İbrâhîm b. Abdullah

¹⁷⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 127.

¹⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIV, 366, 367.

¹⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIV, 377.

¹⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 335; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 128.

¹⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIV, 367.

¹⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIV, 367.

İbn Huneyn (بخ ق), İbrâhîm b. Abdillâh b. Kâriz (Abdullah b. İbrâhîm b. Kâriz ez-Zühri) (م س), Zâide'nin Mevlâsı İshâk b. Abdillâh (ر م د س), el-Esved b. Hilâl el-Muhâribî (س), el-Eğâr İbn Süleyk (س), el-Eğâr Ebû Müslim (بخ م ٤), Enes b. Hakîm ed-Dabbî (د ق), Enes b. Mâlik (م خ), Evs b. Hâlid (İbn Ebî Evs) (ت ق), Büsr b. Saîd (خ ٤), Beşîr b. Nehîk (ع), Büşeyr b. Kâ'b el-Adevî (د ت ق), Ba'ce b. Abdillâh b. Bedr el-Cühenî (م س ق), Bükeyr b. Feyrûz er-Ruhâvî (ت), Sâbit b. İyâd el-Ahnef (خ ٤), Sâbit b. Kays ez-Zürakî (بخ د سي ق), Sevr b. Ufeyr es-Sedûsî (س), Câbir b. Abdillâh (م), Cebr b. Abîde eş-Şâir (س), Ca'fer b. İyâd (س ق), Eslemîn'in Mevlâsı Cühmân (ق), el-Cülâs (سي), el-Hâris b. Muhalled ez-Zürakî (د س ق), Hureys b. Kabîsa (Kabîsa b. Hureys) (ت سي), Hureys el-Uzrî (ت ق), el-Hasen el-Basrî (خ ٤), { Husayn b. el-Leclâc (س), Hâlid b. el-Leclâc (س), el-Ka'kâ' el-Leclâc (بخ س), Ebû'l-Alâ el-Leclâc (س) }, Husayn b. Mus'ab (بخ), Hafs b. Âsım b. Ömer b. el-Hattâb (ع), Hafs b. Ubeydillâh İbn Enes b. Mâlik (ق), el-Hakem Miynâ (م), Ebû Tihye Hukeym İbn Sâ'd el-Kûfî (س), Humeyd b. Abdirrahman b. Avf (ع), Humeyd b. Abdirrahman el-Himyerî (م ٤), Humeyd b. Mâlik b. Huseym (بخ), Hanzale b. Ali el-Eslemî (بخ م), Hayyân b. Bistâm el-Hüzelî (ق), Süleym b. Hayyân'ın Babası, Hâlid b. Abdillâh b. Huseyn ed-Dimaşkî (د س ق), Ebû Hassân Hâlid b. Ğallâk (بخ م قد), Haccâb el-Medenî (م د), Hılâs el-Hecerî (خ ت س ق), Hayseme b. Abdirrahman b. Ebî Sebra el-Kûfî (ت), Züheyl b. Avf b. Şemmâh et-Tuhevî (ق), Rabîa el-Cüraşî (د), Rumeyh el-Cüzâmî (ت), Zürâra b. Evfâ (ع), Züfer b. Sa'saa İbn Mâlik (س), Ziyâd b. Süveyb (سي ق), Ebû Kays Ziyâd b. Rabâh el-Kaysî (م س ق), Ziyâd b. Kays el-Medenî (س), Ziyâd et-Tâî (ت), Zeyd b. Eslem¹⁸⁰ (ت), Zeyd b. Ebî Attâb (بخ د ق), Sâlim b. Ebi'l-Ca'd (س ق), Sâlim b. Abdillâh b. Ömer (م س), İbn Mutî'in Mevlâsı Sâlim Ebû'l-Ğays (ع), Şeddâd b. el-Hâd'in Mevlâsı Sâlim (en-Nasriyyîn'in Mevlâsı) (م د ق), Zühra'nın Mevlâsı Suheym (س), Sa'd b. Hişâm b. Âmir el-Ensârî (ق), Saîd b. el-Hâris el-Ensârî (خت ت), Saîd b. Ebi'l-Hasen el-Basrî (ت س), Ebû Hayyân et-Teymî'nin Babası Saîd b. Hayyân, Saîd b. Ebî Saîd el-Makbûrî, Saîd b. Sem'ân el-Medenî (م د ت س), Saîd b. Amr b. Saîd b. el-Âs el-Kuraşî el-Ümevî (م خ ت س), Saîd b. Mercâne, Saîd b. el-Müseyyeb (ع), Saîd b. Ebî Hind (بخ د), Ebû'l-Hubâb Saîd b. Yesâr (ع), Selmân el-Eğâr (ع), Seleme b. el-Ezrak (س ق), Seleme el-Leysî (د ق), Süleymân b. Habîb el-Muhâribî¹⁸¹ (ق), Süleymân b. Sinân el-Medenî (س),

¹⁸⁰ Ebû Hureyre'den sema' etmediği söylenir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXXIV, 368.

¹⁸¹ Dimaşk Kâdî'sı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXXIV, 369.

Süleymân b. Yesâr (ع), Sinân b. Ebî Sinân ed-Düelî (م), Şüteyr (Sümeyr b. Nehâr el-Abdî) (د), Şeddâd Ebû Ammâr ed-Dimaşkî (ت ق), Şürayh b. Hânî el-Hârisî, Şüfeyy b. Mati' el-Asbehî el-Mısrî (عخ ت س), Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (د), Şehr b. Havşeb (ع), Sâlih b. Dirhem el-Bâhilî (د), Sâlih b. Ebî Sâlih (ت), Sâlih b. Nebhân (د ت ق), Sa'sa b. Mâlik (د), Züfer b. Sa'saa'nın babası, Suheyb el-Utvârî (س), ed-Dahhâk b. Şurabhîl (د), ed-Dahhâk b. Abdurrahman b. Arzeb (ت), Damdam b. Cevs el-Hiffânî el-Yemâmî (ع), Târik b. Muhâşin (د سي), Tâvûs b. Keysân (ع), Âmir b. Sa'd b. Ebî Vakkâs (م), Âmir b. Sa'd el-Becelî (د س), Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî (ع), Abbâd b. Ebî Saîd el-Makbûrî (د س ق), Abbâs el-Cüşemî (ع), Abdullah b. Sa'lebe b. Suayr el-Uzrî (س), Ebû'l-Velîd Abdillâh b. el-Hâris el-Basrî (م ت), Nesîb İbn Sîrîn, Ümmü Seleme'nin Mevlâsı Abdullâh b. Râfi', Ebû Seleme Abdillâh b. Râfi' el-Hadramî el-Mısrî (بخ), Abdullâh b. Rabâh el-Ensârî (م د س), Abdullâh b. Sa'd, Abdullâh b. Ebî Süleymân (بخ), Abdullâh b. Şakîk (بخ م ت س), Abdullâh b. Damra es-Selûlî (ت ق), Abdullâh b. Abbâs (ع), Abdullâh b. Ömer b. el-Hattâb (س), Abdullâh b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Sa'd b. Ebî Zübâb ed-Devsî (د ت س), Abdullâh b. Utbe b. Mes'ûd (د), Abdullâh b. Amr b. Abd el-Kârî (س ق), Abdullâh b. Ferrûh Abdullâh b. Yâmîn et-Tâifî (ق), Abdülhamîd b. Sâlim (ق), Abdurrahman b. Âdem (د), Abdurrahman b. Üzeyne (ق), Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm (س), Abdurrâhman b. Huceyr el-Havlânî el-Mısrî (د ت سي ق), Abdurrahman b. Ebî Hadrad el-Eslemî (د), Abdurrahman b. Hâlid b. Meysera (س), Abdurrahman b. Sa'd (ق د), Abdurrahman b. Sa'd el-Mak'ad (م), {Abdurrahman b. Sâmit (د س) (İbn el-Hedâd, İbn el-Hedhâd ed-Devsî (بخ)}, Abdurrahman b. Abdillâh İbn Kâ'b b. Mâlik (خد س), Abdurrahman b. Ebî Amra el-Ensârî (خ م س), Abdurrahman b. Ğanm el-Eş'arî (س), Abdurrahman b. Ebî Kerîme (د ت), Abdurrahman b. Mihrân¹⁸² (م س), Abdurrahman b. Ebî Nu'm el-Becelî (ع), Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac (ع), Abdurrahman b. Ya'kûb (م ع), Abdülazîz b. Mervân b. el-Hakem¹⁸³ (د), Abdülmelik b. Ebî Bekr b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm (سي), Abdülmelik b. Yesâr¹⁸⁴ (س), Ubeydullâh İbn Ebî Râfi'¹⁸⁵ (م ع), Ubeydullâh b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd (ع), Ebû Yahyâ Ubeydullâh b. Abdillâh b. Mevheb et-Teymî (بخ د ت عس ق), Ubeyd b. Huneyn (خ), Ubeyd b. Selmân et-Tâbihî (ق), Ubeyd b. Ebî Ubeyd (د ق), Ubeyd İbn umeyr

¹⁸² Ebû Hureyre'nin mevlâsı. Bkz. Mizzî, a.g.e., XXXIV, 370.

¹⁸³ Ömer b. Abdilazîz'in babası. Bkz. Mizzî, a.g.e., XXXIV, 371.

¹⁸⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zevcesi Meymûne'nin mevlâsı. Bkz. Mizzî, a.g.e., ay.

¹⁸⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, a.g.e., ay.

el-Leysî (م), Abîde b. Süfyân el-Hadramî (م س ق), Osmân b. Ebî Sevde eş-Şâmî (بخ), Osmân b. Şemmâs (سي), Osmân b. Abdillâh b. Mevheb et-Teymî (تم), Aclân¹⁸⁶ (خت م), el-Müşmeil'in mevlâsı Aclân (س), Irâk b. Mâlik (ع), Urve b. ez-Zübeyr (خ م د ت سي), Azra b. Temîm (س), Atâ b. Ebî Rabâh (ع), Atâ b. Ebî Alkame b. el-Hâris İbn Nevfel (سي), Atâ b. Ebî Müslim el-Horasânî (ق), Atâ b. Mînâ (ع), Atâ b. Yezîd el-Leysî (خ م س ق), Atâ b. Yesâr (ع), İbn Ebî Ahmed'in mevlâsı Atâ (ت س ق), Ümmü Subeyye el-Cüheniyye'nin mevlâsı Atâ (س), Atâ ez-Zeyyât (س), İkrime b. Hâlid el-Mahzûmî (ت), İbn Abbâs'in mevlâsı İkrime (خ), Alkame b. Becâle ez-Zebrikân (بخ), Ali b. el-Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib (س), Uleyye b. Rabâh el-Lahmî (د س), Ali b. Şemmâh es-Sülemî (سي), Ammâr b. Ebî Ammâr (د ت س), {Umâra (ر), (Amr b. Ükeyme el-Leysî, Ömer b. el-Hakem b. Sevbân (خت)}, Ömer b. el-Hakem b. Râfi' el-Ensârî (خت م ت س), Ömer b. Halde ez-Zürakî¹⁸⁷ (د), Amr b. Dînâr (ق), Amr b. Ebî Süfyân b. Üseyd b. Cârîye es-Sekafî (خ م د س), Amr b. Süleym ez-Zürakî (سي), Amr b. Âsım İbn Süfyân b. Abdillâh es-Sekafî (بخ د), Amr b. Umeyr (د), Amr b. Kuheyd b. Mutarrif (Kuheyd b. Mutarrif) (س), Amr b. Meymûn el-Evdî (سي), Umeyr b. el-Esved el-Ansî (ق), Umeyr b. Hânî el-Ansî (د), Anbesa b. Saîd b. el-Âs (خ د), Avn b. el-Hâris b. et-Tufeyl (د س), Âlâ b. Ziyâd el-Adevî (ق), Îsâ b. Talha b. Ubeydillâh (ع), el-Kâsim b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Sıddîk (ت), Kabîsa b. Züeyb el-Huzâi (خ م د ت س), Kasâme b. Züheyr el-Mâzinî (س), el-Ka'kâ' b. Hakîm¹⁸⁸ (س), Kays b. Ebî Hâzim el-Becelî (خ م ت), Kesîr İbn Mürre el-Hadramî (ق), Kâ'b el-Medenî (ت), Küleyb b. Şihâb el-Cermî¹⁸⁹ (د ت س), Kümeyl b. Ziyâd en-Nehâi (سي), Safiyye'nin mevlâsı Kinâne (بخ), Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî (خ م ت س ق), Mücâhid b. Cebr el-Mekkî (ع), Muharrar b. Ebî Hureyre¹⁹⁰ (س ق), Muhammed b. İyâs b. el-Bükeyr el-Leysî (د), Muhammed b. Sâbit (ت ق), Muhammed b. Ziyâd el-Cümahî (ع), Muhammed İbn Sîrîn (ع), Muhammed b. Şurahbîl el-Abderî (بخ), Muhammed b. Ebî Âişe el-Medenî (م د س ق), Muhammed b. Abbâd b. Ca'fer el-Mahzûmî (عخ م ت س ق), Muhammed b. Abdirrahman b. Sevbân (م ت س ق), Muhammed b. Abdirrahman (İbn Ebî Zübâb) (س), Muhammed b. Ammâr b. Sa'd el-Karaz (ت), Muhammed b. Amr b. Atâ el-Âmirî (ق), Muhammed b. Umeyr (س), Muhammed İbn Kays b. Mahzeme el-Kuraşî

¹⁸⁶ Fâtîma bt. Utbe b. Rabîa'nın mevlâsı, Muhammed b. Aclân'ın babası. Bkz. Mizzî, a.g.e., ay.

¹⁸⁷ Medîne Kadısı. Bkz. Mizzî, a.g.e., XXXIV, 371.

¹⁸⁸ Mürsel (munkatî') olarak rivâyette bulunmuştur. Bkz. Mizzî, a.g.e., XXXIV, 372.

¹⁸⁹ Âsım b. Küleyb'in babası. Bkz. Mizzî, a.g.e., ay.

¹⁹⁰ Ebû Hureyre'nin oğlu. Bkz. Mizzî, a.g.e., ay.

(م ت س), Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî (بخ د ق), Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zühri¹⁹¹ (ت), Muhammed b. el-Münkedir (د), Mervân b. el-Hakem b. Ebi'l-Âs el-Ümevî (د س), Mudârib b. Hazn et-Temîmî (ق), e-Muttalib b. Abdillâh b. Hantab (س), {el-Mutavvis (د ق) (Ebû'l-Mutavvis, Vâlid Ebi'l-Mutavvis (٤))}, Ma'bed b. Abdillâh b. Hişâm el-Kuraşî (ق), el-Muğîra b. Ebî Bürde el-Abderî (٤), Mekhûl eş-Şâmî (د ت), el-Münzir b. Mâlik el-Abdî, Mûsâ b. Talha b. Ubeydillâh el-Medenî (م خ ت م), Mûsâ b. Verdân el-Kuraşî (بخ د ت سي ق), Mûsâ b. Yesâr el-Muttalibî (م خ ت م), Meymûn b. Mihrân el-Cezerî (ق), Mînâ b. Ebî Mînâ¹⁹² (ت), Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im (م س ق), Nâfi' b. Abbâs¹⁹³ (خ م د), Nâfi' b. Ebî Nâfi' el-Bezzâz (ت د ت), Nâfi'¹⁹⁴ (م خ), en-Nadr b. Süfyân ed-Düelî (س), Nuaym b. Abdillâh el-Mücmir (م خ د س), Hemmâm b. Münebbih (ع), Hilâl b. Ebî Hilâl (بخ د س ق), el-Heysem b. Ebî Sinân (خ), Vâsile b. el-Eska' (ق), el-Velîd b. Rabâh (بخ د ت ق), Yahyâ b. Ca'de b. Hübeyra el-Mahzûmî (د), Ebû'l-Hubâb Yahyâ b. Ebî Sâlih (ت), Yahyâ b. en-Nadr el-Ensârî (بخ ق), Yahyâ b. Ya'mer el-Basrî (د س), Yezîd b. el-Esam (بخ م ٤), Yezîd b. Rûmân (ق), Ebû'l-Alâ Yezîd b. Abdillâh b. eş-Şihhîr (ق), Yezîd b. Abdillâh b. Kuseyt (د بخ), Yezîd b. Abdirrahman el-Evdî (بخ ت ق), Yezîd b. Hürmüz (م سي), Yezîd¹⁹⁵ (ت), Ya'lâ b. Ukbe (س), Ebû Mürra Ya'lâ b. Mürra el-Kûfî (بخ), Yûsuf b. Mâhek (د ت ق), Ebû İdrîs el-Havlânî (م خ س ق), Ebû İshâk¹⁹⁶ (سي), Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf (م س ق), Ebû Eyyûb el-Merâğî (م), Ebû Bekr b. Süleymân b. Ebî Hasme (س), Ebû Bekr İbn Abdirrahman b. el-Hâris b. Hişâm (ع), Ebû Temîme el-Hüceymî (٤), Ebû Sevr el-Ezdî (ت), Ebû Ca'fer el-Medenî (بخ د ت سي ق), Ebû'l-Cevzâ er-Rabeî (س), Ebû Hâzim el-Eş'caî (ع), Ebû'l-Hakem el-Becelî (ت), Ebû'l-Hakem¹⁹⁷ (س ق), Ebû Humeyd (ق), Ebû Hayy el-Müezzîn (د), Ebû Hâlid el-Becelî (بخ ت ق), Ebû Hâlid el-Vâlibî (د ت ق), Ebû Hâlid¹⁹⁸ (د), Ebû Râfi' es-Sâiğ (ع), Ebû er-Rabî' el-Medenî (بخ ت), Ebû Razîn el-Esedî (بخ م د س ق), Ebû Zûr'a İbn Amr b. Cerîr (ع), Ebû Zeyd (س), Ebû's-Sâib¹⁹⁹ (م ٤), Ebû Sa'd el-Hayr el-Hımsî (Ebû Saîd) (د ق), Ebû Saîd b. Ebî Muallâ el-Medenî (ت), Ebû Saîd el-Ezdî eş-Şenâî (د),

¹⁹¹ Ebû Hureyre'den semâ' etmemiştir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXXIV, 373.

¹⁹² Abdurrahman b. Avf'ın mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXXIV, 374.

¹⁹³ Ebû Katade'nin mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

¹⁹⁴ Abdullâh b. Ömer'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

¹⁹⁵ el-Münbais'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXXIV, 375.

¹⁹⁶ Abdullâh b. el-Hâris b. Nevfel'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

¹⁹⁷ Benî Leys'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

¹⁹⁸ Âl-i Ca'de b. Hübeyra'nın mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

¹⁹⁹ Hişâm b. Zühra'nın mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

Ebû Saîd el-Makbûrî (ع), Ebû Saîd²⁰⁰ (م س ق), Ebû Süfyân²⁰¹ (ع), Ebû Seleme b. Abdîrrahman (ع), Ebû es-Selîl el-Kaysî (ت), Ebû Sehm (ق), Ebû's-Şa'sâ el-Muhâribî (م ٤), Ebû Sâlih el-Eş'arî (ق), Ebû Sâlih el-Hanefî (سي), Ebû Sâlih el-Hûzî (بخ ت ق), Ebû Sâlih es-Semmân (ع), Ebû Sâlih²⁰² (ت), Ebû es-Salt (ق), Ebû ed-Dahhâk (فق), Ebû'l-Âliye er-Riyâhî (ت), Ebû Abdillâh ed-Devsî²⁰³ (د ق), Ebû Abdillâh el-Karrâz (م س), Ebû Abdillâh el-Medenî (س), Ebû Abdilazîz (بخ), Ebû Abdilmelik²⁰⁴ (بخ), Ebû Ubeyd²⁰⁵ (ع), Ebû Osmân et-Tebân (س د م خت), Ebû Osmân et-Tunbüzi (بخ مق د ت ق), Ebû Alkame (س د م), Ebû Ömer el-Ğudânî (د), Ebû Ğatafân b. Tarîf el-Mürri (م د), Ebû Kılâbe el-Cermî (س), Ebû Kibâş el-Aysî (ت), Ebû Kesîr es-Sühaymî (م ٤), Ebû'l-Mütevekkil en-Nâcî (س), Ebû Müdille (ت ق), Ebû Mürra (بخ), Ebû Meryem el-Ensârî (بخ د ت), Ebû Müzâhim el-Medenî (ت), Ebû Müzerid (بخ), Ebû Mühezzim el-Basrî (د ت ق), Ebû Meymûne el-Medenî (٤), Ebû Hâşim ed-Devsî (د), Ebû'l-Velîd, Ebû Yahyâ (بخ م ق), Ebû Yahyâ (el-Eslemî) (عخ د س ق), Ebû Yûnus (بخ م د ت), İbn Hasene el-Cühenî (بخ), İbn Sîlân (د), İbn Mikraz eş-Şâmî (د), İbn Vesîme en-Nasrî (ت ق), Kerîme bt. el-Hashâs el-Müzeniyye (عخ), Ümmü ed-Derdâ es-Suğrâ (ق). Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Buhârî (256/870); Ebû Hureyre (r.a.)'den hadîs rivâyet eden sahâbî ve tâbiîlerin sayısının sekiz yüz veyahut daha fazla olduğunu zikreder.²⁰⁶ Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyette bulunanların sayısının oldukça fazla olmasının bir nedeni, onun Rasûlullah (s.a.v.)'in vefâtından sonra yarım asra yakın yaşamış olmasıdır.²⁰⁷

Ebû Hureyre (r.a.), Nebî (s.a.v.)'nin yanında takrîben üç-dört yıl bulunmasına rağmen çok sayıda hadîs rivâyetinde bulunması hasebiyle birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Bu duruma Zührî (124/742)'nin A'rec'den A'rec'in de Ebû Hureyre'den rivâyetiyle kendisi şöyle açıklık getirir:

“ Siz benim çok hadîs rivâyet ettiğimi iddia ediyorsunuz. (bunu çok görüyorsunuz) Halbuki ben Rasûlullah'ın ashâbından fakir bir kimseydim.

²⁰⁰ Abdullâh b. Âmir b. Kûrayz'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, a.g.e., ay.

²⁰¹ İbn Ebî Ahmed'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, a.g.e., ay.

²⁰² Dubâa'nın mevlâsı. Bkz. Mizzî, a.g.e., XXXIV, 376.

²⁰³ Ebû Hureyre'nin Amcasının oğlu. Bkz. Mizzî, a.g.e., ay.

²⁰⁴ Ümmü Miskîn bt. Âsım İbn Ömer b. el-Hattâb'ın mevlâsı. Bkz. Mizzî, a.g.e., ay.

²⁰⁵ İbn Ezher'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, a.g.e., ay.

²⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIV, 377.

²⁰⁷ Kandemir, M. Yaşar, “Ebû Hureyre”, *DİA*, X, 164.

Muhâcirler çarşıda alışveriş yapıp, ensâr da mallarıyla uğraşırken ben Rasûlullah'ın meclisinde (ilim tahsiliyle) meşğul oldum."²⁰⁸

Ebû Hureyre (r.a.)'nin hadîsleri yazmadığını şu sözünden anlıyoruz: *"Rasûlullah'ın ashâbından benden daha fazla hadîs rivâyet eden yoktur, ancak Abdullah b. Amr müstesnâ. Çünkü o (hadîsleri) yazar, ben yazmazdım.*"²⁰⁹

Bu kadar hadîsi nasıl aklında tutabildiğini ise şöyle açıklar: *"Yâ Rasûlallah ben sizden çok hadîs işitiyorum fakat unutuyorum, dedim. Bana ridânı yere yay, buyurdu. Ben de yaydım. Avucuyla bir şeyler koyar gibi yaptı ve ridânı göğsüne doğru toparla buyurdu. Ben de toparladım ve bu olaydan sonra hiçbir hadîsi unutmadım*"²¹⁰

Ebû Hureyre (r.a.)'nin kuvvetli bir hâfızaya sahip olduğu, Medîne Valisi Mervân b. Hakem'in yaptığı bir denemeyle de anlaşılmıştır. Mervân onun bütün rivâyetlerini yazmak istediği zaman Ebû Hureyre kendisine bir ayrıcalık tanınamış, fakat vali olması sıfatıyla daha sonra kendisini huzuruna çağırıp sorduğu birçok hadîsi perde arkasında saklanan kâtibine yazdırmış, bir yıl sonra bu hadîsleri Ebû Hureyre'ye sorduğunda onun hadîsleri aynen okuduğunu tesbit etmiştir.²¹¹ Ebû Hureyre (r.a.)'nin hicrî 57, 58, 59 yıllarında vefât ettiğine dâir rivâyetler vardır.

Değerlendirme:

Kur'ân-ı Kerîm'i bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)'e okuyanlardan olması, sahâbenin en önemli Kur'ân muallimlerinden olan Übeyy b. Kâ'b'a Kur'ân'ı arz etmesi, kırâat-i aşera imâmlarından Ebû Ca'fer ve Nâfi'in isnâd zinciri kendisine dayanması, Ebû'd-Derdâ (r.a.)'nin Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e olan hizmetlerinin yanında, en çok hadîs rivâyet eden (müksirûn) sahabîlerden olması, hadîsleri bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)'den ve bazı sahabîlerden alması, rivâyetlerinin muteber hadîs kaynaklarının tamamında bulunması ve kendisinde hadîs rivâyet edenlerin oldukça fazla olması, ve hayatı boyunca hadîs rivâyetine devam etmesi, onun sünneti asr-ı saâdetten sonraki devirlere ulaştırma çabasını göstermektedir.

²⁰⁸ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXXIV, 377.

²⁰⁹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, VII, 354.

²¹⁰ İbn Hacer, **el-İsâbe**, VII, 356; Buhârî, **Hıfzu'l-İlm**, I, 202; et-Tirmizî, **Menâkibu Ebî Hureyre**, XII, 323.

²¹¹ Kandemir, M. Yaşar, "Ebû Hureyre", **DİA**, X, 163.

1.9. ABDULLAH b. ABBÂS (r.a.) (ع)

İsmi; *Abdullah b. Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kuraşî el-Hâşimî*, künyesi; *Ebü'l-Abbâs*, nisbesi; *el-Medenî*'dir.

Abdullah b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah(s.a.v.)'ın amcasının oğludur.²¹² Annesi Hz. Hadîce'den hemen sonra müslümân olan²¹³ *Ümmü el-Fadl Lübâbe bt. el-Hâris el-Hilâliye*'dir.²¹⁴ İlminin çokluğu nedeniyle kendisine "*el-Habr*" (rabbânî âlim), "*el-Bahr*" (ilim denizi) denilmiştir. İbn Mes'ûd (r.a.) ona "*İbn Abbâs ne güzel Kur'an tercümânıdır!*" demiştir.²¹⁵

İbn Mende (395/1005) şöyle der: "Uzun boylu, sarıya yakın beyaz tenli, gürbüz, güzel yüzlü, kına ile boyanmış gür sakallı bir zat idi. "Benî Hâşim eş-Şi'b bölgesinde iken, hicretten beş yıl önce doğduğu söylene de hicretten üç yıl önce doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Vâkidî (207/823) der ki: "Kureyş, Benî Hâşim'e boykot uyguladığı zaman onun eş-Şi'b denilen yerde doğduğu ve Rasûlullah (s.a.v.) vefât ettiğinde onun onüç yaşında olduğu hususunda imâmlarımız arasında ihtilâf yoktur." Tirmizî (279/892) de bulunan rivâyete göre İbn Abbâs, Cebrâil'i iki defa görmüştür.²¹⁶

İbn Abbâs, gerek sahâbe, gerekse tâbiûn döneminde *fıkıh* ve *tefsirde* otorite kabul edilen bir sahâbîdir.²¹⁷ Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) ona şöyle duâ etmiştir: "Allah'ım onu dinde fakîh kıl ve ona te'vîli (tefsîri) öğret!"²¹⁸

İbn Ömer (r.a.) onun hakkında şöyle demiştir: "Ümmet-i Muhammed'in içinde, Muhammed (s.a.v.)'e indirileni (Kur'an'ı) en iyi İbn Abbâs bilir."²¹⁹ Onu, Zehebî (748/1348) "kurrâ" tabakatında zikretmiştir. İbn Abbâs, Rasûlullah (s.a.v.)'in arkasında namaz kılmış ve tilâvetini duymuştur. Rasûlullah zamanında bazı sûreleri ezberlemiş, daha sonraki dönemde Übeyy b. Kâ'b'a Kur'an'ın tamamını arz etmiş ve Zeyd b. Sâbit'e Kur'anı kırâat etmiştir. Ali b. Ebî Tâlib'e de Kur'an'ı arz ettiği de

²¹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 155.

²¹³ Çakan, İsmail L., Eroğlu, Muhammed, "Abdullah b. Abbâs", *DİA*, I, 76.

²¹⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 122.

²¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 155.

²¹⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 122, 123, 124.

²¹⁷ Çakan, İsmail L., Eroğlu, Muhammed, "Abdullah b. Abbâs", *DİA*, I, 77.

²¹⁸ Ahmed, *Müsned*, 2397 (III, 95).

²¹⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 533.

söylenir. Mücâhid, Saîd b. Cübeyr, el-A‘rac, İkrime b. Hâlid, Süleymân b. Katte ve Ebû Ca‘fer el-Kârî de kendisine Kur‘ân‘ı arz etmiştir.²²⁰

Abdullah b. Abbâs (r.a.) hadîs külliyyâtında önemli bir yere sahiptir ve “müksirûn” dandır. Mu‘teber hadîs âlimleri onun rivâyet ettiği hadîslere önem vermişlerdir. 75 hadîsini Buhârî (256/870) ve Müslim (261/875) müştereken, 120 hadîsini yalnız Buhârî, 9 hadîsini de yalnızca Müslim tahrir etmiştir. Ayrıca hadîslerinin büyük bir bölümü *Müsned*’de yer almıştır.

Abdullah b. Abbâs; Nebî (s.a.v.) (ع), Übeyy b. Kâ‘b (ع), Üsâme b. Zeyd (خ م), Bürayde b. el-Husayb el-Eslemî (س), Temîm ed-Dârî (ت), Husayn b. Avf el-Has‘amî (ق), Hamel b. Mâlik b. en-Nâbiğa el-Hüzelî (د س), Hâlid b. el-Velîd (خ م د), Kabîsa b. Züeyb’in babası Züeyb el-Huzâî (م ف ق), Sa‘d b. Ubâde (س), es-Sa‘b b. Cessâme (ع), el-Abbâs b. Abdilmuttalib²²¹ (خ د), Abdurrahman b. Avf (خ م د), Osmân b. Affân (د ت س), Ali b. Ebî Tâlib (خ م د س ق), Ammâr b. Yâsir (د), Ömer b. el-Hattâb (ع), el-Fadl b. el-Abbâs²²² (ع), Kâ‘b el-Ahbâr (فق), Muâz b. Cebel, Muâviye b. Ebî Süfyân (خ م د س), Ebû Bekr es-Sıddîk (ق), Ebû Zerr el-Ğıfârî (خ م), Ebû Saîd el-Hudrî (ق), Ebû Süfyân b. Harb (خ م د ت س), Ebû Talha el-Ensârî (خ م ت س ق), Ebû Hureyre (ع), Esmâ bt. Ebî Bekr es-Sıddîk (م), Mü‘minlerin annesi Cüveyriye bt. el-Hâris (م ت س ق), Mü‘minlerin annesi Sevde bt. Zem’a (س خ), Mü‘minlerin annesi Âişe (س ت خ), Ümmü’l-Fadl Lübâbe bt. el-Hâris²²³ (ع), Meymûne bt. el-Hâris²²⁴ (ع), Ümmü Seleme²²⁵ (س), Ümmü Hânî bt. Ebî Tâlib (د س)’ den hadîs rivâyet etmiştir.²²⁶

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise oldukça fazla olmakla birlikte, isimleri harf sırasına göre şöyledir:²²⁷ İbrâhîm b. Abdillâh b. Ma‘bed b. Abbâs (د), Erbide et-Temîmî (د), el-Erkam b. Şurâhbîl el-Evdî (ق), İshâk b. Abdillâh b. Kinâne (ع), Ebû Ümâme Es‘ad b. Sehl b. Huneyf (خ م د س ق), İsmâîl b. Abdirrahman es-Süddî (د), Enes b. Mâlik (س), Esmâ bt. Yezîd el-Basriyye’nin amcasının oğlu Enes el-Basrî (س), Ebû’l-Cevzâ Evs b. Abdillâh er-Rabeî (خ ع), Ebû Sâbit Eymen b. Sâbit

²²⁰ İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, I, 381; Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, I, 130.

²²¹ İbn Abbâs’ın babası. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XV, 156.

²²² İbn Abbâs’ın kardeşi. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

²²³ İbn Abbâs’ın annesi. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

²²⁴ İbn Abbâs’ın teyzesi ve Nebî (s.a.v.)’in zevcesi. Bkz. *a.g.e.*, ay.

²²⁵ Nebî (s.a.v.)’in zevcesi. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

²²⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XV, 155, 156.

²²⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XV, 155-161.

(س), Ebû Sâlih Bâzâm²²⁸ (ع), Becâle b. Abede et-Temîmî (د), Berake Ebü'l-Velîd el-Mücâşî (د), Bekr b. Abdillâh el-Mûzenî (م د), Sa'lebe b. el-Hakem el-Leysî, Ebü's-Şa'sâ Câbir b. Zeyd (ع), Habîb b. Ebî Sâbit (ق), Huçr b. Kays el-Mederî (س), el-Hasen b. Ebi'l-Hasen el-Basrî (د ت س), el-Hasen b. Sa'd²²⁹ (ق), el-Hasen el-Uranî (د), Ebû Zabyân Husayn b. Cündüb el-Cenbî (خ د ت س), Husayn b. Mâlik el-Becelî el-Kûfî (ت), Ebü'l-Cüveyriye Hittân b. Hufâf el-Cermî (خ س), el-Hakem b. el-A'rac (م د ت س), el-Hakem b. Mînâ el-Medenî (س ق), Humeyd b. Abdîrrahman b. Avf (خ م ت س), Haneş es-San'ânî (ت ق), Hâlid b. el-Leclâc el-Âmirî (ت), Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân (خ م س ق), Rufe'y Ebü'l-Âliye er-Riyâhî (ع), Zûrâra b. Evfâ el-Haraşî el-Kâdî (ت س), Ziyâd Ebû Yahyâ el-Mekkî (د س), Sâlim b. Ebi'l-Ca'd (س ق), Sa'd b. Hişâm b. Âmir el-Ensârî (م), Saîd b. Cübeyr (ع), Saîd b. Ebi'l-Hasen el-Basrî (خ م س), Saîd b. el-Huveyrîs el-Mekkî (م تم س), Saîd b. Amr b. Saîd b. el-Âs (بخ), Saîd b. Mercâne (خد), Saîd b. el-Müseyyeb (خ م د س ق), Saîd b. Ebî Hind (خ ت س ق), Ebü'l-Hubâb Saîd b. Yesâr (م د س), Saîd el-Kaysî (بخ), Süleymân b. Yesâr (ع), Ebû Zümeyl Simâk b. el-Velîd el-Hanefî (بخ م ع), Sinân b. Seleme b. el-Muhabbek (م ف ق), Şûrahbîl b. Sa'd (بخ ق), Şu'be²³⁰ (د), Şehr b. Havşeb (بخ ت), Sâlih²³¹ (ت ق), es-Salt b. Abdillâh b. Nevfel (د ت), Suheyb Ebû es-Sahbâ²³² (م د), ed-Dahhâk b. Mûzâhim (ت س ق), Tâvûs b. Keysân (ع), Talha b. Abdillâh b. Avf (خ د ت س), Talha b. el-Alâ el-Ahmesî (فق), Talîk b. Kays el-Hanefî (بخ د ت سي), Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî (ع), Ebû et-Tufeyl Âmir b. Vâsile el-Leysî (م د ت ق), Abdullâh b. Bedr el-Yemâmî (س), Abdullâh b. el-Hâris b. Nevfel (خ م), Ebü'l-Velîd Abdullâh b. el-Hâris el-Basrî (خ م د ت سي ق), Abdullâh b. Huneyn²³³ (خ م س), Abdullâh b. el-Halîl el-Hadramî (قد), Abdullâh b. Şeddâd el-Hâd²³⁴ (د س), Abdullâh b. Şakîk el-Ukaylî (م), Abdullâh b. Abdillâh b. el-Hâris b. Nevfel (خ م د), Abdullâh b. Ubeydillâh b. Abbâs (ع), Abdullâh b. Ubeydillâh b. Ebî Müleyke (ع), Abdullâh b. Ubeyd b. Umeyr (س), Ebû Ulvân Abdullâh b. Usam (ق), Abdullâh b. Ömer b. el-Hattâb, Abdullâh b. Umeyr²³⁵ (م ق), Abdullâh b. Anbes (سي), Abdullâh b. Kays (خد), Abdullâh b. Kâ'b b. Mâlik el-Ensârî (خ), Abdullâh b. Mûsâvir (بخ), Ebû

²²⁸ Ümmü Hânî'nin mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XV, 156.

²²⁹ el-Hasen b. Ali'nin mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XV, 157.

²³⁰ İbn Abbâs'ın mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²³¹ et-Tev'eme'nin mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²³² İbn Abbâs'ın mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²³³ Benî Hâşim'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XV, 158.

²³⁴ İbn Abbâs'ın teyzesinin oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²³⁵ İbn Abbâs'ın mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

Rayhâne Abdullah b. Matar (د), Abdullah b. Ma'bed b. Abbâs (م د س ق), Abdurrahman İbn el-Beylemânî (د), Abdurrahman b. Cevşen el-Ğatafânî (س), Abdurrahman b. Âbis b. Rabîa en-Nehâî (خ د س ق), Abdurrahman b. Alkam (İbn Alkame) (عخ س), Ebü'l-Minhâl Abdurrahman b. Mut'im (ع), Abdurrahman b. Va'le (م ٤), Abdülazîz b. Rufey' (خ), Abdülazîz b. Kays el-Basrî (بخ), Ubeydullâh b. Ebî Bürde (ق), Ubeydullâh b. Abdillâh b. Ebî Sevr (م ت س), Ubeydullâh b. Abdillâh b. Utbe (ع), Ubeydullâh b. Yezîd et-Tâîfî (س), Ubeydullâh b. Ebî Yezîd el-Mekkî (ع), Ubeydullâh el-Havlânî (د), Ubeyd b. Huneyn (م خ), Ubeyd b. es-Sebbâk (م د س), Ubeyd b. Umeyr (د خ), Ebû Hâdır Osmân b. Hâdır el-Himyerî (د ق), Osmân b. Yahyâ (ق), Urve b. ez-Zübeyr (م س ق), Atâ b. Ebî Rabâh (ع), Atâ b. Ebî Müslim el-Horasânî (خ مد ق), Atâ b. Yesâr (ع), Atâ Ebü'l-Hasen es-Süvâî (م د س), Atıyye el-Arfî (ق), İkrime b. Hâlid el-Mahzûmî (د س), İkrime²³⁶ (ع), Alkame b. Vakkâs el-Leysî (خ), Ali b. el-Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib (م ت س), Ali b. Ebî Talha (فق), Ali b. Abdillâh b. Abbâs²³⁷ (م ٤ بخ), Ammâr b. Ebî Ammâr²³⁸ (م ٤), Ömer b. Harmele el-Basrî (د ت سي), Amr b. Dînâr (ع), Amr b. Süfyân (خد), Amr b. Mürâ (سي), Amr b. Meymûn el-Evdî (ت س), Ebü'l-Hakem İmrân b. el-Hâris es-Sülemî (س), İmrân b. Hittân es-Sedûsî (م خ س), Antera eş-Şeybânî Ebû Vekî' el-Kûfî (س), Avsece²³⁹ (٤), el-Kâsim b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Sıddîk (م س ق), Kabîsa b. Züeyb, Kays b. Habter (د), Kays b. Hebbâr (س), Kesîr b. el-Abbâs (م د س), Kürayb²⁴⁰ (ع), Küleyb b. Şihâb el-Cermî (د س), Mücâhib b. Cebr el-Mekkî (ع), Muhammed b. İyâs b. el-Bükeyr el-Leysî (د), Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im (س), Muhammed b. Sîrîn (خ), Muhammed b. Abbâd b. Ca'fer el-Mahzûmî (خ), Muhammed b. Abdillâh b. Abbâs²⁴¹ (س), Ebû es-Sevrayn Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Bekr (ق), Muhammed b. Ali b. Abdillâh b. Abbâs²⁴² (٤), Muhammed b. Amr b. Atâ (م ق بخ), Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî (٤), Muhammed b. Ebî Mûsâ (بخ), Ebû ed-Duhâ Müslim b. Subeyh (م ت س), Müslim el-Kurrî (م د س), el-Misver b. Rifâa (بخ), el-Misver b. Mahrame (خ), Misda' Ebû Yahyâ el-A'rac (د ت), Mıksem²⁴³ (٤ خ), Mihrân Ebû Safvân el-Cemmâl (د), Ebû Cehdâm Mûsâ b. Sâlim (ت), Mûsa b.

²³⁶ İbn Abbâs'ın mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XV, 159.

²³⁷ İbn Abbâs'ın oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²³⁸ Benî Hâşim'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²³⁹ İbn Abbâs'ın mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²⁴⁰ İbn Abbâs'ın mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²⁴¹ İbn Abbâs'ın oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²⁴² İbn Abbâs'ın oğlunun oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²⁴³ Benî Hâşim'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XV, 160.

Seleme b. Muhabbek (م د س), Meymûn b. Mihrân el-Cezerî (م ٤), Meymûn el-Mekkî (د), Nâim²⁴⁴ (م), Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im (ع), Nâfi',²⁴⁵ Necde b. Nüfey' el-Haneffî (د), en-Nezzâl b. Ammâr el-Basrî (ل), en-Nadr b. Enes b. Mâlik (س م خ), Vehb b. Keysân (س), Vehb b. Münebbih (د ت س), Ebû Miclez Lâhik b. Humeyd (ع), Yahyâ b. el-Cezzâr (د س), Yahyâ b. Ya'mer (س د م خ), Yezîd b. el-Esam (س مد ت), Yezîd b. Hürmüz (م د ت س), Yezîd el-Fârisî (د ت س), Yûsuf b. Mâhik el-Mekkî (د), Yûsuf b. Mihrân el-Mekkî (ت بخ), Ebû'l-Bahterî et-Tâî (م خ), Ebû Hamze ed-Dubeî (ع), Ebû Habîb b. Ya'lâ b. Mürra (ق), Ebû Hassân el-A'rac (م ٤), Ebû Hasen²⁴⁶ (د س ق), Ebû Hamze el-Kassâb (ي م), Ebû Hâlid el-Vâlibî (ت د), Ebû Racâ el-Utâridî (س م ت خ), Ebû Razîn el-Esedî (ت), Ebû ez-Zübeyr el-Mekkî (م ٤), Ebû Saîd el-Hudrî (م س ق), Ebû es-Sefer el-Hemdânî (خ), Ebû Seleme b. Abdirrahman (س ت خ), Ebû Sinân ed-Düelî (د س ق), Ebû's-Şa'sâ,²⁴⁷ Ebû's-Şa'sâ el-Kindî, Ebû'l-Âliye el-Berrâ (س م خ), Ebû Osmân en-Nehdî (م), Ebû Ömer el-Behrânî (م د س ق), Ebû Ğatafân b. Tarîf el-Mürri (م د س ق), Ebû Kılâbe el-Cermî²⁴⁸ (ت), Ebû'l-Mütevekkil en-Nâcî (م), Ebû Ma'bed²⁴⁹ (ع), Ebû'l-Muğîra (ق), Ebû Nasr el-Esedî (ت), Ebû Nadra el-Abdî (م ق), Ebû Nehîk el-Ezdî (د بخ), İbn Hazm (م خ), Fâtima bt. el-Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib (ق), Ümmü Osmân bt. Ebî Süfyân (د). Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

İbn Abbâs (r.a.)'ın cenâze namazını Ali b. Ebî Tâlib'in oğlu İbnü'l-Haneffiye kıldırmasıdır. Onun kefeninin içine el-Ğarnûk denilen beyaz bir kuş girmiş ve geri çıktığı görülmemiştir. Bu kuşun onun ilmi olduğu söylenmiştir. İbn Hacer (852/1449) bu olayı *el-İsâbe* adlı eserinde dört ayrı tarîkten nakletmiştir.²⁵⁰ Hicrî 65, 67 ve 68 yılında vefât ettiğine dâir rivâyetler vardır. Cumhûrun görüşüne göre sahîh olan hicrî 68 yılıdır.²⁵¹

Değerlendirme:

İbn Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'ın arkasında namaz kılmış ve tilâvetini duymuş, Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında bazı sûreleri ezberlemiş, daha sonraki

²⁴⁴ Ümmü Seleme'nin mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²⁴⁵ İbn Ömer'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²⁴⁶ Benî Nevfel'in mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²⁴⁷ Ubeydullâh b. Ma'mer et-Teymî'nin mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²⁴⁸ İbn Abbâs'dan sema' etmediği söylenmiştir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²⁴⁹ İbn Abbâs'ın mevlâsı. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XV, 161.

²⁵⁰ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 130.

²⁵¹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 131.

dönemde Übeyy b. Kâ'b'a Kur'ân'ın tamamını arz etmiş ve Zeyd b. Sâbit'e Kur'ânı kırâat etmiştir. Ali b. Ebî Tâlib'e de Kur'ân'ı arz ettiği söylenmiştir. Özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîri konusunda derin bir bilgi ve anlayışa sahip olması, kırâat-i aşera imâmlarından Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Halef b. Hişâm'ın isnâd zincirlerinin kendisine dayanması, İbn Abbâs (r.a.)'ın Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e olan hizmetlerinin yanında, en çok hadîs rivâyet eden (müksirûn) sahabîlerden olması, hadîsleri bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)'den ve bazı sahâbîlerden alması, rivâyetlerinin muteber hadîs kaynaklarının tamamında bulunması ve kendisinde hadîs rivâyet edenlerin oldukça fazla olması, ve hayatı boyunca hadîs rivâyetine devam etmesi, onun sünneti asr-ı saâdetten sonraki devirlere ulaştırma çabasını göstermektedir.

1.10. ABDULLAH b. es-SÂİB (r.a.) (بَخ م ء)

İsmi; *Abdullah b. es-Sâib b. Ebi's-Sâib, Safiyy b. Âbid b. Abdillâh b. Ömer b. Mahzûm el-Kuraşî el-Mahzûmî*, künyesi; *Ebü's-Sâib ve Ebû Abdirrahman*, nisbesi; *el-Mekkî ve el-Kârî*'dir.

Abdullah b. es-Sâib ve babası (r.anhumâ) sahâbîdir. Babası câhiliyye döneminde Nebî (s.a.v.) ile ortaklık yapmıştır. Muhammed b. Abdillâh b. es-Sâib'in babasıdır.²⁵²

Abdullah b. es-Sâib (r.a.) kırâat bilgisiyle tanınan bir sahâbî olup,²⁵³ Mekke ehlinin “*Kârî*” idi. Mekke ehli ondan ahz-ı kırâat etti.²⁵⁴ Übeyy b. Kâ'b²⁵⁵ ve Ömer b. el-Hattâb'a Kur'ân'ı arz etmiştir.²⁵⁶ Kırâat imâmlarından *Mücâhid* ise kendisine Kur'ân'ı arz etmiştir. Yine kırâat imâmlarından *İbn Kesîr*'in de kendisine Kur'ân'ın tamamını arz ettiği yönündeki görüş tam olarak doğru olmamakla birlikte, bir kısmını arz etmiş olması muhtemeldir. Ancak İbn Kesîr'in tilâveti sâbittir. Şibl ve

²⁵² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 553.

²⁵³ Karaçam, İsmail, “ Abdullah b. Sâib”, *DİA*, I, 131.

²⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 554.

²⁵⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 488

²⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 376; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*'de ve Zehebî, *Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr* da (I, 133) Ömer b. el-Hattâb'ı zikretmemiştir. *Ğâyetü'n-Nihâye*'de ise Übeyy b. Kâ'b ile birlikte Ömer b. el-Hattâb da zikredilmiştir.

Ma'rûf İbn Kesîr'e, İbn Kesîr de Abdullah b. es-Sâib'e kırâat etmiştir.²⁵⁷ Mücâhid, İbn Şâbûr'dan, O'da, İbn Uyeyne'den rivâyetle şöyle der: "Biz, insanlar arasında kârîmiz Abdullah b. es-Sâib, fakîhimiz İbn Abbâs, müezzînimiz Ebû Mahzûra ve vâizimiz Ubeydullah b. Umeyr el-Leysî ile iftihâr ederdik."²⁵⁸

Abdullah b. es-Sâib (r.a.), hadîs rivâyetlerini sadece Rasûlullah (s.a.v.)'dan yapmıştır. Kendisinden rivâyette bulunanlar ise harf sırasıyla şöyledir:²⁵⁹ Abdullah b. Safvân b. Ümeyye, Abdullah b. Ubeydillâh b. Ebî Müleyke (ق), Abdullah b. Amr b. el-Âbidî (د م), Abdullah b. el-Müseyyeb b. Ebî es-Sâib el-Âbidî (د م), Ubeyd el-Mekkî (د س), Yahyâ b. Ubeyd'in babası, Atâ b. Ebî Rabâh (د س ق), Amr b. Abdillâh b. Safvân, Mücâhid b. Cebr el-Mekkî (ت س), Muhammed b. Abbâd b. Ca'fer,²⁶⁰ Muhammed b. Abdillâh b. es-Sâib²⁶¹ (د س), el-Müemmel b. Vehb el-Mahzûmî²⁶² (بخ), Ebû Seleme b. Süfyân (م د س ق). Onun hadîs rivâyetlerine *Müslim* ve *dört sünende* yer verilmiştir.

Abdullah b. es-Sâib Mekke'de İbn ez-Zübeyr'in emirliği devrinde hicrî 70²⁶³ yılında vefât etmiştir. Cenâze namazını İbn Abbâs (r.a.) kıldırması,²⁶⁴ defin işleri bitince de Abdullah b. es-Sâib (r.a.)'in mezarı başında durup ona dua etmiştir.

Değerlendirme:

Kırâat bilgisiyle tanınan bir sahâbî olup Mekke ehlinin kendisinden Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmesi, Kur'ân'ı Übeyy b. Kâ'b ve Ömer b. Hattâb (r.anhümâ)'a arz etmiş olması, kırâat imâmılarından Mücâhid ve İbn Kesîr'in kendisine Kur'ân'ı arz etmesi, Abdullah b. es-Sâib (r.a.)'in Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e olan hizmetlerinin yanında, sahâbî olması hasebiyle hadîsleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet etmiş olması, bu rivâyetlerin muteber hadîs kaynaklarında bulunması ve kendisinde hadîs rivâyet edenlerin oldukça fazla olması, onun sünneti asr-ı saâdetten sonraki devirlere ulaştırma çabasını göstermektedir.

²⁵⁷ Zehebî, **Ma'rîfetü'l-Kurrâ**, I, 133.

²⁵⁸ Zehebî, **Ma'rîfetü'l-Kurrâ**, I, 134.

²⁵⁹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIV, 553, 554.

²⁶⁰ Abdullâh b. es-Sâib'in kızının oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XIV, 553.

²⁶¹ Abdullâh b. es-Sâib'in oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²⁶² Abdullâh b. Müemmel'in babasıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XIV, 553.

²⁶³ Karaçam, İsmail, "Abdullah b. Sâib", **DİA**, I, 131; Zehebî, Abdullah b. es-Sâib'in vefâtını h.75 olarak zikretmektedir. **Ma'rîfetü'l Kurrâ**, I, 135.

²⁶⁴ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 90.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHADRAMÛN VE TÂBÎÛN DÖNEMİ KURRÂ MUHADDİSLER

Bu bölümde Kur'ân ve Sünnet'in sahâbeden sonraki devirlere aktarımı hususunda gayretleri bulunan otuz sekiz muhadram ve tâbîi kurrâ muhaddisin, isim, künye ve nisbelerine, kısaca biyografilerine, hadîs alıp verdikleri hoca ve talebelerine, bu rivâyetlerin hangi kaynaklarda yer aldığına, ayrıca bu zâtların kimlere Kur'ân-ı Kerîm hocalığı yaptıklarına/kimlere Kur'ân kırâatini naklettiklerine temas edilecek ve haklarında kısa değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2.1. HITTÂN b. ABDİLLAH (ع م)

İsmi; *Hittân b. Abdillâh er-Rakkâşî el-Basrî*'dir.²⁶⁵

'İclî (261/875), İbn Hibbân (354/965) ve İbn Sa'd (230/845)'ın ifâdelerine göre *Tâbiûn*'dan olup *sika* bir râvîdir.²⁶⁶

Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye Kur'ân'ı arz etmiş, Ubâde b. Sâmit ve Ali b. Ebî Tâlib (r.anhümâ)'in kırâatini işitmiştir. Verâ ve ilim sâhibidir. Müslim ve Erbâb-ı Sünen onun rivâyetleriyle ihticâc etmişlerdir.²⁶⁷

Ubâde b. Sâmit (ع م), Ali b. Ebî Tâlib, Ebü'd-Derdâ, Ebû Mûsâ el-Eş'arî (م د س ق) (r.anhüm)'den hadîs rivâyetinde bulunmuştur.

Kendisinden de İbrâhîm b. el-Alâ Ebû Hârûn el-Ğanevî, el-Hasen el-Basrî (م د س ق), Ebû Miclez Lâhik b. Humeyd, Yûnus b. Cübeyr (م د س ق) hadîs rivâyet etmiştir.²⁶⁸ Onun hadîs rivâyetlerine *Müslim* ve *dört sünende* yer verilmiştir. Zehebî (748/1348) onun hicrî 70'li yıllarda vefât ettiğini zikretmiştir.²⁶⁹

²⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 561.

²⁶⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 137.

²⁶⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 137; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 229.

²⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 562.

²⁶⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 137; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 229.

Değerlendirme:

Hakkında detaylı bilgilere ulaşamadığımız Hıttân b. Abdillâh'ın, Kırâat bilgisiyle öne çıkmış sahâbîlerden Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.)'ye Kur'ân-ı Kerîm'i arz etmesi, Ubâde b. Sâmit ve Ali b. Ebî Tâlib (r.anhümâ)'in kırâatlerini dinlemesi ve bu bilgilerini Hasen el-Basrî'ye aktarması,²⁷⁰ onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali konusunda bir çabasının olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Hıttân b. Abdillâh'ın Kütüb-i Sitte içerisinde dört sünen ve Müslim'in Sahîh'inde rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

2.2. el-ESVED b. YEZÎD (ع)

İsmi; *el-Esved b. Yezîd b. Kays en-Nehaî*, künyesi; *Ebû Amr* ve *Ebû Abdirrahman*'dır.

İbn Ebî Hayseme (279/892-3) onun Ebû Bekr, Ömer ve Osmân (r.anhüm) ile birlikte haccettiğini söylemiştir.²⁷¹ İbn Sa'd (230/845) ise onun Muâz b. Cebel'den Yemen'de hadîs dinlediğini zikretmiştir. Buhârî'de Eş'as b. Selîm tarîkiyle el-Esved b. Yezîd'in; "Muâz b. Cebel bize (Yemen'e) Emîr ve Muallim olarak geldi" dediği zikredilmiştir. Yine el-Esved b. Yezîd'in yeğeni İbrâhîm en-Nehaî (96/715); "Muâz b. Cebel, Rasûlullah (s.a.v.) döneminde bize Kâdîlık yaptı" demiştir.²⁷²

el-Esved b. Yezîd, kırâati arz yoluyla İbn Mes'ûd (r.a.)'dan almıştır. Kur'ân-ı Kerîm'i her altı günde bir, ramazân ayında ise her iki günde bir hatmederdi. Seksen defa hac ve umre yapmıştır. "*Tâbiûn'un imâmlarından*" olup, kendisinden Yahyâ b. Vessâb, İbrâhîm en-Nehâî ve Ebû İshâk es-Sübey'î ahz-ı kırâat etmiştir.²⁷³

el-Esved b. Yezîd âbid ve sürekli oruç tutan bir zâttı. Yahyâ b. Maîn ve İbn Sa'd (230/845), onun *sika* bir râvî olduğunu söylemişlerdir.²⁷⁴ Ayrıca 'İclî, onun için "Kûfelî, câhiliye dönemine yetişmiş, sika, sâlih ve fakîh bir zattır" demiştir.²⁷⁵

²⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 133.

²⁷¹ İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, I, 322.

²⁷² İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 342.

²⁷³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 137, 138.

²⁷⁴ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, III, 235; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, I, 322.

el-Esved b. Yezîd; Bilâl b. Rabâh (س), Huzeyfe b. el-Yemân (خ س), Selmân el-Fârisî, Abdullah b. Mes'ûd (ع), Ali b. Ebî Tâlib, Ömer b. el-Hattâb (د), Muâz b. Cebel (د), Ma'kîl b. Sinân el-Eş'caî (س), Ebû Bekr es-Sıddîk, Ebû Senâbil b. Ba'kek (ت س ق), Ebû Mahzûra el-Cümeihî (س), Ebû Ma'kîl (ق), İbn Ebî Ma'kîl el-Esedî (س), Ebû Mûsâ el-Eş'arî (خ م د س), Âişe (ع), Fâtîma bt. Sa'd (د), Ümmü Seleme (س)'den hadîs rivâyet etmiştir.²⁷⁶

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: İbrâhîm b. Süveyd en-Nehaî, İbrâhîm b. Yezîd en-Nehaî²⁷⁷ (ع), Eş'as b. Ebi's-Şa'sâ (خ م س ق), Riyâh b. el-Hâris en-Nehaî, Ebû Fâhite Saîd b. İlâka (ق), ed-Dahhâk b. Müzâhim (ق), Abdurrahman b. el-Esved b. Yezîd²⁷⁸ (ب), Abdurrahman b. Yezîd²⁷⁹ (م), Umâra b. Umeyr (خ م د س ق), Kesîr b. Müdrîk (م د س), Muhârib b. Disâr (س), el-Müseyyeb b. Râfî', Ebû İshâk es-Sübey'î (es-Sebî) (ع), Ebû Bürde b. Ebî Mûsâ (س), Ebû Hassân el-A'rac (د).²⁸⁰ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin hepsinde yer verilmiştir. el-Esved b. Yezîd hicrî 75 yılında Kûfe'de vefât etmiştir.²⁸¹

Değerlendirme:

el-Esved b. Yezîd'in, Kırâat bilgisiyle öne çıkmış sahâbîlerden Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'a Kur'ân-ı Kerîm'i arz etmesi, elde ettiği kırâat bilgisini tâbiûnun önemli alimlerinden Yahyâ b. Vessâb, İbrâhîm en-Nehaî ve Ebû İshâk es-Sübey'e aktarması, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte el-Esved b. Yezîd'in *Kütüb-i Sitte* içerisinde bulunan altı kitabın tamamında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

²⁷⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 342.

²⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 233, 234.

²⁷⁷ Kız kardeşinin oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, III, 234.

²⁷⁸ el-Esved b. Yezîd'in oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

²⁷⁹ el-Esved b. Yezîd'in kardeşidir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

²⁸⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 234.

²⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 235; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 322; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 342 (*el-İsâbe*'de h.74 rivâyeti de vardır).

2.3. MESRÛK b. el-ECDA' (ع)

İsmi; *Mesrûk b. el-Ecda' b. Mâlik b. Ümeyye b. Abdillâh b. Mûr b. Selemân b. Ma'mer b. el-Hâris b. Sa'd b. Abdillâh b. Vâdia el-Hemdânî el-Vâdi' el-Kûfî*, künyesi; *Ebû Âişe'* dir.²⁸²

Hâfız Ebû Bekr el-Hatîb (463/1071) şöyle der: “Rivâyet olunur ki, o küçükken çalınmış (kaçırılmış) ve sonra bulunmuştur. Böylece ona el-Mesrûk (çalınan) denilmiştir. Babasının adı *el-Ecda'* dır ve müslümân olmuştur.”²⁸³ Şa'bî (104/722): “Onun kadar ilme düşkün birini görmedim” demiştir. Mesrûk; zevcesinin ifâdesiyle, ayakları şişene kadar namaz kılan biriydi. Şu'be de İbn İshâk'tan naklen şöyle der: “Mesrûk hac vazifesini yerine getirirken secdeler dışında hiç uyumadı”²⁸⁴ Abdülmelik b. Ebcür ise eş-Şa'bî'den rivâyetle: “Mesrûk fetvâyı Şûrayh'ten daha bilirdi fakat Şûrayh hüküm vermede daha basîretliydi” demiştir.²⁸⁵

Zehebî (748/1348), Mesrûk b. el-Ecda'ı ikinci tabakadaki *kurrânın* içinde zikretmiştir. Mesrûk, Ebû Bekr ve Ömer (r.anhümâ)'in kırâatini dinlemiş, Abdullah b. Mes'ûd (r.anhüm)'a Kur'ân'ı arz etmiştir. Kendisine de; Yahyâ b. Vessâb Kur'ân'ı arz etmiştir.²⁸⁶ İbrâhîm en-Nehâî şöyle demiştir: “İbn Mes'ûd'un talebelerinden Mesrûk, Alkame, el-Esved, Ubeyde, el-Hâris ve Amr b. Şurahbîl, insanlara Kur'ân'ı okur ve ta'lîm ettirirlerdi.”²⁸⁷

Nebî (s.a.v.) zamanına yetişmiş fakat Rasûlullah (s.a.v.)'in vefâtından sonra Yemen'den gelmiştir. Hz. Ebû Bekr (r.a.)'in arkasında namaz kılmış, Hz. Ömer (r.a.)'den hadîs rivâyet etmiştir.²⁸⁸ İclî (261/875), Mesrûk'un Kûfe ehlinde, *tabî* ve *sika* bir râvî olduğunu söylemiş, İbn Sa'd (230/845) ve Yahyâ b. Maîn (233/848)²⁸⁹ de onun *sika* olduğunu söylemiş, İbn Hibbân (354/965) ise Mesrûk'u “*es-Sikât*”da zikretmiştir.²⁹⁰

²⁸² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 238.

²⁸³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 452.

²⁸⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 239.

²⁸⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 230.

²⁸⁶ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, I, 139; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 257.

²⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 257.

²⁸⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 230.

²⁸⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 455.

²⁹⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 239, 240.

Mesrûk b. el-Ecda‘, Übeyy b. Kâ‘b (س), Habbâb b. el-Eret (خ م ت س), Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb (س), Abdullah b. Amr b. el-Âs (ع), Abdullah b. Mes‘ûd (ع), Ubeyd b. Umeyr el-Leysî, Osmân b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib (س), Ömer b. el-Hattâb (د ق), Muâz b. Cebel (ع), Ma‘kıl b. Sinân el-Eşcaî (د س ق), el-Muğîra b. Şu‘be (خ م س ق), Ebû Bekr es-Sıddîk, Sübeyye el-Eslemî (ق), Âişe²⁹¹ (ع), Ümmü Rûmân (خ), Ümmü Seleme²⁹² (ق)’den hadîs rivâyet etmiştir.²⁹³

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: İbrâhîm en-Nehâî (ع), Enes b. Sîrîn, Eyyûb İbn Hânî (ق), Hibâl b. Rufeyde, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (ع), Âmir eş-Şa‘bî (ع), Abdullah b. Mürre el-Hârîfî (ع), Abdurrahman b. Abdillâh b. Mes‘ûd (خ م), Ubeyd b. Nadle (س), Umâre b. Umeyr, el-Kâsim b. Abdurrahman b. Abdillâh b. Mes‘ûd (س), Muhammed b. el-Müntaşir b. el-Ecda‘²⁹⁴ (س), Muhammed b. Neşr el-Hemdânî, Ebû ed-Duhâ Müslim b. Subeyh (ع), Mekhûl eş-Şâmî (س), Yahyâ b. el-Cezzâr (س), Yahyâ b. Vessâb (خ م ت س ق), Ebû’l-Ahves el-Cüşemî (سي), Ebû İshâk es-Sebîî (م د س), Ebû’ş-Şa’sâ el-Muhâribî (ع), Kamîr bt. Amr²⁹⁵ (س). Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*’nin tamamında yer verilmiştir.

Mesrûk b. el-Ecda‘; 63 yaşında, Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr, Yahyâ b. Bükeyr ve İbn Sa‘d (230/845)’ın ifadelerine göre hicrî 63 yılında vefât etmiştir. Ebû Nuaym ise hicrî 62 yılında vefât ettiğini söylemiştir. Hicrî 63 yılı çoğunluğun görüşüdür.²⁹⁶

Değerlendirme:

Mesrûk b. el-Ecda‘ın, Kırâat bilgisiyle öne çıkmış sahâbîlerden Abdullah b. Mes‘ûd (r.a.)’a Kur‘ân-ı Kerîm’i arz etmesi, Ebû Bekir ve Ömer (r.anhümâ)’ın kırâatini dinlemiş olması, elde ettiği kırâat bilgisini tâbiûnun önemli şahsiyetlerine aktarması, kırâat imâmlarından Hamze’nin isnâd zincirinde isminin bulunması,²⁹⁷ onun Kur‘ân’ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Mesrûk b. el-Ecda‘ın sika bir râvî olması ve *Kütüb-i Sitte* içerisinde bulunan altı kitabın tamamında rivâyetlerinin bulunması, kendisinden

²⁹¹ Nebî (s.a.v.)’in zevcesidir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXVII, 453.

²⁹² Nebî (s.a.v.)’in zevcesidir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²⁹³ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, XXVII, 452, 453.

²⁹⁴ Mesrûk b. el-Ecda‘ın kardeşinin oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXVII, 453.

²⁹⁵ Mesrûk b. el-Ecda‘ın zevcesidir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

²⁹⁶ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, XXVII, 457; İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 230.

²⁹⁷ İbnü’l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 165.

rivâyette bulunanların oldukça fazla olması, onun sünnetin aktarımına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

2.4. ALKAME b. KAYS (ع)

İsmi; *Alkame b. Kays . Abdillâh b. Mâlik b. Alkame b. Selâmân b. Kehl'* dir.

Alkame b. Kays'a İbn Küheyl b. Bekr b. Avf ve İbn Münteşir'de denilmektedir. Künyesi *Ebû Şibl'* dir Nisbesi *en-Nehaî'* dir. el-Esved b. Yezid'in amcası, İbrâhîm en-Nehaî'nin dayısıdır. Rasûlullah (s.a.v.) hayatta iken doğmuştur.²⁹⁸ Cahiliyye ve İslâm dönemlerini idrak etmiştir, “muhadram”dır. Fakîh bir kimsedir. İbn Mes'ûd'un yanından hiç ayrılmamıştır.²⁹⁹

Alkame b. Kays Kur'ân kırâati ve ta'lîmi konusunda önemli bir kişidir. Alkame b. Kays; İbn Mes'ûd'a (ع) Kur'ân'ı arz etmiş ayrıca Ömer b. el-Hattâb, Ali b. Ebî Tâlib, Ebû'd-Derdâ, İbn Mes'ûd ve Âişe'nin kırâatini dinlemiştir. Alkame b. Kays'ın Kur'ân talebeleri ise; İbrâhîm b. Yezîd en-Nehaî (ع), Ebû İshâk es-Sebî, Ubeyd b. Nadle³⁰⁰ ve Yahyâ b. Vessâb'dır.³⁰¹

A'meş, İbrâhîm'den rivâyetle şöyle der: “Alkame Kur'ân'ı beş, el-Esved altı, Abdurrahman b. Yezîd ise yedi günde hatmederdi.”³⁰² Bazı kaynaklarda Alkame b. Kays'ın Kur'ân'ı bir gecede, kıyamda hatmetmettiğine dâir rivâyetleri de vardır.³⁰³ Yine İbrâhîm en-Nehaî: “İbn Mes'ûd'un ashâbından (talebelerinden) Alkame, el-Esved, Mesrûk, Abîde, Ebû Meysera ve Amr b. Şurahbîl insanlara Kur'ân'ı kırâat eder ve onlara Kur'ân ve Sünneti öğretirlerdi. İnsanlar onların rey'ine başvururdu” demiştir.³⁰⁴ Alkame; Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'un kendise olan muhabbetini şöyle dile getirir: “Ben Allah'ın kendisine güzel ses verdiği bir adamdım. İbn Mes'ûd (r.a.) bana vâsıl olduğunda, ona Kur'ân'ı kırâat ederdim. Kırâatten fâriğ olduğumda:

²⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 300, 301.

²⁹⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 105.

³⁰⁰ *Ğâyetü'n-Nihâye*'nin bazı farkı baskılarında “Nadle” ismi “Nudayle” olarak da geçmektedir. İbn İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 457 (5 nolu dipnot). *Ma'rifetü'l-Kurrâ*'da “Nudayle” olarak geçmektedir. Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 141.

³⁰¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 141; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 457.

³⁰² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 306.

³⁰³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 142; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 458.

³⁰⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 304.

Babam, Anam sana fedâ olsun artır (daha fazla oku) der ve eklerdi; Ben Rasûlullah (s.a.v.)’dan şöyle işittim: *Muhakkak ki güzel ses Kur’ân’ın zînetidir.*”³⁰⁵

Kâbûs b. Ebî Zabyân, babasından rivâyetle: “Ben Nebî (s.a.v.) ashâbından bazı kişilerin Alkame’ye soru sorduğunu ve fetvâ aldığını gördüm” demiş,³⁰⁶ Ahmed b. Hanbel (241/855), Yahyâ b. Maîn ve Osmân b. Sa’d,³⁰⁷ da onun *sika* bir râvî olduğunu söylemişlerdir. el-Heysem b. Adıyy, Mücâlid’den, O’da eş-Şa’bî’den rivâyetle şöyle der: “Rasûlullah (s.a.v.)’ın ashâbından sonra, Kûfe’nin fakihleri İbn Mes’ûd (r.a.)’un talebeleri olan, Alkame, Abîde, Şûrayh ve Mesrûk idi.” Mürra el-Hemdânî ise: “Alkame kendini Rabbine adayanlardandı” demiştir.³⁰⁸

Alkame b. Kays; Huzeyfe b. el-Yemân, Hâlid b. el-Velîd (س), Habbâb b. el-Eret, Sa’d b. Ebî Vakkâs (د س), Selmân el-Fârisî, Seleme b. Yezîd el-Cu’fî (قد س), Şûrayh b. Ertâ en-Nehaî (س), Abdullah b. Mes’ûd (ع), Osmân b. Affân (م س), Ali b. Ebî Tâlib (عس), Ammâr b. Yâsir, Ömer b. el-Hattâb (ت س), Karse’ ed-Dabbî (س), Kays b. Mervân el-Cu’fî (س), Ma’kıl b. Sinân el-Eşcaî (٤), Ebû Bekr es-Sıddîk, Ebû’d-Derdâ (س م ت س), Ebû Mes’ûd el-Ensârî (م س ق), Ebû Mûsâ el-Eş’arî, Nebî (s.a.v.)’nin Zevcesi Âişe (س م د ت س)’den hadîs rivâyet etmiştir.³⁰⁹

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: İbrâhîm b. Süveyd en-Nehaî (م د س), İbrâhîm b. Yezîd en-Nehaî³¹⁰ (ع), Bişr b. Urve en-Nehaî, el-Hasen el-Uranî, Ebû Zabyân Husayn b. Cündüb el-Cenbî, Riyâh b. Ebû’l-Mesnâ, Seleme b. Küheyl (س), Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (م), Âmir eş-Şa’bî (م د ت س), Ebû ez-Zinâd Abdullah b. Zekvân, Ebû Ma’mer Abdullah b. Sehbera, Ebû Kays Abdurrahman b. Servân el-Evdî, Abdurrahman b. Avsece, Abdurrahman b. Yezîd (د ت س),³¹¹ Ubeyd b. Nudayle, Umâre b. Umeyr, Ebû İshâk Amr b. Abdillâh es-Sebî (س ق), el-Kâsim b. Muhaymira (د), Kays b. Rûmî, Muhammed b. Sîrîn, Mürra el-Hemdânî, Ebû ed-Duhâ Müslim b. Subeyh, el-Müseyyeb b. Râfî’, Hüneyy b. Nüveyra ed-Dabbî (د ق), Yahyâ b. Vessâb³¹², Yezîd b. Evs, Yezîd b. Muâviye en-Nehaî, Ebû er-Rukâd en-

³⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 305.

³⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 306.

³⁰⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 302.

³⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 304, 305; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IV, 559.

³⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 306; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IV, 559.

³¹⁰ Alkame b. Kays’ın kız kardeşinin oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XX, 302.

³¹¹ Alkame b. Kays’ın kardeşinin oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

³¹² Aynı zamanda Alkame b. Kays’a Kur’ân’ı kırâat etmiştir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

Nehaî (عس).³¹³ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Alkame b. Kays akîmdir³¹⁴ (çocuğu olmamıştır). Doksan yaşına kadar hayat sürmüş olup, hicrî 61, 62, 63, 65, 72, 73 yıllarında vefât ettiğine dâir farklı rivâyetler vardır.³¹⁵ Ağırılık kazanan görüş hicrî 62 yılıdır.

Değerlendirme:

Alkame b. Kays'ın, Kırâat bilgisiyle öne çıkmış sahâbîlerden Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'a Kur'ân-ı Kerîm'i arz etmesi, Ömer b. el-Hattâb, Ali b. Ebî Tâlib, Ebû'd-Derdâ, ve Hz. Âişe (r.anhüm)'nin kırâatini dinlemiş olması, elde ettiği kırâat bilgisini tâbiûnun önemli şahsiyetlerine aktarması, kırâat imâmlarında Hamze³¹⁶ ve İbn Kesîr'in³¹⁷ isnâd zincirlerinde isminin bulunması, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Alkame b. Kays'ın sika bir râvî olması ve *Kütüb-i Sitte* içerisinde bulunan altı kitabın tamamında rivâyetlerinin bulunması, kendisinden rivâyette bulunanların oldukça fazla olması, onun sünnetin aktarımına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

2.5. ZİRR b. HUBEYŞ (ع)

İsmi; *Zirr b. Hubeyş b. Hubâşe b. Evs b. Bilâl, Hilâl b. Sa'd b. Nasr b. Gâdirâ b. Mâlik b. Sa'lebe b. Ğanm b. Dûdân b. Esed b. Huzeyme el-Esedî*, künyesi; *Ebû Meryem* ve *Ebû Mutarriş*, nisbesi; *el-Kûfî*'dir. Câhiliyye dönemini idrâk etmiştir, “*muhadram*”dır.³¹⁸

Zirr b. Hubeş arapçanın inceliklerini bilen bir kimse idi, İbn Mes'ûd ona arap dili hakkında soru sorardı.” O sahâbe ile nasıl görüştüğünü şöyle anlatır: “Kûfe'den

³¹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 302.

³¹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 302; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 106.

³¹⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 105; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 307, 308; İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, I, 458. Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 143.

³¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 120.

³¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 165.

³¹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 335.

bir heyetle çıktım. Bütün gayem Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ashâbıyla buluşmaktı. Nihâyet Abdurrahman b. Avf ve Übeyy b. Kâ'b (r.anhümâ) ile buluştum, onlarla oturup sohbet ettim.”³¹⁹ “Ayrıca Ömer (b. el-Hattâb) bize Şam'da hitâb etti.”³²⁰ Âsım şöyle demiştir: “Ebû Vâil, Osmânî (Osmân'ı sevenlerden) idi, Zirr b. Hubeyş ise Alevî (Ali'yi sevenlerden) idi. Fakat ikisi de aynı mescidde namaz kılardı.”³²¹

Zirr b. Hubeyş “*Kurrâ*” bir râvî idi. Zehebî (748/1348) onun *Fusahâü'l-Kurrâ*'dan olduğunu söylemiştir. Kur'an'ı Abdullah b. Mes'ûd (س ت), Osmân b. Affân (ت) ve Ali b. Ebî Tâlib'e arz etmiştir. Kırâat ilminde arz yoluyla talebeleri ise, Âsım b. Ebî en-Necûd (س ت), Süleymân el-A'meş, Ebû İshâk es-Sebî ve Yahyâ b. Vessâb'dır.³²²

İbn Sa'd (230/845) onu birinci tabakada “*Tâbiûn*”dan zikretmiş, çok hadîs rivâyeti olduğunu ve *sika* bir râvî olduğunu belirtmiştir.³²³ Ayrıca İbn Maîn (233/848) ve 'İclî (261/875) onun *sika* bir râvî olduğunu söylemiştir. İbn Abdilber, Zirr b. Hubeyş'in Kur'an âlimi, kâfî ve fâzıl bir zât olduğunu ifâde etmiştir.³²⁴

Zirr b. Hubeyş; Übeyy b. Kâ'b (ع), Huzeyfe b. el-Yemân (ز), Saîd b. Zeyd Amr b. Nüfeyl, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî,³²⁵ Safvân b. Assâl el-Murâdî (ت س ق), el-Abbâs b. Abdilmuttalib, Abdullah b. Amr b. el-Âs (د ت س), Abdullah b. Mes'ûd (ع), Abdurrahman b. Avf, Osmân b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib (م ز), Ammâr b. Yâsir, Ömer b. el-Hattâb, Ebû Zerr el-Ğıfârî (ق), Âişe³²⁶ (م) den hadîs rivâyet etmiştir.³²⁷

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: İbrâhîm en-Nehâî, İsmâîl b. Ebî Hâlid (س), Habîb b. Ebî Sâbit, Zübeyd el-Yâmî, Şimr b. Atıyye, Talha b. Musarriif, Âsım b. Behdele (ع), Âmir eş-Şa'bî (س), Abdurrahman b. Merzûk ed-Dimaşkî, Abde b. Ebî Lübbâbe (م ت س), Osmân b. el-Cehm (ق), Adiyy b. Sâbit (م ز), Alkame b. Mersed, Îsâ b. Âsım el-Esedî (ق د ت), Îsâ b. Abdirrahman b. Ebî

³¹⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 522, 523; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 337.

³²⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 523.

³²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 337, 338.

³²² İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 267; Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, I, 144.

³²³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 337.

³²⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 474, 475.

³²⁵ Ebû Vâil, Zirr b. Hubeyş'in akrânidir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, IX, 336.

³²⁶ Nebî (s.a.v.)'in zevcesi. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

³²⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 336.

Leylâ, Ebû Razîn Mes'ûd b. Mâlik el-Esedî,³²⁸ el-Minhâl b. Amr el-Esedî (د ت س), Ebû İshâk eş-Şeybânî (خ م), Ebû Bürde b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî.³²⁹ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Zirr b. Hubeyş 127 yaşında vefât etmiştir. Vefâtının hicrî 81, 82, 83 yıllarında olduğuna dâir farklı rivâyetler vardır.³³⁰

Değerlendirme:

Zirr b. Hubeyş'in, kırâat bilgisiyle öne çıkmış sahâbîlerden Abdullah b. Mes'ûd, Osmân b. Affân ve Ali b. Ebî Tâlib'e Kur'ân-ı Kerîm'i arz etmesi, elde ettiği kırâat bilgisini tâbiûnun önemli şahsiyetlerine aktarması, öğrencilerinin içinde kırâat imâmılarından Âsım b. Ebî en-Necûd'un³³¹ olması, kırâat imâmı Hamze'nin³³² isnâd zincirinde isminin bulunması, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Zirr b. Hubeyş'in sika bir râvî olması ve *Kütüb-i Sitte* içerisinde bulunan altı kitabın tamamında rivâyetlerinin bulunması, kendisinden rivâyette bulunanların oldukça fazla olması, onun sünnetin aktarımına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

2.6. UBEYD b. NUDAYLE (م ؤ)

İsmi; *Ubeyd b. Nudayle*³³³ *el-Huzâî*, künyesi; *Ebû Muâviye*, nisbesi; *el-Kûfî*'dir.

Ubeyd b. Nudayle Kûfe "*kurrâ*"sındandır. Kırâati arz yoluyla Abdullah b. Mes'ûd (ج) ve Alkame b. Kays'tan almıştır. Kendisine Kur'ân'ı arz edenler ise Yahyâ b. Vessâb ve Humrân b. A'yen (ج)'dir. Kırâati Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) kanalıyla Rasûlullah (s.a.v.)'a ulaşır. Kırâat imâmı el-Kisâî onun hakkında:

³²⁸ Ebû Razîn Mes'ûd b. Mâlik el-Esedî, Zirr b. Hubeyş'in akrânıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

³²⁹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, IX, 336.

³³⁰ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, IX, 339; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 523.

³³¹ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 155.

³³² İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 165.

³³³ **Gâyetü'n-Nihâye**'nin bazı farkı baskılarında "Nadle" ismi "Nudayle" olarak da geçmektedir. İbnü'l-Cezerî, **a.g.e.**, I, 457 (5 nolu dipnot). **Ma'rifetü'l-Kurrâ**'da "Nudayle" olarak geçmektedir. Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, I, 141. Ayrıca hadîs kaynaklarına bakıldığında ism-i tasgîr sığasıyla "Nudayle" olarak zikredildiği görülmektedir.

“Abdullah b. Mes‘ûd (r.a.)’un talebelerinin en hayırlılarından” demiştir.³³⁴ Âsım b. Ebî en-Necûd: “Yahyâ, hergün âyet âyet Kur’ân’ı Ubeyd’e okurdu” demiştir.³³⁵

‘İclî, Ubeyd b. Nudayle hakkında şöyle der: ”O Kûfeli, *tâbiî* ve *sika* bir râvîdir. Ayrıca zaman-ı hayâtında Kûfe halkının kârîi idi.” Bunun dışında en-Nesâî, Ubeyd’in sika bir râvî olduğunu söyler.³³⁶ İbn Hibbân (354/965) ise onu *es-Sikât* adlı eserinde zikreder, İbn Sa‘d (230/845) da onun *sika* bir râvî olduğunu söyler.³³⁷ el-Askerî (400/1009) : “Onun mürsel rivâyetleri dışında Rasûlullah (s.a.v.)’dan semâi yoktur” demiş, İbn Ebî Hâtim de: “Onun sohbeti (sahâbîliği) ihtilaflı, idrâki (Hz. Peygamber döneminde yaşadığı) ise sahihtir” demiştir. Ayrıca İbn Hazm (456/1064): “O, Rasûlullah (s.a.v.) dönemini idrâk etmiş fakat Rasûlullah (s.a.v.)’a mülâkî olmamıştır” demiştir. Dolayısıyla Ubeyd b. Nudayle meşhûr bir “*tâbiî*”dir.³³⁸

Ubeyd b. Nudayle; Süleymân b. Surad, Abdullah b. Mes‘ûd, Abîde es-Selmânî, Alkame b. Kays,³³⁹ Mesrûk b. el-Ecda‘ (س) ve el-Muğîra b. Şu‘be (م) (م)‘den hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden de: İbrâhîm b. Muhammed el-Müntezir, İbrâhîm en-Nehâî (م), Eş‘as b. Süleym, el-Hasen el-Uranî (س) ve Humrân b. A‘yen³⁴⁰ hadîs rivâyet etmiştir.³⁴¹ Onun hadîs rivâyetlerine *Müslim* ve *dört sünende* yer verilmiş, hicrî 74 yılında vefât etmiştir.³⁴²

Değerlendirme:

Ubeyd b. Nudayle’nin, kırâat bilgisiyle öne çıkmış sahâbîlerden Abdullah b. Mes‘ûd (r.a.)’a ve tâbiûnün büyüklerinden Alkame b. Kays’a Kur’ân-ı Kerîm’i arz etmesi, elde ettiği kırâat bilgisini tâbiûnün önemli şahsiyetlerine aktarması, kırâatinin isnâdının Hz. Peygamber (s.a.v.)’e ulaşması, onun Kur’ân’ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Ubeyd b. Nudayle’nin sika bir râvî olması ve Kütüb-i Sitte içerisinde bulunan altı kitabın

³³⁴ Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, I, 146; İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, I, 442.

³³⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIX, 240.

³³⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIX, 239, 240.

³³⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IV, 373, 374.

³³⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 90, 91.

³³⁹ Ubeyd b. Nudayle aynı zamanda Alkame b. Kays’a Kur’ân’ı kırâat etmiştir. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIX, 240.

³⁴⁰ Humrân b. A‘yen , Ubeyd b. Nudayle’ye Kur’ân’ı kırâat etmiştir. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIX, 240.

³⁴¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIX, 240.

³⁴² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIX, 240.

beşinde rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

2.7. ABDULLAH b. HABÎB b. RUBEYYÎA (ع)

İsmi; *Abdullah b. Habîb b. Rubeyyia*'dır. *Ebû Abdîrrahman* künyesiyle meşhûrdur. Nisbesi *es-Sülemî* ve *el-Kûfî*'dir. Kırâat âlimidir. Babası sahâbîdir.³⁴³

Ma'rifetü'l-Kurrâ ve Ğâyetü'n-Nihâye'de onun kırâati arz yoluyla Osmân b. Affân (ت س), Ali b. Ebî Tâlib (ت س), Abdullah b. Mes'ûd (ت س), Zeyd b. Sâbit, Übeyy b. Kâ'b (ت س) (r.anhüm)'dan aldığı zikredilmiştir.³⁴⁴

Kendisinden kırâati arz yoluyla tahsîl edenler ise şöyledir: *kırâat imâmu Âsım* (ع), *kırâat imâmu* Atâ b. es-Sâib, *Ebû İshâk es-Sebî*, *kırâat imâmu* Yahyâ b. Vessâb, *Abdullah b. Îsâ b. Ebî Leylâ*, *Muhammed b. Ebî Eyyûb*, *Ebû Avn Muhammed b. Ubeydillâh es-Sekafî*, *kırâat imâmu Âmir eş-Şa'bî* (ج), *İsmâil b. Ebî Hâlid*, *el-Hasen ve el-Huseyn* (r.anhümâ).³⁴⁵

Ebû Abdîrrahman es-Sülemî, önemli bir *kârî*'dir. Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını Hz. Osmân (r.a.)'dan dinlemiş, Kur'ân'la ilgili sorularının devam etmesi sebebiyle Hz. Osmân (r.a.)'ın ona, "Sen benim halkın işleriyle meşgul olmamı engelliyorsun, Zeyd b. Sâbit'e git" dediği için Zeyd (r.a.)'den ders almaya başlamış ve tam on üç yıl süre ile (veya on üç defa) Kur'ân'ı ona arzetmiştir. Kur'ân ve kırâat ilimlerinde ayrıca Hz. Ali, Übeyy b. Kâ'b, Abdullah b. Mes'ûd (r.anhüm)'dan faydalanmıştır. Zehebî, Şu'be b. Haccâc'dan nakledilen ve onun Hz. Osmân ve İbn Mes'ûd'dan herhangi bir şey öğrenmediğini ifade eden rivâyetin³⁴⁶ doğru olmadığını, Hz. Osmân'dan naklettiği hadîsin Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inde yer alması ve kırâate dâir eserlerde kaydedilen bilgiler karşısında bu iddianın kabul görmediğini

³⁴³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 408.

³⁴⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 147; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 370, 371.

³⁴⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 147; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 370, 371.

³⁴⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 269; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 410.

söylemiştir.³⁴⁷ Ebû Abdîrrahman es-Sülemî, Kûfe’de kırk yıl mescidde Kur’ân öğretmekle meşgul olmuştur.³⁴⁸

Ebû Abdîrrahman es-Sülemî; ‘İclî (261/875) ve en-Nesâî’nin ifâdesiyle *sika* bir râvîdir. Ebû Dâvûd, onun ilerleyen yaşlarında a‘mâ olduğunu zikretmiştir.

Ebû Abdîrrahman es-Sülemî; Huzeyfe b. el-Yemân, Hâlid b. el-Velîd, Sa’d b. Ebî Vakkâs (ت س), Abdullah b. Mes’ûd (ت سي ق), Osmân b. Affân (خ ٤), Ali b. Ebî Tâlib (ع), Ömer b. el-Hattâb (ت س), Ebü’d-Derdâ (ت ق) ve Ebû Hureyre (r.anhüm)’den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: İbrâhîm en-Nehaî (س), İsmâîl b. Abdîrrahman es-Süddî, Habîb b. Ebî Sâbit, Sa’d b. Ubeyde (ع), Saîd b. Cübeyr (خ م س), Âsım b. Behdele (مق), Abdüla’lâ b. Âmir (ت عس), Abdülmelik b. A‘yen (س), Osmân b. el-Muğîra es-Sekafî, Atâ b. es-Sâib (٤), Alkame b. Mersed (خ ٤), Kays b. Vehb, Müslim el-Batîn (قد), Ebû İshâk es-Sebîî (ت س), Ebü’l-Bahterî et-Tâî (ت عس), Ebû Hasîn el-Esedî’dir.³⁴⁹ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*’nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Ebû Abdîrrahman’ın hicrî 72 veya 74 yıllarında 90 yaşında vefât ettiğine dâir rivâyetler vardır.³⁵⁰

Değerlendirme:

Ebû Abdîrrahman es-Sülemî’nin, kırâat bilgisiyle öne çıkmış sahâbîlerden Osmân b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes’ûd, Zeyd b. Sâbit, Übeyy b. Kâ‘b (r.anhüm)’a Kur’ân-ı Kerîm’i arz etmesi, elde ettiği kırâat bilgisini tâbiûnun önemli şahsiyetlerine aktarması, öğrencilerinin içinde kırâat imâmlarından Âsım b. Ebî en-Necûd ve Âmir eş-Şa‘bî’nin olması, kırâatte imâm derecesine ulaşmış birçok kişiye hocalık yapmış olması, kırk yıl Kur’ân ta‘limiyle meşgul olması, onun Kur’ân’ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Ebû Abdîrrahman es-Sülemî’nin *sika* bir râvî olması ve *Kütüb-i Sitte* içerisinde bulunan altı kitabın tamamında rivâyetlerinin bulunması, kendisinden

³⁴⁷ Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, IV, 269; Demirci, Muhsin, “Ebû Abdurrahman es-Sülemî”, *DİA*, X, 87.

³⁴⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, III, 446.

³⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIV, 408, 409.

³⁵⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIV, 410.

rivâyette bulunan râvîlerin hadis tarihi açısından önemli şahsiyetler olması, onun sünnetin aktarımına sağladığı katkıyı ortaya koymaktadır.

2.8. ABDULLAH b. AYYÂŞ (ق م)

İsmi; *Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rabîa b. el-Muğîra b. Abdillâh b. Ömer b. Mahzûm el-Kuraşî el-Mahzûmî*, nisbesi önceleri *el-Mekkî*, daha sonra *el-Medenî*'dir.³⁵¹ Habeşistan'da doğmuştur. Babası ilk müslümânlardan olup, Habeşistan'a hicret edenler arasındadır.

Abdullah b. Ayyâş kurrâ tabakât kitaplarında yer alan bir *kârî*dir. Kırâati arz yoluyla Übeyy b. Kâ'b dan almış, Ömer b. el-Hattâb, İbn Abbâs ve babası Ayyâş (r.anhüm)'in kırâatini semâ' etmiştir.³⁵²

Kendisinden arz yoluyla kırâat tahsil edenler ise; Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'kâ', Şeybe b. Nisâh, Abdurrahman b. Hürmüz Müslim b. Cündeb, Yezîd b. Rûmân ve bu beş zâtın şeyhi (hocası) olan *kırâat imâmı Nâfi'*³⁵³.

Rasûlullah (s.a.v.), Ömer b. el-Hattâb,³⁵⁴ Abdullah b. Abbâs, babası Ayyâş³⁵⁵ ve bazı sahâbîlerden hadîs ezberlemiştir. Oğlu el-Hâris, İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi' ve Süleymân b. Yesâr kendisinden hadîs rivâyet etmiştir.³⁵⁶ İbn Hibbân (354/965), onun hicrî 64 yılında vefât ettiğini belirtmiştir.³⁵⁷

Değerlendirme:

Abdullah b. Ayyâş'ın, kırâat bilgisiyle öne çıkmış sahâbîlerden Übeyy b. Kâ'b (r.a.)'a Kur'ân-ı Kerîm'i arz etmesi, Ömer b. Hattâb ve İbn Abbâs'ın kırâatlerini semâ' etmesi, elde ettiği kırâat bilgisini tâbiûnun önemli şahsiyetlerine aktarması, öğrencilerinin içinde kırâat imâmlarından Nâfi'in³⁵⁸ olması, kırâat imâmı

³⁵¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 152.

³⁵² Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 152.

³⁵³ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 393.

³⁵⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 175.

³⁵⁵ Turgut, Ali, "Abdullah b. Ayyâş", *DİA*, I, 86.

³⁵⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 175.

³⁵⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 176.

³⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 112.

Ebû Ca'fer'in³⁵⁹ isnâd zincirinde isminin bulunması, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Abdullah b. Ayyâş'ın, Ömer b. el-Hattâb, Abdullah b. Abbâs, babası Ayyâş ve bazı sahâbîlerden hadîs ezberlemesi, Kütüb-i Sitte içerisinde Müslim'in Sahîh'i ve İbn Mâce'nin Sünen'inde rivâyetlerinin bulunması, kendisinden hadîs rivâyet edenler arasında İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfî' gibi hadis tarihi açısından önemli şahsiyetler olması, onun sünnetin aktarımına sağladığı katkıyı ortaya koymaktadır.

2.9. İMRÂN b. MİLHÂN (ع)

İsmi; *İmrân b. Milhân, İbn Abdillâh, İbn Teym*, künyesi; *Ebû Racâ* nisbesi; *el-Utâridî* ve *el-Basrî*'dir.

Hicretten önce mîlâdî 611 senesinde doğmuştur.³⁶⁰ Mekke'nin fethinden sonra müslümân olmuştur. Fakat Rasûlullah (s.a.v.) ile görüşmemiştir.³⁶¹ Ayrıca cemel vak'asına Âişe (r.anhâ) ile birlikte şahid olmuştur.³⁶²

Ebû Racâ el-Utâridî *kurrâdan* bir zâttır. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den Kur'ân tadrîsi görüp daha sonra İbn Abbâs (ع) 'a Kur'ân'ı arz etmiştir. Ebû Racâ: "Ebû Mûsâ bize Kur'ân'ı beş âyet, beş âyet öğretti" demiştir. Ebû'l-Eşheb el-Utârî de Ebû Racâ'nın talebesi olup ona Kur'ân'ı arz etmiştir. Ebû'l-Eşheb onun hakkında şöyle demiştir: "Ebû Racâ her on gecede bir Kur'ân'ı hatmederdi."³⁶³ Ebû Racâ içinde bulunduğu topluluğa kırk yıl boyunca mescidde Kur'ân öğretmiştir.³⁶⁴

Ebû Racâ, *muhadram, tâbiûn* neslinin önde gelen âlimlerinden ve güvenilir hadîs râvîlerinden biridir.³⁶⁵ Yahyâ b. Maîn, Ebû Zûr'a, İbn Sa'd, Ebû Ömer b. Abdilber onun *sika* bir râvî olduğunu söylemiş,³⁶⁶ İbn Hibbân (354/965) da *es-Sikât*'da Ebû Racâ'yı zikretmiştir.³⁶⁷

³⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 177.

³⁶⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 125.

³⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 356.

³⁶² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 356, 357.

³⁶³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 153; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 533.

³⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 357.

³⁶⁵ Küçük, Raşit, "Ebu Recâ el-Utâridî", *DİA*, X, 212.

³⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 357, 358.

³⁶⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 129.

İmrân b. Milhân; Semûra b. Cündüb (خ م ت س), Abdullah b. Abbâs (خ م ت), Ali b. Ebî Tâlib, Ömer b. el-Hattâb, İmrân b. Husayn (ع), Âişe bt. Ebî Bekr es-Sıddîk'dan hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden hadîs rivâyet edenler şöyledir: Eyyûb es-Sahtiyânî (م), Cerîr b. Hâzim (خ م), el-Ca'd Ebû Osmân (خ م س), Ebû Eşheb Ca'fer b. Hayyân el-Utâridî (م), el-Hasen b. Zekvân (خ د ت ق), Hammâd b. Necîh (خت س), Hâlid el-Hazzâ, Saîd b. Ebî Arûbe (م), Selâm b. Zerîr (خ م), Sahr b. Cüveyriye (س), Abbâd b. Mansûr, Abdullah b. Avn, Osmân eş-Şehhâm, Ebû'l-Alâ Amr b. el-Alâ el-Yeşkürî (lakabı Cürn'dür), İmrân b. Müslim el-Kasîr (خ م), Avf el-A'râbî (خ م د ت س), Kurra³⁶⁸ b. Hâlid es-Sedûsî, Mehdî b. Meymûn (خ), Ebû'l-Hâris el-Kirmânî (بخ), Ebû Amr b. el-Alâ en-Nahvî el-Mukri'.³⁶⁹ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir. 127 yaşında iken hicrî 105 yılında vefât etmiştir.³⁷⁰

Değerlendirme:

İmrân b. Milhân'ın, kırâat bilgisiyle öne çıkmış sahâbîlerden Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.)'den Kur'ân-ı Kerîm tedrîsâtı görüp daha sonra onu İbn Abbâs (r.a.)'a arz etmesi, elde ettiği kırâat bilgisini tâbiûnun önemli şahsiyetlerine aktarması, kırâat imâmı Ya'kûb el-Hadramî'nin³⁷¹ isnâd zincirinde isminin bulunması, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte İmrân b. Milhân'ın, *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, kendisinden hadîs rivâyet edenler arasında hadis tarihi açısından önemli şahsiyetler olması, onun sünnetin aktarımına sağladığı katkıyı ortaya koymaktadır.

2.10. EBÛ'L-ESVED ed-DÜELÎ (ع)

İsmi; Zâlim b. Amr b. Süfyân b. Cendel b. Ya'mer b. Hîls b. Nüfâse b. Adiyy b. ed-Dîl b. Bekr b. Abdimenât b. Kinâne'dir.³⁷² Onun isminin Amr b. Zâlim, Amr b. Süfyân, Osmân b. Ömer ve Uveymir b. Züveylim olduğunu söyleyenler de vardır.³⁷³

³⁶⁸ قرأ şeklinde yazılmaktadır. Kurrâ kelimesiyle karıştırılmamalıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXII, 357.

³⁶⁹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXII, 356, 357.

³⁷⁰ Zehebî, **Ma'rîfetü'l-Kurrâ**, I, 154; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, I, 533.

³⁷¹ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 186.

³⁷² İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 455.

³⁷³ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXXIII, 37.

Daha çok Ebü'l-Esved Düelî künyesiyle tanınır. *Tâbiûnun* büyüklerinden olup, hem câhiliyye devrini hem de İslâm'ı idrâk etmiş bir *muhadram*dır. Vâkidî (207/823), onun Rasûlullah (s.a.v.) hayatta iken müslümân olduğunu ve Cemel Vak'asında Ali b. Ebî Tâlib ile birlikte bulunduğunu zikreder. Ebû Hâtim (277/890), Ebü'l-Esved'in *Basra kâdisi* olduğunu belirtmiştir. Mizzî (742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl*'de, İbn Hacer (852/1449), *Tehzîbü't-Tehzîb*'de, onun hakkında Alevî tabirini kullanmazken,³⁷⁴ yine İbn Hacer, el-İsâbe de, Merzûbânî'den nakille Ebü'l-Esved'in aleviyyü'l-mezheb, ayrıca el-Câhız'dan nakille onun şîadan olduğunu ifâde etmiştir.³⁷⁵ Her ne kadar sonraları Hz. Muâviye (r.a.) kendisine yakınlık göstermişse de Ebü'l-Esved buna karşılık vermediği gibi Hz. Ali'ye ve evlâdına haksızlık eden kimseler olarak gördüğü Emevîler'e karşı nefretini hemen her fırsatta belli etmiştir. *Ancak onun bu duygularını, daha sonra ortaya çıkan ve ilk üç halîfeyi de içine alan Şîî nefretiyle karıştırmamak gerekir.*³⁷⁶

Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin Kur'an'a çok önemli hizmetleri olmuştur. Adı anıldığında akıllara ilk gelen, onun Mushaflara noktalar şeklinde ilk harekelemeyi yapan³⁷⁷ kişi olduğudur. O aynı zamanda *kurrâd*andır. Ali b. Ebî Tâlib (ع) ve Osmân b. Affân (ع) dan arz tarîkiyle ahz-ı kırâat etmiştir. Oğlu Ebû Harb ve Yahyâ b. Ya'mer (ع) kırâati Ebü'l-Esved ed-Düelî'den rivâyet etmişlerdir.³⁷⁸ İclî (261/875), Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin *sika* bir râvî olduğunu ve Nahiv ilmini ilk va'z eden kişi olduğunu söyler. Ayrıca İbn Maîn (233/848), İbn Abdilber, İbn Sa'd da onun *sika* olduğunu ifâde eder ve İbn Hibbân (354/965) da *es-Sikât*'da onu zikreder.³⁷⁹

Ebü'l-Esved ed-Düelî; Übeyy b. Kâ'b (قد), ez-Zübeyr b. el-Avvâm, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mes'ûd (قد), Ali b. Ebî Tâlib (د ت ص ق), Ömer b. el-Hattâb (خ ت س), İmrân b. Husayn (قد), Muâz b. Cebel (د), Ebû Zerr el-Ğıfârî (ع) ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî (م) den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Saîd b. Abdirrahman b. Rukayş (قد), Abdullah b. Büreyde (خ ع), Ömer b. Abdillâh, Yahyâ b. Ya'mer (خ م د)

³⁷⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 286.

³⁷⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 455.

³⁷⁶ Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, "Ebü'l-Esved Recâ ed-Düelî", *DİA* X, 312.

³⁷⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 456.

³⁷⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 154. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 314.

³⁷⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 286.

ق), Ebû Harb b. Ebi'l-Esved³⁸⁰ (م د ت ص ق).³⁸¹ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir. Ebü'l-Esved ed-Düelî 85 yaşında hicrî 69 yılında tâun hastalığından vefât etmiştir.³⁸²

Değerlendirme:

Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin, kırâat bilgisiyle öne çıkmış sahâbîlerden Osmân b. Affân ve Ali b. Ebî Tâlib'e Kur'ân-ı Kerîm'i arz etmesi, elde ettiği kırâat bilgisini tâbiûnun önemli şahsiyetlerine aktarması, kırâat imâmı Ebû Amr'ın³⁸³ isnâd zincirinde isminin bulunması, Mushaf'a noktalar şeklinde ilk harekelemeyi yapan ilk kişi olarak bilinmesi onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin sika bir râvî olması ve *Kütüb-i Sitte* içerisinde bulunan altı kitabın tamamında rivâyetlerinin bulunması, kendisinden rivâyette bulunanların oldukça fazla olması, onun sünnetin aktarımına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

2.11. RUFey' b. MİHRÂN (ع)

İsmi; *Rufey' b. Mihrân, Ebü'l-Âliye er-Riyâhî*'dir.

Câhiliyye dönemini idrâk etmiş, Nebî (s.a.v.)'nin vefâtından iki yıl sonra müslümân olmuştur. Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a) ile görüşmüş, Ömer b. el-Hattâb (r.a.)'ın arkasında namaz kılmıştır.³⁸⁴ *Kibâr-ı Tâbiûndandır*.

O hâriciyyeye karşı sert tutum içindeydi. Nitekim Müslim b. İbrâhîm, Katan b. Kâ'b'dan rivâyetle Ebü'l-Âliye'nin şöyle dediğini nakleder: “Allah'ın bana verdiği iki ni'metten yani İslâm hidâyetiyle, beni Harûrî(Haricî) kılmamasından hangisinin daha üstün olduğunu bilemiyorum.”³⁸⁵

Âcurrî (360/970), Ebû Dâvûd'un şöyle dediğini nakleder: “*Râvîleri olmadığı için Ebü'l-Âliye ile birlikte ilmi de öldü.*” Hâlid el-Hazzâ, Dâvûd b. Ebî Hind,

³⁸⁰ Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin oğludur. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 37.

³⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 37.

³⁸² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 38; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 456.

³⁸³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 133.

³⁸⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 214, 215.

³⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 216.

Muhammed, Hafsa -ki ikisi de Sîrîn'in oğullarıdır- er-Rabî' b. Enes, Bekr b. Abdillâh b. el-Müzenî, Sâbit el-Bünânî, Katâde, Mansûr b. Zâzân; "Ebû Dâvûd bu sözle Tefsîr veya Fıkhı kasetmiş olmalıdır"³⁸⁶ demişlerdir.

Ebü'l-Âliye aynı zamanda bir *tefsir âlimidir*. Dâvûdî onun bir tefsîr yazdığını zikreder. Ancak bundan maksadın, bazı Kur'ân âyetlerinin tefsîriyle ilgili olarak Übeyy b. Kâ'b (r.a.)'dan naklettiğine ve daha sonraki tefsîr ve hadîs kaynaklarında kısmen yer aldığına işaret edilen rivâyetlerin tamamı olduğu anlaşılmaktadır.³⁸⁷

Rufey' b. Mihrân *kurrâ muhaddislerindendir*. Kur'ân'ı Übeyy b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit ve İbn Abbâs'a arz etmiştir. Onun Kur'ân'ı Ömer b. el-Hattâb (r.anhüm)'a da arz ettiği söylenmektedir. Zirâ sahîh bir rivâyette Hişâm b. Hassân, Hafsa bt. Sîrîn'e Ebû Âliye'nin şöyle dediğini nakleder: "Muhakkak ki Ömer'e Kur'ân'ı üç defa kırâat ettim."³⁸⁸ Onun Kur'ân kırâatında talebeleri ise Şuayb b. el-Habhâb, el-Hasen b. er-Rabî' b. Enes ve *kırâat imâmlarından Ebû Amr*'dır.³⁸⁹

Ebü Bekr b. Ebî Dâvûd şöyle der: "Sahâbeden başka hiç kimse Kur'ân'ı Ebü'l-Âliye kadar iyi bilmezdi, ondan sonra Saîd b. Cübeyr, sonra es-Süddî, sonra da es-Sevrî Kur'ân'ı en iyi bilenlerdendi."³⁹⁰

Yahyâ b. Maîn, Ebû Zûr'a (281/894) ve Ebû Hâtım (277/890), Ebü'l-Âliye'nin *sika* bir râvî olduğunu zikretmektedir. el-Lâlkâî (418/1027): "Onun *sika* olduğu hakkında *icma*' vardır" demiştir.³⁹¹

Ebü'l-Âliye; Übeyy b. Kâ'b (د ت س), Enes b. Mâlik (ت), Sevbân³⁹² (د), Huzeyfe b. el-Yemân, Râfî' b. Hadîc (سي), Abdullah b. Abbâs (ع), Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb, Abdullah b. Mes'ûd, Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Ebû

³⁸⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 428.

³⁸⁷ Aydemir, Abdullah, "Ebü'l-Âliye er-Riyâhî", *DİA*, X, 292.

³⁸⁸ Zehebî bu rivâyeti "sahih ve garîb" olarak nitelendirdikten sonra rivâyette yer alan "kara'tü alâ Ömer" (Ömer'e okudum) ibaresinin bir başka rivâyette "kara'tü alâ ahdi Ömer" (Ömer devrinde okudum) şeklinde yer aldığını belirtir ve Hz. Ömer'in Ebü'l-Âliye'ye bu kadar zaman ayırmasının mümkün olmadığını, esasen onun Kur'ân'ın tamamını cemedanlar arasında yer almadığını söyler. Aydemir, Abdullah, "Ebü'l-Âliye er-Riyâhî", *DİA*, X, 292; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 155, 156.

³⁸⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 155, 156; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 259.

³⁹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 217; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 155, 156; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 259; Zehebî, es-Süddî ve es-Sevrî'yi zikretmemiştir.

³⁹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 216.

³⁹² Nebî (s.a.v.)'in mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, IX, 215.

Berze el-Eslemî (د سى), Ebû Zerr el-Ğıfârî (س), Saîd el-Hudrî (س), Ebû Mûsâ el-Eş‘arî, Ebû Hureyre (ت), Âişe³⁹³ (د ت س)’den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Bekr b. Abdillâh el-Mûzenî (س), Sâbit el-Bünânî, Ca‘fer b. Meymûn, Humeyd b. Hilâl, Ebû Halde Hâlid b. Dînâr (بخ د ت), Hâlid el-Hazzâ (ت س), Dâvûd b. Ebî Hind (م ق), er-Rabî’ b. Enes el-Horasânî (د ت س ف), Ebû Cehme Ziyâd b. el-Husayn (م س ق), Ziyâd b. Ebî Müslim, Ebû’l-Minhâl Seyyâr b. Selâme er-Riyâhî, Şuayb b. el-Habhâb (مد), Âsım el-Ahvel (د), Amr b. Ubeyd, Umeyr b. Ebî Yezîd en-Nahvî, Avf b. el-A’râbî, Katâde (ع), Ebû Sehl Kesîr b. Ziyâd, Muhammed b. Sîrîn (س), Muhammed b. Vâsi’, Mansûr b. Zâzân (ت س), el-Muhâcir Ebû Mahled (ت س), Yûsuf b. Abdillâh el-Hâris el-Basrî (م سى), Ebû Îsâ el-Üsvârî, Ebû Hâşim er-Rummânî (د سى), Hafsa bt. Sîrîn (مد).³⁹⁴

Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*’nin tüm kitaplarında yer verilmiştir. Rufey’ b. Mihrân’ın hicrî 90, 93, 106 ve 111 yıllarında vefât ettiğine dâir rivâyetler vardır. Mizzî hicrî 90 yılının daha doğru olduğunu zikretmiştir.³⁹⁵

Değerlendirme:

Rufey’ b. Mihrân’ın, kırâat bilgisiyle öne çıkmış sahâbîlerden Übeyy b. Kâ‘b, Zeyd b. Sâbit ve İbn Abbâs’a Kur’ân-ı Kerîm’i arz etmesi, elde ettiği kırâat bilgisini tâbiûnun önemli şahsiyetlerine aktarması, talebeleri arasında kırâat imâmı Ebû Amr’ın bulunması, onun Kur’ân’ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte İmrân b. Milhân’ın, *Kütüb-i Sitte*’nin tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, kendisinden hadîs rivâyet edenler arasında hadis tarihi açısından önemli şahsiyetler olması, onun sünnetin aktarımına sağladığı katkıyı ortaya koymaktadır.

2.12. YAHYÂ b. VESSÂB (خ م ت س ق)

İsmi; *Yahyâ b. Vessâb el-Esedî el-Kûfî el-Mukri*, nisbesi; *el-Kûfî*’dir. Tâbiûndandır.³⁹⁶ Âbid bir kimsedir.³⁹⁷

³⁹³ Nebî (s.a.v.)’in zevcesi. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

³⁹⁴ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, IX, 215, 216.

³⁹⁵ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, IX, 218.

Yahyâ'nın babası Vessâb Kâsân ehlindendir. İbn Abbâs'ın yanında ikamet etmeye başlar, daha sonra Kâsân'a geri dönmek için izin ister ve oğlu Yahyâ ile birlikte döner. Bir süre sonra oğlu, Kûfe'ye gitmek için babasından müsaade alır. Kûfe'ye gider ve oradayken *kırâatte imâm* olur.³⁹⁸ Kırâati arz yoluyla Alkame (ت), Mesrûk (ج غا), Zirr, el-Esved (ت), Ebû Amr eş-Şeybânî (ج) ve Ebû Abdirrahman es-Sülemî (ت)'den almıştır.³⁹⁹ Onun Kur'ân kırâatinde talebeleri ise: Süleymân el-A'meş (ت), Talha b. Musarrif (ج), Humrân b. A'yen (ج), Ebû Husayn Osmân b. Âsım'dır.

Yahyâ b. Vessâb Kur'ân'ı Ubeyd b. Nudayle'ye hergün âyet âyet okuyarak hıfz etmiştir.⁴⁰⁰ Yahyâ b. Îsâ er-Ramlî, A'meş'den rivâyetle şöyle der: "Yahyâ b. Vessâb insanlar içinde kırâati en güzel kişiydi. O Kur'ân okumaya başladığında mescidde birileri yokmuş gibi hiçbir hareketlilik (ses ve kıpırdanma) olmazdı."⁴⁰¹

İbn Sa'd, 'İclî (261/875), İbn Maîn (233/848), Ebû Zür'a ve en-Nesâî, Yahyâ b. Vessâb'ın *sika* bir râvî olduğunu söylemiş ve İbn Hibbân (354/965) da onu *es-Sikât* adlı kitabında zikretmiştir.⁴⁰²

Yahyâ b. Vessâb; el-Esved b. Yezîd en-Nehaî, Zirr b. Hubeyş el-Esedî, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb (ب خ ت س ق), Abdullah b. Mes'ûd,⁴⁰³ Alkame b. Kays en-Nehaî, Mesrûk b. el-Ecdâ' (خ م ت س ق), Ebû Abdirrahman es-Sülemî, Ebû Hureyre⁴⁰⁴ ve Mü'minlerin annesi Hz. Âişe'den hadîs rivâyetinde bulunmuştur.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: Habîb b. Ebî Sâbit, Husayn b. Abdirrahman, Seleme b. Küheyl, Süleymân el-A'meş (ب خ ت ق), Şimr b. Atıyye el-Esedî, Talha b. Musarrif, Âsım b. Ebî en-Necûd, Âmir eş-Şa'bî, Katâde, Mukâtil b. Hayyân, Ebû İshâk es-Sebî (س), Ebû İshâk eş-Şeybânî, Ebû Hasîn el-

³⁹⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 120.

³⁹⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 159.

³⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 28.

³⁹⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 159, 160; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 331. (Zirr'i Cezerî zikretmiş, Zehebî zikretmemiştir.)

⁴⁰⁰ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 159, 160; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 331.

⁴⁰¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 28.

⁴⁰² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 119, 120.

⁴⁰³ Yahyâ b. Vessâb, İbn Mes'ûd'dan Mürsel (munkatî') olarak rivâyette bulunmuştur. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 27.

⁴⁰⁴ Yahyâ b. Vessâb, Ebû Hureyre'den Mürsel (munkatî') olarak rivâyette bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

Esedî (خ م ت س ق), Ebû Umeys ve Ebû Ferve el-Hemdânî.⁴⁰⁵ Onun hadîs rivâyetlerine *Buhârî*, *Müslim*, *Tirmizî*, *Nesâî* ve *İbn Mâce*'de yer verilmiştir. Yahyâ b. Vessâb hicrî 103 yılında vefât etmiştir.⁴⁰⁶

Değerlendirme:

Yahyâ b. Vessâb'ın, kırâat bilgisiyle öne çıkmış tâbiûn imâmlarından Alkame, Mesrûk, Zirr, el-Esved, Ebû Amr eş-Şeybânî ve Ebû Abdırrahman es-Sülemî'ye Kur'ân-ı Kerîm'i arz etmesi, elde ettiği kırâat bilgisini tâbiûnun önemli şahsiyetlerine aktarması, kırâat imâmı Hamze'nin⁴⁰⁷ isnâd zincirinde isminin bulunması, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Yahyâ b. Vessâb'ın, Kütüb-i Sitte'nin Ebû Dâvûd'un Sünen'i dışında beştüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, kendisinden hadîs rivâyet edenler arasında hadis tarihi açısından önemli şahsiyetler olması, onun sünnetin aktarımına sağladığı katkıyı ortaya koymaktadır.

2.13. YAHYÂ b. YA'MER (ع)

İsmi; *Yahyâ b. Ya'mer el-Basrî*, künyesi; *Ebû Süleymân*, *Ebû Saîd* ve *Ebû Adiyy*'dir.

Yahyâ b. Ya'mer Basra'da doğmuştur.⁴⁰⁸ Kuteybe b. Müslim zamanında *Merv kâdîlığı* yapmıştır.⁴⁰⁹ Daha sonra Kuteybe b. Müslim onu nebiz içtiği gerekçesiyle azletmiştir.⁴¹⁰ Kays b. er-Rabî', Abdülmelik b. Umeyr'den naklen şöyle der: "İnsanlar içinde fasîhler (dile hâkim açık ve güzel konuşanlar) üç kişidir; Mûsâ b. Talha, Yahyâ b. Ya'mer ve Kabîsa b. Câbir."⁴¹¹ el-Hâkim (405/1014); Yahyâ b. Ya'mer'in, fakîh, edîb, nahivci bir tâbiî olduğunu, rivâyetlerinin çoğunun tâbiîlerden olduğunu ve nahiv ilmini Ebû'l-Esved ed-Düelî'den aldığını söylemiştir.⁴¹²

⁴⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 27.

⁴⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 29; Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, I, 162.

⁴⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 165.

⁴⁰⁸ Kırca, Celal, "İbn Ya'mer", *DİA*, XX, 447.

⁴⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 53.

⁴¹⁰ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, I, 162, 163; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 129; Kırca, Celal, "İbn Ya'mer", *DİA*, XX, 447.

⁴¹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 54, 55.

⁴¹² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 129.

“İbn Ya‘mer’in yaptığı en önemli iş Kur‘ân‘ı noktalamasıdır.”⁴¹³ Daha önce Muâviye döneminde hocası Ebü‘l-Esved ed-Düelî tarafından başlatılan harekeleme ve noktalama çalışmaları Nasr b. Âsım ve İbn Ya‘mer‘le devam etmiştir. Bu bakımdan İbn Ya‘mer, noktalama çalışması yapan ilk âlimlerden biri olarak Kur‘ân tarihinde önemli bir yere sahiptir.⁴¹⁴

O aynı zamanda bir *kârîdîr*. Kırâat ilmini arz yoluyla İbn Amr (غا) ve Ebü‘l-Esved ed-Düelî (غا)‘den almıştır. İbn Abbâs, İbn Ömer, Âişe ve Ebû Hureyre‘nin kırâatini işitmiştir. Onun Kur‘ân kırâatinde talebeleri ise: *Kırâat imâmlarından Ebû Amr b. el-Alâ* (ف غا), Abdullah b. Ebî İshâk‘dır.⁴¹⁵

İbn Sa‘d (230/845),⁴¹⁶ Ebû Zür‘a, Ebû Hâtım ve en-Nesâî onun *sika* bir râvî olduğunu söylemiş ve İbn Hibbân (354/965) onu *es-Sikât*‘da zikretmiştir.⁴¹⁷

Yahyâ b. Ya‘mer; Câbir b. Abdillâh, Süleymân b. Surad (د), Abdullah b. Abbâs (خ م د س), Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb (م ء), Osmân b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib (فق), Ammâr b. Yâsir (د ت), en-Nu‘mân b. Beşîr, Ebü‘l-Esved ed-Düelî (ed-Deylî) (خ م د ق), Ebû Zerr el-Ğîfârî (د س ق), Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî, Ebû Hureyre (د س), Mü‘minlerin annesi Âişe (خ س)‘den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: el-Ezrak b. Kays (س), İshâk b. Süveyd el-Adevî, Sâbit Ebû Saîd (فق), Habîb b. Atâ, er-Rukeyn b. er-Rabî‘ (س), Süleymân b. Bürayde (د), Süleymân et-Teymî (م), Abdullah b. Bürayde (ع), Abdullah b. Kutbe,⁴¹⁸ Abdullah b. Küleyb es-Sedûsî (مد), Ebü‘l-Münîb Abdullah b. Abdillâh el-Atekî, Atâ el-Horasânî (د ت), İbn Abbâs‘ın mevlâsı İkrime (د س), Ömer b. Atâ b. Ebî‘l-Huvâr (د), Katâde (د), Yahyâ b. Ebî İshâk el-Hadramî, Yahyâ b. Akîl (بخ م د س ق).⁴¹⁹ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*‘nin tüm kitaplarında yer verilmiştir. İbn Ya‘mer hicrî 89 yılında vefât etmiştir.⁴²⁰

⁴¹³ Mizzî, *Tehzîbü‘l-Kemâl*, XXXII, 54; Zehebî, *Ma‘rifetü‘l-Kurrâ*, I, 162; İbnü‘l-Cezerî, *Ğâyetü‘n-Nihâye*, II, 332.

⁴¹⁴ Kırca, Celal, “İbn Ya‘mer”, *DİA*, XX, 448.

⁴¹⁵ Zehebî, *Ma‘rifetü‘l-Kurrâ*, I, 162; İbnü‘l-Cezerî, *Ğâyetü‘n-Nihâye*, II, 332

⁴¹⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü‘t-Tehzîb*, VII, 129.

⁴¹⁷ Mizzî, *Tehzîbü‘l-Kemâl*, XXXII, 54.

⁴¹⁸ Mushaf kâtiplerindendir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

⁴¹⁹ Mizzî, *Tehzîbü‘l-Kemâl*, XXXII, 53, 54.

⁴²⁰ Zehebî, *Ma‘rifetü‘l-Kurrâ*, I, 162; İbn Hacer, *Tehzîbü‘t-Tehzîb*, VII, 129.

Değerlendirme:

Yahyâ b. Ya‘mer’in, kırâat bilgisiyle öne çıkmış tâbiîlerden İbn Amr ve Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye Kur'ân-ı Kerîm'i arz etmesi, İbn Abbâs, İbn Ömer, Âişe ve Ebû Hureyre (r.anhüm)'nin kırâatlerini dinlemiş olması, kırâat bilgisini tâbiûnun önemli şahsiyetlerine aktarması, talebeleri arasında kırâat imâmı Ebû Amr'ın⁴²¹ bulunması, Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin başlattığı mushafı harekeleme işini devam ettirmesi, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Yahyâ b. Ya‘mer'in sika bir râvî olması ve Kütüb-i Sitte içerisinde bulunan altı kitabın tamamında rivâyetlerinin bulunması, kendisinden rivâyette bulunanların oldukça fazla olması, onun sünnetin aktarımına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

2.14. MÜCÂHİD b. CEBR (ع)

İsmi; *Mücâhid b. Cebr el-Mekkî*, nisbesi; *el-Mekkî*, *el-Kuraşî* ve *el-Mahzûmî*, künyesi; *Ebü'l-Haccâc*'dır.⁴²² Hicrî 21 yılında Mekke'de doğmuştur.⁴²³

Süfyân es-Sevrî (161/778), Seleme b. Küheyl'den rivâyetle şöyle demiştir: “Atâ, Tâvûs ve Mücâhid dışında ilmi, sırf Allah rızası için isteyen başka kimse görmedim.”⁴²⁴ Mücâhid b. Cebr muhaddisliğinin yanı sıra tefsirle ve kırâatle ilgilenen bir *müfessir* ve *kârî*dir. Abdüsselâm b. Harb, Husayf'den rivâyetle şöyle der: “Bulundukları toplumda Mücâhid, tefsîri, Atâ, haccı en iyi bilen kişilerdi.”⁴²⁵ Süfyân es-Sevrî (161/778) de Mücâhid'in geniş tefsir birikimine sahip, güvenilir bir müfessir olduğunu söyler. İmam Şâfiî (204/820) ve Buhârî Mücâhid'in tefsirine güvenmiş, kendisinden gelen görüş ve rivâyetlere kitaplarında yer vermiştir. Nevevî (676/1277), Zehebî (748/1348) ve İbn Hacer el-Askalânî ise onun tefsirde öncü bir şahsiyet olduğunu belirtmişlerdir. Abdullah b. Abbâs'tan öğrendiği tefsiri yazıya geçiren Mücâhid kendi öğrencileri için de aynı metodu uygulamış ve yaptığı tefsiri

⁴²¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 133.

⁴²² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 228.

⁴²³ Kesler, Muhammed Fatih, “Mücâhid b. Cebr”, *DİA*, XXXI, 442.

⁴²⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 233, 234.

⁴²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 233.

onlara imlâ etmiştir. Bugün elde bulunan ve Mücâhid'e nisbet edilen tefsirin öğrencileri tarafından derlendiğine inanılmaktadır.⁴²⁶

Mücâhid b. Cebr aynı zamanda Kur'ân'da anlatılan vak'aları ve bu olayların geçtiği yerleri araştırdı; Hârût ve Mârût olayını incelemek için Bâbil'e, Berhût kuyusunu görmek için Hadramut'a kadar gitti. Hayatının büyük bölümünü Kur'ân'ın anlaşılması için yaptığı çalışmalara ayırdı, halkın *fetvâ mercii* oldu.⁴²⁷

Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî de Ebü'l-Leys el-Fadl b. Meymûndan naklen: "Mücâhid'i, Kur'ân'ı İbn Abbâs'a otuz defa arz ettim derken duydum" demiştir.⁴²⁸ İbnü'l-Cezerî (833/1429), onun Kur'ân'ı İbn Abbâs (ع) 'in yanı sıra, Abdullah b. es-Sâib'e kırâat ettiğini belirtmektedir. Mücâhid'in arz yoluyla kırâatte talebeleri ise; *Kırâat imâmılarından Abdullah b. Kesîr* (ع) ve *Ebû Amr b. el-Alâ* (ت), İbn Muhaysin (مب), Humeyd b. Kays (ك), Zem'a b. Sâlih (ت) 'dir.⁴²⁹

'İclî (261/875) onun *tâbiûndan* ve *sika* bir râvî olduğunu söyler.⁴³⁰ Ayrıca İbn Sa'd (230/845) onu Mekke ehlinin ikinci tabakasında zikreder. Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zür'a da Mücâhid'in *sika* olduğunu söyler.

Mücâhid b. Cebr; İbrâhîm b. el-Eşter en-Nehaî, Üseyd b. Zahîr el-Ensârî (د س), İyâs b. Harmele (س), Eymen (س), Temîm Ebî Seleme (س), Câbir b. Abdillâh el-Ensârî (خ م د ت ق), Ca'de b. Hübeyra el-Mahzûmî (عس), Cünâde b. Ebî Ümeyye el-Ezdî (س), Hassân b. Ebî Vecze (س), Husayn b. Abdirrahman, el-Hakem b. Süfyân (د س ق), Râfî' b. Hadîc (ت س), es-Sâib b. Ebi's-Sâib el-Mahzûmî (سى), Kâid es-Sâib (د س ق), Sürâka b. Mâlik b. Cu'sum (ق), Sa'd b. Ebî Vakkâs (د س), Saîd b. Cübeyr⁴³¹ (د), Şem'un Ebî Rayhâne, Sâlih Ebi'l-Halîl⁴³² (د), Tâvûs b. Keysân⁴³³ (ع), Abdullah b. es-Sâib el-Mahzûmî (ت س), Ebû Ma'mer Abdullah b. Sahbera el-Ezdî (خ م ت س ق), Abdullah b. Abbâs (ع), Abdullah b. Abdirrahman İbn Ebî Zübâb ed-Devsî (د س), Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb (ع), Abdullah b. Amr b. el-Âs (خ ع), Abdurrahman b. Safvân b. Kudâme el-Cümahî (د ق), Abdurrahman b. Ebî Leylâ (خ ع), Ebû Ümeyye Abdülkerîm b. Ebî Muhârik el-Basrî (س), Ubeyd b. Umeyr el-

⁴²⁶ Kesler, Muhammed Fatih, "Mücâhid b. Cebr", **DİA**, XXXI, 442.

⁴²⁷ Kesler, Muhammed Fatih, "Mücâhid b. Cebr", **DİA**, XXXI, 442.

⁴²⁸ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXVII, 233.

⁴²⁹ Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, I, 163, 164; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, II, 40.

⁴³⁰ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, VI, 176.

⁴³¹ Saîd b. Cübeyr, Mücâhid b. Cebr'in akranıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXVII, 229.

⁴³² Sâlih Ebi'l-Halîl, Mücâhid b. Cebr'den yaşca küçüktür. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

⁴³³ Tâvûs b. Keysân, Mücâhid b. Cebr'in akranıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

Leysî (د), Atâ b. Ebî Rabâh⁴³⁴ (س), Atıyye el-Kurazî (س), Akkâr b. el-Muğîra b. Şu'be (ت س ق), Ebû İyâd Amr b. el-Esved (خ م س), Kazea b. Yahyâ (م د ت س), Mus'ab b. Sa'd b. Ebî Vakkâs, Müverrik el-'Iclî (د ت ق), Ya'lâ b. Ümeyye (س), Yûsuf b. ez-Zübeyr (س), Ebû Bekr b. Abdirrahman b. el-Hâris b. Hişâm (س), Ebû Saîd el-Hudrî (س), Ebû Ubeyde b. Abdillâh b. Mes'ûd (س), Ebû Ayyâş ez-Zürakî (د س), Ebû Hureyre (ع), Cüveyriye bt. el-Hâris (Ümmü'l-Mü'minîn) (س), Âişe (Zevcû'n-Nebî) (خ م د س ق), Ümmü Seleme (ت), Ümmü Kürz el-Kâ'biyye (س), Ümmü Hânî bt. Ebî Tâlib'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise oldukça fazla olup şöyledir: Ebân b. Sâlih (خت ٤), İbrâhîm b. Muhâcir (٤), Eyyûb es-Sahtiyânî (خ م), Beşîr Ebû İsmâîl (ت بخ د), Bûkeyr b. el-Ahnes (ر م د س ق), Süveyr b. Ebî Fâhite (ت), Câbir el-Cu'fî (ت), Ebû Bişr Ca'fer b. Ebî Vahşiyye (د), Habîb b. Ebî Sâbit (م), Habîb b. Ebî Amra (ت س), el-Hasen b. Amr el-Fükaymî (خ م د س ق), el-Hasen b. Müslim b. Yennâk (خ م د س ق), el-Hakem b. Uteybe (خ م د س ق), Hammâd b. Ebî Süleymân, Humeyd b. Kays el-A'rac (خ م قد ت س ق), Husayf b. Abdirrahman el-Cezerî (٤), Dâvûd b. Şâbûr (ت بخ), Ravh b. Cenâh (ت ق), Zübeyd el-Yâmî (خ), Sâlim b. Abdillâh el-Muhâribî,⁴³⁵ Ebû Şeybe Saîd b. Abdirrahman ez-Zübeydî (س), Saîd b. Mesrûk es-Sevrî, Seleme b. Küheyl (خ م ت س ق), Süleym Ebû Ubeydillâh el-Mekkî (بخ خد س), Süleymân el-Ahvel (خ م), Süleymân el-A'meş (ع), Seyf b. Ebî Süleymân el-Mekkî (خ م س), Sâlih Ebû'l-Halîl (م), Tâvûs b. Keysân, Talha b. Musarrif (م), Talha b. Yahyâ b. Talha b. Ubeydillâh (م س ق), Abdullah b. Osmân b. Huseym (سي), Abdullah b. Avn, Abdullah b. Kesîr ed-Dârî el-Kârî, Abdullah b. Necîh el-Mekkî (ع), Abdülazîz b. Ömer b. Abdilazîz (سي), Abdülkerîm b. Mâlik el-Cezerî (ع), Abdülkerîm Ebû Ümeyye el-Basrî (م), Abdülmelik b. Cürayc (فق), Abdülmelik b. Meysera ez-Zerâd (س), Abde b. Ebî Lübâbe (خ), Ubeydullâh b. Ebî Ziyâd el-Kaddâh (قد), Ubeydullâh b. Ebî Yezîd (سي خ م), Ubeyd b. Mihrân el-Müktib (خد), Osmân b. el-Esved (د س), Ebû Hasîn Osmân b. Âsım el-Esedî (خ س), Osmân b. el-Muğîra es-Sekafî (خ), Atâ b. Ebî Rabâh (م), İkrime,⁴³⁶ Ali b. Bezîme (قد س), Ömer b. Zerr el-Hemdânî (خ د ت), Amr b. Dînâr (خ م س), el-Avvâm b. Havşeb (خ س ق), el-Alâ b. Abdilkerîm el-Yâmî (قد), İsâ b. Meymûn el-Cüraşî (قد), Ebû'l-Leys el-Fadl b.

⁴³⁴ Atâ b. Ebî Rabâh, Mücâhid b. Cebr'in akranıdır. Bkz. Mizzî, a.g.e., ay.

⁴³⁵ Dimaşk kadısıdır. Bkz. Mizzî, a.g.e., XXVII, 230.

⁴³⁶ İkrime, İbn Abbâs'ın mevlâsı ve Mücâhid b. Cebr'in akranıdır. Bkz. Mizzî, a.g.e., XXVII, 231.

Meymûn, Fudayl b. Amr el-Fükaymî (س), Kıtr b. Halîfe (خ د ت), Katâde b. Diâme (ق), Kays b. Sa'd el-Mekkî (فق س), Leys b. Ebî Süleyym (خت), Müzâhim b. Züfer (بخ س), Müslim el-Batîn (م د س ق), Müslim el-Mülâî el-A'ver (ق), Mut'im b. el-Mikdâm es-San'ânî (سى), Ma'rûf b. Müşkân, Muğîra b. Miksem ed-Dabbî (خ), Mansûr b. el-Mu'temir (خ م س), el-Minhâl b. Amr (س), Mûsâ b. Şeddâd es-Sa'dî, Ebû's-Sabâh Mûsâ b. Ebî Kesîr (بخ س), Mûsâ el-Cühenî (س), en-Nadr b. Arabî (حد ت), Vâsıl b. Ebî Cemîl eş-Şâmî (مد), Vikâ b. İyâs el-Vâlibî (قد), Yezîd b. Ebî Ziyâd (د ت ق), Yezîd b. Ebî Meryem eş-Şâmî, Yûnus b. Ebî İshâk es-Sebîî (د ت ق), Ebû'z-Zübeyr el-Mekkî, Ebû Yahyâ el-Kattân (بخ د ت ق).⁴³⁷ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

İbn Hibbân (354/965), Mücâhid'in Mekke'de hicrî 102 veya 103 senelerinde secde halinde vefât ettiğini söylemiştir. Ebû Nuaym onun hicrî 102 senesinde, Yahyâ b. Bükeyr ise 101 senesinde 83 yaşında iken vefât ettiğini söylemiştir.⁴³⁸

Değerlendirme:

Mücâhid b. Cebr'in, kırâat bilgisiyle öne çıkmış sahâbilerden Abdullah b. es-Sâib ve İbn Abbâs (r.anhümâ)'ya Kur'ân-ı Kerîm'i defalarca arz etmesi, kırâat bilgisini tâbiûnun önde gelen şahsiyetlerine aktarması, talebeleri arasında kırâat imâmlarından İbn Kesîr ve Ebû Amr'ın⁴³⁹ bulunması, tefsir denilince akla gelen ilk isimlerden olması, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Mücâhid b. Cebr'in sika bir râvî olması ve *Kütüb-i Sitte* içerisinde bulunan altı kitabın tamamında rivâyetlerinin bulunması, kendisinden rivâyette bulunanların oldukça fazla olması, onun sünnetin aktarımına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

2.15. SAÎD b. CÜBEYR (ع)

İsmi; *Saîd b. Cübeyr b. Hişâm el-Esedî el-Vâlibî*'dir.

⁴³⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 229, 230, 231, 232.

⁴³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 234.

⁴³⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 133.

Tercih edilen görüşe göre 45/665 yılında Mekke’de doğdu. Babası ile annesi Ümmü Dehmâ hakkında bilgi yoktur. Kaynaklar onu, Kureyş kabilesinin Esed b. Huzeyme koluna bağlı Vâlibe b. Hâris oğullarının âzatlısı Habeş asıllı siyahî bir kişi olarak tanıtır. Bu sebeple *el-Esedî* ve *el-Vâlibî*, hayatının en verimli dönemini Kûfe’de geçirdiği için *el-Kûfî* nisbeleriyle anılmaktadır.

Saîd, ilk eğitimini Mekke’de Abdullah b. Abbâs (r.a.)’tan aldı. Çok küçük yaşta onun ders halkasına dinleyici olarak katıldı. Kısa zamanda Kur’ân okumayı öğrenince hocasının dikkatini çekti ve onun özel olarak ilgilendiği talebeleri arasına girdi.

Hadîs dinlemeye İbn Abbâs (r.a.)’ın ders halkasında başladı ve dinlediği hadîsleri ezberledi. Bu dönemde ilim ezbere ve ezberden rivâyete dayandığı halde Saîd mecliste okunan hadîsleri yazıyor, yazı malzemesi bitince avucuna, bazan ayakkabısına not alıyor, daha sonra bunları sahîfelere kaydediyordu.⁴⁴⁰ İbn Abbâs, Kûfe ehlinde kendisine fetvâ sormaya gelenlere: “Sizin içinde (Kûfe’de) Ümmü’d-Dehmâ (Saîd b. Cübeyr) yok mu?” diyerek fetvâ için onları Saîd b. Cübeyr’e yönlendirirdi.⁴⁴¹

Saîd’in “Mushafu Saîd b. Cübeyr” adıyla anılan bir Kur’ân nüshasının bulunduğu, kırâat ilmini hocası Abdullah b. Abbâs (ع)’tan arz yoluyla öğrendiği, ramazan aylarında imâmlik yaparken bir gece Abdullah b. Mes’ûd (r.a.)’un, bir gece Zeyd b. Sâbit (r.a.)’in, bir gece başka birinin kırâatini okuyarak namaz kıldırıldığı belirtilir.⁴⁴² Vikâ, Ebû’l-Abbâs es-Serrâc’a dayandırdığı uzun bir isnâd zinciri ile onun hakkında şöyle der: “Saîd b. Cübeyr Ramazan ayında akşam ile yatsı namazı arasında Kur’ân’ı hatmederdi.” Bazıları bunu yapabilmesi için Yatsı namazını te’hir ettiğini söylerler. Saîd b. Cübeyr’in her iki günde bir Kur’ân’ı hatmettiğine dâir rivâyetler de vardır.⁴⁴³

el-Minhâl b. Amr (ح) ve *Kırâat imâmlarından Ebû Amr b. el-Alâ’* (ع) kırâat ilmini arz yoluyla Saîd b. Cübeyr’den almıştır.⁴⁴⁴ Ebû’l-Kâsim Hibetullâh b. el-Hasen et-Taberî, Saîd’in hadîste *sika*, *imâm* ve *huccet* olduğunu söylemiştir. İbn

⁴⁴⁰ Efendioğlu, Mehmet, “Saîd b. Cübeyr”, **DİA**, XXXV, 552. Krş. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 50, 394; Zehebî, **Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ**, IV, 335.

⁴⁴¹ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, X, 364.

⁴⁴² Efendioğlu, Mehmet, “Saîd b. Cübeyr”, **DİA**, XXXV, 553.

⁴⁴³ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, X, 363.

⁴⁴⁴ Zehebî, **Ma’rifetü’l-Kurrâ**, I, 165; İbnü’l-Cezerî, **Ğâyetü’n-Nihâye**, I, 277.

Hibbân (354/965) ise onu *es-Sikât*'da fakîh, âbid, fâzıl ve vera' sahibi biri olarak zikretmiştir.⁴⁴⁵

Saîd b. Cübeyr; Enes b. Mâlik (د س), ed-Dahhâk b. Kays el-Fihri, Abdullah b. ez-Zübeyr, Abdullah b. Abbâs (ع), Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb (ع), Abdullah b. Muğaffel (م ق), Adiyy b. Hâtim (ت س), Amr b. Meymûn el-Evdî (خ), Ebû Saîd el-Hudrî (ت), Ebû Abdîrrahman es-Sülemî (خ م س), Ebû Mes'ûd el-Ensârî, Ebû Mûsâ el-Eş'arî (س), Ebû Hureyre, Âişe bt. Ebî Bekr'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise oldukça fazla olup şöyledir: Âdem b. Süleymân (م ت س), Eslem el-Minkarî (ل), Eş'as b. Ebi's-Şa'sâ (س), Eyfa' (س), Eyyûb es-Sahtiyânî (ع), Bükeyr b. Şihâb (ت س), Sâbit b. Aclân (خ س), Ebû'l-Mikdâm Sâbit b. Hürmüz el-Haddâd (ف), Ca'fer b. Ebi'l-Muğîra (ب خ د ت س ف), Ebû Bişr Ca'fer b. Ebi Vahşiyye (ع), Habîb b. Ebî Sâbit (ع), Habîb b. Ebî Amra (م ت س), Hassân b. Ebî el-Eşras (س), Husayn b. Abdîrrahman (خ م ت س), el-Hakem b. Uteybe (خ م د س ق), Hammâd b. Ebî Süleymân (س), Hanzale b. Ebî Hamze (قد), Husayf b. Abdîrrahman el-Cezerî (د ت س), Zerr b. Abdillâh el-Hemdânî (خ ت س), Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân (د), ez-Zübeyr b. Mûsâ (قد), Zeyd el-Ammî (ق), Sâlim el-Eftas (خ مد س ق), Seleme b. Küheyl (م ت س ق), Süleymân b. Ebi'l-Muğîra el-Kûfî (ق), Süleymân el-Ahvel (خ م د س), Süleymân el-A'meş (خ م س), Simâk b. Harb (م د ت س), Ebû Sinân Dîrâr b. Mürre eş-Şeybânî (ب خ), Târik b. Abdîrrahman el-Becelî (ت), Talha b. Musarrîf (خ م د س), Ebû Süfyân Talha b. Nâfî' (ق), Abbâd (س), Sicistân kâdîsı Ebû Harîz Abdullah b. el-Huseyn (س), Abdullah b. Saîd b. Cübeyr⁴⁴⁶ (خ م ت س), Abdullah b. Abdillâh er-Râzî (د), Abdullah b. Ubeyd el-Ensârî (س), Abdullah b. Osmân b. Huseym (خ ت), Abdullah b. Îsâ b. Abdîrrahman b. Ebî Leylâ (م س), Abdûla'lâ b. Âmir es-Sa'lebî (ع), Abdülkerîm b. Mâlik el-Cezerî (د س ق), Abdülkerîm Ebû Ümeyye el-Basrî (ل), Abdülmelik b. Saîd b. Cübeyr⁴⁴⁷ (خ د ت), Abdülmelik b. Ebî Süleymân (ي م ت س), Abdülmelik b. Meysera (س), Osmân b. Hakîm (م د), Osmân b. Ebî Süleymân (خ ت), Osmân b. Kays (قد), Adiyy b. Sâbit (ع), Azra b. Abdîrrahman (م د ق), Atâ b. Dînâr, Atâ b. es-Sâib (خ ع), İkrime b. Hâlid el-Mahzûmî (د س), Ali b. Bezîme (س), Ammâr ed-Dühnî (ق), Amr b. Dînâr (ع), Amr b. Saîd el-Basrî (م س ق), Amr b. Ebî Amr (خ), Amr b. Mürre

⁴⁴⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 626.

⁴⁴⁶ Saîd b. Cübeyr'in oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, X, 359.

⁴⁴⁷ Saîd b. Cübeyr'in oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

(خ م ت س), Amr b. Herim (م س), Ferkad es-Sebehî (ت ق), Fudayl b. Amr el-Fükaymî (ق), el-Kâsim b. Ebî Eyyûb (س ف), el-Kâsim b. Ebî Bezze (خ م س), Kesîr b. Kesîr b. el-Muttalib (س خ), Külsûm b. Cebr (س قد), Mâlik b. Dînâr, Mücâhid b. Cebr el-Mekkî (د), Muhammed b. Sûka (خ), Muhammed b. Ebî Muhammed⁴⁴⁸ (د), Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. Vâsi', Muhavvel b. Râşid, Mes'ûd b. Mâlik el-Esedî (م س), Müslim el-Batîn (ع), el-Muğîra b. en-Nu'mân (خ م), Mansûr b. Hayyân (م د س), Mansûr b. el-Mu'temir (خ م د س), el-Minhâl b. Amr (خ ٤), Mûsâ b. Ebî Âişe (خ م ت س), Ebû Şihâb Mûsâ b. Nâfi' el-Hannâtü'l-Ekber (س), Meymûn b. Mihrân (س د س ق), Hişâm b. Hassân, Hilâl b. Habbâb (س), Hilâl b. Yesâf, Vâkid Ebû Abdillâh (س), Vebera b. Abdirrahmân (س خ), Vikâ b. İyâs, Vehb b. Me'nûs (س د), Ebû Hübeyra Yahyâ b. Abbâd el-Ensârî (ب خ د س ق), Yahyâ b. Abbâd⁴⁴⁹ (ت), Ebû'l-Muallâ Yahyâ b. Meymûn el-Attâr el-Kûfî (س خت), Ya'lâ b. Hakîm (خ م د س ق), Ya'lâ b. Müslim (خ م د ت س), Ebû İshâk es-Sebî (ع), Ebû Hasîn el-Esedî (س خ), Ebû'z-Zübeyr el-Mekkî (م ٤), Ebû's-Sahbâ el-Kûfî (ت), Ebû Avn es-Sekafî (س), Ebû Hâşim er-Rummânî (س). Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Hadîs münekkitleri tarafından sika, âlim, âbid ve zâhid bir kişi olarak tanıtılan Saîd b. Cübeyr hadîs, tefsîr ve fıkıh başta olmak üzere İslâmî ilimlerde otorite kabul edilmiş ve “cihbizü'l-ulemâ”⁴⁵⁰ (âlimlerin başı) diye anılmıştır. Kûfe'de bulunduğu dönemde oluşturduğu ders halkasında her gün ders verirdi. Başta Kütüb-i Sitte olmak üzere hadîs kitaplarında rivâyetlerine yer verilmiş; Ebû Sâlih es-Semmân, Mücâhid b. Cebr, İkrime el-Berberî, Adî b. Sâbit, Meymûn b. Mihrân, Simâk b. Harb, İbn Şihâb ez-Zührî, Amr b. Dînâr, Ebû İshak es-Sebî, Mâlik b. Dînâr, Eyyûb es-Sahtiyânî ve A'meş gibi tâbiîler onun talebesi olmuştur.

Ebû Amr el-Keşşî, Ebû Ca'fer et-Tûsî ve İbn Şehrâşûb gibi Şîî müellifleri Ehl-i beyt'i sevdiği, Hz. Ali'nin torunu Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn ile zaman zaman görüştüğü ve onun hakkında övücü sözler söylediği gerekçesiyle Saîd'in Şîî olduğunu ve Haccâc'ın kendisini bundan dolayı öldürdüğünü iddia etmişlerse de onun fetvâda müstakil bir müctehid olması, Ehl-i beyt imâmılarına ve onların rivâyetlerine itibar etmemesi, takıyye inancına karşı çıkması ve devlet işlerinde resmî

⁴⁴⁸ Zeyd b. Sâbit'in mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, X, 360.

⁴⁴⁹ Yahyâ b. Abbâd'ın, Yahyâ b. Umâre ismiyle de rivâyetleri vardır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, X, 361.

⁴⁵⁰ Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, I, 166.

görev kabul etmesi gibi hususlar bu iddianın doğru olmadığını göstermektedir.⁴⁵¹ Saîd 49 yaşında iken hicrî 95 yılında Haccâc tarafından öldürmüştür.⁴⁵²

Değerlendirme:

Saîd b. Cübeyr'in, kırâat bilgisiyle öne çıkmış sahâbilerden İbn Abbâs (r.a.)'a Kur'ân-ı Kerîm'i arz etmesi, İbn Mes'ûd ve Zeyd b. Sâbit (r.anhümâ)'in kırâatlerine vâkıf olması, kırâat bilgisini tâbiûnun önde gelen şahsiyetlerine aktarması, talebeleri arasında kırâat imâmı Ebû Amr b. el-Alâ'nın⁴⁵³ bulunması, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Saîd b. Cübeyr'in hadîste huccet olması ve Kütüb-i Sitte içerisinde bulunan altı kitabın tamamında rivâyetlerinin bulunması, kendisinden rivâyette bulunanların oldukça fazla olması, onun sünnetin aktarımına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

2.16. el-HASEN b. EBÎ'L-HASEN (ع)

İsmi; *el-Hasen b. Ebi'l-Hasen*, künyesi; *Ebû Saîd*'dir.

Meşhûr *tâbiû* Hasen el-Basrî hicrî 21 yılında Medîne'de doğmuştur.⁴⁵⁴ Babasının adı *Yesâr*'dır. Hasen el-Basrî'nin annesi Hayre, Resûl-i Ekrem'in eşi Ümmü Seleme'nin âzatlısı ve hizmetkâridir.⁴⁵⁵ Muhammed b. Sa'd'ın ifâdesiyle Hasen el-Basrî bütün ilimleri kendinde toplayan, fakîh, *sikâ* bir râvî, âbid ve fasîh bir hatîbdir.⁴⁵⁶ Çok yönlü bir âlim olan Hasen el-Basrî Muhaddisliğinin yanı sıra Tasavvuf, Fıkıh, Tefsîr ve Akâid alanında öncü kabul edilen bir zâttır.

Hiz. Ömer başta olmak üzere birçok sahâbînin duasını⁴⁵⁷ alan Hasan el-Basrî on iki yaşında Kur'ân'ı ezberledi. Yetmiş Bedir gazisi olmak üzere 120 kadar sahâbî ile görüşme imkânı buldu. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Eyyûb es-Sahtiyânî,

⁴⁵¹ Efendioğlu, Mehmet, "Saîd b. Cübeyr", *DİA*, XXXV, 553.

⁴⁵² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 376.

⁴⁵³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 133.

⁴⁵⁴ Uludağ, Süleyman, "Hasan-ı Basrî", *DİA*, XVI, 291.

⁴⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 95.

⁴⁵⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 26.

⁴⁵⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 104.

Katâde b. Diâme, Amr b. Ubeyd, Vâsıl b. Atâ, Abdullah b. Avn, Mâlik b. Dînâr ve Mübârek b. Fedâle bulunmaktadır.⁴⁵⁸

O tefsîr alanında önde gelen tabîilerdendi. Hasan el-Basrî, tefsirciliğinin yanında “kırâat ilmindeki üstün derecesiyle” de anılmış, ilm-i kırâati Hittân b. Abdullah er-Rakkâşî⁴⁵⁹ ve Ebü'l-Âliye'den aldığı belirtilmiştir. Kendisinden Ebû Amr b. Alâ, Sellâm b. Süleyman et-Tavîl, Yûnus b. Ubeyd, Âsım el-Cahderî gibi âlimler kırâat tahsil etmiştir. İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Kâsim el-Hüzelî ile Ebû Ali el-Ehvâzî'nin Hasan el-Basrî'ye kadar varan isnâdlarını şüpheli bulmakta ve bunun arz yoluyla değil semâ yoluyla olabileceğini söylemektedir.⁴⁶⁰ Hasen el-Basrî Kur'ân kırâati ve Kur'ân'a imân hakkında şöyle der: “Ey Ademoğlu Kur'ân'ı (hakkıyla) okur ve içindekilere imân edersen, dünyada hüznün uzar, haşyetin şiddetlenir ve ağlaman çoğalır.”⁴⁶¹

Rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de yer alan Hasen el-Basrî'nin, doğrudan Hz. Peygamber'den veya aradaki râvîyi düşürerek bazı sahâbîlerden duymuş gibi naklettiği hadîslerin sıhhati konusunda münekkittler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısım âlimler, onun güvenilir-zayıf ayırımı yapmaksızın herkesten rivâyette bulunduğu gerekçesiyle bu tür rivâyetlerinin sahîh kabul edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Ebû Zür'a er-Râzî ise Hasan-ı Basrî'nin bu rivâyetlerinden birkaçı hariç diğerlerinin, Kur'ân ve sahîh sünnetle desteklenmesi veya başka tarîklerden muttasıl olarak rivâyet edilmesi sebebiyle zayıf olmayacağını söylemişlerdir. Ali b. Medînî (234/848-9) de bu tür rivâyetlerden güvenilir râvîler tarafından nakledilenlerin çoğunun sahîh olduğunu kabul etmiştir. Hadîs tenkitçilerinin güvenilirliğinde ittifak ettikleri Hasen el-Basrî'nin, insanlar arasında güven duygusunun yaygın olduğu bir dönemde yaşaması sebebiyle isnâdda yer alan râvîyi zikretmeyi gerekli görmediği anlaşılmaktadır. Onun tek râvî vasıtasıyla aldığı rivâyetlerde râvî adını zikretmesi, iki veya daha fazla râvî yoluyla aldığı ise hadîsi doğrudan Hz. Peygamber'den nakletmesi, ayrıca bu rivâyetlerin başka tarîklerden de gelmesi bunların zayıf olmadığı görüşünü desteklemektedir.⁴⁶²

⁴⁵⁸ Uludağ, Süleyman, “Hasan-ı Basrî”, **DİA**, XVI, 291.

⁴⁵⁹ Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, I, 168.

⁴⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, I, 213.

⁴⁶¹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, VI, 111, 112.

⁴⁶² Yücel, Ahmet, “Hasan-ı Basrî”, **DİA**, XVI, 303.

Hasen el-Basrî'nin tenkit edilen bir yönü de tedlîs yapmasıdır. Zehebî (748/1348), onun "haddesenâ" lafzı ile naklettiklerinde güvenilir olduğunu, görüşmediği kimselerden "an" lafzı ile yaptığı rivâyetlerde ise tedlîs yaptığını ve bunların delil teşkil etmeyeceğini söylemiştir. Ancak edâ sigalarının belirli rivâyet metotlarına delâlet etmek üzere kullanımının yaygınlaşmadığı bir dönemde yaşaması ve hadîsi çoğunlukla sahâbeden alması sebebiyle Hasan el-Basrî'nin tedlîslerinin rivâyetlerini olumsuz şekilde etkileyecek durumda olmadığını söylemek mümkündür.⁴⁶³

Ayrıca kendisine Rasûlullah (s.a.v.)'ı görmediği halde bazen nasıl direkt rivâvette bulunduğunu soran bir dostuna Haccâc'ın yaptıklarını kasdederek: "Nasıl bir zamanda yaşadığınızı görüyorsun, benim "Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki" şeklinde rivâyetlerim hep Ali b. Ebî Tâlib'den duyduklarımdır, fakat şu zamanda (Haccâc'ın zulmünden dolayı) Ali b. Ebî Tâlib'in adını anmaya güç yetiremiyorum!"⁴⁶⁴ şeklindeki ifâdesi de dikkate alındığında onun bazı mürsel rivâyetlerinin sebebi ortaya çıkacaktır. Ayrıca Hasen el-Basrî'nin ifâdeleri dikkate alındığında yukarıda geçen tedlîs kavramının munkatı' manasında değil, esasen ıstılahtaki mürsel kavramına karşılık kullanıldığı görülecektir.

Hasen el-Basrî; Übeyy b. Kâ'b (ع), Ahmer b. Cez' es-Sedûsî (د), el-Ahnef b. Kays (م ق), Üsâme b. Zeyd el-Kelbî (س), el-Esved b. Serî' (س), Esîd b. el-Müşemmis (ق), Enes b. Hakîm ed-Dabbî (د ق), Enes b. Mâlik (ع), Sevbân⁴⁶⁵ (س), Câbir b. Abdillâh el-Ensârî (ع), Cârîye b. Kudâme et-Temîmî (عس), Cündüb b. Abdillâh el-Becelî (م ت س ق), Cündüb el-Hayr el-Ezdî (ت), Hurays b. Kabîsa (ت), Ebû Sâsân Hutayn b. el-Münzir er-Rakkâşî (م د ت س), Humrân b. Ebân⁴⁶⁶ (ت), Dağfel b. Hanzale en-Nessâbe (تم), ez-Zübeyr b. el-Avvâm (س), Ziyâd b. Riyâh (م), Sa'd b. Ubâde⁴⁶⁷ (د س), Sa'd b. Hişâm b. Âmir el-Ensârî (م د س), Sa'd⁴⁶⁸ (ق), Seleme b. el-Muhabbik (د س ق), Semûra b. Cündüb el-Fezârî (ع), Sa'saa b. Muâviye et-Temîmî (م بخ س ق), Dabbe b. Mihsan el-Anezî (م د ت), Âiz b. Amr el-Müzenî (م),

⁴⁶³ Yücel, Ahmet, "Hasan-ı Basrî", *DİA*, XVI, 303. (İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsîl*, s. 31-44; Fesevî, *el-Ma'rîfe ve't-Târîh*, II, 35-36, 239-240; İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, I, 285-291; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 266; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, I, 483 ve *Tezkiretü'l-Huffâz*, I, 72'den naklen).

⁴⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 124.

⁴⁶⁵ Hasen el-Basrî'nin, Sevbân'la karşılaşmadığı söylenir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, VI, 97.

⁴⁶⁶ Osmân b. Affân'ın mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, VI, 98.

⁴⁶⁷ Mürsel (munkatı') olarak rivâyetinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

⁴⁶⁸ Ebû Bekr es-Siddîk'ın mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, VI, ay.

Abdullah b. Abbâs (د ت س), Abdullah b. Osmân es-Sekafî (د س), Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb (س ق), Abdullah b. Amr b. el-Âs (س), Ebû Mûsâ Abdullah b. Kays el-Eş'arî (س ق), Abdullah b. Muğaffel el-Müzenî (ع), Abdurrahman b. Semûra el-Kuraşî (ع), Utbe b. Ğazvân (ت), Uteyy b. Damra es-Sa'dî (س ق), Osmân b. Ebi'l-Âs es-Sekafî⁴⁶⁹ (د ت ق), Osmân b. Affân (ب خ ق), Ukbe b. Âmir el-Cühenî (د س), Akîl b. Ebî Tâlib (س ق), Ali b. Ebî Tâlib (ت س), Ammâr b. Yâsir⁴⁷⁰ (د), Ömer b. el-Hattâb⁴⁷¹ (د), Amr b. Tağlib (خ س ق), Amr b. el-Âs (س), İmrân b. el-Husayn (د ت), Kays b. Âsim el-Minkarî (ب خ), Kays b. Ubâb (د س), Mutarrif b. Abdillâh b. eş-Şahhîr (س ق), Muâviye b. Ebî Süfyân (س), Ma'kîl b. Sinân el-Eşcaî⁴⁷² (س), Ma'kîl b. Yesâr el-Müzenî (ع), el-Muğîra b. Şu'be (د), Ebû Berze Nadle (Nudayle) b. Ubeyd, en-Nu'mân b. Beşîr (س), Ebû Bekr Nüfey' b. el-Hâris es-Sekafî (خ ع), Nüfey' Ebî Râfî' es-Sâiğ (خ م د س ق), el-Heyyâc b. İmrân el-Bürcümî (د), Ebû Hureyre⁴⁷³ (خ ع), İbnü'l-Muğîra b. Şu'be (م), Ümmü'l-Hasen Hayra⁴⁷⁴ (م ع)'den hadîs rivâyetinde bulunmuştur.⁴⁷⁵

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise oldukça fazla olup şöyledir: Ebân b. Sâlih (ق), Ebân b. Ebî Ayyâş, Ebân b. Yezîd el-Attâr, İshâk b. er-Rabî' (ق), Ebû Mûsâ İsrâîl b. Mûsâ (خ س), İsmâîl b. Müslim el-Abdî, İsmâîl b. Müslim el-Mekkî (ت ق), Eş'as b. Sevvâr el-Mekkî (ت ق), Eş'as b. Abdillâh b. Câbir el-Hudânî el-A'mâ (ع), Eş'as b. Abdilmelik el-Humrânî (خت ع), İyâs b. Dağfel el-Hârisî (د), Eyyûb es-Sahtiyânî (خ م س), Bürayd b. Ebî Meryem es-Selûlî (سى), Bistâm b. Müslim el-Avzî (ل), Beşîr b. el-Mühâcir (س), Bekr b. Abdillâh el-Müzenî (م د ت س), Temmâm b. Necîh el-Esedî (ت), Sevr b. Zeyd el-Medenî (د), Cerîr b. Hâzim (خ م), Ebû'l-Eşheb Ca'fer b. Hayyân el-Utâridî (خ م مد فق), Habîb b. eş-Şehîd (س ق), Habîb el-Muallim (مد), Hureys b. es-Sâib (ب خ مد ت), Hazm b. Ebî Hazm el-Kutaî (خ), el-Hasen b. Dînâr, el-Hasen b. Zekvân, Husayn b. Nâfi' (س), Hafs b. Süleymân el-Minkarî (ب خ), Hakîm el-Eser (س), Ebû Ğassân Hukeym b. Abdurrahman el-Basrî, Hamze b. Dînâr (قد), Ebû Umâra Hamze b. Necîh (ب خ), Humeyd et-Tavîl (م د), Havşeb b. Akîl, Havşeb b. Müslim, Ebû Halde Hâlid b. Dînâr (قد), Hâlid b.

⁴⁶⁹ Hasen el-Basrî'nin, Osmân b. Ebi'l-Âs'tan hadîs işitmediği söylenir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

⁴⁷⁰ Hasen el-Basrî'nin, Ammâr b. Yâsir'den hadîs işitmediği söylenir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

⁴⁷¹ Hasen el-Basrî, Ömer b. el-Hattâb'ı idrâk etmemiştir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, VI, ay.

⁴⁷² Hasen el-Basrî'nin, Ma'kîl b. Sinân el-Eşcaî'den hadîs işitmediği söylenir. Mizzî, **a.g.e.**, VI, 99.

⁴⁷³ Hasen el-Basrî'nin, Ebû Hureyre'den hadîs işitmediği söylenir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, VI, 99.

⁴⁷⁴ Hasen el-Basrî'nin annesidir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

⁴⁷⁵ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, VI, 97, 98, 99.

Abdirrahman b. Bükeyr, Hâlid b. Mihrân el-Haddâ (م), el-Hasîb b. Zeyd (مد), el-Halîl b. Abdillâh (ت), Hayseme b. Ebî Hayseme el-Basrî (ت), Dâvûd b. Ebî Hind (م), er-Rabî' b. Sabîh (تخت), er-Rabî' b. Abdillâh Hattâf (بخ), Rabîa b. Külsûm, Ziyâd b. Ebî Ziyâd el-Cessâs (ت), Ziyâd el-A'lem (خ د س), Zeyd b. Dirhem (قد), Zeyd et-Temîmî (عخ), Sâlim el-Hayyât el-Mekkî (ت ق), es-Seriyy b. Yahyâ eş-Şeybânî (بخ س), Sa'd b. İbrâhîm b. Abdirrahman b. Avf ez-Zührî el-Medenî (ق), Saîd b. İyâs el-Cerîrî (ق), Saîd b. Ebî Hayra (د س ق), Sâlim b. Ebi'z-Zeyyâl (بخ), Süleymân et-Teymî (م), Simâk b. Harb (تخت), Simâk b. Atıyye (مخت), Sehl b. Ebi's-Salt es-Serrâc (قد), Ebû Kazea Süveyd b. Huceyr (س), Sellâm b. Miskîn (مد), Şebîb b. Şeybe el-Minkarî (ت), Şuayb b. el-Habhâb, Şumeyt b. Aclân, Şeybân b. Abdirrahman en-Nahvî (م), Sâlih b. Rustüm Ebû Âmir el-Hazzâz (ق), es-Sa'k b. Hazn (مد), Dâbiyy b. Amr el-Basrî, Târik b. Ebi'l-Hasnâ (قد), Tâlût b. Ebi'l-Haccâc el-Kuraşî, Tarîf Ebû Süfyân es-Sa'dî, Ebû Süfyân Talha b. Nâfi', Abbâd b. Râşid (خ د س ق), Abbâd b. Meysera el-Minkarî (س فق), Abdullâh b. Câbir el-Basrî (ت), Sicistân Kâdîsî Ebû Harîz Abdullâh b. el-Huseyn (بخ), Abdullâh b. Avn (خ م ق), Abdülhamîd b. Mihrân (ت), Abdülmü'min b. Ubeydillâh es-Sedûsî (قد فق), Ubeyd b. Mihrân el-Vezzân (سى), Ubeyd es-Sayd (قد), Osmân el-Bettî (ت), Uzâfir el-Basrî (مد), Atâ b. es-Sâib (س), Ukbe b. Hâlid el-Abdi, Ali b. Zeyd el-Cüd'ân (ت س), Ali b. Ali er-Rifâî (ت ق), Umâra b. Zâzân es-Saydalânî, Ömer b. Süleym el-Bâhilî (مد), Amr b. Ubeyd (قد فق), İmrân el-Kasîr (مد), Anbesa b. Saîd el-Basrî (د), Avf el-A'râbî (خ ت س ق), el-Alâ b. Hâlid el-Kuraşî (ق), el-Alâ b. Ziyâd el-Adevî (س), el-Alâ b. Abdillâh b. Bedr (قد), Ğâlib el-Kattân, el-Fadl b. Delhem (د ت ق), Katâde b. Diâme (ع), Kurra b. Hâlid (خ د), Kesîr b. Ziyâd el-Bürsânî (مد), Leys Ebû'l-Meşrikî el-Vâsitî, Mâlik b. Dînâr, Mübârek b. Fedâle (تخت قد ت ق), Muharriz (مد), Muhammed b. ez-Zübeyr el-Hanzalî (س), Ebû Hilâl Muhammed b. Süleym er-Râsibî (بخ), Ebû Racâ Muhammed b. Seyf el-Ezdî (مد س), Ebû Ferve Müslim b. Sâlim el-Cühenî (س), Matar el-Verrâk (م س), Muâviye b. Abdilkerîm ed-Dâl (تخت), Ma'bed b. Hilâl (خ م), el-Muallâ b. Ziyâd (مخت م د س), Mansûr b. Zâzân (بخ م ع), Mansûr b. Abdirrahman el-Ğudânî (قد), Mansûr b. el-Mu'temir (س), el-Mühelleb b. Ebî Habîbe el-Basrî (د س), Meymûn b. Mûsâ el-Meraî (ت ق), Nûh b. Zekvân (ت), Hişâm b. Hassân (ع), Ebû'l-Mikdâm Hişâm b. Ziyâd (ت), el-Heyyâc b. Bessâm (بخ), Ebû Hurra Vâsıl b. Abdirrahman el-Basrî (م ق س), el-Velîd b. Dînâr el-Abdî (بخ), el-Velîd b. Ebî Hişâm (س), Yahyâ b. Saîd b. Ebi'l-Hasen, Yahyâ b. Atîk (تخت), Yahyâ b. el-Muhtâr es-San'ânî (س), Yahyâ

b. Müslim (ت), Yezîd b. İbrâhîm et-Tüsterî (فق), Yezîd b. Hâzim, Ebû'l-Fettâh Yezîd b. Humeyd ed-Dub'î, Yûsuf b. Abde (بخ), Yûnus b. Ebî İshâk (خد), Yûnus b. Ubeyd (ع), Ebû Rabîa el-İyâdî (ت), Ebû Saîd⁴⁷⁶ (مد), Ebû Târik el-Basrî (ت), Ebû Osmân (مد), Ebû Hâşim ez-Za'ferânî (قد). Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Hasen el-Basrî'nin fazîletlerini ve vecîz sözlerini anlatan birçok rivâyet vardır. İmrân el-Kasîr; Hasen'e bir konuyu sordum ve fukahâ bunun hakkında şöyle şöyle diyorlar dedim. Hasen dedi ki: "Söyledikleriyle yaptıkları aynı olan fakîh gördün mü? Asıl fakîhlik dünyaya karşı zâhid, dinde basîret sahibi ve ibâdetle devamlı olmaktır!"⁴⁷⁷ Hişâm dedi ki; Hasen'in Allah'a yemin ederek: "Dirhemi azîz tutanı Allah (c.c.) zelîl kılar" dediğini işittim.⁴⁷⁸ Hazm b. Ebî Hazm de onun şöyle dediğini nakleder: "Dünya ve dirhem ne kötü iki arkadaştır. Onlar senden (kalbinden) uzak olmadıkça sana fayda sağlamazlar."⁴⁷⁹ Hasen el-Basrî Hişâm'ın hilâfeti sırasında, hicrî 110 yılının Receb ayında, 89 yaşında vefât etmiştir.⁴⁸⁰

Değerlendirme:

Hasen el-Basrî'nin, birçok sahâbî ile görüşme imkânı bulması, tefsir konusunda tâbiûnun önde gelen âlimlerinden kabul edilmesi, Eyyûb es-Sahtiyânî, Katâde b. Diâme, Amr b. Ubeyd, Vâsıl b. Atâ, Abdullah b. Avn, Mâlik b. Dînâr ve Mübârek b. Fedâle gibi önemli şahsiyetlere hocalık yapması, talebeleri arasında kırâat imâmı Ebû Amr b. el-Alâ'nın⁴⁸¹ bulunması, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Hasen el-Basrî'nin hadîste sika bir râvî olması ve *Kütüb-i Sitte* içerisinde bulunan altı kitabın tamamında rivâyetlerinin bulunması, kendisinden rivâyette bulunanların oldukça fazla olması, onun sünnetin aktarımına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

⁴⁷⁶ Abdullah b. Âmir b. Kürayz'in Mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, VI, 102.

⁴⁷⁷ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, VI, 118.

⁴⁷⁸ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, VI, 119.

⁴⁷⁹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, VI, 121.

⁴⁸⁰ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, VI, 126.

⁴⁸¹ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 133.

2.17. ÎSÂ b. ABDİRRAHMAN (د ت سي ق)

İsmi; *Îsâ b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ el-Ensârî*'dir. Abdullah b. Îsâ'nın babası ve Kûfe Kâdîsı Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ'nın kardeşidir. Nisbesi *el-Kûfi*'dir.

Îsâ b. Abdirrahman hadîs râvîsi olmanın yanında, *kurrâ* tabakâtlarında yer alan bir kârîdir. Kur'ân'ı babası Abdurrahman b. Ebî Leylâ (ج)'ya, Ali b. Ebî Tâlib'in kırâati üzere arz etmiş, kendisine de kardeşi Abdurrahman el-Kâdî (ج) Kur'ân'ı arz etmiştir.⁴⁸²

Tabîinden olup İbn Maîn (233/848)'in ifadesiyle *sika* bir râvîdir. İbn Hibbân (354/965) onu *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir. Onun hadîs rivâyetleri *Ebû Dâvûd*, *Tirmizî*, *Nesâî* ve *İbn Mâce*'nin sünenlerinde yer almıştır.

Îsâ b. Abdirrahman; el-Hakem b. Uteybe (د), Zirr b. Hubeyş el-Esedî, Abdullah b. Ukeym el-Cühenî (ت), Abdurrahman b. Ebî Leylâ⁴⁸³ (د ت سي ق)'dan hadîs rivâyet etmiştir.⁴⁸⁴ Kendisinden, İshâk b. Abdillâh b. Ebî Ferve, Oğlu Abdullah b. Îsâ, Utbe b. Ebî Hakîm ve kardeşi Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ (د ت سي ق) hadîs rivâyet etmişlerdir.⁴⁸⁵ Îsâ b. Abdirrahman'ın vefât tarihi hakkında Mizzî, Zehebî ve İbnü'l-Cezerî eserlerine bir bilgi düşmemişlerdir.

Değerlendirme:

Îsâ b. Abdirrahman'ın, Kur'ân-ı Kerîm'i babası Abdurrahman b. Ebî Leylâ'ya arz etmesi, kırâat imâmları Hamze ve Kısâ'nın isnâd zincirlerinde babası İbn Ebî Leylâ'nın bulunması, *kurrâ* tabakâtlarında ismine yer verilmesi, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Îsâ b. Abdirrahman'ın hadîste *sika* bir râvî olması ve Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

⁴⁸² Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 168; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 537.

⁴⁸³ Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Îsâ b. Abdirrahman'ın babasıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XXII, 630.

⁴⁸⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 630.

⁴⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 630.

2.18. NASR b. ÂSİM el-LEYSÎ (ي م د س ق)

İsmi; *Nasr b. Âsım el-Leysî*, nisbesi *el-Basrî* dir. *Tâbiûndandır*.⁴⁸⁶

Nasr b. Âsım Kur'ân'ı Ebü'l-Esved'e arz etmiş, Mâlik b. el-Huveyris ve Ebû Bekra es-Sekafî'nin kırâatini dinlemiştir. *Kırâat imâmlarından Ebû Amr el-Alâ ve Abdullah b. Ebî İshâk el-Hadramî* kırâat ilmini Nasr'dan arz yoluyla tahsil etmişlerdir.⁴⁸⁷ Halîfe b. Hayyât (240/854-5), Nasr b. Âsım'ı Basralı kârîlerin ikinci tabakasında zikretmiştir.⁴⁸⁸

Ebû Dâvûd onun *Hâricî* olduğunu , en-Nesâî *sika* bir râvî olduğunu söylemiş ve İbn Hibbân (354/965) da onu *es-Sikât* adlı kitabında zikretmiştir.

Nasr b. Âsım; Hâlid b. Hâlid (س د), Sübey' b. Hâlid el-Yeşkürî (د), Abdullah b. Fâtıme, Ömer b. el-Hattâb, Ferve b. Nevfel, Mâlik b. el-Huveyris el-Leysî (ي م د س ق), el-Müstevrid et-Teymî, Yahyâ b. Ya' mer, Ebû Bekra es-Sekafî Ebû Muâviye el-Leysî'den hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: Bîşr b. Ubeyd Ebü's-Şa'sâ Câbir b. Zeyd, Humeyd b. Hilâl el-Adevî (س د), İmrân b. Hudeyr, Katâde b. Diâme (ي م د س ق), Mâlik b. Dînâr, Ebû Sa'd el-Bakkâl, Ebû Seleme. Onun hadîs rivâyetlerine *Müslim*, *Ebû Dâvûd*, *Nesâî* ve *İbn Mâce*'de yer verilmiştir.

Halîfe b. Hayyât, Nasr b. Âsım el-Leysî'nin hicrî 90 yılında vefât ettiğini söylemiştir. Zehebî ise net bir bilgi vermeyip hicrî 100 yılından önce vefât ettiğini söylemiştir.⁴⁸⁹

Değerlendirme:

Nasr b. Âsım'ın, Kur'ân-ı Kerîm'i Ebü'l-Esved'e arz etmesi, Mâlik b. el-Huveyris ve Ebû Bekra es-Sekafî'nin kırâatini dinlemiş olması, kırâat imâmları Ebû Amr el-Alâ ve Abdullah b. Ebî İshâk el-Hadramî'ye⁴⁹⁰ hocalık yapması, kurrâ tabakâtlarında ismine yer verilmesi, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Nasr b.

⁴⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 293.

⁴⁸⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 170; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 293.

⁴⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 347, 348.

⁴⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 293.

⁴⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 133.

Âsım'ın hadîste sika bir râvî olması ve Müslim'in Sahîh'i, Ebû Dâvûd, Nesâî, ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

2.19. HUMRÂN b. A'YEN (ق)

İsmi; *Humrân b. A'yen el-Kûfi*'dir. Benî Hâşim'in mevlâsıdır. Abdülmelik b. A'yen , Abdüla'lâ b. A'yen ve Bilâl b. A'yen onun kardeşleridir.

Humrân b. A'yen büyük bir *kârî*dir. Kırâati arz tarîkiyle Ubeyd b. Nudayle (ع), Ebû Harb b. Ebi'l-Esved (ج), Ebü'l-Esved (ج), Yahyâ b. Vessâb (ج) ve Muhammed b. Ali el-Bâkır (ع)dan almıştır. Kendisinden ise *kırâat imâmlarından Hamze ez-Zeyyât* (ع) arz yoluyla kırâat ilmini tahsil etmiştir.⁴⁹¹

Humrân b. A'yen *cerh* edilen bir râvîdir. İbn Maîn (233/848) onun hakkında *Leyse bi-Şey*⁴⁹² ifâdesini, Ebû Hâtim *Şeyhun*⁴⁹³ tabirini kullanmış, Ebû Dâvûd ise *Râfizî* olduğunu zikretmiştir. Kütüb-i Sitte içinde yalnız *İbn Mâce*'de iki rivâyeti bulunmaktadır.

Humrân b. A'yen ; Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâile el-Leysî (ق), Ubeyd b. Nudayle Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. el-Huseyn, Ebû Harb b. Ebi'l-Esved'den hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Hamze b. ez-Zeyyât (ق), Süfyân es-Sevrî (ق) ve Ebû Hâlid el-Kammât hadîs rivâyet etmiştir.⁴⁹⁴

⁴⁹¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 171; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 236.

⁴⁹² Güvenilir râvîlere çokça muhalefet eden, çok yanılan râvîler hakkında *cerh* lafzı olarak kullanılan *leyse bişey* sözü ile râvînin adl niteliği taşımadığı veya zabtının son derece yetersiz olduğu anlatılmaktadır. Yahyâ b. Maîn bu terimi, Umeyr b. İshak el-Kureşî'nin hadîs rivâyetiyle tanınmadığını ifade etmek üzere “meçhul” anlamında kullanmış, onun bu ifadeyle râvînin rivâyetlerinin az olduğunu anlatmak istediği de söylenmiştir. Bkz. Yücel, Ahmet, “Leyse bi-Şey” , *DİA*, XXVII, 168.

⁴⁹³ Bu terim râvînin zayıflığını ifade eden ta'dîl lafzı olarak zikredilmektedir. İlk defa kimin tarafından kullanıldığı bilinmeyen şeyh teriminin III. (IX.) yüzyılda bu anlamda geçtiği görülmektedir. İbn Ebû Hâtim, şeyh lafzının zabtı araştırılmak üzere hadîsi yazılan zayıf râvîler için kullanıldığını belirtmiş, İbnü's-Salâh da bu görüşü benimsemiştir. Hakkında “şeyhun” lafzına yer verilen râvînin rivâyeti terkedilmezse de tek başına delil olarak alınmaz. Zehebî şeyh kelimesinin meçhul olmaktan kurtulmuş, hakkında *cerh* de bulunmayan mestûr râvîler için kullanıldığını söylemişse de bu anlamdaki kullanımın yaygın olmadığı görülmektedir. Bkz. Yücel, Ahmet, “Şeyh”, *DİA*, XXXIX, 50.

⁴⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 306, 307, 308.

Değerlendirme:

Humrân b. A‘yen, kırâat ilmini Ubeyd b. Nudayle, Ebû Harb b. Ebi‘l-Esved, Ebû‘l-Esved, Yahyâ b. Vessâb ve Muhammed b. Ali el-Bâkır gibi önemli şahsiyetlerden almış, kırâat imâmılarından Hamze ez-Zeyyât’a hocalık yapmıştır. Dolayısıyla onun Kur‘ân-ı Kerîm’e önemli hizmetlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Humrân b. A‘yen aynı zamanda bir muhaddis olmakla birlikte hadis münekkithleri tarafından zayıf ve rivâyeti az olan bir râvî kabul edilmiştir. İbn Mâce’nin Sünen’inde birkaç rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına az da olsa bir katkısının olduğunu ortaya koymaktadır.

2.20. EBÛ CA‘FER el-KÂRÎ ((عبد

İsmi; *Yezîd b. Ka‘kâ‘*, nisbesi *el-Medenî*’dir.

Ebû Ca‘fer küçükken Nebî (s.a.v.) zevcesi Ümmü Seleme’in huzuruna girmiş, Ümmü Seleme başını okşayıp ona duâ etmiştir.

Ebû Ca‘fer “kırâatte Medîne ehlinin imâmıdır”, *tâbiûnun* meşhûrlarındandır, *on kırâat imâmından biridir*. Kur‘ân’ı Abdullah b. Ayyâş (ع), Abdullah b. Abbâs (ع) ve Ebû Hureyre’ye arz etmiştir. Onun Kur‘ân’ı Zeyd b. Sâbit’e kırâat ettiği söylenirse de Zehebî bu görüşü sahîh bulmamıştır. Ebû Ca‘fer’den arz yoluyla kırâat ilmini tahsil edenler ise şöyledir: Yedi kırâat imâmılarından *Nâfi‘ b. Ebî Nuaym* (ع), onun kırâatte meşhûr iki râvîsi *Süleymân b. Müslim b. Cemmâz* (س ك) ve *Îsâ b. Verdân* (س غا ف ك), Kırâat imâmı *Ebû Amr* (مب), Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem, Oğulları İsmâîl (ك) ve Ya‘kûb (ك), Ebû Ca‘fer’in kızı Meymûne (ك).⁴⁹⁵

Yahyâ b. Maîn, en-Nesâî ve İbn Sa‘d (230/845) onun *sika* bir râvî olduğunu söylemiş, İbn Hibbân (354/965) da *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir. Ebû Hâtim ise Ebû Ca‘fer için ta’dilin alt kademelerinden olan *Sâlihu‘l-Hadîs* tâbirini kullanmıştır. Ebû Ca‘fer hadîs rivâyeti az olan bir zât olup, *Ebû Dâvûd Sünen*’inde onun rivâyetine yer vermiştir.

⁴⁹⁵ Zehebî, *Ma‘rifetü‘l-Kurrâ*, I, 172, 173; İbnü‘l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, II, 233.

Ebû Ca'fer; Câbir b. Abdillâh, akranı olan Zeyd b. Eslem, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb, İbn Ayyâş b. Ebî Rabîa ve Ebû Hureyre'den rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise; İsmâîl b. Ca'fer, Süleymân b. Müslim b. Cemmâz ez-Zührî, Abdurrahman b. Sa'd b. Ammâr b. Sa'd el-Karaz, Abdüsselâm b. Hafs el-Medenî, Abdülazîz b. Ebî Hâzim, Abdülazîz b. Muhammed ed-Derâverdî, Ubeydullâh b. Ömer el-Ömerî, Mâlik b. Enes, Muhammed b. Abdirrahman el-Kuraşî, Nâfi' b. Abdirrahman b. Ebî Nuaym el-Kârî, Necîh Ebû Ma'ser es-Sindî rivâyette bulunmuştur.⁴⁹⁶ Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' hicrî 130 yılında vefât etmiştir. Vefâtı hakkında 131, 132 ve 133 yılları da zikredilmiştir.⁴⁹⁷

Değerlendirme:

Ebû Ca'fer'in, Kur'an-ı Kerîm'i İbn Abbâs, Ebû Hureyre (r.anhümâ) ve Abdullah b. Ayyâş'a arz etmesi, kırâat imâmlarından Nâfi' b. Ebî Nuaym, onun kırâatte meşhûr iki râvîsi Süleymân b. Müslim b. Cemmâz ve Îsâ b. Verdân'a hocalık yapması, kendisinin de kırâat imâmı olması, onun Kur'an'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Ebû Ca'fer'in güvenilir bir râvî olması ve Ebû Dâvûd, Sünen'inde rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

2.21. YEZÎD b. RÛMÂN el-ESEDÎ (ع)

İsmi; *Yezîd b. Rûmân el-Esedî*, künyesi; *Ebû Ravh*, nisbesi; *el-Medenî* dir. Zübeyr b. el-Avvâm'ın âilesinin mevlâsıdır.

Yezîd b. Rûmân, *tabîinin* küçüklerindendir, önemli bir *kârîdir*. Kur'an'ı Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rabîa'ya arz etmiş, Urve ve Sâlih b. Havvât'ın kırâatini dinlemiştir. Kırâat imâmlarından *Nâfi'* ve *Ebû Amr* kırâati arz tarîkiyle Yezîd b. Rûmân'dan almışlardır.⁴⁹⁸

⁴⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 200, 201, 202.

⁴⁹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 202. Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 178.

⁴⁹⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 179; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 332.

Yezîd b. Rûmân; İbn Maîn (233/848),⁴⁹⁹ en-Nesâî ve İbn Sa‘d (230/845)’ın ifadesiyle *sika* bir râvîdir. İbn Hibbân (354/965) da onu *es-Sikât*’da zikretmiştir. Ayrıca İbn Sa‘d (230/845) onun âlim ve çok hadîs rivâyet eden biri olduğunu eklemiştir.⁵⁰⁰

Yezîd b. Rûmân; Enes b. Mâlik, Sâlim b. Abdillâh b. Ömer, Sâlih b. Havvât b. Cübeyr (س د م خ), Abdullâh b. ez-Zübeyr, Ubeydullâh b. Abdillâh b. Ömer (س), Urve b. ez-Zübeyr (ع), Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî (س), Ebû Hureyre⁵⁰¹ (ق)’den hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: Cerîr b. Hâzim (س خ), Hârice b. Abdillâh b. Süleymân b. Zeyd b. Sâbit (ت س), Dâvûd b. el-Husayn, Zeyd b. Ebî Üneyse, Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr (م خ), Abdullâh b. Ömer el-Ömerî, Ubeydullâh b. Ömer el-Ömerî (م س), Mâlik b. Enes (م خ د س), Muhammed b. İshâk b. Yesâr (ق د س), Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî, Muâviye b. Ebî Müzerrid (م خ), Nâfi‘ b. Sâbit b. Abdillâh b. ez-Zübeyr, Nâfi‘ b. Abdirrahman b. Ebî Nuaym el-Kârî, Hişâm b. Urve (س), Yezîd b. Abdilmelik en-Nevfelî (ق), Ebû Üveys el-Medenî.⁵⁰² Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*’nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Vâkidî, İbn Sa‘d, Amr b. Ali, Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr ve et-Tirmizî (279/892); Yezîd b. Rûmân’ın hicrî 130 yılında vefât ettiğini söylemişlerdir.⁵⁰³ Onun hicrî 120 ve 129 yıllarında vefât ettiğine dâir rivâyetler de vardır.⁵⁰⁴

Değerlendirme:

Yezîd b. Rûmân’ın, Kur’ân-ı Kerîm’i Abdullâh b. Ayyâş b. Ebî Rabîa’ya arz edip, Urve ve Sâlih b. Havvât’ın kırâatini dinlemiş olması. Kırâat imâmlarından Nâfi‘ ve Ebû Amr’ın kendisine Kur’ân-ı Kerîm’i arz etmesi onun Kur’ân’ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Yezîd b. Rûmân’ın *sika* bir râvî olması ve *Kütüb-i Sitte*’nin tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

⁴⁹⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, VII, 148.

⁵⁰⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXII, 122, 123.

⁵⁰¹ Ebû Hureyre’den Mürsel (munkatı’) olarak rivâyette bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XXXII, 123.

⁵⁰² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXII, 122, 123.

⁵⁰³ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXII, 123.

⁵⁰⁴ Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, I, 179; İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, II, 332.

2.22. ABDURRAHMAN b. HÜRMÜZ el-A‘RAC (ع)

İsmi; *Abdurrahman b. Hürmüz el-A‘rac*, künyesi; *Ebû Dâvûd*, nisbesi; *el-Medenî*’dir. Rabîa b. el-Hâris b. Abdilmuttalib’in mevlâsıdır. Muhammed b. Rabîa’nın mevlâsı olduğu da söylenmiştir.⁵⁰⁵

Abdurrahman b. Hürmüz el-A‘rac muhaddis bir kârîdir. Kırâati arz tarîkiyle Ebû Hureyre (غا), İbn Abbâs (غا) ve Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rabîa’dan almıştır. Kırâat imâmılarından Nâfi‘ b. Nuaym (غا) da el-A‘rac’ın arz tarîkiyle talebesidir.⁵⁰⁶ Muhammed b. İkrime b. Abdirrahman b. el-Hâris b. Hişâm (218/833) şöyle der: “Abdurrahman el-A‘rac Mushaf yazan bir kimse idi, ayrıca arap diline vâkıftı, bu ilmi Ebû’l-Esved ed-Düelî’den almıştır.”⁵⁰⁷

İbn Sa‘d (230/845), Abdurrahman b. Hürmüz’ü Medîne ehlinin ikinci tabakasında zikretmiş, onun çok hadîs rivâyeti olan *sika* bir râvî olduğunu belirtmiş, ayrıca ‘İclî (261/875), el-A‘rac’ın *tabîinden sika* bir râvî olduğunu söylemiştir. Ebû Zûr‘a ve İbn Hırâş da onun *sika* olduğunu söylemişlerdir.⁵⁰⁸

Abdurrahman b. Hürmüz el-A‘rac: Üseyd b. Râfi‘ b. Hadîc (س), Eş‘as b. İshâk b. Sa‘d b. Ebî Vakkâs, Humeyd b. Abdirrahman b. Avf, es-Sâib b. Yezîd, Süleymân b. Arîb, Süleymân b. Yesâr, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Kâ‘b Mâlik (خ م س), Abdullah b. Mâlik b. Buhyene (ع), Abdurrahman b. Abd el-Kârî (س), Abdurrahman b. Ebî Amra el-Ensârî, Abdülmelik b. el-Muğîra b. Nevfel, Ubeydullâh b. Ebî Râfi‘ (م 4), Ali b. el-Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib, İbn Abbâs’ın mevlâsı Umeyr (خ م د س), Kesîr b. el-Abbâs, Muhammed b. Üsâme b. Zeyd, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Ali b. el-Huseyn, Muhammed b. Mesleme el-Ensârî (س), Mervân b. el-Hakem, Muâviye b. Ebî Süfyân (د), Muâviye b. Abdillâh b. Ca‘fer (س), Ümmü Seleme’nin mevlâsı Nâim (س), Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Seleme b. Abdirrahman b. Avf (خ م س), Ebû Ubeyde b. Abdillâh b. Zem’a b. el-Esved, Ebû Hureyre (ع), Dubâa bt. ez-Zübeyr (س)’den hadîs rivâyet etmiştir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVII, 467, 468.

⁵⁰⁶ Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, I, 180; İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, II, 343.

⁵⁰⁷ Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, I, 181.

⁵⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVII, 470, 471.

⁵⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVII, 468, 469.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Esîd b. Yezîd el-Medînî, Eyyûb es-Sahtiyânî (م), Ca'fer b. Rabîa (ع), el-Hâris b. Abdurrahman b. Ebî Zübâb (م), el-Hasen b. Ali el-Hâşimî en-Nevfelî (ت ق), el-Hakem b. Müslim es-Sâlimî (مد), Dâvûd b. el-Husayn (س), Rabîa b. Abdurrahman (سى), Zeyd b. Eslem (خ م ت س ق), Ebû Şücâ' Saîd b. Yezîd el-Kıtbânî el-Mısrî (س), Süleymân el-A'meş, Sâlih b. Keysân (خ م ق), Safvân b. Süleym, Abdullah b. Hasen b. Hasen b. Ali b. Ebî Tâlib (ق), Ebü'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân (ع), Abdullah b. Saîd b. Ebî Hind (س), Abdullah b. Ayyâş b. Abbâs el-Kıtbânî (ق), Abdullah b. el-Fadl el-Hâşimî (ع), Abdullah b. Lehîa (ق), Abdürabbih b. Saîd el-Ensârî (م), Abdurrahman b. el-Beylemânî (د), Ubeydullâh b. Ebî Ca'fer (م د س), Osmân b. Hakîm el-Ensârî, Osmân b. Muhammed el-Ahnesî (د س), İkrime b. Abdurrahman el-Mahzûmî, Alkame b. Ebî Alkame (خ م س ق), Ömer b. Ebî Bekr b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî, Amr b. Ebî Amr (م س ق), el-Fadl b. el-Fadl el-Medînî (س), Muhriz b. Hârûn et-Teymî (ت), Muhammed b. İshâk b. Yesâr (ر), Muhammed b. Abdurrahman b. Sa'd b. Zûrâra (ر), Muhammed b. Aclân (سى ق), Muhammed b. Amr b. Alkame, Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî (ع), Ebü'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim el-Mekkî (س), Muhammed b. Yahyâ b. Habbân (خ م د س ق), Mûsâ b. Ukbe (ق), Hârûn b. Hârûn et-Teymî (ق), Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (م ت ق), Yahyâ b. Ebî Kesîr, Ya'kûb b. Ebî Seleme el-Mâcişûn (م د ت س).⁵¹⁰ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir. Abdurrahman b. Hürmüz hicrî 117 yılında İskenderiye'de vefât etmiştir.⁵¹¹

Değerlendirme:

Abdurrahman b. Hürmüz'ün, Kur'ân-ı Kerîm'i Ebû Hureyre, İbn Abbâs (r.anhümâ) ve Abdullah b. Ayyâş'a arz etmesi, Kırâat imâmlarından Nâfi' b. Nuaym'ın kendisine talebelik yapması onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Abdurrahman b. Hürmüz'ün sika bir râvî olması, kendisinden rivâyette bulunanların oldukça fazla olması ve *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

⁵¹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVII, 468, 469, 470.

⁵¹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVII, 471.

2.23. ŞEYBE b. NİSÂH el-KÂRÎ (ع)

İsmi; *Şeybe b. Nisâh b. Sercis b. Ya'kûb el-Mahzûmî*, nisbesi *el-Medenî*'dir.

Nebî (s.a.v.)'nin zevcesi Ümmü Seleme (r.anhâ)'nin mevlâsıdır. Küçük yaştaiken Ümmü Seleme (r.anhâ)'nin yanına getirilmiş, Ümmü Seleme(r.anhâ) onun başını okşayıp hayır duâda bulunmuştur.

Şeybe b. Nisâh, Ümmü'l-Mü'minîn Âişe ve Ümmü Seleme'yi idrâk etmiş, *tâbiûnun kârîlerinden* bir zâttır. Kur'an'ı Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rabîa (ف) 'ya arz etmiştir. Onun Kur'an'ı İbn Abbâs veya Ebû Hureyre'ye arz ettiği yönündeki ifâdeleri Zehebî -Şeybe'nin bu iki sahâbîyi idrâk etmediği gerekçesiyle- doğru görmemektedir. Şeybe b. Nisâh'a, kırâat imâmlarından *Nâfi' b. Ebî Nuaym, Süleymân b. Müslim b. Cemmâz, İsmâil b. Ca'fer*, kırâat imâmlarından *Ebû Amr b. el-Alâ* ve Şeybe'nin hanımı Meymûne Kur'an'ı arz etmişlerdir.⁵¹²

Şeybe b. Nisâh az hadîs rivâyeti olan bir kimse olmakla birlikte, el-Vâkidî ve en-Nesâî onun *sika* olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hibbân (354/965) da *es-Sikât*'da onu zikretmiştir.

Şeybe b. Nisâh; Hâlid b. Muğîs,⁵¹³ Seleme b. Ebî Bekr b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm, el-Kâsim b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Sıddîk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. el-Huseyn (س), Nisâh b. Sercis,⁵¹⁴ Ebû Bekr b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm'dan hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İsmâil b. Ca'fer, Ebû Damra Enes b. İyâd el-Leysî, Câbir b. Rustüm el-Basrî, Saîd b. Ebî Hilâl, Süleymân b. Müslim b. Cemmâz el-Kârî, Abdurrahman b. İshâk el-Medenî, Abdurrahman b. Ebi'l-Mevâl, Abdülmelik b. Cürayc (س), Muhammed b. İshâk b. Yesâr, Ebû Zükeyr Yahyâ b. Muhammed b. Kays.⁵¹⁵ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir. Şeybe b. Nisâh el-Kârî, Mervân'ın zamanında⁵¹⁶ hicrî 130⁵¹⁷ yılında vefât etmiştir.

⁵¹² Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 181; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 298.

⁵¹³ Hâlid b. Muğîs'in sahâbî olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XII, 608.

⁵¹⁴ Şeybe b. Nisâh'ın babasıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

⁵¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 608, 609.

⁵¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 609.

⁵¹⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 183.

Değerlendirme:

Şeybe b. Nisâh'ın, Kur'ân-ı Kerîm'i Abdullah b. Ayyâş'a arzı, kırâat imâmlarından Nâfi' b. Ebî Nuaym ve Ebû Amr b. el-Alâ', Ebû Ca'fer kırâatinin iki meşhûr râvîsinden biri olan Süleymân b. Müslim b. Cemmâz'ın kendisine Kur'ân'ı arz etmesi onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Şeybe b. Nisâh'ın sika bir râvî olması, kendisinden rivâyette bulunan râvîlerin olması ve Kütüb-i Sitte'nin tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

2.24. MÜSLİM b. CÜNDÜB⁵¹⁸ (عج ت)

İsmi; Müslim b. Cündüb el-Hüzelî, künyesi; Ebû Abdullah, nisbesi; el-Medenî'dir. Abdullah b. Müslim b. Cündüb el-Mukri'in babasıdır.

İbn Sa'd (230/845) onu Medîne ehlinin ikinci tabakasından zikretmiştir. Müslim b. Cündüb ücret almadan *kâdîlik* yapmış daha sonra Ömer b. Abdülazîz kendisine ücret tahsis etmiştir.

Müslim b. Cündüb zamanının fusahâsından, *kârî* bir zâttır. Kırâatı arz târîkiyle Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rabîa (ت) 'dan almıştır. Kırâat imâmlarından Nâfi' b. Nuaym (ت) 'da Kur'ân'ı Müslim b. Cündüb'e arz etmiştir.⁵¹⁹

İbn Hibbân (354/965) onu *es-Sikât*'da zikretmiş,⁵²⁰ 'İclî (261/875) de Müslim b. Cündüb'ün *tâbiûndan* ve *sika* bir râvî olduğunu söylemiştir.⁵²¹

Müslim b. Cündüb el-Hüzelî; Ömer b. el-Hattâb'ın mevlâsı Eslem, Habîb el-Hüzelî, Hakîm b. Hizâm, ez-Zübeyr b. el-Avvâm, Abdullah b. Sâide, Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb (ت), Nevfel b. İyâs el-Hüzelî (تم), Yezîd b. Üneys el-Hüzelî (عج), Yezîd b. Hürmüz ve Ebû Hureyre'den hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Esîd b. Yezîd el-Medenî, el-Esbağ b. Abdilazîz, Zeyd b.

⁵¹⁸ Bazı kaynaklarda "Cündeb" olarak geçmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 251.

⁵¹⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 184; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 259.

⁵²⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 495, 496.

⁵²¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 251.

Eslem, Abdullah b. Müslim b. Cündüb⁵²² (ت), Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Zi'b (عخ), Muhammed b. Amr b. Halhale, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Yahyâ b. Ebî Kesîr.⁵²³ Onun hadîs rivâyetlerine *Tirmizî*'de yer verilmiştir. Müslim b. Cündüb el-Hüzelî, Hişâm b. Abdilmelik'in hilâfeti sırasında hicrî 110 yılından sonra vefât etmiştir.⁵²⁴

Değerlendirme:

Müslim b. Cündüb'ün, Kur'ân-ı Kerîm'i Abdullah b. Ayyâş'a arzı, kırâat imâmlarından Nâfi' b. Ebî Nuaym'ın kendisine Kur'ân'ı arz etmesi onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Müslim b. Cündüb'ün sika bir râvî olması, kendisinden rivâyette bulunan râvîlerin olması ve Kütüb-i Sitte içinde Tirmizî'nin Sünen'inde tek bir rivâyetinin bulunması, bunun yanı sıra Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i, İmâm Mâlik'in Muvatta'ı, İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'i gibi hadîs kaynaklarında rivayetlerinin yer alması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

2.25. ABDULLÂH b. ÂMİR b. YEZÎD el-MUKRÎ' (م ت)

İsmi; *Abdullah b. Âmir b. Yezîd b. Temîm b. Rabîa el-Yahsabî el-Mukri*'dir. Künyesi *Ebû İmrân*'dır. Bunun dışında Ebû Ubeydillah, Ebû Âmir, Ebû Nuaym, Ebû Osmân, Ebû Ma'bed, Ebû Muhammed ve Ebû Muhammed gibi künyeleri de vardır. Zehebî Esahh olanının Ebû İmrân olduğunu söyler. Nisbesi *ed-Dimaşkî*'dir.⁵²⁵

Abdullah b. Âmir el-Mukri' "tâbiûndandır ve yedi kırâat imâmından biridir." Kur'ân ve kırâat ilminde İbn Âmir'in asıl hocası, Kur'ân'ı Hz. Osmân (r.a.)'dan öğrenen ve Zehebî'nin tahminine göre Muâviye (r.a.)'nin hilâfeti yıllarında Dimaşk'ta Kur'ân dersleri veren Mugîre b. Ebû Şihâb el-Mahzûmî (ع) 'dir. Talebesi Hâlid b. Yezîd'in belirttiğine göre Muâz b. Cebel ve Ebû'd-Derdâ (ت) 'dan da Kur'ân dersleri aldığı, ayrıca Fedâle b. Ubeyd'den okuduğu rivâyet edilmiştir.

⁵²² Müslim b. Cündüb'ün oğludur. Bkz. Mizzî, a.g.e., XXVII, 496.

⁵²³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 495, 496.

⁵²⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 186.

⁵²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 143, 144.

Zehebî, Hâlid'den gelen bir rivâyeti değerlendirirken bir yerde bu sahâbîlerden Kur'ân'ın tamamını değil muhtemelen bazı sûrelerini okumuş olabileceğini söylemiş bir başka yerde meselâ Ebû'd-Derdâ için bunun da uzak bir ihtimal olduğunu belirtmiştir. İbnü'l-Cezerî ise Ebû'd-Derdâ'dan okumuş olabileceğini söylerken Muâz b. Cebel'den okumasıyla ilgili rivâyeti zayıf bulmakta, Muâviye'den okuduğuna dâir rivâyeti de asılsız saymaktadır.⁵²⁶ İbn Âmir'in bizzat Hz. Osmân'ı Kur'ân okurken dinlediği de rivâyet edilmiş, İbnü'l-Cezerî bunu mümkün görürken Zehebî de babasının onu hacca götürerek kendisine bu fırsatı sağlamış olabileceğine dikkat çekmiştir.⁵²⁷ Kendisinden de Yahyâ b. Hâris ez-Zimârî (ع), kardeşi Abdurrahman b. Âmir el-Yahsubî, Rebîa b. Yezîd el-Kasîr, Ca'fer b. Rebîa, İsmâil b. Ubeydullâh b. Ebû'l-Muhâcir ve Saîd b. Abdülazîz gibi kişiler kırâat öğrenmiştir.⁵²⁸

İbn Sa'd (230/845), Abdullah b. Âmir'in az hadîs rivâyet ettiğini belirtmiş, 'İclî (261/875) ve en-Nesâî ise onun *sika* bir râvî olduğunu söylemiştir.⁵²⁹

Abdullah b. Âmir el-Mukri'; Ebû Ümâme Sudeyy b. Aclân el-Bâhilî, Ebû İdrîs Âizullah b. Abdillâh el-Havlânî, Fedâle b. Ubeyd, Kayb b. el-Hâris el-Ğâmidî el-Mezhicî, Muâviye b. Ebî Süfyân (م), en-Nu'mân b. Beşîr (ت), Vâile b. Eska'.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Ca'fer b. Rabîa el-Mısırî, Rabîa b. Yezîd (م ت), Abdullah b. el-Alâ b. Zebr, Abdurrahman b. Âmir el-Yahsubî, Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir, Muhammed b. el-Velîd ez-Zübeydî, Muâviye b. Yezîd er-Rakkâşî, Memtûr Ebû Sellâm el-Esved, el-Velîd b. Süleymân Ebi's-Sâib, Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî.⁵³⁰ Onun hadîs rivâyetlerine *Müslim* ve *Tirmizî*'de yer verilmiştir. 10 Muharrem 118'de Dimâşk'ta vefât etmiştir.⁵³¹

Değerlendirme:

Abdullah b. Âmir el-Mukri'in, Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Osmân'ın talebesi Mugîre b. Ebû Şihâb el-Mahzûmî'ye arz etmesi ve kendisinin de kırâat imâmı olması, çok önemli talebeler yetiştirmesi, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Abdullah

⁵²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 380.

⁵²⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 292.

⁵²⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 187, 188, 189; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 380, 381; Altıkulaç, Tayyar, "İbn Âmir", *DİA*, XIX, 308, 309.

⁵²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 145.

⁵³⁰ Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî, kırâatte Abdullah b. Âmir'in halîfesidir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XV, 144.

⁵³¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 146.

b. Âmir el-Mukri'in sika bir râvî olması, kendisinden rivâyette bulunan râvîlerin olması ve Kütüb-i Sitte içinde Müslim'in Sahîh'i ve Tirmizî'nin Sünen'inde rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

2.26. ABDULLAH b. KESÎR ed-DÂRÎ (ع)

İsmi; *Abdullah b. Kesîr ed-Dârî*'dir.

Hicrî 45 veya 48 yılında Mekke'de doğdu. Dârî nisbesini Abdüddâroğulları'na mensubiyeti sebebiyle aldığını ileri sürenler olmuşsa da Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâziş'e göre Kısra tarafından Yemen'in San'a şehrine gönderilen İsfahanlı Farslar'dandır; hayatının ilk dönemlerinde aktarlık yaptığı ve Bahreyn'in güzel kokularıyla tanınan Dârî Limanı'na nisbetle Hicaz bölgesinde aktarlara Dârî dendiği için bu nisbe ile anılmıştır. Zehebî ve İbnü'l-Cezerî de bu görüşü tercih etmektedir. Ayrıca Amr b. Alkame el-Kinânî'nin mevlâsı olduğundan *Kinânî* ve *Mekkî* nisbeleriyle de anılmıştır. Tâbîinden olan Abdullah b. Kesîr, sahâbî neslinden Abdullah b. Zübeyr, Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Enes b. Mâlik (r.anhüm)'le görüşmüştür.⁵³²

Abdullah b. Kesîr ed-Dârî “yedi kırâat imâmından biridir.” Kırâati arz yoluyla Abdullah b. es-Sâib⁵³³ (ت), Mücâhid b. Cebr (ع) ve İbn Abbâs'ın mevlâsı Dirbas (ع)'dan almıştır. Kendisinden kırâatini rivâyet edenler ise; İsmâîl b. Abdillâh el-Kıst (ع), İsmâîl b. Müslim, Cerîr b. Hâzim, el-Hâris b. Kudâme (ك), Hammâd b. Seleme, Halîl b. Ahmed, Süleymân b. el-Muğîra, Şibl b. Abbâd (ع), Sadaka b. Abdullah b. Talha (ك), Ma'rûf b. Müşkân (ع), kırâat imâmlarından *Ebû Amr b. el-Alâ*, Vehb b. Zem'a (ك), Süfyân b. Uyeyne (ك)'dir. bunların dışında da kırâatte birçok talebesi vardır.⁵³⁴ Süfyân b. Uyeyne; “Mekke'de Kur'ân'ı Humeyd b. Kays ve Abdullah b. Kesîr'den daha güzel kırâat eden kimse yoktu” demiştir.

⁵³² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 468; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 197, 198; Altıkulaç, Tayyar, “İbn Kesîr, Ebû Ma'bed”, *DİA*, XX, 131.

⁵³³ Abdullah b. Kesîr ed-Dârî'nin, Abdullâh b. es-Sâib'e Kur'ânın tamamını değil bir kısmını arz ettiği görüşü hakimdir. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 396. Altıkulaç, Tayyar, “İbn Kesîr, Ebû Ma'bed”, *DİA*, XX, 131.

⁵³⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 198; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 396, 397.

İbn Maîn (233/848)⁵³⁵, Ali b. el-Medînî (234/848-9), İbn Sa'd (230/845) ve Nesâî (303/915), Abdullah b. Kesîr ed-Dârî'nin *sika* bir râvî olduğu kanaatindedirler.

Abdullah b. Kesîr ed-Dârî; İbn Abbâs'ın mevlâsı Dirbâs, Abdullah b. ez-Zübeyr, Ebü'l-Minhâl Abdurrahman b. Mut'im (ع), yine İbn Abbâs'ın mevlâsı İkrime, Ali el-Ezdî, Mücâhid b. Cebr el-Mekkî⁵³⁶ (د س)'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İsmâîl b. Ümeyye, İsmâîl b. Abdillâh b. Kustantîn, Eyyûb es-Sahtiyânî (د س), Cerîr b. Hâzîm, el-Huseyn b. Vâkid el-Mervezî, Hammâd b. Seleme (قد), Zem'a b. Sâlih, Süfyân b. Uyeyne, Şibl b. Abbâd (قد), Abdullah b. Osmân b. Huseym, Abdullah b. Ebî Necîh (ع), Abdülmelik b. Cürayh (قد), Ömer b. Habîb el-Mekkî, Leys b. Ebî Süleym, Ma'rûf b. Müşkân. Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir. Hicrî 120 yılında Mekke'de vefât etmiştir.⁵³⁷

Değerlendirme:

Abdullah b. Kesîr ed-Dârî'nin, kırâat imâmı olması, Kur'ân-ı Kerîm'i Abdullah b. es-Sâib (r.a.), Mücâhid b. Cebr ve İbn Abbâs (r.a.)'ın mevlâsı Dirbâs gibi önemli şahsiyetlere arz etmesi, içerisinde Ebû Amr b. el-Alâ' gibi kırâat imâmının bulunduğu birçok talebe yetiştirmesi, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Abdullah b. Kesîr ed-Dârî'nin *sika* bir râvî olması, kendisinden rivâyette bulunan râvîlerin olması ve *Kütüb-i Sitte* tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

2.27. TALHA b. MUSARRİF b. AMR el-HEMDÂNÎ (ع)

İsmi; *Talha b. Musarrif b. Amr b. Kâ'b b. Cuhdüb b. Muâviye b. Sa'd b. el-Hâris el-Hemdânî el-Yâmî*, künyesi; *Ebû Abdillâh* ve *Ebû Muhammed*, nisbesi; *el-Kûfî*'dir. Muhammed b. Talha b. Musarrif'in babasıdır.⁵³⁸

⁵³⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 198.

⁵³⁶ Mücâhid b. Cebr el-Mekkî aynı zamanda Abdullah b. Kesîr'in kırâatte hocalarındandır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XV, 469.

⁵³⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 470.

⁵³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 434.

Kûfe kurrâsı, Hakem b. Uteybe'nin evinde toplanmış ve Talha b. Musarrif'in Kûfe'nin en büyük kârîi olduğunda icmâ etmişlerdir. Talha b. Musarrif, bu ünvanın kendisinden gitmesi için ertesi gün el-A'meş'e gidip Kur'an okumuştur.⁵³⁹ O yaşadığı dönemde *Seyyidü'l-Kurrâ* olarak isimlendirilmiş⁵⁴⁰ bir kârîdir. Kırâati arz tarîkiyle İbrâhîm b. Yezîd en-Nehaî (ج ك), A'meş, Yahyâ b. Vessâb (ج) dan almıştır. Kendisine Kur'an'ı arz edenler ise: Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ (ج ك), Îsâ b. Ömer el-Hemdânî (ك), Ebân b. Tağlib, kırâat imâmılarından *Ali b. Hamze el-Kisâi* ve Feyyâz b. Ğazvân'dır.⁵⁴¹

İbn Sa'd (230/845)⁵⁴² Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim ve 'İclî (261/875), Talha b. Musarrif'in *sika* bir râvî olduğunu söylemişlerdir.⁵⁴³ İbn Hibbân (354/965) da onu *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.⁵⁴⁴

*Tâbiûnun büyüklerinden*⁵⁴⁵ olan Talha b. Musarrif; el-Eğarr Ebî Müslim (س), Enes b. Mâlik (س م خ), Hayseme b. Abdirrahman (س د ق), Zerr b. Abdillâh el-Hemdânî (س د), Zekvân Ebî Sâlih es-Semmân (س م), Zeyd b. Vehb (س), Saîd b. Cübeyr (س د م خ), Saîd b. Abdirrahman b. Ebzâ (د ق), Abdullah b. Ebî Evfâ (س م ت), Abdurrahman b. Avsece (س خ ع), Ebû Meysera Amr b. Şürahbîl, Umeyra b. Sa'd (ص), Mücâhid b. Cebr (م), Mürâ b. Şürâhîl et-Tayyib (س م ت), Talha b. Musarrif'in babası Musarrif (د), Mus'ab b. Sa'd b. Ebî Vakkâs (س خ), Hüzeyl b. Şürahbîl (ق), Yahyâ b. Saîd el-Ensârî⁵⁴⁶ (س), Ebû Bürde b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî (س)'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Ebân b. Tağlib, idrîs b. Yezîd el-Evdî (س د خ), İsmâîl b. Ebî Hâlid,⁵⁴⁷ el-Harîş b. Süleym (س د), el-Hasen b. Ubeydillâh en-Nehaî, Rakabe b. Meskale (خ), Zübeyd el-Yâmî,⁵⁴⁸ ez-Zübeyr b. Adiyy (س م), Zeyd b. Ebî Üneyse (س), Süleymân b. el-A'meş (س د ق), Şu'be b. el-Haccâc⁵⁴⁹ (س خ ع), Abdullah b. Şubrume (س), Abdurrahman b. Zübeyd el-Yâmî,

⁵³⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 437.

⁵⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 436; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 212.

⁵⁴¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 212; İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, I, 311.

⁵⁴² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 303.

⁵⁴³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 435, 436.

⁵⁴⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 303.

⁵⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, I, 310.

⁵⁴⁶ Talha b. Musarrif'in akranıdır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 435.

⁵⁴⁷ Talha b. Musarrif'in akranıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

⁵⁴⁸ Talha b. Musarrif'in akranıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

⁵⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, el-İlel adlı eserinde Şu'be b. el-Haccâc'ın bir hadîs dışında Talha b. Musarrif'ten hadîs duymadığını söylemiştir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay. (1. Dipnot)

Abdûlmelik b. Saîd b. Ebcer (م), Îsâ b. Abdîrrahman es-Sülemî (بخ), Îsâ b. el-Muhtâr b. Abdillâh b. Îsâ b. Abdîrrahman b. Ebî Leylâ, Fıtr b. Halîfe, Leys b. Ebî Süleyym (د), Malik b. Miğvel (خ م ت س ق), Muhammed b. Talha b. Musarrîf⁵⁵⁰ (خ), Mis'ar b. Kidâm, Mansûr b. el-Mu'temir (خ م د س ق), Hânî b. Eyyûb el-Hanefî (ص), Ebû İshâk es-Sebî (ت), Ebû Sa'd el-Bakkâl.⁵⁵¹ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Talha b. Musarrîf; Ebû Nuaym, Amr b. Ali, Muhammed b. Sa'd ve Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'ye göre hicrî 112 yılında, Yahyâ b. Bükeyr ve İbn Nümejr'e göre ise hicrî 113 yılında vefât etmiştir.⁵⁵²

Değerlendirme:

Talha b. Musarrîf'in, yaşadığı dönemde Kûfe'nin en büyük kârîi olduğunda icmâ edilmesi, Kur'ân-ı Kerîm'i İbrâhîm b. Yezîd en-Nehaî, A'meş, Yahyâ b. Vessâb gibi tâbiûnun önemli şahsiyetlerine arz etmesi, kırâat imâmı Ali b. Hamze el-Kisâi'nin de içinde bulunduğu birçok talebe yetiştirmesi, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Talha b. Musarrîf'in sika bir râvî olması, kendisinden rivâyette bulunan râvîlerin oldukça fazla olması ve Kütüb-i Sitte tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

2.28. SÜLEYMÂN b. MİHRÂN el-ESEDÎ (el-A'MEŞ) (ع)

İsmi; *Süleymân b. Mihrân el-Esedî el-Kâhilî*'dir.

Aslen Taberistan'lı olan Süleymân b. Mihrân, *el-A'meş* ismiyle meşhûr olmuştur. *Tâbiûn* neslinden olup Dünbâvend kasabasında hicrî 61 yılında doğmuştur. Kûfe'de doğduğuna dâir rivâyetler de vardır.⁵⁵³

⁵⁵⁰ Talha b. Musarrîf'in oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

⁵⁵¹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIII, 434, 435.

⁵⁵² Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIII, 437.

⁵⁵³ Zehebî, **Ma'rîfetü'l-Kurrâ**, I, 215; İbnü'l-Cezerî, A'meş'in h.60 yılında doğduğunu söylemiştir (İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, I, 286). Uğur, Mücteba, "A'meş", **DİA**, III, 54.

İmrân b. Ali, el-A‘meş’in sıdkından (doğruluğundan) dolayı kendisine Mushaf denildiğini zikreder.⁵⁵⁴ el-A‘meş önemli bir *kârî*dir. Onun kırâati her ne kadar meşhûr yedi veya on kırâat arasında yer almamış ise de on imâmın kırâatlerine diğer bazılarını da ekleyerek kaleme alınan eserlerde onun kırâatine, on kırâatten sonra öncelikle yer verilmiştir.⁵⁵⁵

el-A‘meş, kırâati arz tarîkiyle İbrâhîm en-Nehaî (ج), Zirr b. Hubeyş (ج), Zeyd b. Vehb (ج), Âsım b. Ebi’n-Necûd (ج), Ebû Husayn (ج), Yahyâ b. Vessâb (ف), Mücâhid b. Cebr (ج), Ebû’l-Âliye er-Riyâhî (ج)’den almıştır.

Kendisinden de Hamze ez-Zeyyât (ج), Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ, Cerîr b. Abdilhamîd, Zâide b. Kudâme (مب ك), Ebân b. Tağlib arz tarîkiyle kırâati rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Talha b. Musarrif, İbrâhîm et-Teymî, Mansûr b. el-Mu’temir, Abdullah b. İdrîs ve Ebû Ubeyde b. Ma’n el-Hüzeli Kur’ân’ı A‘meş’e arz etmişlerdir.⁵⁵⁶ Huşeym: “Kûfe’de Allah’ın kitabını el-A‘meş’den daha güzel okuyanı görmedim” demiştir.⁵⁵⁷

el-A‘meş *kırâat*, *hadîs* ve *ferâiz* ilimlerinde devrinin Kûfe’deki en önemli âlimi kabul edilmiş, Hadîs ilminde ise *hâfızlık* mertebesine yükselmiştir.⁵⁵⁸ Sehl b. Halîme, İbn Uyeyne’den şöyle işittim der: “A‘meş dört haslette arkadaşlarını geçti, O Kur’ân’ı en iyi okuyan, hadîsleri en iyi hıfz eden ve ferâiz ilmini en iyi bilendi” dedi. Sehl b. Halîme, İbn Uyeyne’nin bu üç hasletten başka bir haslet daha saydığını söylemiş fakat ne olduğunu belirtmemiştir.⁵⁵⁹ İbnü’l-Medînî ise şöyle der: “Ümmet-i Muhammed’den altı kişi ilmi hıfz etti, Mekke’de Amr b. Dînâr, Medîne’de ez-Zührî, Kûfe’de Ebû İshâk es-Sebî ve el-A‘meş, Basra’da ise Yahyâ b. Ebî Kesîr.”⁵⁶⁰ Ebû’l-Hasen el-Münâdi, el-A‘meş’in Enes b. Mâlik’i gördüğünü fakat ondan hadîs işitmediğini, Ebû Bekra es-Sekafî’nin onu rikâbına alıp “Ey Yavrucuğum muhakkak ki Allah (a.c.) sana ikramda bulundu” dediğini nakletmektedir.⁵⁶¹

⁵⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XII, 87.

⁵⁵⁵ Uğur, Mücteba, “A‘meş”, *DİA*, III, 54.

⁵⁵⁶ Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, I, 214, 215; İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, I, 286.

⁵⁵⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XII, 85.

⁵⁵⁸ Uğur, Mücteba, “A‘meş”, *DİA*, III, 54.

⁵⁵⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XII, 85.

⁵⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, III, 58.

⁵⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XII, 84.

Yahyâ b. Maîn, onun *sika* bir râvî olduğunu belirtmiş, Nesâî (303/915)⁵⁶² ve ‘Iclî (261/875) ise *sika* ile birlikte *sebt* lafzını da kullanmışlardır.⁵⁶³ el-A‘meş, hadîs alanındaki yetkinliğinden dolayı onu “seyyidü’l-muhaddisîn” diye isimlendirilmiştir.⁵⁶⁴

Süleymân b. Mihrân el-A‘meş; Ebân b. Ebî Ayyâş, ibrahîm et-Teymî (ع), İbrâhîm en-Nehâî (ع), İsmâîl b. Ebî Hâlid, İsmâîl b. Racâ ez-Zübeydî (م), İsmâîl b. Müslim el-Mekkî (ت), Enes b. Mâlik⁵⁶⁵ (د), Temîm b. Seleme (م د س ق), Sâbit b. Ubeyd (م د ت س), Sümâme b. Ukbe (م س), Ebû Sahra Câmi’ b. Şeddâd (م د س ق), Ebû Bîşr Ca‘fer b. Ebî Vahşiyye (م س ق), Habîb b. Ebî Sâbit (م), Habîb b. Suhbân (م), Hassân b. Ebi’l-Eşras (م), el-Huseyn b. el-Münzir (ق), Ebû Zabyân Husayn b. Cündüb el-Cenbî (م د س ق), el-Hakem b. Uteybe (م س), Hakîm b. Cübeyr, Hayseme b. Ebî Hayseme el-Basrî (ت), Hayseme b. Abdirrahman el-Cu’fî (ع), Zerr b. Abdillâh el-Hemdânî (م س ق), Zekvân b. Ebî Sâlih es-Semmân (ع), Racâ el-Ensârî (د ق), Zübeyd el-Yâmî (م د س ق), Ebû Cühme Ziyâd b. el-Husayn (م س ق), Zeyd b. Vehb el-Cühenî (ع), Sâlim b. Ebi’l-Ca’d (ع), Ebû Amr Sa’d b. İyâs eş-Şeybânî (م), Sa’d b. Ubeyde (م), Sa’d Ebî Mücâhid et-Tâî (د), Saîd b. Cübeyr (م خ), Saîd b. Abdillâh b. Cürayc (د ت), Ebû Hâzim Süleymân el-Eşcaî (ع), Seleme b. Küheyl (م), Süleymân b. Müshir (م د س), Süleymân b. Meysera el-Ahmesî, Sellâm Ebî Şurahbîl (م), Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî (ع), Şimr b. Atıyye (م د ت), ed-Dahhâk el-Mişrakî (م خ), Târik b. Ebi’l-Hesnâ (ق), Târik b. Abdirrahman (ت), Talha b. Musarrif (م د س ق), Ebû Süfyân Talha b. Nâfî (ع), Talk b. Habîb (م د), Âmir eş-Şa‘bî (م ت), Abdullâh b. Ebî Evfâ (ق), Abdullâh b. el-Halîl el-Hadramî (ق), Abdullâh b. Abdillâh er-Râzî (م د ت ق), Abdullâh b. Mürra (ع), Absullâh b. Yesâr el-Cühenî (د), Ebû Kays Abdirrahman Servân el-Evdî (د), Abdurrahman b. Ziyâd (ص), Abdülazîz b. Rufey’ (م), Abdülmelik b. Umeyr, Abdülmelik b. Meysera (م د ت), Ubeyd Ebî’l-Hasen (م د ق), Ebû’l-Yakzân Osmân b. Umeyr (م د ت ق), Osmân b. Kays (ق), Adıyy b. Sâbit (م د ت س), Atâ b. Ebî Rabâh (د), Atâ b. es-Sâib (م د ت), Atıyye el-Avfî (م ت ق), İbn Abbâs’ın mevlâsı İkrime, Ali b. el-Akmer (م د س ق), Ali b. Müdrîk (م ت س), Umâra b. Umeyr (ع), Umâra b. el-Ka‘kâ b. Şübrûme (م ت)

⁵⁶² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XII, 89. (قال النسائي: ثقة ثبت)

⁵⁶³ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XII, 87. (كان ثقة ثبتا في الحديث)

⁵⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XII, 88.

⁵⁶⁵ Enes b. Mâlik’ten semâi sâbit değildir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XII, 77.

(ق), Ebû İshâk Amr b. Abdillâh es-Sebî (م ت س ق), Amr b. Mürra (ع), Kays b. Ebî Hâzim, Kays b. Müslim (د ق), Mâlik b. el-Hâris (ب خ م د س), Mücâhid b. Cebr el-Mekkî (ع), Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. el-Huseyn (قد), Ebü'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim el-Mekkî (ت), el-Muhtâr b. Sayfî (م د), Mes'ûd b. Mâlik b. Ma'bed el-Esedî (م س), Ebû Razîn Mes'ûd b. Mâlik el-Esedî (ب خ م د س ق), Ebü'd-Duhâ Müslim b. Subeyh (ع), Müslim el-Batîn (ع), el-Müseyyeb b. Râfî' (م د س ق), el-Ma'rûf b. Süveyd (ع), el-Mikdâm b. Şürayh b. Hânî (س), Münzir es-Sevrî (م خ), el-Minhâl b. Amr (د س ق), Mûsâ b. Abdillâh b. Yezîd el-Hantamî (م صد), Nüfey' Ebû Dâvûd el-A'mâ (ق), Hilâl b. Yesâf (ت س), Yahyâ b. Sâm (س), Yahyâ b. Ubeyd Ebû Ömer el-Behrânî (م د س), Yahyâ b. Umâra (ت س), Yahyâ b. Vessâb (ب خ ت ق), Yezîd er-Rakkâşî (ب خ ق), Ebû Sebra en-Nehaî (ق), Ebü's-Sefer el-Hemdânî (ب خ د ت ق), Ümmü Hânî'nin mevlâsı Ebû Sâlih (فق), Ebû Ammâr el-Hemdânî (س), Ebû Yahyâ el-Kattân (د ت), Ca'de ailesinin mevlâsı Ebû Yahyâ (ب خ م) 'dan hadîs rivâyet etmiştir.⁵⁶⁶

Kendisinden hadîs rivâyet edenler de oldukça fazla olup şöyledir: Ebân b. Tağlib (م), İbrâhîm b. Tahmân (س), Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-Fezârî (م د), Esbât b. Muhammed el-Kuraşî (م ر), İshâk b. Yûsuf el-Ezrak (ق), İsrâîl b. Yûnus (خ), İsmâîl b. Zekerîyyâ (م), Câbir b. Nûh el-Himmânî (ت), Cerîr b. Hâzim (م), Cerîr b. Abdilhamîd (ع), Ca'fer b. Avn (ت خ), el-Hasen b. Ayyâş (س), Hafs b. Ğıyâs (ع), el-Hakem b. Uteybe, Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme (م خ), Hamze b. Habîb ez-Zeyyât, Humeyd b. Abdirrahman er-Ruâsî (م), Dâvûd b. Nusayr et-Tâî (س), Zâide b. Kudâme (م د ت), Zübeyd el-Yâmî, Züheyr b. Muâviye (م د), Ziyâd b. Abdillâh el-Bekkâî (ت), Saîd b. Mesleme el-Ümevî (ق), Süfyân es-Sevrî (ع), Süfyân b. Uyeyne (م خ ت), Süleymân b. Karm b. Muâz ed-Dabbî (م خ ت), Süleymân et-Teymî (ت), Süheyl b. Ebî Sâlih (س), Ebü'l-Ahves Sellâm b. Süleym (م ت س), Seyf b. Muhammed es-Sevrî (ت), Şerîk b. Abdillâh en-Nehaî (ق), Şu'be b. el-Haccâc (م خ د ت س), Şeybân b. Abdirrahman en-Nahvî (م د ت ق), Ebû Zübeyd Abser b. el-Kâsim (م ت س), Abdullah b. el-Eclah (ت), Abdullah b. İdrîs (ق), Abdullah b. Bîşr (س ق), Abdullah b. Dâvûd el-Huraybî (م خ د), Abdullah b. Abdilkuddûs er-Râzî (م خ ت), Abdullah b. el-Mübârek (س), Abdullah b. Nümeyr (م), Abdülhamîd b. Abdirrahman el-Himmânî (د ت ق), Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribî, Ebû Züheyr Abdurrahman b. Mağrâ (م د ت), Abdüsselâm b. Harb (د ت), Abdülazîz b.

⁵⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 77, 78, 79, 80.

Rabîa el-Yünânî (ت), Abdülazîz b. Müslim el-Kasmelî (ت), Abdülvâhid b. Ziyâd (خ), Abde b. Süleymân (م), Ubeydullâh b. Amr er-Rakî (س), Ubeydullâh b. Mûsâ (خ), Abîde b. Humeyd (د ت س), Assâm b. Ali el-Âmirî (٤), Isâm b. Talîk (صد), Atâ b. Müslim (ق), Ukbe b. Hâlid (ت), Ali b. Müshir (خ م ت س ق), Ali b. Hâşim b. el-Berîd (س), Ammâr b. Ruzeyk (م د س ق), Ammâr b. Muhammed es-Sevrî (ق), Ömer b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî (س), Ömer b. Ubeyd et-Tanâfisî (ق), Îsâ b. Yûnus (م د ت ق), Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn (خ), el-Fadl b. Mûsâ es-Sînânî (بخ ت), Fudayl b. Iyâd (بخ م س), Fudyl b. Merzûk (س), el-Kâsim b. Ma'n el-Mes'ûdî (س), Katâde b. el-Fudayl er-Ruhâvî (س), Kutbe b. Abdilazîz b. Siyâh (٤ م), Mâlik b. Süayr b. el-Hîms, Muhâdır b. el-Müverri' (خت س), Muhammed b. Enes el-Kuraşî (خت د), Muhammed b. Bişr el-Abdî (م), Muhammed b. Rabîa el-Kilâbî (س), Muhammed b. Talha b. Musarriif (عس), Muhammed b. Abdirrahman et-Tufâvî (خ), Muhammed b. Ubeyd et-Tanâfisî (م د س ق), Muhammed b. Fudayl b. Ğazvân (ع), Muhammed b. Vâsi' (س), Mufaddal b. Sâlih, Mufaddal b. Mühelhil (م س), Mansûr b. Ebi'l-Esved (مد ت س), Mûsâ b. A'yen (س), Ebû'l-Muğîra en-Nadr b. İsmâîl (ت), Hüraym b. Süfyân (خ م), Hüseyim b. Beşîr (م), Vekî' b. el-Cerrâh (خ م د ت ق), Yahyâ b. Zekerîyyâ b. Ebi'l-Havâcib el-Kûfî, Yahyâ b. Zekerîyyâ b. Ebî Zâide (م س), Yahyâ b. Saîd el-Ümevî (خ), Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Yahyâ b. Abdilmelik b. Ebî Uyeyne (م ق), Yahyâ b. Îsâ er-Ramlî (بخ م د ت ق), Yahyâ b. Yemân (ق), Yezîd b. Abdilazîz b. Siyâh (م د), Ya'lâ b. Ubeyd et-Tanâfisî (خ م د س ق), Ebû İshâk es-Sebîl, Ebû Bekr b. Ayyâş (ت س ق), Ebû Ca'fer er-Râzî (س), Ebû Hafid el-Ebbâr (عخ), Ebû Hamze es-Sükkerî (خ س), Ebû Hâlid el-Ahmer (م ت س), Ebû Şihâb el-Hannât (خ), Ebû Ubeyde b. Ma'n el-Mes'ûdî (م د س ق), Ebû Avâne (خ م ت س ق), Ebû Müslim Kâid el-A'meş (خت), Ebû Muâviye ed-Darîr (ع).⁵⁶⁷ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin hepsinde yer verilmiştir.

Bazı rivâyetlere dayanarak A'meş'in Zeydiyye veya İmâmiyye kollarından birine mensup bir Şîi olduğunu ileri sürenler olmuştur. Söz konusu rivâyetlerde, Halîfe Hişâm b. Abdülmelik'in, A'meş'ten, Hz. Osmân'ın meziyetleri ve Hz. Ali'nin kusurları hakkındaki hadîsleri toplamasını istediği ve onun bu teklifi reddettiği, Halîfe Mansûr'a Ali'nin fazîletlerine dâir on bin hadîs bildiğini söylediği, Ebû Hanîfe'nin kendisinden Ali'nin fazîletleri hakkındaki hadîsleri rivâyet etmekten vazgeçmesini istediği ve onun bu teklifi kabul etmediği, Hz. Hüseyin'in lehinde bazı

⁵⁶⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 80, 81, 82, 83.

hadîsler rivâyet ettiği ve kabrinin ziyaret edilmesi için teşvikte bulunduğu, ayrıca Kur'ân'ın bir kısım âyetlerini Şîî anlayışa uygun olarak yorumladığı iddia edilmektedir. Bu iddiaların doğru olduğunu kabul etmek, hem rivâyet tekniği açısından hem de ihtiva ettikleri fikirler bakımından mümkün görünmemektedir. Zira bütün Sünnî müslümânların Hulefâ-yi Râşidîn'den kabul ettiği ve büyük bir saygı beslediği Hz. Ali'nin kusurları hakkında hadîs toplama işi, hiçbir Ehl-i sünnet âliminin dahi kabul edemeyeceği bir husustur. Resûl-i Ekrem'in amcazadesi ve damadı, ilim ve fazîlet kaynağı, kahraman Hz. Ali'ye karşı beslenen bu duyguların Şîîlik'le bir ilgisi yoktur.

A'meş'in Hz. Huseyin'in lehinde bazı hadîsler rivâyet etmesinin ve Peygamber torununa karşı beslediği saygı duygusuyla kabrinin ziyaret edilmesini istemesinin de Sünnîliğe aykırı bir tarafı yoktur. Bir kısım Kur'ân âyetlerini Şîî anlayışla yoruma tâbi tuttuğu iddiasına gelince, bu da diğer iddialar gibi mesnetsiz bir söylentiden ibarettir. Sonuç olarak, devrinin en meşhûr âlimlerinden ders görüp rivâyette bulunmuş, birçok âlime hocalık yapmış ve özellikle titiz Sünnî hadîs tenkitçileri tarafından Şîîlik'le itham edilmemiş olan, *hâfızlık* mertebesine ulaşmış bir muhaddis hakkındaki bu gibi iddiaların gerçekte bir ilgisi bulunmadığı kesinlikle söylenebilir.⁵⁶⁸ Süleymân b. Mihrân el-A'meş'in, hicrî 147 veya 148 yıllarında 88 yaşındayken vefât ettiğine dâir rivâyetler vardır.⁵⁶⁹

Değerlendirme:

Süleymân b. Mihrân el-A'meş'in kırâatine, on imâmın kırâatlerine diğer bazılarını da ekleyerek kaleme alınan eserlerde on kırâatten sonra öncelikle yer verilmesi, Kur'ân-ı Kerîm'i İbrâhîm en-Nehaî, Zirr b. Hubeyş, Zeyd b. Vehb, Âsım b. Ebi'n-Necûd, Ebû Husayn, Yahyâ b. Vessâb, Mücâhid b. Cebr, Ebû'l-Âliye er-Riyâhî gibi tâbiûnun önemli şahsiyetlerine arz etmesi, Hamze ez-Zeyyât, Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ, Cerîr b. Abdilhamîd, Zâide b. Kudâme, Ebân b. Tağlib, Talha b. Musarîf, İbrâhîm et-Teymî, Mansûr b. el-Mu'temir, Abdullah b. İdrîs ve Ebû Ubeyde b. Ma'n el-Hüzeli gibi birçok talebe yetiştirmesi, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Süleymân b. Mihrân el-A'meş'in sika-hâfız bir râvî olması,

⁵⁶⁸ Uğur, Mücteba, "A'meş", **DİA**, III, 54.

⁵⁶⁹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XII, 90.

kendisinden rivâyette bulunan râvîlerin oldukça fazla olması ve Kütüb-i Sitte tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

2.29. HUMEYD b. KAYS el-A‘RAC (ع)

İsmi; *Humeyd b. Kays el-A‘rac el-Esedî el-Kârî*’dir.

Künyesi *Ebû Safvân*, nisbesi *el-Mekkî*’dir. Esed b. Abdiluzzâ oğullarının mevlâsıdır. Abdullâh b. ez-Zübeyr’in zevcesi Ümmü Hâşim Zecle bt. Manzûr b. Zebbân b. Yesâr el-Fezârî’nin mevlâsı olduğu da söylenmektedir.⁵⁷⁰

Humeyd b. Kays, Mekke ehlinin *kârî* idi.⁵⁷¹ Kur’ân’ı Mücâhid b. Cebr (ك)‘e üç defa arz etmiştir. Süfyân b. Uyeyne, kırâat imâmlarından *Ebû Amr b. el-Alâ* (ف), İbrâhîm b. Yahyâ b. Ebî Hayye, Cüneyd b. Amr el-Udvânî (ك) ve Abdülvâris b. Saîd kırâati A‘rac’dan rivâyet etmişlerdir.⁵⁷²

Hadîs tahsil ettiği hocaları arasında *Zührî*, Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî, Amr b. Şuayb ve Muhammed b. Münkedir gibi muhaddisler; hadîs okuttuğu talebeleri arasında da *Ebû Hanîfe*, *Süfyân es-Sevrî*, *Mâlik b. Enes*, *Ca‘fer es-Sâdık* ve *Ma‘mer b. Râşid* gibi meşhûr âlimler vardır. Rivâyetleri *Kütüb-i Sitte*’de mevcuttur.⁵⁷³ İbn Sa‘d (230/845) onu Mekke ehlinin üçüncü tabakasında zikretmiş, çok hadîs rivâyeti olan *sika* bir râvî olarak tanıtmıştır. Ayrıca Ahmed, Yahyâ b. Maîn, Ebû Zûr‘a ve Ebû Dâvûd’da Humeyd b. Kays’ın *sika* bir râvî olduğunu zikretmişlerdir. Nesâî (303/915) ise *leyse bihi be’sün*⁵⁷⁴ (ليس به بأس) ifâdesini kullanmıştır.⁵⁷⁵

Humeyd b. Kays el-A‘rac; Süleymân b. Atîk (م د س ق), Mekke Kâdîsı Târik b. Amr (د), Atâ b. Ebî Rabâh, İbn Abbâs’ın mevlâsı İkrime, Ömer b. Abdilazîz,

⁵⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, VII, 384, 385.

⁵⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, VII, 385. Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, I, 220.

⁵⁷² Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, I, 219; İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, I, 239.

⁵⁷³ Karaçam, İsmail, “A‘rec, Humeyd b. Kays”, *DİA*, III, 351.

⁵⁷⁴ “Zararsız, zararı yok” manasına ta’dil lafızlarındandır. İbn Ebî Hâtim tertibine göre ikinci, Zehebî tertibine göre üçüncü, İbn Hacer el-Askalânî’nin tertibine göre dördüncü mertebeye delâlet eder. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet vakfı Yayınları, Ankara 1992, s. 202.

⁵⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, VII, 386, 387.

Ömer b. Şuayb (س), Mücâhid b. Cebr el-Mekkî (خ م قد ت س فق), Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hâris et-Teymî (د س), Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî (ق د), Muhammed b. el-Münkedir (د) ve Safiyye bt. Ebî Ubeyd'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden ise; Ca'fer b. Süleymân ed-Dubeî (د), Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık, Habîb b. Ebî Sâbit, Hâlid b. Abdillâh (د), Süfyân es-Sevrî (س), Süfyân b. Uyeyne (م خ), Şibl b. Abbâd el-Mekkî, Âsım b. Ömer el-Ömerî, Abdülvâris b. Saîd (د س), Osmân b. el-Esved, Kazea b. Süveyd el-Bâhilî (ق), Mâlik b. Enes (س خ), Muhammed b. Osmân el-Cümeihî, Mestûr b. Abbâd, Müslim b. Hâlid ez-Zencî Ma'kıl b. Ubeydillâh el-Cezerî, Ma'mer b. Râşid (د), Ebû Hanîfe en-Nu'mân b. Sâbit, Hişâm b. Hassan Vüheyb b. el-Verd ve Yezîd b. Atâ hadîs rivâyet etmiştir.⁵⁷⁶ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir. Humeyd b. Kays'ın, Mekke'de hicrî 130, 132 ve 136 yılında vefât ettiğine dâir farklı görüşler vardır.⁵⁷⁷

Değerlendirme:

Humeyd b. Kays el-A'rac'ın, Kur'ân-ı Kerîm'i Mücâhid b. Cebr'e defalarca arz etmesi arz etmesi, kırâat imâmlarından Ebû Amr b. el-Alâ'nın da içinde bulunduğu birçok talebe yetiştirmesi, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Humeyd b. Kays el-A'rac'ın sika bir râvî olması, hadîs tahsil ettiği hocaları arasında Zührî, Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî, Amr b. Şuayb ve Muhammed b. Münkedir gibi muhaddisler; hadîs okuttuğu talebeleri arasında da Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Ca'fer es-Sâdık ve Ma'mer b. Râşid gibi meşhûr âlimlerin bulunması, kendisinden rivâyette bulunan râvîlerin oldukça fazla olması ve *Kütüb-i Sitte* tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

⁵⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 385.

⁵⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 388, 389.

2.30. ÖMER b. ABDİRRAHMAN b. MUHAYSİN el-KÂRÎ (م ت س)

İsmi; *Ömer b. Abdirrahman b. Muhaysin el-Kârî el-Kuraşî es-Sehmî*, künyesi; *Ebû Hafş*, nisbesi; *el-Mekkî*'dir. Buhârî onun adının Muhammed b. Abdirrahman olduğunu söyler.⁵⁷⁸ Nitekim ez-Zehebî *Ma'rifetü'l-Kurrâ* adlı tabakâtında onun adını Muhammed b. Abdirrahman olarak zikretmiştir.⁵⁷⁹ Yahyâ b. Maîn de onun isminde ihtilâf olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁰

İbn Muhaysin, İbn Kesîr ile birlikte Mekke ehlinin *mukri*'i idi. Kur'ân'ı Mücâhid b. Cebr (مب ك), İbn Abbâs'ın mevlâsı Dirbâs (مب ك), Saîd b. Cübeyr (ك)'e arz etmiştir. Kendisinin arz tarîkiyle talebeleri ise; Şibl b. Abbâd (مب ك), Kırâat imâmlarından *Ebû Amr b. el-Alâ* (ف), İsmâîl b. Müslim el-Mekkî, Îsâ b. Ömer el-Basrî ve Yahyâ b. Cürce (مب)'dir.⁵⁸¹

İbn Mücâhid, onun hadîs ilmi ve arap dilinde âlim olduğunu, Dirbâs ise Kur'ân'ı ve arapçayı İbn Muhaysin'den daha iyi bileni görmediğini söylemiştir. İbn Hibbân (354/965), İbn Muhaysin'i *es-Sikât*'ta zikretmiş,⁵⁸² Zehebî'de onun *sika* bir râvî olduğunu belirtmiştir.⁵⁸³

Ömer b. Abdirrahman; Babası Abdurrahman b. Muhaysin, Atâ b. Ebî Rabâh, Muhammed b. Kays b. Mahzeme (م ت س), Ebû Seleme b. Süfyân, Safiyye bt. Şeybe'den hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İshâk b. Hâzim el-Medenî, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne (م ت س), Şibl b. Abbâd el-Mekkî, Abdullah b. el-Müemmel el-Mahzûmî, Abdülmelik b. Cürayc, Hüseyim b. Beşîr. *Müslim*, *Tirmizî* ve *Nesâî* onun hadîs rivâyetlerine yer vermiştir. Hicrî 123 yılında vefât etmiştir.⁵⁸⁴

Değerlendirme:

Ömer b. Abdirrahman'ın, İbn Kesîr ile birlikte Mekke'nin mukri'i olması, Kur'ân-ı Kerîm'i Mücâhid b. Cebr, İbn Abbâs'ın mevlâsı Dirbâs ve Saîd b. Cübeyr

⁵⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 429.

⁵⁷⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 221.

⁵⁸⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 736.

⁵⁸¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 222; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 148.

⁵⁸² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 430.

⁵⁸³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 221.

⁵⁸⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 430.

gibi tâbiûnun önemli şahsiyetlerine arz etmesi, içerisinde kırâat imâmı Ebû Amr b. el-Alâ'nın da bulunduğu birçok talebe yetiştirmesi, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Ömer b. Abdîrrahman'ın sika bir râvî olması, kendisinden rivâyette bulunan râvîlerin olması ve Müslim'in *Sahîh*'i, Tirmizî ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinde rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

2.31. EBÛ AMR b. el-ALÂ' (قد فق)

İsmi *Amr b. Abdillâh el-Husayn b. el-Hâris*'dir. İsmi hakkında çeşitli rivâyetler vardır. Künyesinin adı olduğunu söyleyenler olduğu gibi, adının *el-Uryân* olduğunu söyleyenler de olmuştur.⁵⁸⁵ ez-Zehebî onun adının *Zebbân* olduğunu zikretmiş ve en sahîh olanın bu olduğunu söylemiştir.⁵⁸⁶

70/689 yılında Mekke'de doğdu. Doğum tarihi için 55/675, 65/685 ve 68/688 yılları da kaydedilmiş, doğum yerini Basra ve Kâzerûn olarak zikredenler olmuştur.⁵⁸⁷ Annesi Hanîfe oğullarından Âişe bt. Abdîrrahman b. Rabîa b. Bekr'dir.⁵⁸⁸

“Ebû Amr b. el-Alâ aynı zamanda yedi kırâat imâmından biridir.” Ebû Amr Mekke'de Mücâhid b. Cebr, Saîd b. Cübeyr, Atâ b. Ebû Rebâh, İkrime b. Hâlid, kurrâ-i seb'adan Ebû Ma'bed İbn Kesîr; Medîne'de Yezîd b. Rûmân, Şeybe b. Nisâh ve kurrâ-i aşereden Ebû Ca'fer el-Kârî; Kûfe'de kurrâ-i seb'adan Âsım b. Behdele; Basra'da Yahyâ b. Ya'mer, Nasr b. Âsım ve Hasan-ı Basrî gibi tanınmış âlimlerden kırâat okudu.⁵⁸⁹

Mücâhid b. Cebr ile Saîd b. Cübeyr'in onun kırâat hocaları arasında önemli bir yer tuttukları anlaşılmaktadır. Mücâhid ve Saîd b. Cübeyr başta olmak üzere kırâat hocalarının çoğu bu ilmi Abdullah b. Abbâs'tan öğrendiğine göre Ebû Amr'ın

⁵⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIV, 120, 121.

⁵⁸⁶ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, I, 224.

⁵⁸⁷ Altıkulaç, Tayyar, “Ebû Amr b. Alâ”, *DİA*, X, 94.

⁵⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIV, 121.

⁵⁸⁹ Altıkulaç, Tayyar, “Ebû Amr b. Alâ”, *DİA*, X, 95.

kırâat ilmindeki esas senedini Ebû Amr b. Alâ-Mücâhid ve Saîd b. Cübeyr-Abdullah b. Abbâs-Übeyy b. Kâ'b-Hz. Peygamber olarak tesbit etmek mümkündür.⁵⁹⁰

el-Mizzî onun kırâat hocaları arasında Humeyd b. Kays el-A'rac el-Mekkî'yi de zikreder.⁵⁹¹ Kendisinden arzan ve semâan kırâat okuyanlar da oldukça fazladır. Bu kişilerden bazıları şöyledir: Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Leysî, Ahmed b. Mûsâ el-Lü'lü' (ك), İshâk b. Yûsuf b. Ya'kûb el-Enbârî, Huseyb b. Ali el-Cu'fî (ك), Hârice b. Mus'ab (ك), Hâlid b. Cebele el-Yeşkürî, Dâvûd b. Yezîd el-Evdî, Ebû Zeyd Saîd b. Evs (س ف ك), Sellâm b. Süleymân et-Tavîl (س ك), Şücâ' b. Ebi'n-Nasr el-Belhî (س ف ك).⁵⁹²

Yahyâ b. Maîn onun *sikâ* bir râvî olduğunu söylemiş, Ebû Hayseme b. Zühre b. Harb (234/849) ise *lâ be'se bihi*⁵⁹³ (لا بأس به) ifâdesini kullanmıştır.⁵⁹⁴

Ebû Amr b. el-Alâ'; Enes b. Mâlik, İyâs b. Ca'fer el-Basrî, Büdeyl b. Meysera el-Ukaylî, Ca'fer b. Zeyd el-Abdî, Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık, el-Hasen el-Basrî, Dâvûd b. Ebî Hind, Zekvân Ebû Sâlih ez-Zeyyât, Ğaylân b. Ukbe, ez-Zeyyâl b. Harmeile, Rûbe b. el-Accâc er-Râciz, Sahr b. Cüveyriye, Atâ b. Ebî Rabâh, el-Alâ b. Ammâr,⁵⁹⁵ Ferkad es-Sebhî, Mücâhid, Muhammed b. Sîrîn, Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ, Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî, Ebü'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim el-Mekkî, Muğîra b. Miksem ed-Dabbî, İbn Ömer'in mevlâsı Nâfî', Nehşel b. Saîd el-Horasânî, Hişâm b. Urve, el-Velîd b. es-Semt, Ya'lâ b. Hakîm, Yûnus b. Ubeyd, Ebû Racâ el-Utâridî'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden rivâyette bulunanlar ise şöyledir: İshâk b. Merrâr, Ebû Amr eş-Şeybânî en-Nahvî, el-Huseyn b. Vâkid el-Mervezî, Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme, Hammâd b. Zeyd (قد), Ebû Zeyd Saîd b. Evs el-Ensârî, Sellâm b. Süleymân b. Sevvâr el-Medâinî, Ebû Nuaym Şücâ' b. Ebî Nasr el-Belhî, Şerâhîl b. Ubeydillâh es-Sa'dî, Şerîk b. Abdillâh en-Nehâî, Şu'be b. el-Haccâc, Şuayb b. İshâk ed-Dimaşkî, Abdülazîz b. el-Husayn b. et-Tercümân, Abdülmelik b. Kureyb el-Asmeî, Abdülvâris b. Saîd, Ubeyd b. Akîl el-Hilâlî (قد), Affân b. Seyyâr el-Cürcânî, İsâ b. Yûnus, Muâz

⁵⁹⁰ Altıkulaç, Tayyar, "Ebû Amr b. Alâ", **DİA**, X, 95.

⁵⁹¹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXXIV, 123.

⁵⁹² Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXXIV, 121; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, I, 263.

⁵⁹³ "Zararsız, zararı yok" manasına ta'dil lafızlarındandır. İbn Ebî Hâtim tertibine göre ikinci, Zehebî tertibine göre üçüncü, İbn Hacer el-Askalânî'nin tertibine göre dördüncü mertebeye delâlet eder. Uğur, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, s.202.

⁵⁹⁴ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXXIV, 123.

⁵⁹⁵ Ebû Amr b. el-Alâ'nın babasıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXXIV, 122.

b. el-Alâ,⁵⁹⁶ Mu'temir b. Süleymân, Ma'mer b. Râşid, Ebû Ubeyde Ma'mer el-Mesnâ, Ebû Feyd Müerric b. Amr es-Sedûsî, Hârûn b. Mûsâ en-Nahvî el-A'ver, (قد فـق), Vekî' b. el-Cerrâh, Yahyâ b. Hafs el-Esedî er-Râzî el-Mukri' en-Nahvî, Ebû Muhammed Yahyâ b. el-Mübârek el-Yezîdî, Ya'lâ b. Ubeyd et-Tanâfisî, Yûnus b. Habîb en-Nahvî, Ebû Bekr el-Bekrâvî.⁵⁹⁷

Ebû Amr b. el-Alâ', İbn Kuteybe (276/889)'ye göre hicrî 154 yılında, Halîfe b. Hayyât'a göre hicrî 157 yılında 86 yaşında vefât etmiştir.⁵⁹⁸

Değerlendirme:

Ebû Amr b. el-Alâ'nın, kırâat imâmı olması, Kur'ân-ı Kerîm'i Mücâhid b. Cebr, Saîd b. Cübeyr, Atâ b. Ebû Rebâh, İkrime b. Hâlid, kurrâ-i seb'adan İbn Kesîr; kurrâ-i aşereden Ebû Ca'fer el-Kârî, kurrâ-i seb'adan Âsım b. Behdele, Yahyâ b. Ya'mer, Nasr b. Âsım ve Hasan-ı Basrî gibi tanınmış âlimlerden öğrenmesi, kırâatte birçok talebe yetiştirmesi, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Ebû Amr b. el-Alâ'nın sika bir râvî olması, kendisinden rivâyette bulunan râvîlerin olması ve İbn Mâce'in *Kitâbü't-Tefsîr*, Ebû Dâvûd'un *Kitâbü'r-Red alâ Ehli'l-Kader* ve Beyhakî'nin süneninde az da olsa rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

2.32. ATIYYE b. KAYS el-KİLÂBÎ (خت م ء)

İsmi; *Atıyye b. Kays el-Kilâbî (el-Kelâ'î)*, künyesi; *Ebû Yahya*, nisbesi; *el-Hımsî* ve *ed-Dimaşkî*'dir.⁵⁹⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken hicrî 7 yılında doğmuştur.⁶⁰⁰ *Tâbiûndan* olup babası *sahâbî*'dir.⁶⁰¹

Atıyye b. Kays bir kırâat âlimidir. Kırâat imâmı İbn Âmir'in vefâtından sonra Dimaşk'ın "şeyhu'l-kurrâ"sı olmuştur.⁶⁰² Güvenilir bir kırâat âlimi olması sebebiyle

⁵⁹⁶ Ebû Amr b. el-Alâ'nın kardeşidir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXXIV, 122.

⁵⁹⁷ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXXIV, 121, 122.

⁵⁹⁸ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXXIV, 130.

⁵⁹⁹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XX, 153.

⁶⁰⁰ Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, I, 238.

⁶⁰¹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XX, 155.

⁶⁰² Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, I, 238.

halk, ellerinde bulunan Kur'ân nüshalarındaki muhtemel istinsâh hatalarını düzeltmek üzere onun etrafında toplanırlar, bu nüshaların imlâsında onun kırâatini esas alırlardı.⁶⁰³ Kur'ân'ı Ümmü'd-Derdâ'ya arz etmiştir. Ali b. Ebî Hamele ve el-Hasen b. İmrân el-Askalânî de Kur'ân'ı Atıyye b. Kays'a arz etmişlerdir.⁶⁰⁴

Halîfe b. Hayyât, Atıyye b. Kays'ı Şâm ehlinin ikinci tabakasında, Ebû Zür'a ed-Dimaşkî üçüncü tabakada, Ebü'l-Hasen b. Sümei' ve İbn Sa'd (230/845) ise dördüncü tabakada zikretmiştir. İbn Sa'd (230/845) onun *Ma'rûf*⁶⁰⁵ bir râvî olduğunu söylemiştir.⁶⁰⁶ Ebû Hâtim ise onun için *salihu'l-hadîs*⁶⁰⁷ ifadesini kullanmıştır.⁶⁰⁸ Übeyy b. Kâ'b, Abdullah b. Amr, Abdullah b. Ömer, Nu'mân b. Beşîr ve Muâviye b. Ebû Süfyân (r.anhüm) gibi sahâbîlerle görüşmüş ve onlardan hadîs öğrenmiştir.⁶⁰⁹

Atıyye b. Kays el-Kilâbî; Übeyy b. Kâ'b (ق), Ümeyye b. Abdillâh b. Hâlid b. Esîd, Büsr b. Ubeydillâh, Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb, Abdullah b. Amr b. el-Âs, Abdurrahman b. Ğanm el-Eş'arî (خت د), Atıyye es-Sa'dî (ت ق), Amr b. Abese, Kazea b. Yahyâ (م د ت س), Muâviye b. Ebî Süfyân, en-Nu'mân b. Beşîr, Yezîd b. Amîra, Ebû İdrîs el-Havlânî, Ebü'd-Derdâ, Beytü'l-Makdis'in müezzini Ebü'l-Avvâm'dan hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: el-Hasen b. İmrân el-Askalânî,⁶¹⁰ Dâvûd b. Amr el-Evdî ed-Dimaşkî, Rabîa b. Yezîd, oğlu Sa'd b. Atıyye b. Kays, Saîd b. Abdilazîz (م د ت س), Abdullah b. el-Alâ b. Zebr (مد), Abdullah b. Yezîd ed-Dimaşkî (ت ق), Abdurrahman b. Selim (ق), Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir (خت د), Abdülvâhid b. Kays, Ali b. Ebî Hamele,⁶¹¹ Yezîd b. Ebî Meryem eş-

⁶⁰³ Aydemir, Abdullah, "Atıyye b. Kays", *DİA*, IV, 63.

⁶⁰⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 238; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 455.

⁶⁰⁵ *Ma'rûf* tabirinin az da olsa, bazı muhaddisler tarafından mechûl karşılığı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bir râvînin *ma'rûf* olması en özlü ifadesiyle, hadîs âlimlerince hadîs rivâyeti ile meşgul olan kimse olarak tanınmasıdır. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, 210; Mechûl ise gerek kimliği, gerekse adalet durumu bilinmeyen râvîlere denir. el-Hatîbu'l-Bağdâdî'ye göre muhaddisler nazarında mechûl, kendisi ilim talebiyle meşhûr olmayan, hadîs âlimlerinin tanımadığı, hadîsleri sadece tek bir râvî cihetinden bilinen kimsedir. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, 211.

⁶⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 153, 154.

⁶⁰⁷ *Sâlihu'l-Hadîs*; İbn Ebî Hâtim'e göre dördüncü merteye ta'dil lafızlarındandır. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, 353.

⁶⁰⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 238.

⁶⁰⁹ Aydemir, Abdullah, "Atıyye b. Kays", *DİA*, IV, 63.

⁶¹⁰ Aynı zamanda Atıyye b. Kays'a Kur'ân'ı kırâat etmiştir. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 153.

⁶¹¹ Aynı zamanda Atıyye b. Kays'a Kur'ân'ı kırâat etmiştir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XX, 154.

Şâmî, Ebû Bekr b. Abdillâh b. Ebî Meryem.⁶¹² Onun hadîs rivâyetlerine Müslim'in *Sahîh*'i ve *dört sünende* yer verilmiştir. Sa'd b. Atıyye b. Kays, babası Atıyye b. Kays'ın hicrî 121 yılında 104 yaşında iken vefât ettiğini söylemiştir.⁶¹³

Değerlendirme:

Atıyye b. Kays el-Kilâbî'nin, kırâat imâmı İbn Âmir'in vefâtından sonra Dimaşk'ın “şeyhu'l-kurrâ”sı olması, muhtemel imlâ hatalarının onun kırâati dikkate alınarak düzeltilmesi, Kur'an-ı Kerîm'i Ümmü'd-Derdâ'ya arz etmesi, birçok talebe yetiştirmesi, onun Kur'an'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Atıyye b. Kays el-Kilâbî'nin sika bir râvî olması, Übeyy b. Kâ'b, Abdullah b. Amr, Abdullah b. Ömer, Nu'mân b. Beşîr ve Muâviye b. Ebû Süfyân (r.anhüm) gibi sahâbîlerle görüşmesi ve onlardan hadîs öğrenmesi, kendisinden rivâyette bulunan râvîlerin olması, Müslim'in *Sahîh*'i ve dört sünende rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir önemli muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

2.33. YAHYÂ b. el-HÂRİS ez-ZİMÂRÎ el-ĞASSÂNÎ (ع)

İsmi; *Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî el-Ğassânî*, künyesi; *Ebû Amr* ve *Ebû Ömer*, nisbesi; *eş-Şâmî* ve *ed-Dimaşkî*'dir.

Halîfe b. Hayyât, onu Şâm ehlinin üçüncü tabakasında, İbn Sa'd (230/845) ise es-Sağîr ve el-Kebîr'de dördüncü tabakada zikretmiştir. Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî aynı Şâm ehlinin *kârîi* ve Dimaşk Câmîinin imâmıdır.⁶¹⁴ *Tâbiûndan* olan Yahyâ b. el-Hâris kırâati arz tarîkiyle Abdullah b. Âmir (ع) ve Nâfi' b. Ebî Nuaym (ع)'dan almıştır. Kendisinden arz tarîkiye kırâati alanlar ise; Saîd b. Abdilazîz, Sevr b. Yezîd, Süveyd b. Abdilazîz (س), Hişâm b. el-Ğâzî, Yahyâ b. Hamze (ع), Muhammed b. Şuayb (ع), Hibe b. el-Velîd (ع), Sadeka b. Abdillâh, el-Velîd b. Müslim (ع), Eyyûb b. Temîm (ع), Irâk b. Hâlid (ع) ve Eyyûb b. Müdrîk'dir.⁶¹⁵

⁶¹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 153, 154.

⁶¹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 157.

⁶¹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 256.

⁶¹⁵ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, I, 240; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 320.

İshâk b. Mansûr, Yahyâ b. Maîn'den rivâyetle onun *sika* olduğunu, Abbâs ed-Dûrî ise Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında *lâ be'se bihi* (لا بأس به) ifâdesini kullandığını söylemiştir. Ebû Dâvûd ve Ebû Hâtim de onun *sika* bir râvî olduğu görüşündedir. İbn Hibbân (354/965) ise *es-Sikât*'da Yahyâ b. el-Hâris'i zikretmiştir.⁶¹⁶

Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî; Sâlim b. Ubeydillah b. Ömer (ق), Saîd b. el-Müseyyeb, Abdullah b. Âmir el-Yahsubî,⁶¹⁷ el-Kâsim Ebû Abdurrahman (ع), Ebû'l-Ezher el-Muğîra b. Karve, Nümeyr b. Evs el-Eş'arî, Vâile b. el-Eska',⁶¹⁸ Ebû Esmâ er-Rahabî (س ق), Ebû'l-Eş'as es-San'ânî (س ت), Ebû Sellâm el-Esved'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İshâk b. Mâlik el-Enhânî el-Hadramî, İsmâîl b. Ayyâş, Eyyûb b. Temîm et-Temîmî el-Kârî, Sevr b. Yezîd er-Rahabî, el-Hasen b. Zekvân el-Basrî, Hâlid b. Yezîd b. Sâlih b. Sabîh el-Mürrî, Saîd b. Abdilazîz (س), Süveyd b. Abdilazîz, Sadeka b. Hâlid (ق), Sadeka b. Abdillâh es-Semîn, Abdullah b. Îsâ b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ (س ت), Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, Irâk b. Hâlid b. Yezîd b. Sâlih b. Sabîh el-Mürrî, Ömer b. Abdilvâhid (س), oğlu Ömer b. Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî, Muhammed b. Cehâde, Muhammed b. Şuayb b. Şâbûr (س د), Müdrik b. Ebî Sa'd el-Fezârî, Mesleme b. Ali el-Huşenî, en-Nu'mân b. el-Münzir, el-Heysem b. Humeyd el-Ğassânî (د), el-Velîd b. Müslim (ق د), Yahyâ b. Hamze el-Hadramî (س), Ebû Abdilmelik el-Kârî. Onun hadîs rivâyetlerine *dört sünende* yer verilmiştir.

Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî, Ebû Hâtim'e göre hicrî 145 yılında 90 yaşında iken vefât etmiştir. İbn Sa'd (230/845) ise onun vefât ettiğinde 70 yaşında olduğunu söylemiştir.⁶¹⁹

Değerlendirme:

Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî'nin, Şâm ehlinin kârîi olması, Kur'ân-ı Kerîm'i kırâat imâmları Abdullah b. Âmir ve Nâfi' b. Ebî Nuaym'a arz etmesi, birçok kurrâ yetiştirmesi, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli

⁶¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 256, 257, 258, 259.

⁶¹⁷ Yahyâ b. el-Hâris, aynı zamanda Abdullah b. Âmir el-Yahsubî'den kırâat okumuştur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XXXI, 257.

⁶¹⁸ Yahyâ b. el-Hâris, aynı zamanda Vâsile b. el-Eska (r.a.)'dan kırâat okumuştur. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

⁶¹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 259.

hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî'nin sika bir râvî olması, dört sünende rivâyetlerinin bulunması, kendisinden rivâyette bulunan birçok râvînin olması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir önemli muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

2.34. ŞİBL b. ABBÂD el-KÂRÎ (خ د س فق)

İsmi; *Şibl b. Abbâd el-Kârî*, künyesi; *Ebû Dâvûd*,⁶²⁰ nisbesi *el-Mekkî* dir.

Şibl b. Abbâd el-Mekkî zamanının kârîlerindendir. Kur'ân'ı İbn Muhaysin (ك) ve kırâat imâmı olan *Abdullâh b. Kesîr* (س) 'e arz etmiştir. İsmâîl el-Kıst (س), oğlu Dâvûd b. Şibl, İkrime b. Süleymân, Abdullah b. Ziyâd, Hasen b. Muhammed, Vehb b. Vâdih (س ك) ve Muhammed b. Seb'ûn, Şibl b. Abbâd'a Kur'ân'ı arz etmiştir. Ubeyd b. Akîl (ك), Ali b. Nasr (مب), Muhammed b. Sâlih el-Mürri (ك), Ebû Hanîfe Mûsâ b. Mes'ûd ve Yahyâ b. Saîd el-Mâzinî kırâati arz tarîki olmaksızın Şibl b. Abbâd'dan rivâyet etmişlerdir.⁶²¹ Büyük kırâat âlimi Abdullah b. Kesîr'in arkadaşlarındandır. Yahyâ b. Maîn ve el-Âcurrî'den rivâyetle Ebû Dâvûd, Şibl b. Abbâd'ın sika bir râvî olduğu görüşündedirler.

Şibl b. Abbâd; el-Hasen b. Müslim Yennâk, Humeyd b. Kays el-A'rac, Zeyd b. Eslem, Sâlim b. Ebi'n-Nadr, Saîd el-Makberî, Süheyl b. Ebî Sâlih, Ebû Kazea Süveyd b. Huceyr (س), Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile el-Leysî, Abbâd b. Sehl b. Sa'd es-Sâidî, Ebû'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân, Abdullah b. Kesîr el-Kârî (قد), Abdullah b. Ebî Necîh (خ د س فق), Ubeydillâh b. Ebî Yezîd, Urve b. Abdirrahman el-Medenî, Ömer b. Ebî Süleymân (فق), Ömer b. Abdirrahman b. Muhaysin, Amr b. Dînâr, el-Alâ b. Abdirrahman b. Ya'kûb, el-Kâsim b. Ebî Bezze, Kays b. er-Rabî' el-Esedî,⁶²² kays b. Sa'd el-Mekkî, Ebû'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim el-Mekkî, Muhammed b. el-Münkedir, Hişâm b. Huceyr, Hişâm b. Urve ve Ebû Halef'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden rivâyette bulunanlar ise şöyledir: İsmâîl b.. Abdullah b. Kustantîn, Mâlik'in kâtibi Habîb b. Ebî Habîb, Hafs b. Abdirrahman el-Belhî, Ebû

⁶²⁰ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 293.

⁶²¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 271; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 293.

⁶²² Şibl b. Abbâd'ın akranıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XII, 356.

Üsâme Hammâd b. Üsâme, Hamze b. Habîb ez-Zeyyât, oğlu Dâvûd b. Şibl b. Abbâd, Ravh b. Ubâde (خ ف), Zeyd b. Ebi'z-Zürkâ, Sa'd b. İbrâhîm, Saîd b. Hâşim, Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. el-Hâris el-Mahzûmî, Abbâs b. Ziyâd el-Mekkî,⁶²³ Abdullah b. el-Mübârek, Ubeyd b. Akîl el-Hilâlî, Ali b. Âsım el-Vâsitî, Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn, el-Kâsim b. Yezîd el-Cermî, Kazea b. Süveyd b. Huceyr, Muhammed b. Hâlid el-Cenedî, Muhammed b. Sâlih el-Medenî el-Ezrak,⁶²⁴ Mes'ade b. el-Yesa', el-Muâfi b. İmrân el-Mavsilî, Ebû Huzeyfe Mûsâ b. Mes'ûd en-Nehdî (د), Hâşim b. Mahled es-Sekafî el-Mervezî, Ebû'l-Ahrîr Vehb b. Vâdih,⁶²⁵ Yahyâ b. Ebî Bükeyr el-Kirmânî (س ف), Yahyâ b. Süleym et-Tâifî, Yahyâ b. el-Alâ er-Râzî.⁶²⁶ Onun rivâyetlerine *Buhârî*, *Ebû Dâvûd*, *Nesâî* ve İbn Mâce (tefsîr bölümünde) yer vermiştir. Şibl b. Abbâd el-Mekkî hicrî 148 yılında vefât etmiştir.⁶²⁷

Değerlendirme:

Şibl b. Abbâd'ın, Kur'an-ı Kerîm'i İbn Muhaysin ve kırâat imâmı olan Abdullâh b. Kesîr'e arz etmesi, birçok kurrâ yetiştirmesi, onun Kur'an'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Şibl b. Abbâd'ın sika bir râvî olması, Buhârî'nin Sahîh'i, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin Sünen'lerinde rivâyetlerinin bulunması, kendisinden rivâyette bulunan birçok râvînin olması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir önemli muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

2.35. KARSE' ed-DABBÎ (د تم س ق)

İsmi; *Karse' ed-Dabbî el-Kûfî* dir.

Karse' ed-Dabbî Câhiliyye ve İslâm dönemini idrâk etmiş *Muhadramûn*'dan bir zâttır. *Tâbiûn*'un zâhidlerindendir. *el-Kurrâû'l-Evvelîn*'dendir.⁶²⁸

Karse' ed-Dabbî; Selmân el-Fârisî (س), Ömer b. el-Hattâb,⁶²⁹ Kays b. Ebî Kays el-Cu'fî, Ebû Eyyûb el-Ensârî (د تم ق), Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin hanımı Ümm Abdillâh (س)'dan (r.anhüm) hadîs rivâyet etmiştir.⁶³⁰

⁶²³ Bu zâttan aynı zamanda Şibl b. Abbâd'dan kırâati rivâyet etmiştir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XII, 357.

⁶²⁴ Bu zâttan aynı zamanda Şibl b. Abbâd'dan kırâati rivâyet etmiştir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

⁶²⁵ Bu zâttan aynı zamanda Şibl b. Abbâd'dan kırâati rivâyet etmiştir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

⁶²⁶ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XII, 356, 357.

⁶²⁷ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XII, 358.

⁶²⁸ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, V, 341.

Karse‘ ed-Dabbî’den ise: Sehm b. Mincâb ed-Dabbî (د تم س ق), Alkame b. Kays (س), Kazea b. Yahyâ (م) ve el-Müseyyeb b. Râfî’ hadîs rivâyet etmiştir.

Onun rivâyetlerine *Ebû Dâvûd*, *en-Nesâî* ve *İbn Mâce Sünen*’lerinde, *et-Tirmizî Şemâil*’de yer vermişlerdir.⁶³¹ Karse ed-Dabbî, Hz.Osmân’ın hilâfeti döneminde şehîd olmuştur.⁶³²

Değerlendirme:

Karse ed-Dabbî’nin, muhadram olması hasebiyle ilk kurrâlardan kabul edilmesi, birçok sahâbi’den hadîs rivâyetinde bulunması, sika⁶³³ bir râvî olması, Ebû Dâvûd, en-Nesâî ve İbn Mâce *Sünen*’leri, Tirmizî’nin *Şemâil*’inde rivâyetlerinin bulunması, onun Kur’ân ve Sünnet aktarımına katkı sağlamak için gayret ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte kurrâlık yönünün, muhaddisliği karşısında zayıf kaldığını belirtmek yerinde olacaktır.

2.36. EVS b. DAM‘AC en-NEHAÎ (م ء)

İsmi; *Evs b. Dam‘ac en-Nehaî el-Hadramî*, nisbesi *el-Kûfî*’dir.

Evs b. Dam‘ac câhiliyye ve İslâm dönemini idrak etmiş bir tâbî’dir. İbn Sa‘d (230/845), ‘İclî (261/875) onun *sika* bir râvî olduğu kanâatindedirler. İbn Hibbân (354/965) da Evs b. Dam‘ac’ı es-Sikât’da zikretmiştir. İsmâîl b. Ebî Hâlid onun “ilk kârîlerden” olduğunu söylemiştir.⁶³⁴

Evs b. Dam‘ac; el-Berâ b. Âzib, Selmân el-Fârisî, Ebû Mes‘ûd el-Ensârî el-Bedrî (م ء) ve Ümmü’l-Mü’minîn Âişe’den hadîs rivâyet etmiştir.

Onun hadîs rivâyetlerine Buhârî’nin dışında Kütüb-i Sitte’nin diğer beş kitabında yer verilmiştir.

⁶²⁹ Karse‘ ile Ömer b. Hattâb arasında bir râvî daha olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, **a.g.e.**, V, 340.

⁶³⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Karse’nin bu sayılan zevâtın her birinden birer hadîs rivâyet ettiğinin söylenildiğini belirtmiştir. Bkz. Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, XXIII, 562.

⁶³¹ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, XXIII, 562, 563.

⁶³² İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, V, 341.

⁶³³ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, XXIII, 563.

⁶³⁴ İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, I, 360.

Kendisinden ise; İsmâîl b. Ebî Hâlid, İsmâîl b. Racâ ez-Zübeydî (ع م), İsmâîl b. Abdurrahman es-Süddî, Ebû İshâk Amr b. Abdillâh es-Sebîî ve oğlu İmrân b. Evs b. Dam'ac hadîs rivâyet etmişlerdir.⁶³⁵ Evs b. Dam'ac hicrî 74 yılında vefât etmiştir.⁶³⁶

Değerlendirme:

Evs b. Dam'ac'ın, muhadram olması hasebiyle ilk kurrâlardan kabul edilmesi, sika bir râvî olması, el-Berâ b. Âzib, Selmân el-Fârisî, Ebû Mes'ûd el-Ensârî el-Bedrî ve Ümmü'l-Mü'minîn Âişe'den hadîs rivâyetinde bulunması, Buhârî'nin *Sâhîh*'i dışında Kütüb-i Sitte'nin diğer beş kitabında rivâyetlerinin bulunması, onun Kur'ân ve Sünnet aktarımına katkı sağlamak için gayret ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte kurrâlık yönünün, muhaddisliği karşısında zayıf kaldığını belirtmek yerinde olacaktır.

2.37. SA'D b. UBEYD ez-ZÜHRÎ (ع)

İsmi; *Sa'd b. Ubeyd ez-Zührî*, künyesi, *Ebû Ubeyd*, nisbesi; *el-Medenî* dir.

Sa'd b. Ubeyd ez-Zührî, Osmân b. Affân'ın bir bayramda insanlara namaz kıldırıp hutbe irâd ettiğine ve daha sonra da Ali b. Ebî Tâlib'in bir başka bayramda insanlara namaz kıldırıp hutbe irâd ettiğine şahid olduğunu söylemiştir.⁶³⁷ İbn Ezher'in mevlâsıdır. Abdurrahman b. Avf'ın amcasının oğlunun mevlâsı olduğu da söylenir. Muhammed b. Sa'd, Sa'd b. Ubeyd'in "kadîm kurrâ"dan olduğunu söylemiştir.

İbn Sa'd (230/845), ed-Dûrî, İbn Maîn (233/848) onun *sika* olduğunu söylemiş, et-Taberî ise Sa'd b. Ubeyd'in *sika* bir râvî olduğu hakkında icmâ' olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân (354/965) onu *es-Sikât*'da zikretmiş ve Medîne fukahâsından olduğunu söylemiştir.⁶³⁸

⁶³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 390.

⁶³⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 391.

⁶³⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 288, 289; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 607.

⁶³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 391.

Sa'd b. Ubeyd ez-Zührî; Osmân b. Affân (س خ), Ali b. Ebî Tâlib (س م خ), Ömer b. el-Hattâb (ع) ve Ebû Hureyre (ع)'den hadîs rivâyet etmiştir. Onun rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte* 'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Kendisinden ise; Saîd b. Hâlid el-Kârizî (س) ve *Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî* (ع) hadîs rivâyet etmişlerdir. Sa'd b. Ubeyd ez-Zührî hicrî 98 yılında Medîne'de vefât etmiştir.⁶³⁹

Değerlendirme:

Sa'd b. Ubeyd'in, ilk kurrâlardan kabul edilmesi, sika bir râvî olması, Osmân b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib, Ömer b. el-Hattâb ve Ebû Hureyre gibi sahâbenin büyüklerinden hadîs rivâyetinde bulunması, *Kütüb-i Sitte* 'nin tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, Saîd b. Hâlid el-Kârizî ve İbn Şihâb ez-Zührî'ye hocalık yapması onun Sünnet'in aktarımına önemli katkılar sağladığını göstermektedir. Bununla birlikte kurrâlık yönünün, muhaddisliği karşısında zayıf kaldığını belirtmek yerinde olacaktır.

2.38. ŞEHR b. HAVŞEB el-EŞ'ARÎ (ب خ م ع)

İsmi; *Şehr b. Havşeb el-Eş'arî*, künyesi; *Ebû Saîd, Ebû Abdillâh, Ebû Abdurrahman* ve *Ebü'l-Ca'd* 'dır. Nisbesi; *eş-Şâmî, el-Hımsî* ve *ed-Dimaşkî* 'dir.

Şehr b. Havşeb'in *tâbiûn* 'un büyük âlimlerinden olduğunu söyleyen Zehebî, onun "İbn Abbâs'a Kur'an'ı kırâat ettiğini" belirtmiştir. Şehr b. Havşeb'in de bizzât kendisinin "Kur'an'ı İbn Abbâs'a yedi defa arz ettim" ifâdesi vardır. Bunun yanında İbn Ebî Nehîk, Şehr b. Havşeb'in "Kur'an'ı İbn Abbâs, İbn Ömer ve birçok kimseye kırâat ettim" sözünü nakletmiştir.⁶⁴⁰ Ebû Nehîk ise Şehr b. Havşeb'e Kur'an'ı arz etmiştir.⁶⁴¹

Mûsâ b. Hârûn ve Nesâî (303/915), Şehr b. Havşeb'in *zayıf* bir râvî olduğunu söylerken, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, 'İclî (261/875), Ya'kûb b. Şeybe ve

⁶³⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 288.

⁶⁴⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 372, 373.

⁶⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 298.

İbn Avn onun *sika* bir râvî olduğu kanâatindedirler. Ebû Zür'a ise Şehr b. Havşeb'in hadîsini almakta *bir beis olmadığını* söylemiştir.⁶⁴²

Şehr b. Havşeb; Bilâl el-Müezzîn (س), Temîm ed-Dârî (ق), Sevbân⁶⁴³ (س), Câbir b. Abdillâh el-Ensârî (س ق), Cerîr b. Abdillâh el-Becelî (ت), Cündüb b. Abdillâh el-Becelî, Ebû Saîd Sa'd b. Mâlik el-Hudrî (ت س ق), Selmân el-Fârisî (ق), Şem'un Ebî Rayhâne, Ebû Ümâme Sudeyy b. Aclân el-Bâhilî (د ت سي ق), Abdullâh b. Abbâs⁶⁴⁴ (بخ ت س), Abdullâh b. Ömer b. el-Hattâb (بخ), Abdullâh b. Amr b. el-Âs (د), Abdurrahman b. Ğanm el-Eş'arî (ع), Abdülmelik b. Umeyr (م), Amr b. Abese es-Sülemî (ق), Anbese b. Ebî Süfyân, Ebû İdrîs el-Havlânî, Ebû Zerr el-Ğîfârî (ق), Ebû Zaybe el-Kelâî (د سي ق), Ebû Ubeyd⁶⁴⁵ (م), Ebû Mâlik el-Eş'arî (ق), Ebû Hureyre (ع), Ümm Seleme Esmâ bt. Yezîd (ع بخ), Ümmü'l-Mü'minîn Âişe (بخ), Rasûlullah (s.a.v.)'in hanımlarından Ümm Habîbe bt. Ebî Süfyân (س), Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ (بخ ت ق), Rasûlullah (s.a.v.)'in hanımlarından Ümmü Seleme (د ت) ve Ümmü Şerîk el-Ensârî (ق)'den hadîs rivâyet etmiştir.

“İçlerinde müksirûn'un da bulunduğu birçok sahâbîden hadîs rivâyet eden Şehr b. Havşeb'in rivâyetlerine Buhârî'dışında Kütüb-i Sitte'nin beş kitabında yer verilmiştir. Buhârî ise el-Edebü'l-Müfred'de onun rivâyetine yer vermiştir.”

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Ebân b. Sâlih, Ebân b. Sam'a, İbrâhîm b. Hannân el-Ezdî, İbrâhîm b. Abdurrahman eş-Şeybânî, Eş'as b. Abdillâh b. Câbir el-Huddânî (د ت ق), Büdeyl b. Meysera el-Ukaylî (د ت س), Bürayd b. Ebî Meryem es-Selûlî, Sâbit el-Bünânî (د ت), Sa'lebe b. Müslim el-Has'amî, Ca'fer b. Ebî Vahşiyye (س ق), Habîb b. Ebî Sâbit, Haccâc el-Esved, Ebû Ma'mer Hafis b. Ebî Hafis et-Temîmî, el-Hakem b. Ebân el-Adenî, el-Hakem b. Uteybe (د), Hammâd b. Ca'fer el-Basrî (ق), Hâlid el-Esbec, Hâlid el-Hazzâ (س), Dâvûd b. Ebî Hind (ت), Râşid Ebû Muhammed el-Himmânî (بخ ق), Zübeyd el-Yâmî (ت), Zeyd b. Ebî Üneyse (ت), Zeyd el-Ammî, Saîd b. Atıyye el-Leysî (ت), Simâk b. Harb, Ebû Rabîa Sinân b. Rabîa el-Bâhilî (د ت ق), Ebû'l-Minhâl Seyyâr b. Selâme, Seyyâr Ebû'l-Hakem, Şübeyr b. Azra ed-Dubeî, Şimr b. Atıyye (ت سي), Âsım b. Behdele (د سي), Âmir b. Abdilvâhid el-Ahvel (ت), Abdullâh b. Abdurrahman b. Ebî Huseyn (د ت)

⁶⁴² Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XII, 583, 584, 585.

⁶⁴³ Sevbân, Rasûlullah (s.a.v.)'in mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XII, 579.

⁶⁴⁴ Şehr b. Havşeb aynı zamanda Abdullâh b. Abbâs'ın kırâatte talebesidir. Mizzî, **a.g.e.**, XII, 579.

⁶⁴⁵ Ebû Ubeyd, Rasûlullah (s.a.v.)'in mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

(سي ق), Abdullah b. Osmân b. Huseym (بخ ت ق), Abdülcelîl b. Atıyye (بخ س), Abdülhakem b. Zekvân es-Sedûsî (ق), Abdüülhamîd b. Behrâm (بخ ت ق), Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân, Abdülazîz b. Suheyb el-Basrî, Abdülazîz b. Ubeydillâh b. Hamze b. Suheyb, Ubeydullâh b. Ebî Ziyâd el-Kaddâh (د ت ق), Ubeydillâh b. Abdirrahman b. Mevheb (بخ), Osmân b. Nüveyra, Atâ b. Ebî Rabâh (س), Ukbe b. Abdillâh er-Rifâî, Ali b. Zeyd b. Cüd'ân, Avf el-A'râbî (ت), Ğaylân b. Cerîr, el-Kâsim b. Müslim el-Yeşkürî, Katâde (ع), Leys b. Ebî Süleyym (ت ق), Muhammed b. Zekvân (ق), Muhammed b. Zeyd el-Abdî (ت ق), Muhammed b. Şebîb ez-Zehrânî (م س), Müstakîm b. Abdilmelik, Matar el-Verrâk (س ق), Muâviye b. Kurra el-Müzenî, Mukâtil b. Hayyân (ت), Mûsâ b. el-Müseyyeb es-Sekafî (ق), Meymûn b. Siyân el-Basrî, Hişâm b. Urve, Hilâl b. Ebî Zeyneb (ق), Ebü't-Teyyâh Yezîd b. Humeyd ed-Dubeî, Yezîd b. Abdillâh eş-Şeybânî (ت ق), Ebû Bekr el-Hüzelî (ق), Sicistân kâdîsı Ebû Harîz (ت), Ebü'l-Verd b. Sümâme b. Hazn el-Kuşeyrî.⁶⁴⁶

Şehr b. Havşeb'in hicrî 100 yılından önce, hicrî 101, 111 ve 112 yıllarında vefât ettiğine dâir farklı rivâyetler vardır.⁶⁴⁷

Değerlendirme:

Şehr b. Havşeb'in, Kur'ân-ı Kerîm'i İbn Abbâs ve İbn Ömer (r.anhümâ)'e arz etmesi, birçok kurrâ yetiştirmesi, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Şehr b. Havşeb'in sika bir râvî olması, Müslim'in *Sahîh*'i ve dört *Sünen*'de rivâyetlerinin bulunması, kendisinden rivâyette bulunan birçok râvînin olması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir önemli muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

⁶⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 579, 580, 581.

⁶⁴⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 588.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ETBÂU'T-TÂBÎİN DÖNEMİ KURRÂ MUHADDİSLER

Bu bölümde Kur'ân ve Sünnet'in tâbiûndan sonraki devirlere aktarımı hususunda gayretleri bulunan etbâu't-tâbiûnden yirmi yedi kurrâ muhaddisin, isim, künye ve nisbelerine, kısaca biyografilerine, hadîs alıp verdikleri hoca ve talebelerine, bu rivâyetlerin hangi kaynaklarda yer aldığına, ayrıca bu zâtların kimlere Kur'ân-ı Kerîm hocalığı yaptıklarına/kimlere Kur'ân kırâatini naklettiklerine temas edilecek ve haklarında kısa değerlendirmelerde bulunulacaktır.

3.1. NÂFÎ' b. ABDİRRAHMAN el-KÂRÎ (فق)

İsmi; *Nâfi' b. Abdirrahman b. Ebî Nuaym el-Kârî*, künyesi; *Ebû Ruveyym ve Ebû Abdirrahman*, nisbesi; *el-Medenî*'dir. Aslen İsfahân'lıdır. Leys oğullarının mevlâsıdır. Halîfe b. Hayyât onu Medîne ehlinin yedinci tabakasinda zikretmiştir.

“Nâfi' b. Abdirrahman, yedi kırâat imâmından biridir.” Kırâat ilmini tâbiûndan öğrenen Nâfi' bu nesilden yetmiş kadar kişiden faydalandığını söylemiş,⁶⁴⁸ bunlardan iki zatın ittifak ettiği okuyuşu aldığını, bir kişinin şüphe ve tereddüt gösterdiği veya şâz bir vecih niteliğiyle ortaya koyduğu okuyuşları terkettiğini belirtmiş ve kırâatini bu metotla oluşturduğunu zikretmiştir.

İbnü'l-Cezerî'nin kaydettiğine göre meşhûr on kırâat imâmından Ebû Ca'fer el-Kârî (ت) ile Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac (ت), Şeybe b. Nisâh (ت), Yezîd b. Rûmân (ت) ve Müslim b. Cündeb (ت)'in onun hocaları arasında ön plana çıktığı, bunların kırâat ilmini Übeyy b. Kâ'b'ın talebesi Abdullah b. Ayyâş'tan aldığı görülmekte, buna göre kırâat ilminde faydalandığı hocaların sayısı çok olsa da onun kırâat senedinin ana kolunun adları zikredilen beş hoca vasıtasıyla Abdullah b. Ayyâş - Übeyy b. Kâ'b - Hz. Peygamber şeklinde ifade edilebileceği

⁶⁴⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 241.

anlaşılmaktadır.⁶⁴⁹ Hocaları arasında, Abdurrahman b. el-Kâsim b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Sıddîk (ج) ve ez-Zührî (ج) de vardır.⁶⁵⁰

Kırâat ilminde Mâlik b. Enes (ك), İsmâil b. Ca'fer el-Ensârî (س غا ج ك), İbn Verdân, İbn Cemmâz, Kâlûn (ك) ve Verş onun önde gelen talebeleri arasında yer alırken bunlardan İsmâil b. Ca'fer ve Kâlûn ile Asmaî, Ka'nebî, İbn Vehb ve diğerleri kendisinden hadîs rivâyet etmiştir. Kâlûn ile Verş, onun kırâatinin meşhûr iki râvîsi olup rivâyetleri hemen bütün kırâat kitaplarında ortaklaşa yer almış ve Nâfi' kırâati bu iki zatın okuyuşuyla yaygınlık kazanarak günümüze ulaşmıştır.⁶⁵¹

Yahyâ b. Maîn, Nâfi' b. Abdurrahman'ın *sika* bir râvî olduğunu söylemiş, Nesâî (303/915) *leyse bihi be'sün* (ليس به بأس) ifâdesini kullanmıştır. İbn Hibbân (354/965) ise *es-Sikât* adlı eserinde onu zikretmiştir.⁶⁵² Ayrıca İbn Sa'd (230/845) onun için *sebt*, Ebû Hâtim ise *sadûk*⁶⁵³ ve *sâlihu'l-hadîs* ifâdelerini kullanmıştır.⁶⁵⁴

A'rac'den aldığı 100 kadar hadîse ait bir nüshası ile Ebü'z-Zinâd vasıtasıyla yine A'rac'den aldığı 100'den çok hadîsi ihtiva eden bir başka nüshasının olduğu belirtilmiş, ayrıca çeşitli hocalardan aldığı 50 kadar hadîsinin bulunduğu zikredilmiştir.⁶⁵⁵

Nâfi' b. Abdurrahman; Rabîa b. Ebî Abdurrahman, Zeyd b. Ebî Eslem, Safvân b. Süleym, Âmir b. Abdullah b. ez-Zübeyr, Ebü'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân, Abdurrahman b. el-Kâsim b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Sıddîk, Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac, Muhammed b. İmrân et-Talhî, Muhammed b. Yahyâ b. Habbân, İbn Ömer'in mevlâsı Nâfi', Yezîd b. Rûmân, Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'kâ' Fâtıma bt. Ali b. Ebî Tâlib (فق) 'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İshâk b. Muhammed b. Abdurrahman el-Müseyyibî, İsmâil b. Ca'fer b. Ebî Kesîr, Hâlid b. Mahled el-Katavânî, Ziyâd b. Yûnus el-Hadramî, Saîd b. el-Hakem b. Ebî Meryem, Saîd b.

⁶⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 289; Altıkulaç, Tayyar, "Nâfi' b. Abdurrahman", *DİA*, XXXII, 288.

⁶⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 289.

⁶⁵¹ Altıkulaç, Tayyar, "Nâfi' b. Abdurrahman", *DİA*, XXXII, 288.

⁶⁵² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 281, 282.

⁶⁵³ Mübâlağa ile ism-i fâil olan sadûkun, son derece doğru manasına gelir. İbn Ebî Hâtim'in tasnifine göre ikinci, Zehebî'nin tasnifinde üçüncü, İbn Hacer'in yaptığı sınırlandırmaya göre dördüncü mertebede yer alan ta'dil lafızlarındandır. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 333.

⁶⁵⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 517.

⁶⁵⁵ Altıkulaç, Tayyar, "Nâfi' b. Abdurrahman", *DİA*, XXXII, 288.

Hâşim el-Mahzûmî, Abdullah b. Muhammed el-Fehmî, Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî, Abdülmelik b. Kurayb el-Asmaî, Abdülmelik b. Mesleme el-Mısırî el-Ferâdî, Ubeyd b. Meymûn el-Medenî, Ebû Amr Osmân b. Saîd el-Mukri',⁶⁵⁶ Îsâ b. Mînâ el-Mukri' Kâlûn,⁶⁵⁷ Muhammed b. İsmâîl b. Ebî Füdyek, Muhammed b. Ömer el-Vâkidî, Muhammed b. Müslim el-Medenî (فق), Mervân b. Muhammed et-Tâtârî, Mutarrif b. Abdillâh el-Medenî, Ebû Kurra Mûsâ b. Târik ez-Zebîdî, Hişâm b. Ubeydillâh er-Râzî ve Yahyâ b. Kazea. İbn Mâce'nin *et-Tefsîr* bölümünde hadîs rivâyeti vardır.⁶⁵⁸ Nâfi' b. Abdurrahman el-Kârî, hicrî 169 yılında vefât etmiştir.⁶⁵⁹

Değerlendirme:

Nâfi' b. Abdurrahman'ın, kırâat imamı olması, hocaları arasında meşhûr on kırâat imâmından Ebû Ca'fer el-Kârî ile Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac, Şeybe b. Nisâh, Yezîd b. Rûmân ve Müslim b. Cündeb'in bulunması, Mâlik b. Enes, İsmâîl b. Ca'fer el-Ensârî, İbn Verdân, İbn Cemmâz, Kâlûn ve Verş gibi kırâate tarihinde önemli yere sahip kimselere hocalık yapması, onun Kur'ân'ın sonraki nesillere intikali hususunda önemli hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Nâfi' b. Abdurrahman'ın sika bir râvî olması, kendisinden rivâyette bulunan râvîlerin olması ve kensine ait hadis nüshasının bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2. EBÂN b. TAĞLİB er-RABÊ el-KÂRÎ (ع م)

İsmi; *Ebân b. Tağlib er-Rabê el-Kârî*, künyesi; *Ebû Saîd*, nisbesi; *el-Kûfî*'dir.

Ebân b. Tağlib er-Rabê *etbeu't-tabîîndendir* ve aynı zamanda kurrâ tabakâtlarında yer alan bir kârîdir. Kırâati arz tarîkiyle, *Âsım b. Behdele*, Talha b. Musarrif ve el-A'meş'den almış, el-Hakem b. Uteybe ve Adiyy b. Sâbit'in kırâatlerini işitmiştir. el-A'meş ile Kur'ân'ın tamamını hatmetmediği görüşü

⁶⁵⁶ Verş ismiyle ma'rûf tur. Verş; Yedi kırâat imâmından bir olan Nâfi' b. Abdurrahman'ın meşhûr iki râvîsinden biridir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXIX, 282.

⁶⁵⁷ Kâlûn; Yedi kırâat imâmından bir olan Nâfi' b. Abdurrahman'ın meşhûr iki râvîsinden biridir. Altıkulaç, Tayyar, "Kâlûn", **DİA**, XXIV, 282.

⁶⁵⁸ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXIX, 281, 282, 284.

⁶⁵⁹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXIX, 284.

hâkimdir. Kendisinin kırâatte arz tarîkiyle talebesi ise Muhammed b. Sâlih b. Zeyd el-Kûfî'dir.⁶⁶⁰

Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim ve Nesâî (303/915), onun *sika* bir râvî olduğunu söylemişlerdir. Ebû Hâtim ayrıca *sâlihun* ifadesini de kullanmıştır.⁶⁶¹ İbn Sa'd (230/845), Ebân b. Tağlib'in *sika* olduğu görüşündedir. İbn Hibbân (354/965) da *es-Sikât*'da onu zikretmiştir. el-Cûzcânî (259/873), Ebân b. Tağlib'in *Şiî* olduğunu kasd ederek: "Mezmûm mezhebini açıkça söyleyen zâîğ (doğrudan ayağı kaymış)'dir" demiştir.⁶⁶² ez-Zehebî ise onun hakkında "sikadır lakin Şiî"dir ifadesini kullanmıştır.⁶⁶³

Ebân b. Tağlib er-Rabeî; Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık, Cehm b. Osmân el-Medenî, el-Hakem b. Uteybe (م د), Süleymân el-A'meş (م), Talha b. Musarrif, Adiyy b. Sâbit (ق), Atıyye b. Sa'd el-Avfî (د), İbn Abbâs'ın mevlâsı İkrime, Ömer b. Zerr el-Hemdânî, Ebî İshâk Amr b. Abdillâh es-Sebîî (س), Fudayl b. Amr el-Fükaymî (م ت), Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali el-Bâkır, el-Minhâl b. Amr el-Esedî'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Ebân b. Abdillâh el-Becelî, Ebân b. Osmân el-Ahmer, İdrîs b. Yezîd el-Evdî (م), Hassân b. İbrâhîm el-Kirmânî, Hammâd b. Zeyd (س), Dâvûd b. Îsâ en-Nehâî, Ebû Hayseme Züheyr b. Muâviye el-Cu'fî, Ziyâd b. el-Hasen b. Ferât el-Kazzâz, Saîd b. Beşîr, Süfyân b. Uyeyne (م د), Sellâm b. Ebî Hubze, Seyf b. Amîra en-Nehâî, Şu'be b. el-Haccâc (م ت), Abbâdb. El-Avvâm, Abdullâh b. İdrîs b. Yezîd el-Evdî, Abdullâh b. el-Mübârek (ق), Ali b. Âbis, el-Kâsim b. Ma'n el-Mes'ûdî, oğlu Muhammed b. Ebân b. Tağlib, Ebû Muâviye Muhammed b. Hâzim ed-Darîr, Ebû Hıdâş Mahled b. Hıdâş, el-Mufaddal b. Abdillâh el-Habetî, Mûsâ b. Ukbe,⁶⁶⁴ Hârûn b. Mûsâ en-Nahvî (د).⁶⁶⁵ Buhârî'nin Sahîh'i dışında *Kütüb-i Sitte*'nin diğer beş kitabında rivâyetlerine yer verilmiştir.⁶⁶⁶ Ebân b. Tağlib hicrî 141 senesinde vefât etmiştir.⁶⁶⁷

⁶⁶⁰ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 248; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 11.

⁶⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 6, 7.

⁶⁶² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 89.

⁶⁶³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 248.

⁶⁶⁴ Ebân b. Tağlib'in akranıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, II, 7.

⁶⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 6, 7.

⁶⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 8.

⁶⁶⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 8; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 249.

Değerlendirme:

Ebân b. Tağlib'in, Kur'ân-ı Kerîm'i kırâat imâmı Âsım b. Behdele, Talha b. Musarrif ve el-A'meş'e arz etmesi, elde ettiği bilgileri talebelerine nakletmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte Ebân b. Tağlib'in sika-sâlih bir râvî olması, kendisinden rivâyette bulunan râvîlerin oldukça fazla olması, rivâyetlerinin Müslim'in *Sahîh*'i ve dört *Sünen*'de bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3. MUHAMMED b. ABDİRRAHMAN b. EBÎ LEYLÂ (ع)

İsmi; *Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ el-Ensârî*, künyesi; *Ebû Abdirrahman*, nisbesi; *el-Kûfî*'dir. Kûfenin kâdîsı ve fakîhlerindendir.

Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Abdirrahman'ın râvîliği hakkında *sûu'l-hıfz*⁶⁶⁸ ve *muzdaribü'l-hadîs*⁶⁶⁹ tabirlerini kullanmış, Yahya b. Maîn ise onun sıdkında (doğruluğunda) bir problem olmadığını fakat hafızasının zayıf olduğunu zikretmiştir. Ebû Zür'a ve Nesâî (303/915) de *leyse bi'l-kaviyy*⁶⁷⁰ (ليس بالقوي) ifadesini kullanmışlardır. 'İclî (261/875), onun fakîh, sünnete uygun hareket eden, *sadûk* ve kırâatte âlim zât olduğunu söylemiştir.⁶⁷¹

Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ, *etbeu't-tabiî*ndendir ve aynı zamanda kurrâ tabakâtlarında yer alan bir *kârî*dir. Kırâati arz tarîkiyle kardeşi Îsâ b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ (ع), eş-Şa'bî (ع), Talha b. Musarrif (ع), el-Minhâl b. Amr (ع) ve el-A'meş'ten almıştır. Kendisinden kırâati, kırâat imâmlarından *Hamze*

⁶⁶⁸ Kötü ezberleme manasınadır ve Metâin-i Aşere'den râvînin zaptıyla ilgili ta'n sebeplerindendir ve hatası doğru olarak ezberlediklerinden çok olmaktadır. Böyle bir kusur râvide her zaman bulunabilir yada yaşlılık hasebiyle sonradan da ortaya çıkabilir. Uğur, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, 362.

⁶⁶⁹ Hadîs râvîlerinin tecrîhinde kullanılan lafızlardandır. Cerhin üçüncü derecesine delâlet eder. Böyle bir râvînin hadîsleriyle ihticâc edilmez. Ne var ki büsbütün yabana da atılmaz, i'tibâr için yazılır. Uğur, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, 302.

⁶⁷⁰ "Kuvvetli değil" manasına cerh lafızlarından olup, İbn Ebî Hâtîm'in tertibine göre cerhin ikinci mertebesine delâlet eder. Uğur, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, 201.

⁶⁷¹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXV, 624, 626.

(ت) ve *el-Kisâi* (ت), Behrâm b. el-Veşâ, Nuaym b. Yahyâ es-Sa'dî ve Hâlid b. Abdillâh (ج ك) arz yoluyla almışlardır.⁶⁷²

Muhammed b. Abdirrahman; el-Eclâh b. Abdillâh el-Kindî (س), İsmâîl b. Ümeyye, Sâbit b. Ubeyd el-Ensârî, el-Hakem b. Uteybe (س ق), Humeyda b. eş-Şemerdel (ق), Dâvûd b. Ali b. Abdillâh b. Abbâs (ت), Seleme b. Küheyl, Âmir eş-Şa'bî, Abdullâh b. Atâ (س), yeğeni Abdullâh b. Îsâ b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ, Atâ b. Ebî Rabâh (ع), Atıyye b. Sa'd el-Avfî (ت ق), Amr b. Mürra (ت), kardeşi Îsâ b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ (ت سى ق), el-Kâsim b. Abdirrahman b. Abdillâh b. Mes'ûd (د ق), Muhammed b. Abdirrahman b. Sa'd b. Zûrâra el-Ensârî (سى ق), el-Minhâl b. Amr (ص ت), İbn Ömer'in mevlâsı Nâfi' (ت سى ق), Ebû'z-Zübeyr el-Mekkî (ت ق)'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Ebû'l-Cevvâb el-Ahves b. Cevvâb (س), Husayn b. Nümeyr (ت), Humeyd b. Abdirrahman er-Ruâsî (ت ق), Zâide b. Kudâme (س ق), Süfyân es-Sevrî (س), Süfyân b. Uyeyne (ت), Şerîk b. Abdillâh, Şu'be b. el-Haccâc, Âiz b. Habîb, Abdullâh b. Dâvûd el-Huraybî (د), Abdülmelik b. Cürayc, Ubeydullâh b. Mûsâ (س), Ukbe b. Hâlid es-Sekûnî (ت), Ali b. Müshir, Ali b. Hâşim b. el-Berîd (د ت سى ق), Ammâr b. Ruzayk (س), Ebû Hafs Ömer b. Abdirrahman el-Ebbâr, Amr b. Ebî Kays er-Râzî (ت), oğlu İmrân b. Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ (ت ق), Îsâ b. el-Muhtâr b. Abdillâh b. Îsâ b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ (د س ق), Îsâ b. Yûnus (سى), Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn, Kays b. er-Rabî' (ق), Muhammed b. Rabîa (س), Vekî' b. el-Cerrâh (د ق), Yahyâ b. Zekerıyyâ b. Ebî Zâide.⁶⁷³ Onun rivâyetlerine dört *Sünen*'de yer verilmiştir.⁶⁷⁴

Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ hicrî 148 senesinin ramazan ayında vefât etmiştir.⁶⁷⁵

Değerlendirme:

Muhammed b. Abdirrahman'ın, Kur'ân-ı Kerîm ilimlerini eş-Şa'bî, Talha b. Musarrif, el-Minhâl b. Amr ve el-A'meş'ten alması, kırâat imâmları Hamze ve Kisâi gibi önemli talebeleri olması, onun Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ

⁶⁷² Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 249, 250, İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 146.

⁶⁷³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 622, 623.

⁶⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 628.

⁶⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 627; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 250.

ettiğini göstermektedir. Muhammed b. Abdurrahman'dan hadîs rivâyet eden râvîlerinin oldukça fazla olması, rivâyetlerinin dört *Sünen*'de bulunması, hıfzının zayıflığıyla birlikte sıdkında problem olmaması onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.4. HAMZE b. HABÎB b. UMÂRA el-KÂRÎ (ه م)

İsmi; *Hamze b. Habîb b. Umâra ez-Zeyyât el-Kârî et-Teymî*, künyesi; *Ebû Umâra*, nisbesi; *el-Kûfî*'dir.

Hamze b. Habîb, kırâat ilmini Humrân b. A'yen (ع) ve Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ (ف س)'dan öğrenmiş, kendisinin belirttiğine göre bunlardan İbn Ebî Leylâ'ya Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını dört defa okumuştur. Ayrıca A'meş (ع), Ebû İshak es-Sebî (ت س), Talha b. Musarrif ve Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık (ت س), Muğîra b. Miksem (ت) gibi âlimlerden de istifâde etmiştir.

Kur'ân ve kırâat alanında Hamze'den pek çok talebe faydalanmış olup İbrâhîm b. Edhem, İbrâhîm b. Ali el-Ezrak (ك), Ubeydullah b. Mûsâ (ك س ف), Süleym b. Îsâ el-Haneffî (ع), Âiz b. Ebû Âiz (ك), Şuayb b. Harb, Abdullah b. Sâlih el-'Iclî (س ف) ve kırâat imâmı *Ali b. Hamza el-Kisâî* (ع) bunlardan bazılarıdır. Süleym b. Îsâ'nın onun talebeleri arasında ayrı bir yeri olmalıdır. Zira Hamza'dan okuyan bazı arkadaşları kırâatteki üstünlüğü sebebiyle Süleym'den de okumuş ve Süleym, İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a*'sından sonra kırâat-i seb'aya dâir telif edilen pek çok eserde Hamze'nin kırâati konusunda tercih edilen Halef b. Hişâm ve Hallâd b. Hâlid adlı râvîlerin de hocası olmuştur.⁶⁷⁶

Hamze'nin kırâatinin sıhhati üzerinde tartışılmıştır. Abdullah b. İdrîs ve Ahmed b. Hanbel onun kırâatini ihtiyatla karşılamışlar, Ebû Bekir b. Ayyâş da bu kırâati bid'at olarak nitelendirmiştir. Süfyân b. Uyeyne (198/814), "Hamze'nin kırâatiyle okuyan imâmın arkasında namaz kılmayınız" demiş, Abdurrahman b. Mehdî ise bu kırâatle namaz kıldıran bir imâma uyduğunda namazını tekrar kıldığını, elinden gelse Hamze'nin kırâatini okuyanları cezalandıracağını söylemiştir. Hadîs hâfızı Yezîd b. Hârûn (206/821) da Vâsıt'ta bulunan Ebû's-Şa'sâ'ya haber

⁶⁷⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 251, 252; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 236, 237.

göndererek, “Bizim mescidimizde Hamza’nın kırâatini okutmayın” diye talimat vermiştir.

Bütün bu değerlendirmelere rağmen Süfyân es-Sevrî, Hamze’nin kırâatindeki her vechin bir mesnedi bulunduğunu söyleyerek onu savunmuştur. Hamze’nin kırâatine en büyük desteği İbn Mücâhid vermiştir. O, Kitâbü’s-Seb’a’sında Mekke, Medîne, Basra ve Şam kurrâsından birer kişi seçmesine karşılık Kûfe kurrâsından iki kişinin (Âsım b. Behdele ve Ali b. Hamza el-Kisâî) yanı sıra Hamze’nin kırâatini de yedili sisteminin içine almış, eserinin yüzyıllar boyunca gördüğü kabule ve kazandığı şöhrete paralel olarak Hamze’nin kırâati de yayılmış, en azından ilmî olarak bütün İslâm dünyasında yaşamıştır.

Abdullah b. İdrîs ve Ahmed b. Hanbel’in bu kırâat konusundaki olumsuz görüşlerinin med, imâle ve hemzeden önce yer alan sâkin harfler üzerinde yaptığı sektelerdeki ifrattan kaynaklandığını, bundan dolayı Hamza’nın kırâatiyle kılınan namazın iadesi gerektiğini ileri sürmenin aşırılık olduğunu belirten Zehebî, diğer kırâatler daha sahih olmakla birlikte Hamza’nın kırâatinin sıhhati üzerinde de icmâ bulunduğunu ileri sürmüştür.⁶⁷⁷

Sahâbe dönemini idrâk etmiş, fakat genel kanâata göre sahâbeden kimseyle görüşmemiştir. *Etbâu’t-tâbiîndendir*. Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn onun *sika* bir râvî olduğunu söylemişler, Nesâî (303/915) ise *leyse bihi be’sün* (ليس به بأس) ifadesini kullanmıştır.⁶⁷⁸

Hamze b. Habîb b. Umâra; Habîb b. Ebî Sâbit (د ت), el-Hakem b. Uteybe (م س), Hammâd b. Ebî Süleymân, Humrân b. A’yen (ق), Hamze b. Ebî Hamze en-Nasîbî, Ziyâd et-Tâî (ت), Süleymân b. el-A’mes (س), Şibl b. Abbâd el-Mekkî, Tarîf Ebû Süfyân es-Sa’dî, Talha b. Musarrif, Abdülazîz b. Ömer b. Abdilazîz, Adıyy b. Sâbit, Atâ b. es-Sâib, Alkame b. Mersed, Amr b. Mürra, el-Alâ b. el-Müseyyeb, Leys b. Ebî Süleym, Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ, Muğîra b. Miksem ed-Dabbî, Mansûr b. el-Mu’temir, el-Minhâl b. Amr, Hârûn b. Antera, Yezîd b. Ebî Ziyâd, Ebû İshâk es-Sebîî (ع), Ebû İshâk eş-Şeybânî ve Ebû’l-Muhtâr et-Tâî’den hadîs rivâyet etmiştir. “Buhârî dışında Kütüb-i Sitte’nin diğer beş kitabında” rivâyetlerine yer verilmiştir.

⁶⁷⁷ Altıkulaç, Tayyar, “Hamza b. Habîb”, *DİA*, XV, 512.

⁶⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, VII, 314, 315, 316.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İbrâhîm b. Hirâse, el-Ahves b. Cevvâb, Bekr b. Bekkâr, Cerîr b. Abdilhamîd (مق), Haccâc b. Muhammed (س), el-Hasen b. Ali el-Vâsitî, Huseyn b. Ali el-Cu'fî (ت سي ق), Hafs b. Ömer es-Sekâfî el-Kûfî, Humeyd b. Hammâd b. Huvâr et-Temîmî, Ziyâd Ebû Hamze et-Temîmî, Sa'd b. es-Salt el-Becelî el-Kûfî,⁶⁷⁹ Süfyân b. Ukbe, Süleym b. Îsâ el-Hanefî el-Mukri', Sellâm et-Tavîl, Seyf b. Muhammed es-Sevrî Şuayb b. Safvân es-Sekâfî, Abdullah b. Habeş el-Evdî, Abdullah b. Sâlih el-'Iclî el-Mukri',⁶⁸⁰ Abdullah b. el-Mübârek (س), Abdussamed b. en-Nu'mân, Ali b. Müshir (مق), Ali b. Nasr el-Cehdamî el-Ekber, Ebû Katan Amr b. el-Heysem (ت), Îsâ b. Yûnus (د س), Ğâlib b. Kâid el-Mukri', Ğassân b. Ubeyd, Kabîsa b. Ukbe, Muhammed b. Ca'fer el-Medâinî, Ebû Ahmed Muhammed b. Abdillâh b. ez-Zübeyr ez-Zübeyrî (م), Muhammed b. Fudayl (ت), Mus'ab b. Sellâm, Muâviye b. Hişâm (ت), Vekî' b. el-Cerrâh, el-Velîd b. Ukbe et-Tahhân (د), Yahyâ b. Âdem (س), Yahyâ b. Ebî Bükeyr, Yahyâ b. Zekerîyyâ b. Ebi'l-Cevâcib el-Mukri', Yahyâ b. Zekerîyyâ b. Ebî Zâide, Yahyâ b. Ya'lâ el-Eslemî, Yahyâ b. Yemân (ق). Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî, Hamze b. Habîb'in Hulvân'da hicrî 156 veya 158 yılında vefât ettiğini söylemiştir.⁶⁸¹

Değerlendirme:

Hamze b. Habîb b. Umâra'nın, Kur'ân-ı Kerîm ilimlerini Humrân b. A'yen ve Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ alması, ayrıca A'meş, Ebû İshak es-Sebî, Talha b. Musarrif ve Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık, Muğîra b. Miksem gibi âlimlerden de istifâde etmesi, talebeleri arasında kırâat imâmı Ali b. Hamza el-Kisâî'nin bulunması, bazı eleştirilere maruz kalsa da Süfyân es-Sevrî ve İbn Mücâhid tarafından savunulan yedili sisteme dahil edilen bir kırâatinin olması, onun Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Hamze b. Habîb b. Umâra'dan hadîs rivâyet eden râvîlerin oldukça fazla olması, rivâyetlerinin Müslim'in *Sahîh*'i ve dört *Sünen*'de bulunması, sika bir hadîs râvîsi olması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

⁶⁷⁹ Şîrâz kadısıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, VII, 315.

⁶⁸⁰ Abdullah b. Sâlih el-'Iclî, Hamze b. Habîb'in kırâatte talebesidir. Şîrâz kadısıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, VII, 315.

⁶⁸¹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, VII, 322; Zehebî, **Ma'rîfetü'l-Kurrâ**, I, 265.

3.5. YAHYÂ b. ZEKERİYYÂ b. EBÎ ZÂİDE (ع)

İsmi; *Yahyâ b. Zekerıyyâ b. Ebî Zâide*, künyesi; *Ebû Saîd*, nisbesi; *el-Kûfî* ve *el-Hemdânî*'dir. İsminin Meymûn olduğu da söylenir. Muhammed b. el-Müntaşir el-Hemdânî'nin mevlâsıdır.

Yahyâ b. Zekerıyyâ, Ebû Hanîfe'nin ders halkasına katılarak uzun yıllar öğrencisi oldu. Tahâvî'ye atfen nakledildiğine göre Ebû Hanîfe'nin ilim meclisinde mezhebin görüşlerini yazıya geçiren kırk kadar öğrencinin en seçkinlerinden on öğrencinin içinde bulunuyordu.⁶⁸² Yahyâ b. Zekerıyyâ önemli bir muhaddis olmanın yanı sıra, bir *fakîh*, *kâdî* ve *kârî* bir zattır. İbnü'l-Cezerî, Yahyâ b. Zekerıyyâ'nın Süleymân b. Mihrân el-A'meş'ten hurûfu rivâyet ettiğini, Abdürrezzâk b. Ömer b. Bezî'in ise kendisinden hurûfu rivâyet ettiğini belirtmiştir.⁶⁸³

Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medînî, Ebû Hâtim, Nesâî (303/915) ve 'İclî (261/875), Yahyâ b. Zekerıyyâ'nın *sika* bir râvî olduğunu hakkında ittifak etmişlerdir.⁶⁸⁴

Yahyâ b. Zekerıyyâ; Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm es-Sekafî (د ت ق), İsrâîl b. Yûnus (م), İsmâîl b. Ebî Hâlid, Hârise b. Ebi'r-Ricâl (ق), Haccâc b. Ertâ (س م), Hurays b. Ebî Matar (ق), el-Hasen b. Amr el-Fükaymî (فق), el-Hasen b. Ayyâş (ت), Huseyn b. el-Hâris el-Cedelî (د س), Hâlid b. Seleme el-Mahzûmî (ع), Dâvûd b. Ebî Hind (س م), babası Zekerıyyâ b. Ebî Zâide (ع), Süfyân b. Uyeyne (د س), Süleymân el-A'meş (م س ق), Şu'be b. el-Haccâc (ت), Sâlih b. Sâlih b. Hayy (د س ق), Âsım b. el-Ahvel (م ت س), Abdullah b. Avn (م), Abdurrahman b. Süleymân İbnü'l-Ğasîl (صد), Abdülazîz b. Ömer b. Abdilazîz (د), Abdülmelik b. Humeyd b. Ebî Uyeyne (م), Abdülmelik b. Ebî Süleymân (س م), Abdülmelik b. Abdilazîz b. Cürayc (م), Ubeydullâh b. Ömer el-Ömerî (م د ت س), İkrime b. Ammâr (د س), Ömer b. Ebî Zâide, Amr b. Meymûn b. Mihrân (م), el-Alâ b. el-Müseyyeb (ل), İsâ b. Dînâr el-Huzâî (د ت), Leys b. Ebî Süleym, Mâlik b. Enes (س), Mücâlid b. Saîd (د), Muhammed b. İshâk (د), Muhammed b. Ebi'l-Kâsim et-Tavîl (ت د ت), Mis'ar b. Kidâm (م د ق), Mansûr b. Hayyân (س), Mûsâ el-Cühenî (م س), Nâfi' b. Ömer el-

⁶⁸² Yaman, Ahmet, "Yahyâ b. Zekerıyyâ", *DİA*, XLIII, 270.

⁶⁸³ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 323.

⁶⁸⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 308, 309.

Cümahî (س), Hâşim b. Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkâs (خ ق), Hişâm b. Urve (ق م), Verkâ b. Ömer (خد), Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (ق م س), Ebû Eyyûb el-İfrîkî (د) ve Ebû Mâlik el-Eşcaî (ق م)'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İbrâhîm b. Mûsâ el-Ferrâ (خ م د), Ahmed b. Hanbel (م), Ahmed b. Menî' el-Beğavî (د ت س), Esed b. Mûsâ (د), İsmâîl b. Ebân el-Verrâk (صد), İsmâîl b. Tevbe el-Kazvînî (ق), el-Hasen b. Arafe, Huseyn b. Ali el-Kûfî (د), Dâvûd b. Ruşeyd (د), Ziyâd b. Eyyûb et-Tûsî, Sürayh b. Yûnus (م), Saîd b. Şebîb el-Hadramî (س), Sehl b. Osmân el-Askerî (م), Sehl b. Muhammed ez-Zübeyr el-Askerî (د), Süveyd b. Saîd (ق م), Şücâ' b. Mahled (م), Sâlih b. Süheyl (د), Abdullah b. Racâ el-Ğudânî, Abdullah b. Âmir b. Zûrâra el-Hadramî (ق), Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe (م), Abdurrahman b. Ubeydillâh el-Halebî (س), Abdürrezzâk b. Ömer b. Bezî' el-Bezî, Ubeydullâh b. Ömer el-Kavârîrî (س), Osmân b. Muhammed b. Ebî Şeybe (د م), Ali b. Saîd b. Mesrûk el-Kindî (ت س), Ali b. el-Medînî (خ), Ali b. Müslim et-Tûsî (خ), Amr b. Râfî' el-Kazvînî (ق), Amr b. Zûrâra en-Neysâbûrî (س), Amr b. Avn el-Vâsitî (ق), Kuteybe b. Saîd, Muhammed b. Âdm el-Missîsî (د س), Muhammed b. Saîd el-Asbahânî, Muhammed b. Abbâd b. Zekeriyâ b. Ebî Zâide, Muhammed b. Ubeyd b. Süfyân el-Kuraşî, Muhammed b. Ubeyd el-Muhâribî (ت س), Ebû Kürayb Muhammed b. el-Alâ (د ت م), Muhammed b. Îsâ İbnü't-Tabbâ', Muhammed b. Yezîd el-Vâsitî, Mesrûk b. el-Merzübân (ق), Muallâ b. Mansûr er-Râzî (س), Hârûn b. Ma'rûf (د م), Hennâd b. es-Seriyy (م ت س), el-Heysem b. Eyyûb et-Tâlikânî (س), Ebû Hemmâm el-Velîd b. Şücâ' (ق), Yahyâ b. Âdem (خ م س), Yahyâ b. Maîn (س), Yahyâ b. Yahyâ en-Neysâbûrî (م), Yezîd b. Hâlid b. Mevheb er-Ramlî (د), Ya'kûb b. İbrâhîm ed-Devrakî (س م), Ebû Dâvûd el-Haferî (ت س).⁶⁸⁵

Yahyâ b. Zekeriyâ'nın vefât tarihi hakkında farklı rivâyetler vardır. Ali el-Medînî onun hicrî 182, Hârûn b. Hâtim, Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî 183 yılında, Halîfe b. Hayyât ve Ebû Hâtim el-Hayyân ise 183 veya 184 yılında vefât ettiğini söylemişlerdir.⁶⁸⁶

⁶⁸⁵ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXXI, 305, 306, 307.

⁶⁸⁶ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXXI, 311, 312.

Değerlendirme:

Fakihliği öne çıkan Yahyâ b. Zekerıyyâ'nın, kırâatte de önemli hoca ve talebelerinin olması onun Kur'ân'ın nesilden nesile aktarımı konusunda hizmetlerinin olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Yahyâ b. Zekerıyyâ'dan hadîs rivâyet eden râvîlerin oldukça fazla olması, sika bir hadîs râvîsi olması, rivâyetlerinin Kütüb-i Sitte'nin tüm kitaplarında bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.6. UBEYD b. AKÎL b. SABÎH el-HİLÂLÎ el-MUKRÎ' (د س)

İsmi; *Ubeyd b. Akîl b. Sabîh el-Hilâlî*, künyesi; *Ebû Ömer*, nisbesi; *el-Basrî*'dir. Muhammed b. Abdillâh b. Ubeyd b. Akîl'in dedesidir.

Ubeyd b. Akîl önemli bir mukrî'dir. Kırâati Ebân b. Yezîd el-Attâr (ف), Ebû Amr b. el-Alâ (ك), Şibl b. Abbâd (ك), Îsâ b. Amr ve Îsâ b. Hâlid gibi kurrâdan rivâyet etmiştir. Kırâat imâmı Hamze b. Habîb'in iki meşhûr râvîsinden biri olan *Halef b. Hişâm* (ك), Süleymân b. Dâvûd ez-Zehrânî (ف), İbrâhîm b. Saîd ez-Zehrânî, Muhammed b. Sa'dân, Muhammed b. Yahyâ el-Kutaî (ك), Nasr b. Ali el-Cehdamî (ك), Muhammed b. Abdillâh b. Ubeyd b. Akîl, Hâşim el-Berberî ve Ebû Hâtim es-Sicistânî (ك) ise kendisinden kırâati rivâyet eden talebeleridir.⁶⁸⁷

Ebû Hâtim, onun *sika* bir râvî olduğunu söylerken, Ebû Ubeyd el-Âcurrî, Ubeyd b. Akîl'in hadîsini almakta *bir beis olmadığını* söylemiştir.⁶⁸⁸

Ubeyd b. Akîl; Ebân b. Yezîd el-Attâr, Cerîr b. Hâzim, Ca'fer b. Yahyâ b. Sevbân, Hammâd b. Zeyd, Hârice b. Mus'ab, Ebû Halde Hâlid b. Dînâr, Hâlid b. Meysera, Zem'a b. Sâlih, Saîd b. Zeyd, Şibl b. Abbâd el-Mekkî, Şu'be b. el-Haccâc (س), Abbâd b. Râşid, Abdullâh b. Büdeyl el-Mekkî, Ömer b. Süleym el-Bâhilî, Untuvâne es-Sa'dî, Kurra b. Hâlid es-Sedûsî, Mus'ab b. Sâbit (د س), Muârik b. Abbâd, Hârûn b. Mûsâ el-A'ver (د), Ebû'l-Mikdâm Hişâm b. Ziyâd, Yûnus b. Ebî İshâk (س), Ebû Amr b. el-Alâ en-Nahvî (ق) ve Ebû Hilâl er-Râsibî'den hadîs rivâyet etmiştir.

⁶⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 441.

⁶⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 221, 222.

Onun rivâyetlerine *Ebû Dâvûd* ve *en-Nesâî*'nin sünenlerinde yer verilmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İbrâhîm b. Ya'kûb el-Cûzcânî, el-Hâris b. Muhammed b. Ebî Üsâme, Halef b. Hişâm el-Bezzâr, Ebû Dâvûd Süleymân b. Ma'bed es-Sincî, Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed es-Sicistânî en-Nahvî, el-Abbâs b. el-Ferac er-Riyâşî, Ebû Kılâbe Abdülmelik b. Muhammed er-Rakkâşî, Ali b. Nasr b. Ali el-Cehdamî es-Sağîr,, Muhammed b. el-Cehm es-Simmerî, Muhammed b. Abdillâh b. Ubeyd b. Akîl el-Hilâlî (د س), Muhammed b. Merzûk el-Basrî, Muhammed b. Yahyâ el-Kutaî (د), Nasr b. Ali el-Cehdamî, el-Heysem b. Hâlid el-Kuraşî.⁶⁸⁹ Ubeyd b. Akîl el-Hilâlî hicrî 207 yılının Şa'bân ayında vefât etmiştir.⁶⁹⁰

Değerlendirme:

Ubeyd b. Akîl el-Hilâlî'nin, Kırâati Ebân b. Yezîd el-Attâr, kırâat imâmı Ebû Amr b. el-Alâ, Şibl b. Abbâd, Îsâ b. Amr ve Îsâ b. Hâlid gibi kurrâdan alması, kırâat imâmı Hamze b. Habîb'in iki meşhûr râvîsinden biri olan Halef b. Hişâm ve Süleymân b. Dâvûd ez-Zehrânî'nin kendisinden kırâati rivâyet etmeleri, onun Kur'an'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Ubeyd b. Akîl el-Hilâlî'nin hadîs rivâyetinde birçok hocası ve talebesinin olması, sika bir râvî olması, rivâyetlerinin Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinde bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.7. HÂLİD b. YEZÎD b. SÂLİH el-MÜRRÎ (مد س ق)

İsmi; *Hâlid b. Yezîd b. Sâlih b. Subeyh b. el-Haşhâş b. Muâviye b. Süfyân el-Mürri*, künyesi; *Ebû Hâşim*, nisbesi; *ed-Dimaşkî*'dir. el-Belkâ kâdîsı olup, *etbâu't-tâbiîndendir*. Irâk b. Hâlid el-Mukri'in babasıdır.

⁶⁸⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 221, 222.

⁶⁹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 223.

Hâlid b. Yezîd b. Sâlih el-Mürri kurrâdan bir zâttır. Kırâat imâmlarından Abdullah b. Âmir'e Kur'ân'ı okumuştur. Kendisinden de oğlu Irâk b. Hâlid ve el-Velîd b. Müslim kırâat okumuşlardır.⁶⁹¹

Duhaym (245/859), 'Iclî (261/875) ve Ebû Hâtim onun *sika* bir râvî olduğunu belirtmişler, buna ilâveten Ebû Hâtim onun *sadûk* ve oğlundan evsak olduğunu söylemiştir. Nesâî (303/915) *leyse bihî be'sün* (ليس به بأس) ifadesini kullanmış, İbn Hibbân (354/965) ise Hâlid b. Yezîd'i *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.⁶⁹² Onun hadîs rivâyetlerine *İbn Mâce* ve *Nesâî*'de, ayrıca *Ebû Dâvûd*'un el-merâsîl ve el-Kader'inde yer verilmiştir.

Hâlid b. Yezîd b. Sâlih; Ebân b. el-Bahterî, İbrâhîm b. Ebî Able el-Makdisî (س), Habîb el-Evsâbî, el-Hasen b. Umâra, Sâlim b. Abdillâh el-Muhâribî, dedesi Salîh b. Subeyh el-Mürri, Talha b. Amr b. Osmân el-Mekkî (ق), Umeyr b. Rabîa, Mekhûl eş-Şâmî, Hişâm b. el-Ğâz (مد), Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî, Ya'kûb b. Osmân b. Ebû Huceyr es-Sekâfî, Yûnus b. Meysera b. Celbes (قد ق)'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İshâk b. İbrâhîm b. yezîd el-Ferâdisî, Zeyd b. Yahyâ b. Ubeyd ed-Dimaşkî, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî, Ebû Müshir Abdûla'lâ b. Müshir (مد ق), Ebû Huleyd Utbe b. Hammâd, Irâk b. Hâlid b. Yezîd el-Mürri, el-Ferac b. Fedâle, Muhammed b. Şuayb b. Şâbûr, Muhammed b. el-Mübârek es-Sûrî, Mervân b. Muhammed et-Tâtârî (س ق), Mûsâ b. Muhammed el-Makdisî, Nuaym b. Hammâd el-Mervezî, el-Velîd b. Müslim⁶⁹³ (قد ق)⁶⁹⁴ Hâlid b. Yezîd b. Sâlih hicrî 166 veya 167 yılında 89 yaşında iken vefât etmiştir.⁶⁹⁵

Değerlendirme:

Hâlid b. Yezîd b. Sâlih'in, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, kırâat imâmlarından Abdullah b. Âmir'e Kur'ân'ı arz etmesi, kendisinden de oğlu Irâk b. Hâlid ve el-Velîd b. Müslim kırâat tahsil etmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Hâlid b. Yezîd b. Sâlih'in hadîs rivâyetinde birçok hocası ve talebesinin olması, sika bir râvî olması, rivâyetlerinin

⁶⁹¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 267; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 244.

⁶⁹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 193, 194, 195.

⁶⁹³ el-Velîd b. Müslim, Hâlid b. Yezîd b. Sâlih'in kırâat talebesidir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, VIII, 195.

⁶⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 194, 195.

⁶⁹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 196; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 267.

Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.8. SAÎD b. ABDİLÂZÎZ b. EBÎ YAHYÂ et-TENÛHÎ (بغ م ء)

İsmi; *Saîd b. Abdilazîz b. Ebî Yahyâ et-Tenûhî*, künyesi; *Ebû Muhammed* ve *Ebû Abdilazîz*, nisbesi; *ed-Dimaşkî*'dir. *Etbâu't-tâbiî*ndendir. Şâm ehlinin fakîhi ve el-Evzâîden sonra Dimaşk'ın müftîsi idi.

Saîd b. Abdilazîz b. Ebî Yahyâ et-Tenûhî aynı zamanda bir kârî idi. Kur'ân'ı kırâat imâmlarından *İbn Âmir el-Yahsubî*'ye okumuş, Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî'ye arz etmiştir. el-Velîd b. Müslim ve Ebû Müşir el-Ğassânî onun kırâatte talebeleridir.⁶⁹⁶

Ahmed b. Hanbel, Şâm ehli içinde hadîste Saîd b. Abdilazîz'den daha esahh birinin olmadığını söylemiş, el-Evzâî'yi onunla müsâvi görmüştür. Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim, 'İclî (261/875) ve Nesâî (303/915), Saîd b. Abdilazîz'in *sika* bir râvî olduğu görüşündedir. Amr b. Ali de, Şâm ehlinin hepsinin rivâyetlerinde zayıf olduklarını, el-Evzâî, Saîd b. Abdilazîz, Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân ve Abdullah b. el-Alâ b. Zebr'in istisnâ olduğunu söylemiştir. Ebû Müşir ise onun ölümünden önceki dönemde rivâyetleri karıştırdığını (ihtilât) söylemiştir.⁶⁹⁷

Saîd b. Abdilazîz b. Ebî Yahyâ; İsmâîl b. Ubeydillâh b. Ebi'l-Muhâcir (م د), Bilâl b. Sa'd (قد), Mervân b. Cenâh'ın babası Cenâh, Rabîa b. Yezîd ed-Dimaşkî (بغ م ء), Ziyâd b. Ebî Sevde (د), Zeyd b. Eslem, Yezîd b. Nemrân'ın mevlâsı Saîd (د), Süleymân b. Mûsâ (مق د س ق), Âsım el-Cüzâmî, Abdullah b. Ebî Zekeriyâ el-Huzâî, Abdurrahman b. Seleme el-Cümahî, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir, Abdülazîz b. Suheyb, Abdülazîz b. Ömer b. Abdilazîz, Ebû Ümeyye Ebi'l-Muhârik el-Basrî, Atâ el-Horasânî, Atıyye b. Kays (م د), Alkame b. Şihâb el-Kuşeyrî, Amr b. Kays es-Sekûnî, Umeyr b. Hânî, Katâde b. Diâme, Kurra b. Abdirrahman Hayveîl (سى), Muhammed b. Aclân, Muhammed b. Müslim Şihâb ez-Zührî (س), Ebû'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim el-Mekkî,

⁶⁹⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 268; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 278, 279.

⁶⁹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 539, 542, 544.

Muhammed b. Yezîd er-Rahabî, Ebü'l-Ezher el-Muğîra b. Ferve, Mekhûl eş-Şâmî (د), İbn Ömer'in mevlâsı Nâfi', el-Velîd b. Süleymân b. Ebi's-Sâib, Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî, Yezîd b. Ebî Habîb, Yezîd b. Ebî Mâlik, Yûnus b. Meysera b. Halbes (ق), Talha b. Ebî Kanân'ın oğlu Kanân ve Muâviye'nin Hâcibi Ebû Yûsuf'dan hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-Fezârî, İbrâhîm b. Hişâm b. Yahyâ b. Yahyâ el-Ğassânî, İshâk b. İbrâhîm el-Ferâdisî, İshâk b. Saîd el-Erkûn, Bişr b. Bekr et-Tinnîsî (د), Bakiyye b. el-Velîd, Haccâc b. Muhammed el-A'ver, el-Hasen b. Yahyâ el-Huşenî, Ebü'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi', Zeyd b. Yahyâ b. Ubeyd ed-Dimaşkî (د), Saîd b. Mesleme el-Ümevî, Süfyân es-Sevrî, Selm b. Sâlim el-Belhî, Seleme b. Ayyâr (س), Süleym b. Ahdar el-Basrî, Ebû Hayve Şûrayh b. Yezîd el-Hımsî (د), Şu'be b. el-Haccâc,⁶⁹⁸ Sadeka b. Hâlid, Ebû Âsım ed-Dahhâk b. Mahled (س), Damra b. Rabîa, Ebû Sâlih Abdullâh b. Sâlih el-Mısrî, Abdullah b. Amr el-Vâkiî, Abdullah b. Kesîr el-Kârî, Abdullah b. el-Mübârek (ت), Abdullah b. Yûsuf et-Tenîsî (د س), Ebû Müşir Abdûla'lâ b. Müşir el-Ğassânî (ب خ م د ت س), Abdülhamîd b. Bekkâr, Abdurrahman b. Mehdî, Abdürrazzâk b. Hemmâm es-San'ânî,⁶⁹⁹ Ebü'l-Muğîra Abdülkuddûs b. el-Haccâc el-Havlânî, Ebû Nasr Abdülmelik b. Abdülazîz et-Temâr, Ebû Âmir Abdülmelik b. Amr b. Amr el-Akadî, Ebü'z-Zerkâ Abdülmelik b. Muhammed es-San'ânî (س), Ebû Huleyd Utbe b. Hammâd, Osmân b. Hısn b. Abîde b. Allâk, Osmân b. Abdurrahman et-Tarâifî, Ukbe b. Alkame el-Beyrûtî, Ammâr b. Matar el-Anberî er-Ruhâvî, Ömer b. Saîd ed-Dimaşkî, Ömer b. Abdilvâhid (د), Amr b. Ebî Seleme et-Tenîsî, Muhammed b. İshâk er-Râfiî, Muhammed b. Rabîa el-Kilâbî, Muhammed b. Süleymân b. Ebî Dâvûd el-Harrânî, Muhammed b. Şuayb b. Şâbûr (ق), Muhammed b. Abdillâh b. Ulâse, Ebü'l-Cemâhir Muhammed b. Osmân et-Tenûhî, Muhammed b. el-Mübârek es-Sûrî, Muhammed b. Muâz b. Abdilhamîd b. Hurays el-Kuraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hâşim el-Ezfer, Mahled b. Yezîd el-Harrânî (س), Mervân b. Muhammed et-Tâtârî (م س), Miskîn b. Bükeyr el-Harrânî (د), Vekî' b. el-Cerrâh (د), el-Velîd b. Mezîd el-Uzrî, el-Velîd b. Müslim (د م), Yahyâ b. İshâk es-Seylehî (س), Yahyâ b. Bişr el-Harîrî, Yahyâ b. Hamze el-Hadramî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân,

⁶⁹⁸ Saîd b. Abdilazîz'in akranıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, X, 541.

⁶⁹⁹ Büyük bir hadîs külliyyatı olan el-Musannef'in müellifidir. Akyüz, Ali, "Abdürrezzâk es-San'ânî", **DİA**, I, 298.

Yahyâ b. Sellâm, Yahyâ b. Sâlih el-Vuhâzî.⁷⁰⁰ Onun rivâyetlerine *Buhârî el-Edeb*'de yer vermiş. *Kütüb-i Sitte*'nin diğer beş kitabında da rivâyetlerine yer verilmiştir.

Saîd b. Abdilazîz, hicrî 167 ve 168 yıllarında vefât ettiğine dâir görüşler vardır.⁷⁰¹

Değerlendirme:

Saîd b. Abdilazîz'in, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, Kur'ân-ı Kerîm'i kırâat imâmlarından İbn Âmir el-Yahsubî'ye okuyup, Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî'ye arz etmesi, elde ettiği bilgileri talebelerine öğretmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Saîd b. Abdilazîz'in hadîs rivâyetinde oldukça fazla hocası ve talebesinin olması, sika bir râvî olması, rivâyetlerinin Müslim'in *Sahîh*'i, dört *Sünen* ve Buhârî'nin *el-Edebü'l-Müfred*'inde bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.9. ÎSÂ b. ÖMER el-ESEDÎ el-HEMDÂNÎ (ت س)

İsmi; *Îsâ b. Ömer el-Esedî el-Hemdânî*, künyesi; *Ebû Ömer*, nisbesi; *el-Kûffî*'dir. A'mâ bir râvîdir.

Îsâ b. Ömer mühim bir *kârî*dir. Kur'ân'ı kırâat imâmlarından *Âsım b. Ebi'Necûd*, Talha b. Musarrîf ve Süleymân el-A'meş'e arz etmiştir. *el-Kisât* (kırâat imâmı), Ubeydullâh b. Mûsâ ve Abdurrahman b. Ebî Hammâd ona Kur'ân'ı arz edenlerden bazılarıdır.⁷⁰²

Yahyâ b. Maîn, en-Nesâî ve Ebû Bekr el-Hatîb onun *sika* bir râvî olduğunu söylemişler, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim ise *leyse bihî be'sün* ifadesini kullanmışlardır. İbn Hibbân (354/965) ise Îsâ b. Ömer'i *es-Sikât*'da zikretmiştir.⁷⁰³

Îsâ b. Ömer el-Esedî; İbrâhîm b. Muhammed b. el-Münteşir, İsmâîl b. Abdurrahman es-Süddî (ت ص), Hammâd b. Ebî Süleymân, Hamze b. Ebî Hamze en-

⁷⁰⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 540, 541, 542.

⁷⁰¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 544, 545.

⁷⁰² Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, I, 269; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 540.

⁷⁰³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 11, 12, 13.

Nasîbî, Havt b. Yezîd, Zeyd b. Eslem, Sehl b. Ebî Ümâme b. Sehl b. Huneyf, Talha b. Musarrif, Abdurrahman b. el-Asbahânî, Atâ b. Ebî Rabâh, Atâ b. es-Sâib, Amr b. Utbe b. Ferkad (س), Amr b. Mürre, Ebû Avn Muhammed b. Ubeydillâh es-Sekafî, el-Müseyyeb b. Abdihayr ve Ya'lâ b. Atâ'dan hadîs rivâyetinde bulunmuştur.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: Cerîr b. Abdilhamîd, Ca'fer b. Ziyâd el-Ahmer, Hallâd b. Yahyâ, Sa'd b. es-Salt el-Becelî el-Kûfî,⁷⁰⁴ Ebû Kuteybe Selâm b. Kuteybe, Abdullah b. el-Mübârek (س), Abdurrahman b. Ebî Hammâd, Ubeydullah b. Mûsâ (ت), Ömer b. Zûr'a el-Hârîfî, Îsâ b. Yûnus, Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn, Ebû Ahmed Muhammed b. Abdillâh b. ez-Zübeyr ez-Zübeyrî, Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî Müshir b. Abdilmelik b. Sel' el-Hemdânî (ص), Mihrân b. Ebî Ömer er-Râzî, Vekî' b. el-Cerrâh, Yahyâ b. Hâlid el-Vâbişî.⁷⁰⁵ Îsâ b. Ömer'in rivâyetleri, *et-Tirmizî* ve *en-Nesâî*'de bulunmaktadır. Îsâ b. Ömer el-Hemdânî hicrî 156 yılında vefât etmiştir.⁷⁰⁶

Değerlendirme:

Îsâ b. Ömer el-Hemdânî'nin, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, Kur'ân-ı Kerîm'i Talha b. Musarrif, Süleymân el-A'meş, kırâat imâmlarından Âsım b. Ebi'Necûd ve Kisâî'ye arz etmesi, elde ettiği bilgileri talebelerine öğretmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Îsâ b. Ömer el-Hemdânî'nin sika bir râvî olması, birçok muhaddis hocası ve talebesinin olması, rivâyetlerinin Tirmizî ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinde bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.10. ÎSÂ b. ÖMER es-SEKAFÎ (ع)

İsmi; *Îsâ b. Ömer es-Sekafî en-Nahvî*, künyesi; *Ebû Ömer*, nisbesi; *el-Basrî*'dir. Halîd b. Velîd'in mevlâsıdır.⁷⁰⁷

Îsâ b. Ömer es-Sekafî, önemli bir nahiv âlimi, *el-Câmi'* ve *el-İkmâl* kitaplarının müellifidir. Meşhûr nahiv âlimi Sîbeveyh onunla uzun süre bir arada

⁷⁰⁴ Bu zât Şîrâz kadısıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XXIII, 11.

⁷⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 11, 12.

⁷⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 13.

⁷⁰⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 13, 14.

bulunmuş ve nahiv alanında ondan çok faydalanmıştır.⁷⁰⁸ Îsâ b. Ömer es-Sekafî aynı zamanda Basra kurrâsındandır. Kur'ân'ı Abdullah b. Ebî İshâk ve Âsım el-Cahderî'ye arz etti. İbn Kesîr ve İbn Muhaysin'den kırâat okudu. Ahmed b. Mûsâ el-Lü'lûî, Hârûn b. Mûsâ, Sehl b. Yûsuf, Ubeyd b. Akîl en-Nahvî, Abdûlmelik b. Karîb, el-Halîl b. Ahmed ve Şücâ' el-Belhî ondan kırâat rivâyetinde bulundular.⁷⁰⁹ İbn Maîn (233/848) onun sika bir râvî olduğunu söylemiştir.⁷¹⁰

Îsâ b. Ömer es-Sekafî; el-Hasen el-Basrî, el-Hakem b. el-A'rac, Abdullah b. Ebî İshâk el-Hadramî en-Nahvî, Avn b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd'dan hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Ahmed b. Mûsâ el-Lü'lûî, Dâvûd b. el-Muhabber, Şücâ' b. Ebî Nasr el-Belhî, el-Abbâs b. Bekkâr ed-Dabbî, Abdûlmelik b. Kurayb el-Asmeî, Ali b. Nasr el-Cehdamî, Hârûn b. Mûsâ en-Nahvî el-A'ver hadîs rivâyet etmiştir.⁷¹¹ Îsâ b. Ömer es-Sakafî hicrî 149 yılında vefât etmiştir.⁷¹²

Değerlendirme:

Îsâ b. Ömer es-Sekafî'nin, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, Kur'ân-ı Kerîm'i Abdullah b. Ebî İshâk ve Âsım el-Cahderî'ye arz etmesi, imâm İbn Kesîr'den kırâat okuması Ahmed b. Mûsâ el-Lü'lûî, Hârûn b. Mûsâ, Sehl b. Yûsuf, Ubeyd b. Akîl en-Nahvî, Abdûlmelik b. Karîb, el-Halîl b. Ahmed ve Şücâ' el-Belhî gibi önemli talebelerinin olması onun Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Îsâ b. Ömer el-Hemdânî'nin sika bir râvî olması, muhaddis hoca ve talebelerinin olması, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde rivâyetinin bulunmasına rağmen kurrâlığının yanında muhaddisliğinin sönük kaldığı söylenebilir.

3.11. MA'RÛF b. MÜŞKÂN (ق)

İsmi; *Ma'rûf* b. *Müşkân*, künyesi; *Ebü'l-Velîd*, nisbesi; *el-Hicâzî*'dir.

⁷⁰⁸ Tural, Hüseyin, "Îsâ b. Ömer es-Sekafî", *DİA*, XXII, 485.

⁷⁰⁹ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, I, 271; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 540.

⁷¹⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 208.

⁷¹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 14.

⁷¹² İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 540.

Ma'rûf b. Müşkân, Mekke'nin meşhûr *kurrâs*ındandır. Kırâati kırâat imâmlarından *İbn Kesîr*'den arz yoluyla almıştır. Kendisinden ise kırâati İsmâil el-Kıst ve Vehb b. Vâdih arz tarîkiyle almışlardır.⁷¹³ Ayrıca İbn Kesîr'in kırâatte meşhûr iki râvîsinden biri olan *Kunbül*'ün kırâat silsilesi Müşkân b. Ma'rûf kanalıyla İbn Kesîr'e ulaşmaktadır.⁷¹⁴ İbn Hacer el-Askalanî onun *sadûk* bir râvî olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁵

İbn Mâce'de tek bir hadîsi bulunan Ma'rûf b. Müşkân; Abdullah b. Kesîr el-Kârî,⁷¹⁶ Abdullah b. Ebî Necîh, Abdurrahman b. Keysân el-Medenî (ع), Atâ b. Ebî Rabâh, Mücâhid b. Cebr el-Mekkî ve Mansûr b. Abdurrahman'dan hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden ise; Bîşr b. es-Seriyy, Abdullah b. el-Mübârek, Ubeyd b. Akîl el-Hilâlî, Muhammed b. Hanzale b. Muhammed b. Abbâd b. Ca'fer el-Mahzûmî (ع), Mervân b. Muâviye el-Fezârî hadîs rivâyet etmişlerdir.⁷¹⁷

Ma'rûf b. Müşkân hicrî 165 yılında vefât etmiştir.⁷¹⁸

Değerlendirme:

Ma'rûf b. Müşkân'ın, *kurrâ tabakât* kitaplarında yer alması, Kur'ân-ı Kerîm'i kırâat imâmı İbn Kesîr'e arz etmesi, ayrıca İbn Kesîr'in kırâatte meşhûr iki râvîsinden biri olan *Kunbül*'ün kırâat silsilesinin Müşkân b. Ma'rûf kanalıyla İbn Kesîr'e ulaşması, onun Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Ma'rûf b. Müşkân'ın cerh edilmemiş⁷¹⁹ bir râvî olması, meşhûr tâbiîlerden hadîs rivâyet etmesi, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde rivâyetinin bulunması, onun sünnetin aktarımına az da olsa katkısı olan bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

⁷¹³ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, I, 273; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 265.

⁷¹⁴ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, I, 273; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 272.

⁷¹⁵ İbn Hacer el-Askalanî, Ahmed b. Ali, *Takrîbü't-Tehzîb*, Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, Lübnan, 2005, 602.

⁷¹⁶ İbn Kesîr aynı zamanda Ma'rûf b. Müşkân'ın kırâatte hocasıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XVIII, 271.

⁷¹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 271.

⁷¹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 272.

⁷¹⁹ Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XVIII, 272.

3.12. SELLÂM b. SÜLEYMÂN el-MÜZENÎ el-KÂRÎ (ق)

İsmi; *Sellâm b. Süleymân el-Müzenî*, künyesi; *Ebü'l-Münzir*, nisbesi; *el-Kûfî*'dir. Aslen Basra'lıdır. Ma'kil b. Yesâr el-Müzenî'nin mevlâsıdır.

Sellâm b. Süleymân el-Müzenî Basra *kurrâs*ındandır. Kırâat ilmini arz tarîkiyle kırâat imâmı olan *Âsım b. Ebi'n-Necûd* (ع غ) ve yine kırâat imâmı olan *Ebü Amr b. el-Alâ* (ع غا), *Âsım el-Cahderî* (ع غا), *el-Hasen b. Ebi'l-Hasen*, *Yûnus b. Ubeyde* (ع غا), *İbn Cürayc* (ع ك), *İbn Ebî Müleyke* (ع ك), *Sadeka b. Abdullah b. Kesîr* (ع ك), *Süfyân b. Uyeyne* (ع ك) ve *Müslim b. Hâlid*'den almıştır. *Ya'kûb el-Hadramî* (ع غا), *Hârûn b. Mûsâ el-Ahfeş*, *İbrâhîm b. el-Hasen el-Allâf* (ع ك) ve *Eyyûb b. el-Mütevekkil* onun kırâatte talebeleridir.⁷²⁰

Yahya b. Maîn ve Ebû Dâvûd onun için *lâ be'se bihi* (لا بأس به) ifadesini kullanırken, Ebû Hâtim *sadûk* ve *sâlihu'l-hadîs* ifadelerini kullanmıştır. İbn Hibbân (354/965) da onu *es-Sikât*'da zikretmiştir.⁷²¹

Sellâm b. Süleymân el-Müzenî; *Eyyûb es-Sahtiyânî*, *Sâbit el-Bünânî* (س), *Humeyd b. Kays el-A'rac*, *Dâvûd b. Ebî Hind*, *Dâvûd b. Ebî Süleymân el-Verrâk*, *Ebü Abdullah Seleme b. Temmâm eş-Şakarî*, *Âsım b. Ebi'n-Necûd* (ت س), *Ali b. Zeyd b. Cüd'ân*, *Muhammed b. Vâsi'*, *Matar el-Verrâk*, *Mûsâ b. Câbân*, *Yûnus b. Ubeyd* ve *Ebü Yahyâ*'dan hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden rivâyette bulunanlar ise şöyledir: *İbrâhîm b. el-Hasen el-Allâf*, *Ahmed b. İbrâhîm el-Mavsilî*, *İsmâîl b. Ebân el-Verrâk*, *Ebü Ubeyde Hâtim b. Ubeydillâh*, *Hafs b. Ömer el-Übülî*, *Kazvîn kâdîsı Dâvûd b. İbrâhîm el-Ukaylî*, *Dâvûd b. el-Muhabber*, *Ruveyym b. Yezîd el-Mukri'*, *Zeyd b. el-Hubâb* (ت), *Süfyân b. Uyeyne* (ت), *es-Salt b. Humrân el-Bekrâvî*, *Abbâs b. el-Fadl el-Ezrak*, *Abdullah b. Ebî Bekr el-Atekî*, *Abdullah b. Muâviye el-Cümahî*, *Abdülvâhid b. Ğıyâs*, *Ebü Ubeyde Abdülvâhid b. Vâsıl el-Haddâd*, *Ubeydullâh b. Muhammed el-Aysî*, *Osmân b. Hafs et-Tûmenî*, *Osmân b. Mahled el-Vâsitî*, *Affân b. Müslim* (س), *Ali b. el-Ca'd*, *Ali b. el-Hakem el-Ensârî*, *Ğassân b. Mâlik es-Sülemî*, *Ebü Kâmil Fudayl b. Huseyn el-Cahderî*, *Muhammed b. Sellâm el-Cümahî*, *Muhammed b. Mahled el-Hadramî*,

⁷²⁰ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 277, 278; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 280.

⁷²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 289, 290.

Müslim b. İbrâhîm el-Ezdî, Muâviye b. Abdillâh b. Muâviye b. Âsım b. el-Münzir b. ez-Zübeyr ez-Zübeyrî, Muallâ b. Esed el-Ammî, Mûsâ b. İsmâîl, Ebû Sâlih el-Heysem b. Sâlih el-Hizzânî, Ya'kûb b. İshâk el-Hadramî, Ebû Bilâl el-Eş'arî.⁷²² Sellâm b. Süleymân el-Müzenî hicrî 171 yılında vefât etmiştir.⁷²³

3.13. HAFS b. SÜLEYMÂN el-ESEDÎ el-KÂRÎ (ت عس ق)

İsmi; *Hafs b. Süleymân el-Esedî el-Kârî*'dir.

Künyesi *Ebû Ömer*, nisbesi *el-Kûfî*'dir. *el-Ğâdirî* nisbesiyle de anılmaktadır.⁷²⁴ Hicrî 90 yılında doğmuştur.⁷²⁵

Hafs b. Süleymân, meşhûr bir kârî olup, kırâat-i seb'a imâmlarından *Âsım b. Behdele*'nin iki râvîsinden biridir. Günümüzde müslümânların büyük çoğunluğunun okuduğu kırâat *Âsım*'ın Hafs rivâyeti olup⁷²⁶ diğer râvî Ebû Bekir b. Ayyâş'la aralarında 520 yerde farklı okuyuşlar bulunduğu İbn Mücâhid tarafından belirtilmiştir.⁷²⁷ Kırâati arz ve telkîn yoluyla kırâat imâmı *Âsım b. Behdele*'den almıştır.

Kendisinin kırâatte arz ve semâ' yoluyla talebeleri ise şöyledir: Huseyn b. Muhammed el-Mervezî (ج), Hamze b. el-Kâsim el-Ahvel (ك ج), Süleymân b. Dâvûd ez-Zehrânî (ج), Hamdân b. Ebî Osmân ed-Dekkâk (س ك), el-Abbâs b. el-Fadl (س ك), Abdurrahman b. Muhammed b. Vâkid (ك), Muhammed b. el-Fadl (س), Amr b. es-Sabbâh (س ج ف ك), Ubeyd b. es-Sabbâh (ك س ف ت), Hübeyra b. Muhammed et-Temmâr (س ج ف ك) ve Ebû Şuayb el-Kavvâs (س ج ف ك).⁷²⁸

Âsım, Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den öğrendiği okuyuş tarzını Hafs'a, Zirr b. Hubeyş'ten öğrendiğini de diğer râvîsi Ebû Bekr b. Ayyâş'a okuttuğunu söylediğine göre Hafs'ın kırâat ilmindeki senedi *Âsım b. Behdele - Ebû*

⁷²² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 288, 289.

⁷²³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 291.

⁷²⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 10.

⁷²⁵ Altıkulaç, Tayyar, "Hafs b. Süleymân", *DİA*, XV, 118.

⁷²⁶ Altıkulaç, Tayyar, "Hafs b. Süleymân", *DİA*, XV, 118.

⁷²⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 288; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 230.

⁷²⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 287, 288; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 229, 230.

Abdurrahman es-Sülemî - Ali b. Ebû Tâlib - Hz. Peygamber (s.a.v.) olarak ortaya çıkmaktadır.⁷²⁹

Hafs Kur'ân kırâatinde hüccet sayılmış, özellikle Âsım b. Behdele'nin kırâatini rivâyetteki güvenilirliği ve hıfzının sağlamlığı üzerinde kaynaklarda ittifak edilmiştir. Yahyâ b. Maîn'in belirttiğine göre Eyyûb b. Mütevekkil, Hafs'ın kırâatinin Âsım'ın diğer râvîsi Ebû Bekr b. Ayyâş'tan daha sağlam, ancak Ebû Bekr'in Hafs'tan daha güvenilir olduğunu söylemiş, Muhammed b. Yezîd er-Rifâî de, Kûfe'de Âsım kırâatini en iyi bilen Hafs olduğunu, Ebû Bekir'in ondan sonra geldiğini belirtmiştir Hafîb el-Bağdâdî, eski âlimlerin Hafs'ı Ebû Bekr'den hıfz bakımından üstün saydıklarını ve Âsım'dan öğrendiklerini iyi zabt ettiği hususunda ona güvendiklerini kaydetmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ise Ebû Bekr b. Ayyâş'ın kırâatte Hafs'tan daha ileride olduğu görüşündedir.⁷³⁰

Hafs hakkında ileri sürülen görüşleri değerlendiren Zehebî onun kırâat ilminde hüccet, hadîste zayıf olduğunu, çünkü bunlardan birincisini çok iyi bildiğini, diğerinde ise yetersiz kaldığını, ancak şahsiyeti ve ahlâkî itibarıyla doğru sözlü bir kimse olarak tanındığını söylemiştir.⁷³¹

Ebû Ali b. es-Savvâf, Abdullah b. Ahmed'den, O'da Babası Ahmed b. Hanbel'den rivâyetle Hafs b. Süleymân'ın hadîs de *sâlih* olduğunu belirtmiş, Abdurrahman b. Ebî Hâtim'in, Abdullah b. Ahmed'den onun da Babası Ahmed b. Hanbel'den rivâyetinde ise Hafs b. Süleymân için *metrûku'l-hadîs*⁷³² ifadesi kullanılmıştır. Yine Hanbel b. İshâk, Ahmed b. Hanbel'den rivâyetle Hafs b. Süleymân hakkında *mâ bihî be'sün* ifadesini kullanmıştır. Yahyâ b. Maîn ve Nesâî ise onun sika olmadığını söylemiş, Buhârî ve Müslim *metrûk* olarak vasıflandırmış, Vekî' ise Hafs b. Süleymân'ın *sika* olduğunu söylemiştir.⁷³³

⁷²⁹ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 230.

⁷³⁰ Altıkulaç, Tayyar, "Hafs b. Süleymân", *DİA*, XV, 119.

⁷³¹ Zehebî, Şemseddin Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Mizânü'l-İ'tidâl fî nakdi'r-Ricâl*, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut, Lübnan, I, 528.

⁷³² Kısaca metrûkun da denir. Her ikisi de "hadîsleri terk edilmiş" manasına cerh lafızlarındandır. Cerhin ağırlama delâlet eden beşinci mertebesinde yer alırlar. Böyle bir râvînin ne hadîsi yazılır, ne i'tibâr için dikkate alınır ne de istişâda yararlı sayılır. Bu itibarla metrûku'l-hadîs veya kısaca metrûk denilerek cerh edilen râvînin hadîsi makbûl olmadığı gibi kendisi de terk edilir. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 223.

⁷³³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 13, 14, 15, 16.

Hafs b. Süleymân el-Esedî; İsmâîl b. Abdîrrahman es-Süddî, Eyyûb es-Sahtiyânî, Sâbit el-Bünânî, Hammâd b. Ebî Süleymân, Humeyd el-Hassâf, Sâlim el-Eftas, Simâk b. Harb, Talha b. Yahyâ b. Talha b. Ubeydillâh, Âsım b. Ebi'n-Necûd (عس), Âsım el-Ahvel, Abdullah b. Yezîd en-Nehaî, Abdûlmelik Umeyr, Ebû Hasîn Osmân b. Âsım, Alkame b. Mersed, Kays b. Müslim, Kesîr b. Zâzân (ت ق), Kesîr b. Şinzîr (ق), Leys b. Ebî Süleym, Muhârib b. Disâr, Muhammed b. Sûka, Muhammed b. Abdîrrahman b. Ebî Leylâ, Mûsâ b. Ebî Kesîr, Mûsâ es-Sağîr, el-Heysem b. Habîb es-Sarrâf, Yezîd b. Ebî Ziyâd, Ebû İshâk es-Sebî ve Ebû İshâk eş-Şeybânî'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: Ahmed b. Abde ed-Dabbî, âdem b. Ebî İyâs, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. İbrâhîm et-Tercümânî, Bekr b. Bekkâr, Ca'fer b. Humeyd el-Kûfî, el-Hasen b. Muhammed b. A'yen , Ebû Ömer Hafs b. Abdillâh el-Hulvânî ed-Darîr, Hafs b. Ğıyâs, Sa'd b. Muhammed b. el-Hasen b. Atıyye, Süleymân b. Dâvûd Ebû'r-Rabî' ez-Zehrânî, Sâlih b. Mâlik el-Ezdî el-Harezmî, Sâlih b. Muhammed et-Tirmizî, Ebû Şuayb Sâlih b. Muhammed el-Kavvâs, Abdullah b. es-Serî el-Entâkî, Abdurrahman b. Hammâd et-Talhî, Abdülğaffâr b. el-Hakem, Ubeyd b. Sabbâh b. Ebî Sürayc en-Nehşelî el-Hazzâz, Osmân b. el-Yemân, Ebû Mansûr Isâm b. el-Vaddâh el-Basrî, Ali b. Hucr el-Mervezî (ت), Ali b. Ayyâş el-Hımsî, Ali b. Yezîd es-Sudâî (عس), Amr b. Hammâd b. Talha el-Kannâd, Amr b. es-Sabbâh b. Subeyh el-Kûfî el-Mukri', Amr b. Osmân er-Rakkî, Amr b. Avn el-Vâsitî, Amr b. Muhammed en-Nâkid, Muhammed b. Bekkâr b. er-Rayyân, Muhammed b. Harb el-Havlânî (ق), Muhammed b. el-Hasen b. et-Tell el-Esedî, Muhammed b. Süleymân Lüveyn, Ebû Ömer Hübeyra b. Muhammed et-Temmâr el-Mukri', Hişâm b. Ammâr ed-Dimaşkî (ق), Yahyâ b. Saîd el-Attâr el-Hımsî, Yesera b. Safvân el-Lahmî ed-Dimaşkî.⁷³⁴ Hafs b. Süleymân'ın hadîs rivâyetleri Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde ve Nesâî'nin *Müsnedü Ali*'sinde yer verilmiştir.⁷³⁵

Hafs b. Süleymân el-Esedî'nin hicrî 180 veya 190 yıllarında 90 yaşlarında iken vefât ettiğine dâir rivâyetler vardır.⁷³⁶

⁷³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 11, 12.

⁷³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 16.

⁷³⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 15.

Değerlendirme:

Hafs b. Süleymân el-Esedî'nin, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, günümüzde müslümânların büyük çoğunluğunun okuduğu Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinin râvîsi olması, birçok kurrâ yetiştirmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Îsâ b. Ömer el-Hemdânî'nin genel olarak zayıf fakat doğru sözlü bir râvî olarak görülmesi, rivâyetlerinin Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde bulunması, onun sünnetin aktarımına az da katkısı bulunan bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.14. İSMÂÎL b. CA'FER b. EBÎ KESÎR el-ENSÂRÎ (ع)

İsmi; *İsmâîl b. Ca'fer b. Ebî Kesîr el-Ensârî*, künyesi; *Ebû İshâk*, nisbesi; *ez-Zürakî*'dir. Muhammed b. Ca'fer, Yahyâ b. Ca'fer ve Ya'kûb b. Ca'fer onun kardeşleridir.

“İsmâîl b. Ca'fer kırâat alanında öne çıkmış bir âlimdir.” Şeybe b. Nisâh (ك), Nâfi' b. Abdurrahman (س غا ج), İbn Cemmâz (س ك ج) ve İbn Verdân (ج) 'dan arz, Ebû Ca'fer el-Kârî'den semâ yoluyla kırâat icâzeti aldı. “Mâlik'ten sonra Medîne muhaddisi, Nâfi'den sonra da Medîne kârîi diye tanındı.” Ali b. Hamza el-Kisâî (ك), Dûrî (س غا ف ج ك) ve Halef b. Hişâm gibi “kırâat otoriteleri” onun talebeleri arasında yer alır.⁷³⁷

Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a, Nesâî, Yahyâ b. Maîn ve Muhammed b. Sa'd, İsmâîl b. Ca'fer'in *sika* bir râvî olduğunu ifade etmişlerdir.⁷³⁸

İsmâîl b. Ca'fer'in elde mevcut tek eseri Ali b. Hucr'un rivâyetiyle günümüze ulaşan hadîs cüzüdür. Eserin bazı bölümleri Köprülü Kütüphanesi'nde ve Dârü'l-Kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır. İbn Huzeyme tarîkiyle gelen cüz, dört ayrı bölüm halinde istinsâh edilmiş olup Köprülü Kütüphanesi'nde yer alan ilk üç bölüm Abdullah b. Muhammed b. Cemâa, Zâhiriyye'de bulunan üçüncü ve dördüncü bölümler Ziyâeddin el-Makdisî tarafından tashih edilmiş ve bu bölümlerde sırasıyla

⁷³⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 294; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 148; Tüfekçioğlu, Zekerîya, “İsmâîl b. Ca'fer el-Ensârî”, *DİA*, XXIII, 91.

⁷³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 59, 60.

yüz otuz dört, yüz yirmi beş, yüz on iki ve yetmiş beş hadîs yer almıştır. İlk bölümde mevcut yüz otuz dört hadîsten *Buhârî* otuz dokuz, *Müslim* yetmiş beş, *Ebû Dâvûd* kırk iki, *Tirmizî* elli bir, *Nesâî* elli altı, *İbn Mâce* otuz beş, *İmam Mâlik* kırk iki, *Dârimî* elli altı ve Ahmed b. Hanbel yüz altı hadîsi kitaplarına almışlardır.⁷³⁹ el-hâsıl onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin hepsinde yer verilmiştir.

İsmâîl b. Ca'fer b. Ebî Kesîr; İsrâîl b. Yûnus b. Ebî İshâk (د خ), İsmâîl b. Ebî Hakîm, Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. el-Huseyn (ت س), Habîb b. Hassân b. Ebî el-Eşras, Humeyd et-Tavîl (خ م ت س), Dâvûd b. Bekr b. Ebi'l-Fürât (د ت), Dâvûd b. Kays el-Ferrâ (م س), Rabîa b. Ebî Abdirrahman (خ م د ت س), Sa'd b. Saîd el-Ensârî, Saîd b. Abdirrahman b. Rukayş, Süleymân b. Sühaym (م س), Süheyl b. Ebî Sâlih, Şerîk b. Abdillâh b. Ebî Nemir (خ م س), Abdullâh b. Ca'fer b. Necîh el-Medînî (ت), Abdullâh b. Dînâr (خ م ت), Abdullâh b. Saîd b. Ebî Hind (ت), Abdullâh b. Âmir el-Eslemî, Ebû Tuvâle Abdullâh b. Abdirrahman b. Ma'mer el-Ensârî (م ت), Abdurrahman b. Habîb b. Erdek, Abdurrahman b. Harmele el-Eslemî (م), Abdurrahman b. Muhammed b. Abdillâh b. Abd el-Kârî, Abdülazîz b. Abdillâh b. Ebî Seleme el-Mâcişûn (مد), Utbe b. Müslim (خ), Umâra b. Ğaziyye el-Ensârî (م د ت), Ömer b. Nâfi'⁷⁴⁰ (خ م د س), Ömer b. Nübeyh el-Kâ'bî (م), Amr b. Ebî Amr (خ م), Amr b. Yahyâ İbn Umâra el-Mâzinî (م), el-Alâ b. Abdirrahman b. Ya'kûb (ز م ت س), İsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. İyâs b. el-Bükeyr, Mâlik b. Enes, Muhammed b. Ebî Harmele (خ م د ت س), Muhammed b. Zeyd b. el-Muhâcir b. Kunfüz, Muhammed b. Aclân (س), Muhammed b. Amr b. Halhale (م س), Muhammed b. Amr b. Alkame b. Vakkâs el-Leysî (بخ مد), Muhammed b. Yûsuf eel-Kindî, Müslim b. Ebî Meryem (س), Mûsâ b. Ukbe (م), Ebû Süheyl Nâfi' b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî (خ م د ت س), Yahyâ b. Ca'fer b. Ebî Kesîr,⁷⁴¹ Yahyâ b. Ali b. Yahyâ b. Hallâd el-Ensârî (د ت س), Yezîd b. Abdillâh b. Husayfe (خ م س), Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'kâ' el-Kârî ve Ebû Hazre Ya'kûb b. Mucâhid el-Kâss (م)'dan hadîs rivâyetinde bulunmuştur.

Kendisinden Hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İbrâhîm b. Abdillâh b. Hâtim el-Herevî (ق), İshâk b. Muhammed el-Fervî (ت), Ebû Ma'mer İsmâîl b. İbrâhîm b. Ma'mer el-Hüzelî (س), el-Hasen b. Şevker el-Bağdâdî (مد), Ebû Ömer Hafs b. Ömer

⁷³⁹ Tüfekçioğlu, Zekeriya, "İsmâîl b. Ca'fer el-Ensârî", *DİA*, XXIII, 91.

⁷⁴⁰ İbn Ömer'in mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, III, 57.

⁷⁴¹ İsmâîl b. Ca'fer'in kardeşidir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, III, 58.

ed-Dûrî el-Mukri', Dâvûd b. Amr ed-Dabbî, Sürayc b. en-Nu'mân el-Cevherî, Sürayc b. Yûnus (م), Saîd b. Süleymân el-Vâsitî, Ebû Eyyûb Süleymân b. Dâvûd el-Hâşimî, Ebû'r-Rabî' Süleymân b. Dâvûd ez-Zehrânî (خ د), Süveyd b. Saîd el-Hadesânî, Abbâd b. Mûsâ el-Huttelî (س د خ), Abdullah b. Mutî', Abdülazîz b. Bahr el-Bağdâdî el-Hallâl, Ali b. Hucr es-Sa'dî el-Mervezî (م ت س), Fûleyh b. İsmâîl b. Ca'fer,⁷⁴² Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm, Kuteybe b. Saîd (س د خ م), Muhammed b. Bekkâr b. er-Rayyân (م), Ebû Ca'fer Muhammed b. Cehdam (س د خ م), Muhammed b. Zünbûr el-Mekkî (س), Muhammed b. Sellâm el-Bîkendî (خ), Muhammed b. es-Sabbâh ed-Dûlâbî (م), el-Heysem b. Hârice, Ebû Hemmâm el-Velîd b. Şücâ' es-Sekûnî, Yahyâ b. Eyyûb el-Mekâbirî (م د), Yahyâ b. Hassân et-Tinnîsî (سى), Yahyâ b. Yahyâ en-Neysâbûrî (م).⁷⁴³ el-Heysem b. Hârice, İsmâîl b. Ca'fer'in hicrî 180 yılında Bağdâd'da vefât ettiğini belirtmiştir.⁷⁴⁴

Değerlendirme:

Hafs b. Süleymân el-Esedî'nin, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, Şeybe b. Nisâh, Nâfi' b. Abdurrahman, İbn Cemmâz ve İbn Verdân gibi büyük kırâat âlimlerine talebe olması, Ali b. Hamza el-Kisâî, Dûrî, ve Halef b. Hişâm gibi "kırâat imâmı ve râvîlerinin" onun talebeleri arasında yer alması, onun Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Hafs b. Süleymân el-Esedî'nin sika bir râvî olarak görülmesi, birçok muhaddis hoca ve talebesinin olması, rivâyetlerinin Kütüb-i Sitte'nin tüm kitaplarında bulunması, ayrıca günümüze ulaşan bir hadîs cüzünün olması onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.15. ABDULLAH b. İDRÎS b. YEZÎD (ع)

İsmi; *Abdullah b. İdrîs b. Yezîd b. Abdirrahman b. el-Esved el-Evdî*, künyesi; *Ebû Muhammed*, nisbesi; *el-Kûfî*'dir.⁷⁴⁵

⁷⁴² İsmâîl b. Ca'fer'in oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, III, 59.

⁷⁴³ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, III, 57, 58, 59.

⁷⁴⁴ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, III, 60.

⁷⁴⁵ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIV, 294.

Abdullah b. İdrîs b. Yezîd, hicrî ikinci asrın sayılı kırâat âlimlerinden biridir.⁷⁴⁶ Kırâat ilmini *Nâfi' b. Ebî Nuaym* ve *Süleymân b. Mihrân el-A'meş*'ten almıştır. Kendisini kırâatte en önemli talebesi Ca'fer el-Haşkûnî'dir.⁷⁴⁷

Ebû Hâtim ve Nesâî, onun *sika* bir râvî olduğunu söylemişlerdir. Osmân b. Saîd ed-Dârimî'nin, Yahyâ b. Maîn'e: "Sana göre İbn İdrîs mi, yoksa İbn Nümeyr mi daha üstündür?" sorusuna, Yahyâ b. Maîn: "*İkisi de sikadır fakat İbn İdrîs her konuda sikadır*" cevabını vermiştir. Ali b. el-Medînî de Abdullah b. İdrîs'in hadîs alanında babasından daha üstün olduğunu zikretmiştir.⁷⁴⁸

Mâlik b. Enes Muvatta'nda, onun adını zikretmeden: "Ali b. Ebî Tâlib'den bana ulaştığına göre... " diyerek ta'likan rivâyet ettiği hemen hemen bütün hadîsleri Abdullah b. İdrîs'den almıştır.⁷⁴⁹

Abdullah b. İdrîs b. Yezîd; el-Eclah b. Abdillâh el-Kindî (س ق), İdrîs b. Yezîd el-Evdî⁷⁵⁰ (بخ م ت س ق), İsmâîl b. Ebî Hâlid (خ م س), Ebû Bürde Bürayd b. Abdillâh b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî (م), Ebû Bekr Cibrîl b. Ahmer (س), Hizâm b. Hişâm b. Hubeyş el-Huzâî, el-Hasen b. Ubeydillâh en-Nehaî (م د س ق), el-Hasen b. Fûrât el-Kazzâz (م ق), Husayn b. Abdurrahman es-Sülemî (م), Hâlid b. Ebî Kerîme (س ق), Dâvûd b. Ebî Hind (م), Dâvûd b. Yezîd el-Evdî⁷⁵¹ (ق), Rabîa b. Osmân (س ق), Ebû Mâlik Sa'd b. Târik el-Eşcaî (ق), Süfyân es-Sevrî, Süleymân el-A'meş (م ق), Süleymân eş-Şeybânî (م), Süheyl b. Ebî Sâlih (م ق), Şu'be b. el-Haccâc (خ م د ت), Tu'me b. Amr el-Ca'ferî (د), Âsım b. Küleyb (ع ي م), Abdullah b. Saîd b. Ebî Saîd el-Makbûrî, Abdurrahman b. Ziyâd b. En'um el-Efrîkî, Abdurrahman b. Süleymân b. el-Ğasîl (د ق), Abdülmelik b. Saîd b. Ebcer (د), Abdülmelik b. Ebî Süleymân (ت), Abdülmelik b. Abdülazîz b. Cürayc (م ت), Ubeydullâh b. Ömer el-Ömerî (م ٤), Leys b. Ebî Süleym (م), Mâlik b. Enes (ت), Muhammed b. İshâk b. Yesâr (د س), Muhammed b. Aclân (م س ق), Muhammed b. Umâra b. Amr b. Hazm (مد ق), el-Muhtâr b. Fülful (م د س), Mutarrif b. Tarîf, Ebû Ma'ser Necîh b. Abdurrahman el-Medenî (ق), Hişâm b. Hassân (م ق), Hişâm b. Urve (م ت), Ebû Hayyân Yahyâ b. Saîd b. Hayyân et-Teymî (خ م ت س), Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (م)

⁷⁴⁶ Koçyiğit, Talat, "Abdullah b. İdrîs", **DİA**, I, 110.

⁷⁴⁷ Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, I, 310; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, I, 368

⁷⁴⁸ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIV, 297, 299.

⁷⁴⁹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIV, 297.

⁷⁵⁰ Abdullah b. İdrîs b. Yezîd'in babasıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XIV, 294.

⁷⁵¹ Abdullah b. İdrîs b. Yezîd'in amcasıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

(س), Yahyâ b. Abdillâh b. Ebî Katâde, Yezîd b. Ebî Ziyâd (د ت ق)'dan hadîs rivâyet etmiştir.⁷⁵²

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: İbrâhîm b. Mehdî (د), Ahmed b. Cevvâs el-Hanefî, Ahmed b. Harb el-Mavsilî (س), Ahmed b. Abdillâh b. Yûnus, Ahmed b. Abdilcebbâr el-Utâridî, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (د), Ahmed b. Nâsîh (س), İshâk b. Râhûye (م س), Ebû Ma'mer İsmâîl b. İbrâhîm el-Hüzelî (مد), Eyyûb b. Süleymân b. Dâvûd b. Yezîd el-Evdî, el-Hasen b. İsmâîl el-Mücâlidî (س), el-Hasen b. er-Rabî' el-Becelî (م د ق), el-Hasen b. Arafe, Hallâd b. Eslem (س), Ebû Hayseme Züheyr b. Harb (م), Ziyâd b. Eyyûb et-Tûsî (د س), Ebû Behz es-Sakr b. Abdirrahman b. Mâlik b. Miğvel, Ebû's-Sâib Selâm b. Cünâde (ق), Abdullah b. Berrâd el-Eş'arî (م), Ebû Saîd Abdullâh b. Saîd el-Eşecc (م), Abdullah b. el-Mübârek, Abdullah b. Muhammed b. İshâk el-Ezremî (عس), Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe (م د ق), Abdullah b. Vaddâh (ت), Ubeyd b. Esbât b. Muhammed el-Makdisî (ت), Ubeyd b. İsmâîl el-Hebbârî, Ali b. İsâ el-Muharrimî, Ali b. Muhammed et-Tanâfisî (ق), Ömer b. Hafs b. Ğiyâs, Ömer b. Muhammed el-Ankazî (س), Ömer b. Muhammed en-Nâkid (م), Kuteybe b. Saîd, Mâlik b. Enes, Muhammed b. Ebân el-Belhî (س), Muhammed b. Sa'd,⁷⁵³ Muhammed b. Saîd el-Asbahânî, Muhammed b. Sellâm el-Bîkendî (بخ), Muhammed b. Abdillâh b. Ammâr el-Mavsilî, Muhammed b. Abdillâh b. Nûmeyr (م خ), Muhammed b. Abdilazîz b. Ebî Rizme (د), Ebû Kûrayb Muhammed b. el-Alâ (م ء), Ebû Mûsâ Muhammed b. el-Müsennâ (م س), Muhammed b. Mûsâ b. A'yen (س), Ebû Yahyâ Muhammed b. Yahyâ b. Eyyûb b. İbrâhîm es-Sekafî el-Kasrî (س), Nûh b. Habîb el-Kûmesî (س), Yahyâ b. Âdem (مق س), Yahyâ b. Eksem (ت), Yahyâ b. Maîn, Yahyâ b. Yûsuf ez-Zimmî (عخ), Yûsuf b. Behlûl et-Temîmî (خ), Yûsuf b. İsâ el-Mervezî (ت), Yûsuf b. el-Münâzil et-Teymî.⁷⁵⁴ Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Saîd el-Eşecc, Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Sa'd (230/845), onun hicrî 192 yılında vefât ettiğini söylemişler, buna ilâveten İbn Sa'd

⁷⁵² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 294, 295.

⁷⁵³ Muhammed b. Sa'd Tabakâtü'l-Kebîr adlı kaynak eserin müellifi ve Vâkidî'nin kâtibidir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XIV, 296; Fayda, Mustafa, "İbn Sa'd", *DİA*, XX, 294.

⁷⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 295, 296.

(230/845), Abdullâh b. İdrîs'in Zi'l-Hicce'nin onuncu günü vefât ettiğini belirtmiştir.⁷⁵⁵

Değerlendirme:

Abdullah b. İdrîs b. Yezîd'in, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, kırâat ilmini imâm Nâfi' b. Ebî Nuaym ve Süleymân b. Mihrân el-A'meş'ten alması, onun Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Abdullah b. İdrîs b. Yezîd'in sika bir râvî olması, birçok muhaddis hoca ve talebesinin olması, rivâyetlerinin Kütüb-i Sitte'nin tüm kitaplarında bulunması da onun sünnetin aktarımına katkısı bulunan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.16. İSHÂK b. MUHAMMED b. ABDİRRAHMAN (د)

İsmi; *İshâk b. Muhammed b. Abdirrahman b. Abdillâh b. el-Müseyyeb b. Ebi's-Sâib*, künyesi; *Ebû Muhammed*, nisbesi; *el-Müseyyebî* ve *el-Medenî*'dir.⁷⁵⁶

İshâk b. Muhammed b. Abdirrahman Medîne kurrâsındandır. Kırâat ilmini Nâfi' b. Abdirrahman (س غا ج ف) ve devrinin bazı kurrâsından almıştır. Kendisinin kırâatte talebeleri ise şöyledir: Oğlu Muhammed b. İshâk (س ج ف ك), Ebû Hamdûn et-Tayyib b. İsmâîl (س غا ف ك), Halef b. Hişâm (ج ك), Muhammed b. Sa'dân (ج ف ك), Ahmed b. Cübeyr (ج), Hamze b. el-Kâsim el-Ahvel (ج), İshâk b. Mûsâ (ج), Muhammed b. Amr el-Bâhilî (ج ك), Hammâd b. Bahr (ج), Abdullah b. Zekvân (ج), Muhammed b. Abdilvâsi' (ك).⁷⁵⁷

İbnü'l-Cezerî, İshâk b. Muhammed'in hadîs alanında âlim olduğunu zikretmiş, gerek Mizzî (742/1341) *Tehzîbü'l-Kemâl*'de gerekse Zehebî (748/1348) *Ma'rifetü'l-Kurrâ*'da onun râvîliği hakkında bir açıklamada bulunmamışlardır. İbn Hacer ise *Takrîb*'de İshâk b. Muhammed'in *sadûk* olduğunu zikretmiştir.⁷⁵⁸

İshâk b. Muhammed b. Abdirrahman; Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd, Osmân b. Abdilhamîd, Mâlik b. Enes, Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Zi'b (د), Nâfi' b.

⁷⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 300.

⁷⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 473.

⁷⁵⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 312, 313; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 143.

⁷⁵⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 74.

Abdirrahman b. Ebî Nuaym el-Kârî⁷⁵⁹ ve Nâfi' b. Ömer el-Cümahî'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: İsmâîl b. Abdilkerîm es-San'ânî, Halef b. Hişâm el-Bezzâr el-Mukri', Abdullah b. Ahmed b. Zekvân ed-Dimaşkî el-Mukri', Muhammed b. İshâk el-Müseyyebî⁷⁶⁰ (؎), Muhammed b. Sa'dân el-Mukri', Muhammed b. Ömer el-Vâkidî, Yahyâ b. Muhammed el-Cârî.⁷⁶¹

Zehebî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Zekvân'ın ondan hadîs rivâyetinde bulunduğunu ve Ebû Dâvûd'da da tek bir hadîs rivâyetinin olduğunu söylemiştir.⁷⁶² İshâk b. Muhammed el-Müseyyebî hicrî 206 yılında vefât etmiştir.⁷⁶³

Değerlendirme:

İshâk b. Muhammed b. Abdirrahman'ın, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, kırâat ilmini imâm Nâfi' b. Ebî Nuaym ve Süleymân b. Mihrân el-A'meş'ten alması, onun Kur'ân'ın aktarımında çok önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. İshâk b. Muhammed b. Abdirrahman'ın sadûk bir râvî olması, muhaddis hoca ve talebelerinin olması, Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde rivâyetinin bulunması, onun sünnetin aktarımına az da olsa katkısı olduğunu ortaya koymaktadır.

3.17. IRÂK b. HÂLİD b. YEZÎD el-MÜRRÎ (قد)

İsmi; *Irâk b. Hâlid b. Yezîd b. Sâlih b. Subeyh el-Mürrî*, künyesi; *Ebü'd-Dahhâk*, nisbesi; *ed-Dimaşkî*'dir.

Ebü Ali Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Asbahânî el-Mukri', Irâk b. Halîd'in "Şâm'ın meşhûr kırâatçilerinden" olduğunu söylemiştir.⁷⁶⁴ Kırâat ilmini

⁷⁵⁹ İshâk b. Muhammed, aynı zamanda Nâfi' b. Abdirrahman'ın kırâatte talebesidir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, II, 473.

⁷⁶⁰ Muhammed b. İshâk el-Müseyyebî, İshâk b. Muhammed el-Müseyyebî'nin oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

⁷⁶¹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, II, 473.

⁷⁶² Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, I, 313.

⁷⁶³ Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, I, 315.

⁷⁶⁴ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIX, 545.

babası Hâlid ve Yahyâ ez-Zimârî'den almıştır. Hişam b. Umâra ve er-Rabî' b. Sa'leb (ك) ise Irâk b. Hâlid'in arz tarîkiyle talebeleridir.⁷⁶⁵

Ebü'l-Hasen b. Sümei', Irâk b. Hâlid'i altıncı tabakada zikretmiştir. Ebû Hâtım onun için *muztaribü'l-hadîs*⁷⁶⁶ (مضطرب الحديث) ve *leyse bi-kaviyy*⁷⁶⁷ (ليس بقوي) tabirlerini kullanırken, ed-Dârakutnî (385/995) *lâ be'se bihi* (لا بأس به) tabirini kullanmıştır. İbn Hacer el-Askalânî ise Irâk b. Hâlid'in *leyyin*⁷⁶⁸ (لين) olduğunu söylemiştir.⁷⁶⁹

Irâk b. Hâlid b. Yezîd; İbrâhîm b. Ebî Able el-Makdisî (قد), İbrâhîm b. Vesîme en-Nasrî, oğlu Hâlid b. Yezîd el-Mürri, Ebû Ümeiyye Abdurrahman b. es-Sindî,⁷⁷⁰ Abdülmelik b. Ebân, Osmân b. Atâ el-Horasânî ve Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî'den⁷⁷¹ hadîs rivâyetinde bulunmuştur.

Kendisinden ise: Ebü'l-Velîd Ahmed b. Abdurrahman b. Bekkâr ed-Dimaşkî, Ebü'l-Fadl er-Rabî' b. Sa'leb el-Mukri',⁷⁷² Abdullah b. Ahmed b. Beşîr Zekvân el-Mukri', Muhammed b. Zekvân ed-Dimaşkî, Muhammed b. Vehb b. Atıyye es-Sülemî, Mervân b. Muhammed et-Tâtârî, Mûsâ b. Âmir el-Mürri (قد) ve Hişam b. Ammâr⁷⁷³ hadîs rivâyetinde bulunmuştur.⁷⁷⁴ Ebû Dâvûd "el-kader"de onun tek bir hadîs rivâyetine yer vermiştir. Irâk b. Hâlid b. Yezîd el-Mürri, ez-Zehebî'nin belirttiğine göre hicrî 200 yılından önce vefât etmiştir.⁷⁷⁵

Değerlendirme:

Irâk b. Hâlid b. Yezîd'in, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, kırâat ilmini arz yoluyla tahsil edip, aynı yolla talebelerine aktarması, onun Kur'ân'ın aktarımında

⁷⁶⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 317, 318; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 453, 454.

⁷⁶⁶ Muztaribü'l-hadîs: "Hadîsleri muztaribdir" manasına gelen bir tabir olup hadîs râvîlerinin tecrîhinde kullanılan lafızlardandır. Cerhin üçüncü derecesine delâlet eder ve böyle bir râvînin hadîsiyle ihticâc edilmez fakat i'tibar için yazılır. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 302.

⁷⁶⁷ Bkz. Dipnot 644.

⁷⁶⁸ "Hadîste gevşektir" manasına gelen cerh lafızlarındandır. Cerhin birinci mertebesine ve en hafifine delâlet eder. Bu tür râvîler terk edilmez i'tibar için hadîsleri yazılır. ed-Darakutnî leyyin olan bir râvînin adaletten düşmecek bir kusurla mecrûh olacağını söylemiştir Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 202.

⁷⁶⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 424.

⁷⁷⁰ Ömer b. Abdilazîz'n mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XIX, 544.

⁷⁷¹ Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî, aynı zamanda Irâk b. Hâlid'in kırâatte hocasıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

⁷⁷² Ebü'l-Fadl, aynı zamanda Irâk b. Hâlid'in kırâatte talebesidir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

⁷⁷³ Hişam b. Ammâr, aynı zamanda Irâk b. Hâlid'in kırâatte talebesidir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, ay.

⁷⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 544.

⁷⁷⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 318.

gayreti olduğunu göstermektedir. Irâk b. Hâlid b. Yezîd'in zayıf, cerhin ilk mertebesi olan leyin ifadeleriyle vasıflanan bir râvî olması, muhaddis hoca ve talebelerinin olması, Ebû Dâvûd'un *el-Kader*'inde tek bir rivâyetinin bulunması, onun muhaddislik yönünün zayıf olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

3.18. SÜVEYD b. ABDİLÂZÎZ es-SÜLEMÎ (ت ق)

İsmi; *Süveyd b. Abdilazîz b. Nümeyr es-Sülemî*'dir.

Doğum tarihi ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte hicrî 108 veya 90 yılında doğduğuna dâir rivâyetler vardır.⁷⁷⁶ Künyesi *Ebû Muhammed*, Nisbesi *ed-Dimaşkî* ve el-Hımsî'dir. Aslen Vâsit yada Kûfeli olduğu söylenir.⁷⁷⁷

Süveyd b. Abdilazîz es-Sülemî, Ba'lebek kâdîsı ve *kârî* bir zâttır. Kırâati Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî (س ك) ve el-Hasen b. İmrân'dan almıştır. er-Rabî' b. Sa'leb (ك), Hişâm b. Ammâr (س) ve Ebû Müshir el-Ğassânî de kırâatte Süveyd'in talebeleridir.⁷⁷⁸

Duhaym (245/859), onun *sika* bir râvî olduğunu zikretmiş fakat diğer ricâl ulemâsının çoğunluğu Süveyd'in *zayıf* bir râvî olduğu kanâatini taşımışlardır.⁷⁷⁹

Süveyd b. Abdilazîz es-Sülemî; Eyyûb b. Ebî Temîme es-Sahtiyânî, Ebü'l-Alâ Eyyûb b. Miskîn el-Vâsitî, Sâbit b. Aclân el-Hımsî, Haccâc b. Ertâ, el-Hasen b. İmrân el-Askalânî, Husayn b. Abdirrahman es-Sülemî, Humeyd et-Tavîl (ت), Husayf b. Abdirrahman el-Cezerî, Dâvûd b. İsâ en-Nehaî, Zeyd b. Cebîra (ت), Zeyd b. Vâkid (ق), Süfyân b. Huseyn, Seyyâr Ebü'l-Hakem, Şeddâd b. Ubeydillâh el-Kârî, Şu'be b. el-Haccâc, Âsım el-Ahvel, Abdullah b. Ebî Necîh el-Mekkî, Abdurrahman b. Ebî'l-Hâris, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, Ubeydullâh b. Ömer el-Ömerî, Amr b. Hâlid el-Harrânî, Amr b. Muhâcir, İmrân b. Müslim el-Kasîr, Kurra b. Abdurrahman b. Hayveîl, Mâlik b. Enes, Muhammed b. el-Haccâc b. Ebî Katîle el-Harrânî, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Ebü'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim el-

⁷⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 261, 262.

⁷⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 256.

⁷⁷⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 319; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 291.

⁷⁷⁹ Ahmed b. Hanbel onun için "metrûku'l-hadîs", Yahyâ b. Maîn "leyse bi-sika", İbn Sa'd ve Buhârî "münker", en-Nesâî ise "zayıf" ifadelerini kullanmışlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 257, 258, 259.

Mekkî, Muğîra b. Miksem ed-Dabbî, Mûsâ b. Ebî Kesîr, en-Nu'mân b. el-Münzir, Nûh b. Zekvân, Hişâm b. Zeyd b. Enes b. Mâlik, el-Vadibîn b. Atâ, Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Yezîd b. Ebî Meryem eş-Şâmî ve Ebû Abdillâh en-Necrânî'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: İbrâhîm b. İdrîs el-Ammî el-Basrî İbrâhîm b. Eyyûb el-Havrânî ez-Zâhid, Ebû İshâk İbrâhîm b. en-Nadr el-Ba'lebekî, İbrâhîm b. Hişâm b. Yahyâ b. Yahyâ el-Kassânî, Ebû Ali Ahmed b. el-Ferac b. Abdillâh b. Ubeyd el-Cüşemî el-Mukri', Ebû Süleyym İsmâîl b. Hısn el-Cübeylî, Dâvûd b. Ruşeyd, er-Rabî' b. Sa'leb, es-Silm b. Yahyâ el-Haczâvî, Ebû Eyyûb Süleyymân b. Seleme el-Habâirî, Süleyymân b. Abdurrahman, Süveyd b. Saîd el-Hadesânî, Safvân b. Sâlih el-Müezzin, Abdullâh b. Ahmed b. Beşîr b. Zekvân el-Mukri', Ebû Müshir Abdûla'lâ b. Müshir, Abdülhamîd b. Hammâd el-Kuraşî el-Ba'lebekî, Abdurrahman b. İbrâhîm Duhaym, Ebû Süleyym Abdurrahman b. ed-Dahhâk el-Ba'lebekî, Abdurrahman b. Abdissamed b. Şuayb b. İshâk ed-Dimaşkî, Abdurrahman b. Yûnus er-Rakkî, Abdüsselâm b. İsmâîl el-Haddâd, Ebû Nuaym Ubeyd b. Hişâm el-Halebî, Ali b. Bahr b. Berî el-Kattân, Ali b. Hucr el-Mervezî (ت), Amr b. Osmân b. Saîd b. Kesîr b. Dînâr el-Hımsî, İsâ b. Müsâvir el-Cevherî, Kesîr b. Ubeyd el-Mezhicî, Muhammed b. Bükeyr el-Hadramî, Muhammed b. el-Halîl el-Huşenî el-Bilâtî, Muhammed b. Ebi's-Seriyy el-Askalânî, Muhammed b. Şuayb b. Şâbûr, Muhammed b. Âiz ed-Dimaşkî, Muhammed b. Amr el-Ğazzî, Muhammed b. Musaffâ el-Hımsî, Muhammed b. Mihrân er-Râzî, Muhammed b. Hâşim el-Ba'lebekî, Muhammed b. Yahyâ b. Hamze el-Hadramî, Ebû Mes'ûd Hâşim b. Hâlid b. Ebî Cemîl ed-Dimaşkî, Hişâm b. Hâlid el-Ezrak, Ebû't-Takiyy Hişâm b. Abdilmelik el-Yezânî el-Hımsî, Hişâm b. Ammâr (ق), el-Velîd b. Utbe.⁷⁸⁰ Süveyd b. Abdilazîz'in hicrî 167 veya 194 yıllarında vefât ettiğine dâir farklı rivâyetler vardır.⁷⁸¹

Değerlendirme:

Süveyd b. Abdilazîz'in, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, kırâat ilmini Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimârî ve el-Hasen b. İmrân'dan alması, talebelri er-Rabî' b. Sa'leb, Hişâm b. Ammâr ve Ebû Müshir el-Ğassânî'ye öğretmesi onun Kur'ân'ın

⁷⁸⁰ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XII, 256, 257, 258.

⁷⁸¹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XII, 261, 262.

aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Süveyd b. Abdilazîz'in, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, genel kanaate göre zayıf bir râvî olmasına rağmen Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.19. YA'KÛB b. İSHÂK b. ZEYD el-HADRAMÎ el-MUKRÎ' (م د تم س ق)

İsmi; *Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh b. Ebî İshâk el-Hadramî el-Mukri*, künyesi; *Ebû Muhammed*, nisbesi; *el-Basrî*'dir. Ahmed b. İshâk el-Hadramî'nin kardeşidir.⁷⁸² Hicrî 117 yılında muhtemelen Basra'da doğmuştur.⁷⁸³

Yahya b. İshâk el-Hadramî Basra *kurrâsından* olup, "on kırâat imâmından biridir." Kırâat ilmini arz tarîkiyle Sellâm et-Tavîl (س غا ك), Mehdî b. Meymûn, Ebû'l-Eşheb el-Utâridî (غا) ve Mesleme b. Muhârib (غا ك)'den almıştır. Kendisinden kırâat ilmini arz tarîkiyle tahsil edenler oldukça fazladır. Bu zâtların bazıları şunlardır: Kâ'b b. İbrâhîm (ك), Ömer es-Serrâc (ك), Humeyd b. el-Vezîr (ك), el-Minhâl b. Şâzân (ك), Ebû Bişr el-Kattân (ك), Müslim b. Süfyân el-Müfessir (ك), Ravh b. Abdilmü'min (س غا مب ف ك), Muhammed b. el-Mütevekkil (س غا مب ف ك), Muhammed b. Vehb el-Fezârî, Ebû Hâtim es-Sicistânî (س ك), Dâvûd b. Ebî Sâlim, el-Velîd b. Hassân (س ف ك), Ebû'l-Feth en-Nahvî (ك), Ebû Ömer ed-Dûrî, Verdân b. İbrâhîm (ك).⁷⁸⁴

Ya'kûb b. İshâk aynı zamanda önemli bir nahivci ve muhaddistir. Ahmed b. Hanbel, ve Ebû Hâtim onun *sadûk* bir râvî olduğunu söylemişler, İbn Hibbân (354/965) ise *es-Sikât*'da Ya'kûb b. İshâk'ı zikretmiştir.⁷⁸⁵

Ya'kûb b. İshâk el-Hadramî; el-Esved b. Şeybân (م), Beşşâr b. Eyyûb en-Nâkid, Hammâd b. Seleme (ق), Zeyyâl b. Ubeyd el-Mâlikî, Rabîa b. Külsüm, Zâide b. Kudâme (ق), Zekerîyyâ b. Süleym, dedesi Zeyd b. Abdillâh b. İshâk el-Hadramî, Saîd b. Hâlid el-Huzâî, Selm b. Zârîr, Selîm b. Hayyân el-Hüzelî (ق), Süleymân b.

⁷⁸² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 315.

⁷⁸³ Altıkulaç, Tayyar, "Ya'kûb el-Hadramî, *DİA*, XLIII, 282.

⁷⁸⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 328, 329; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 336.

⁷⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 315, 316, 317.

Muâz ed-Dabbî (د), Süheyl b. Mihrân el-Katî (س), Sevâde b. Ebi'l-Esved (م), Sellâm Ebû'l-Münzir el-Kârî, Şu'be b. el-Haccâc (س), Âmir b. Sâlih b. Rustüm (ف), Abdurrahman b. Meymûn (ق), Abdüsselâm b. Aclân, Ömer b. Hafs el-Medenî, Muhammed b. el-Hattâb b. Cübeyr b. Hayye es-Sekafî, Müraccâ b. Racâ el-Basrî, Ebû Cez' Nasr b. Tarîf, en-Nadr b. Ma'bed el-Cermî, Hârûn b. Mûsâ en-Nahvî, Hemmâm b. Yahyâ, Ebû Avâne el-Vaddâh b. Abdillâh, Yezîd b. İbrâhîm et-Tüsterî ve Ebû Akîl ed-Devrakî'den hadîs rivâyetinde bulunmuştur.

Ya'kûb b. İshâk el-Hadramî'nin hadîs rivâyetlerine “Buhârî hariç Kütüb-i Sitte'nin diğer beş kitabında” yer verilmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: Ahmed b. Sâbit el-Cahderî (ق), Ahmed b. Nasr en-Neysâbûrî, İshâk b. İbrâhîm Şâzân el-Fârisî, el-Hasen b. es-Sabbâh el-Bezzâr, el-Huseyn b. Seleme b. Ebî Kebşe, el-Husen b. Abdilmü'min, el-Huseyn b. Ali b. Yezîd es-Sudâî (م), Rizkullah b. Mûsâ el-Kilvezânî (ق), Sehl b. Sâlih el-Entâkî, Abdullâh b. Muhammed b. Yahyâ et-Tarasûsî (د), Abdûla'lâ b. Hammâd en-Nersî, Abdurrahman b. Abdilvehhâb el-Ammî (ق), Abdurrahman b. Muhammed b. Sellâm et-Tarasûsî (س), Ebû Kudâme Ubeydullâh b. Saîd es-Serâhsî, Osmân b. Tâlût b. Abbâd, Ukbe b. Mükram el-Ammî (م), Ali b. Seleme el-Lebekî, Amr b. Ali el-Fellâs, Amr b. Muhammed en-Nâkid, el-Fadl b. Sehl el-A'rac, Muhammed b. İbrâhîm b. Sudrân, Ebû Bekr Muhammed b. Rizkîllâh, Muhammed b. Ma'mer el-Bahrânî (ف), Muhammed b. Yûnus el-Küdeymî, Yahyâ b. Hakîm el-Mukavvim (ق), Ebû Hâtîm es-Sicistânî en-Nahvî, Ebû'r-Rabî' ez-Zehrânî, Ebû'l-Abbâs el-Killevrî (د) ve Ebû Kılâbe er-Rakkâşî.⁷⁸⁶ Ya'kûb b. İshâk el-Hadramî, hicrî 205 yılının zi'l-hicce ayında vefât etmiştir.⁷⁸⁷

Değerlendirme:

Ya'kûb b. İshâk el-Hadramî'nin, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve “kıraat imamı” olması, kıraat ilmini arz yoluyla tahsil edip talebelerine öğretmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Ya'kûb b. İshâk el-Hadramî'nin, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, sadûk bir râvî olması, Müslim'in *Sahîh*'i, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde

⁷⁸⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 315, 316.

⁷⁸⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 317.

rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.20. ABDÜLMELİK b. KURAYB el-BÂHİLÎ (خ مق د ت)

İsmi; Abdülmelik b. Kurayb b. Abdülmelik b. Ali b. Asme' b. Muzahhir b. Riyâh b. Amr b. Abdişems el-Bâhilî, künyesi; Ebû Saîd ve Ebû Bekr, nisbesi; el-Basrî'dir.

Arap dilini çok iyi bilen bir *nahivci*, *muhaddis* ve *kârîdir*. er-Rabî' b. Süleyman, eş-Şâfiî'nin Abdülmelik b. Kurayb hakkında: “*Arap dilinde ibâresi ondan daha iyi olan birini görmedim*” dediğini nakletmiştir.

Kırâati Nâfi' (ك) ve Ebû Amr'dan rivâyet etmiştir. Hurûfu ise el-Kisâî'den rivâyet etmiştir. Muhammed b. Yahyâ el-Kat'î kırâati Abdülmelik'den rivâyet etmiştir. Ebû Hâtim Nasr b. Ali, Abdurrahman b. Muhammed el-Hârisî (ك), Muhammed b. Ferac ed-Devrakî (ك) ve Muhammed b. Ğâlib b. Harf el-Enmâtî ise Abdülmelik b. Kurayb'den hurûfu rivâyet edenlerdir.⁷⁸⁸

Yahyâ b. Maîn, onun *sika*, Ebû Dâvûd ise *sadûk* bir râvî olduğunu beyan etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Ali el-Medîni “sünnete bağlılığı” konusunda Abdülmelik'ten övgüyle bahsetmişlerdir.⁷⁸⁹

Abdülmelik b. Kurayb el-Basrî; Ebû Ümeyye İsmâil b. Ya'lâ es-Sekafî, Bekkâr b. Abdilazîz b. Ebî Bekra es-Sekafî, Ebû Eşheb Ca'fer b. Hayyân el-Utâridî, Hammâd b. Zeyd, Hammâd b. Seleme, el-Halîl b. Ahmed, Süfyân b. Uyeyne, Seleme b. Bilâl, Süleymân et-Teymî, Süleymân b. el-Muğîra, Şu'be b. el-Haccâc, Abdullah b. Avn, Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd (مق), Abdussamed b. Şebîb, Abdülazîz b. Ebî Hâzim, Abdülazîz b. Ebî Seleme el-Mâcişûn, Osmân eş-Şehhâm, Adıyy b. el-Fasîl, Ömer b. Ebî Zâide, el-Alâ b. Harîz el-Anberî, Ğassân b. Mudarr el-Ezdî, Kurra b. Hâlid es-Sedûsî, Kesîr el-Âbid, Keysân, Mâlik b. Enes, el-Mübarek b. Saîd es-Sevrî, Mis'ar b. Kidâm, Mu'temir b. Süleymân (قد), Nâfi' b. Abdurrahman b. Ebî Nuaym

⁷⁸⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 335, 336; İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, I, 419

⁷⁸⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 385, 387, 388.

el-Kârî,⁷⁹⁰ Hişâm b. Sa‘d el-Medenî, Ya‘kûb b. Muhammed b. Tahlâ, Ebû Amr b. el-Alâ el-Mâzinî’den⁷⁹¹ hadîs rivâyet etmiştir. Buhârî *Sahîh*’inde, Ebû Dâvûd ve Tirmizî *Sünen*’lerinde ve Müslim *Mukaddime*’sinde onun rivâyetlerine yer vermişlerdir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: İbrâhîm b. Süfyan ez-Ziyâdî, Ebû Müslim İbrâhîm b. Abdullah el-Keşşî, Ahmed b. İbrâhîm ed-Devrakî, Ahmed b. Abdurrahman b. Mufaddal el-Harrânî, Ahmed b. Ubeyd b. Nâsîh en-Nahvî Ebû Asîde, Ahmed b. Ömer b. Bükeyr en-Nahvî, Ahmed b. Muhammed el-Yezîdî, İshâk b. İbrâhîm el-Mavsîlî, Bîşr b. Mûsâ el-Esedî, el-Hadır b. Ebân el-Hâşimî, Racâ b. el-Cârûd, Ebû Ya‘lâ Zekerîyyâ b. Yahyâ el-Minkarî, Seleme b. Âsım, Ebû Dâvûd Süleymân b. Ma‘bed es-Sincî, Ebû Hâtım Sehl b. Muhammed es-Sicistânî, Abbâs b. el-Azîm el-Anberî (قد), Ebû’l-Fadl Abbâs b. el-Ferac er-Riyâşî, Ebû Hifân Adbdullah b. Ahmed b. Harb eş-Şâir, Abdullah b. el-Hasen b. İbrâhîm el-Enbârî, Abdurrahman b. Abdullah b. Kurayb el-Bâhilî, Abdurrahman b. Hânî en-Nahvî, Ebû Kılâbe Abdûlmelik b. Muhammed er-Rakkâşî, Ebû Vehb Ali b. Sâbit el-Basrî, Ali b. Saîd b. Cerîr en-Nesâî, Ali b. Assâm el-Âmirî, Ömer b. Şebbe b. Abîde en-Nümeyrî, âsım b. Merzûk el-Bâhilî, Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm (د خ), Ka‘neb b. el-Muharrar el-Bâhilî, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi‘,⁷⁹² Ebû Hâtım Muhammed b. İdrîs er-Râzî, Muhammed b. İshâk es-Sağânî, Muhammed b. el-Huseyn b. Ebî Halîme el-Ahnefi (ت), Muhammed b. Abdurrahman, Ebû Bekr Muhammed b. Abdûlmelik Zenceveyh, Muhammed b. Ubeyd b. Süfyan el-Kuraşî,⁷⁹³ Ebû Aynâ’ Muhammed b. el-Kâsim b. Hallâd, Muhammed b. Müslim b. Vâra er-Râzî, Muhammed b. Yûnus el-Küdeymî, Mes‘ûd b. Bîşr el-Mâzinî, Nasr b. Ali el-Cehdamî (مق), Yahyâ b. Habîb b. Arabî, Yahyâ b. Maîn, Ya‘kûb b. Süfyan el-Fârisî ve Ya‘kûb b. Şeybe es-Sedûsî.⁷⁹⁴

Abdûlmelik b. Kurayb’in 88 yaşlarında iken Basra’da hicrî 213, 215, 216, 217 yıllarında vefât ettiğine dâir rivâyetler vardır.⁷⁹⁵

⁷⁹⁰ Nâfi‘ b. Abdurrahman aynı zamanda yedi kırâat imâmından biridir. Bkz. Altıkulaç, Tayyar, “Nâfi‘ b. Abdurrahman”, **DİA**, XXXII, 287.

⁷⁹¹ Ebû Amr b. el-Alâ el-Mâzinî aynı zamanda yedi kırâat imâmından biridir. Bkz. Altıkulaç, Tayyar, “Ebû Amr b. el-Alâ”, **DİA**, X, 94.

⁷⁹² Şâfi‘ mezhebinin kurucusudur. Abdûlmelik b. Kurayb’den birkaç yıl önce vefât etmiştir. Bkz. Mizzî **a.g.e.**, XVIII, 384.

⁷⁹³ Ebû Bekr b. Ebî’l-Dünyâ’nın babasıdır. Bkz. Mizzî **a.g.e.**, XVIII, 385.

⁷⁹⁴ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, XVIII, 383, 384, 385.

⁷⁹⁵ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, XVIII, 393, 394.

Değerlendirme:

Abdûlmelik b. Kurayb'in, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve kırâati kırâat imâmları Nâfî' ve Ebû Amr'dan rivâyet etmesi, bu ilmi arz yoluyla tahsil edip talebelerine öğretmesi, onun Kur'an'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Abdûlmelik b. Kurayb'in, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, sika bir râvî olması, Buhârî'nin *Sahîh*'i, Tirmizî ve Ebû Dâvûd'un *Sünen*'leri ve Müslim'in *Mukaddime*'sinde rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.21. ABDÜLVÂRİS b. SAÎD b. ZEKVÂN et-TEMÎMÎ (ع)

İsmi; *Abdûlvâris b. Saîd b. Zekvân et-Temîmî el-Anberî*, künyesi; *Ebû Ubeyde*, nisbesi; *el-Basrî*'dir. Abdussamed b. Abdûlvâris'in babasıdır.

Abdûlvâris b. Saîd, Basra *kurrâs*ındandır. Kur'an'ı kırâat imâmı *Ebû Amr b. el-Alâ* (س م ب ف ك) ve Humeyd b. Kays el-Mekkî'ye arz etmiştir. Kendisinin kırâatte talebeleri; Oğlu Abdussamed, Bîşr b. Hilâl, Muhammed b. Ömer el-Kasabî (س م ب ف ك), Ebû Ma'mer el-Minkarî (س م ب ف ك), Ebû'r-Rabî' ez-Zehrânî, Ahmed b. Ebî Ömer el-Kuraşî, İmrân b. Mûsâ el-Kazzâz, (س م ب ف ك), Avn b. el-Hakem ve Abdülazîz b. Ebi'l-Muğîra el-Kuraşî'dir.⁷⁹⁶

Ebû Zûr'a (281/894), Ebû Hâtim (277/890), Nesâî ve İbn Sa'd (230/845); Abdûlvâris b. Saîd'in *sika* olduğunu söylemiş, ayrıca İbn Sa'd sika lafzıyla birlikte *hucetün*, Ebû Hâtim *sadûkun*, en-Nesâî'de *sebtün* ifâdesini eklemiştir. Yahyâ b. Maîn kendisine sorulan Basra'lıların hadîste "esbet" olanı kimdir sorusuna cevaben Abdûlvâris b. Saîd'in ismini de zikretmiştir.⁷⁹⁷

Abdûlvâris b. Saîd; İshâk b. Süveyd el-Adevî, İsmâîl b. Ümeyye (د), Eyyûb b. Mûsâ (م), Eyyûb es-Sicistânî (ع), Behz b. Hakîm, el-Ca'd Ebû Osmân (م خ), Habîb el-Muallim (د ق), Huseyn el-Muallim (ع), Humeyd b. Kays el-Mekkî el-A'rac (د س), Hâlid el-Hazzâ (خ), Dâvûd b. Hind (م س ق), Ebû Ğasn ed-Düceyn b. Sâbit el-Yerbûî, Saîd b. İyâs el-Cerîrî (م خ س), Saîd b. Cümhân (د س), Saîd b. Ebî Arûbe (خ س)

⁷⁹⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 335, 336; İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, I, 425, 426.

⁷⁹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 482, 483.

(خ م د) , Süleymân et-Teymî (س ق), Sinân b. Rabîa (بخ), Şuayb b. el-Habhâb (خ م د), Âmir el-Ahvel (د), Abdullah b. Sevâde el-Kuşeyrî (م), Abdullah b. Şübrume ed-Dabbî (س), Abdullah b. Avn, Abdullah b. Ebî Necîh (م), Abdülazîz b. Suheyb (ع), Utbe b. Abdilmelik es-Sehmî el-Bâhilî (د بخ), Adiyy b. Abdirrahman et-Tâî,⁷⁹⁸ Azra b. Sâbit el-Ensârî (خ), Ebü'l-Cülâs b. Ukbe b. Yesâr (د سى), Ali b. el-Hakem el-Bünânî (خ س), Ali b. Zeyd b. Cüd'ân (بخ), Ali b. el-Alâ el-Huzâî (بخ), Umâra b. Ebî Hafsa, Amr b. Ebî Hakîm (د), Amr b. Dînâr (ت), Kahramân Âli'z-Zübeyr, Ğâlib b. Süleymân el-Cehdamî (مد), el-Kâsim b. Abdilvâhid b. Eymen el-Mekkî (ق), el-Kâsim b. Mihrân (م), Katan b. Kâ'b el-Kutaî (خ س), Kesîr b. Şenzîr (خ م), Leys b. Süleym, Muhammed b. Cühâde (م ٤), Muhammed b. ez-Zübeyr el-Hanzalî (س), Ebû Cehdam Mûsâ b. Sâlim (د), Meymûn b. Ebî Hamze el-A'ver, Ebû Hanîfe en-Nu'mân b. Sâbit,⁷⁹⁹ Hişâm ed-Destevâî (س), Ebû Uyeyne'nin mevlâsı Vâsıl (بخ), Yahyâ b. Ebî İshâk el-Hadramî (خ م س), Yahyâ b. Ebî Üneyse el-Cezerî (ت), Yahyâ el-Bekkâ, Ebü't-Teyyâh Yezîd b. Humeyd es-Sunbeî (م د ت س), Yezîd b. er-Rişk (خ م د س), Yûnus b. Ubeyd (خ ت س), Ebû Ubeydillâh eş-Şekarî, Ebû İsâm el-Basrî (م ت س), Ebû Ğâlib el-Bâhilî (د), Ebû Hârûn el-Abdî, Ümmü'l-Hasen⁸⁰⁰ (د) ve Ümmü Yûnus bt. Şeddâd (د)'dan hadîs rivâyet etmiştir. Abdülvâris b. Saîd'in hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: İbrâhîm b. el-Haccâc es-Sâmî, Ahmed b. Abde ed-Dabbî (م), Ezher b. Mervân er-Rakkâşî (ت ق), İshâk b. Ebî İsrâîl, Bişr b. Hilâl es-Savvâf (م ٤), Habbân b. Hilâl (س), el-Hasen b. Ömer b. Şakîk (بخ), Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Darîr, Humeyd b. Mes'ade (س), Dâvûd b. Muâz el-Atekî (د), Ebû Mâlik Saîd b. Hübeyra el-Kâ'bî, Süfyân es-Sevrî,⁸⁰¹ Ebü'r-Rabî' Süleymân b. Dâvûd ez-Zehrânî (م), Sevvâr b. Abdillâh el-Anberî (د), Şeybân b. Ferrûh (م), Ebû Ömer Sâlih b. İshâk el-Cermî en-Nahvî, Ebû Âsım ed-Dahhâk b. Mahled (د), Ebû Ma'mer Abdullah b. Amr el-Muk'ad (بخ), Abdurrahman b. el-Mübârek el-Ayşî (خ), Abdussamed b. Abdülvâris⁸⁰² (ع), Ubeydullâh b. Ömer el-Kavârîrî (س), Affân Müslim (م), Ali b. el-Hasen b. Şakîk el-Mervezî, Ali b. el-Medînî, İmrân b. Mûsâ el-Kazzâz (ت س ق), İmrân b. Meysera el-Minkarî (خ),

⁷⁹⁸ Bu zât Heysem b. Adiyy'in babasıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XVIII, 479.

⁷⁹⁹ Hanefî mezhebinin kurucusudur. Bkz. Uzunpostalcı, Mustafa, "Ebû Hanîfe", **DİA**, X, 143.

⁸⁰⁰ Ebû Bekr el-Adevî'nin ninesidir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XVIII, 480.

⁸⁰¹ Süfyân es-Sevrî, Abdülvâris b. Saîd'den büyüktür. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XVIII, 480.

⁸⁰² Abdussamed b. Abdülvâris, Abdülvâris b. Saîd'in oğludur. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

Fudayl b. Abdilvehhâb, Kuteybe b. Saîd (ت س), Kays b. Hafs, Leys b. Hammâd es-Saffâr, Muhammed b. Ziyâd ez-Ziyâdî (ذ), Muhammed b. Abdillâh Bezî' (ت), Muhammed b. Ömer el-Kasabî, Muhammed b. Îsâ b. et-Tabbâ' (د), Ebû'n-Nu'mân Muhammed b. el-Fadl es-Sedûsî (خ), Muhammed b. Ebî Nuaym el-Vâsitî, Müsedded b. Müserhed (س د خ), Muallâ b. Mansûr er-Râzî (م), Ebû Seleme Mûsâ b. İsmâîl (خ), Hişâm b. Ubeydillâh er-Râzî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Yahyâ b. Yahyâ en-Neysâbûrî (م) ve Yûsuf b. Hammâd el-Ma'nî.⁸⁰³ İbn Sa'd (230/845)'ın beyânına göre Abdülvâris b. Saîd hicrî 180 yılının Muharrem ayında vefât etmiştir.⁸⁰⁴

Değerlendirme:

Abdülvâris b. Saîd'in, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve Kur'ân-ı Kerîm'i kırâat imâmı Ebû Amr b. el-Alâ' ve Humeyd b. Kays el-Mekkî'ye arz etmesi, bu ilmi arz yoluyla tahsil edip talebelerine öğretmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Abdülvâris b. Saîd'in, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, sika bir râvî olması, Kütüb-i Sitte'nin tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.22. ŞÜCÂ' b. EBÎ NASR el-MUKRÎ' (عخ)

İsmi; Şücâ' b. Ebi'n-Nasr el-Horasânî el-Belhî el-Mukri, künyesi; Ebû Nuaym, nisbesi; el-Horasânî ve el-Belhî'dir.⁸⁰⁵ Hicrî 120 yılında Belh şehrinde doğmuştur.⁸⁰⁶

Şücâ' b. Ebi'n-Nasr önemli bir kârîdir. Kırâati arz tarîkiyle kırâat imâmı olan Ebû Amr b. el-Alâ' (ج ف ك)'dan, sema' yoluyla da Îsâ b. Amr ve Sâlih el-Mürrî'den almıştır. Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm (خ ك), Muhammed b. Ğalib (ج ف ك), Ebû Nasr el-Kâsim b. Ali (ج) ve Ebû Amr ed-Dûrî kırâati Şücâ'dan nakleden talebeleridir.⁸⁰⁷

⁸⁰³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 478, 479, 480, 481.

⁸⁰⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 483.

⁸⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 381.

⁸⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, I, 293.

⁸⁰⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 338, 339; İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, I, 293, 294.

Ebû Ubeyd, Şücâ' b. Ebi'n-Nasr'ın *sadûk* ve *me'mûn*⁸⁰⁸ olduğunu söylemiştir. Zehebî'nin beyânına göre o *sika* bir râvîdir.⁸⁰⁹ İbn Hacer *sadûk* olduğu kanâatindedir.⁸¹⁰ İbn Hibbân (354/965) da, Şücâ' b. Ebi'n-Nasr'ı *kitâbü's-sikât*'da zikretmiştir.⁸¹¹

Şücâ' b. Ebi'n-Nasr; Ebû'l-Eşheb Ca'fer b. Hayyân el-Utâridî, Süleymân el-A'meş, Sâlih el-Mürri, Abbâd b. Kesîr es-Sekafî, Îsâ b. Ömer es-Sekafî ve Ebû Amr b. el-Alâ'dan⁸¹² hadîs rivâyet etmiştir.

Buhârî'nin *ef'âlü'l-ibâd* bölümünde onun hadîs rivâyetine yer verilmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: el-Hasen b. Arafe, Ebû Hafs b. Ömer ed-Dûrî el-Mukri', Sürayc b. Yûnus, Abdullah b. Sâlih el-'Iclî, Ammâr b. el-Hasen en-Nesâî, Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm, Hârûn b. Abdillâh el-Hammâl ve Yahyâ b. Eyyûb el-Mekâbirî.⁸¹³ Şücâ' b. Ebi'n-Nasr hicrî 190 senesinde 70 yaşında Bağdâd'da vefât etmiştir.⁸¹⁴

Değerlendirme:

Şücâ' b. Ebi'n-Nasr'ın, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve kırâati arz tarîkiyle kırâat imâmı olan Ebû Amr b. el-Alâ', semâ' yoluyla da Îsâ b. Amr ve Sâlih el-Mürri'den almış olması, bu ilmi arz yoluyla tahsil edip talebelerine öğretmesi, talebeleri arasında Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm ve Ebû Amr ed-Dûrî gibi Kur'ân'a mühim hizmetleri olan şahsiyetlerin bulunması, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Şücâ' b. Ebi'n-Nasr'ın, muhaddis hoca ve talebelerinin olması, sika, sadûk ve me'mûn gibi sıfatlarla vasıflanan bir râvî olması, Buhârî'nin *ef'âlü'l-ibâd*'ında rivâyetinin bulunması, onun sünnetin aktarımına az da olsa katkısı olan bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kurrâlığına nisbetle muhaddisliğinin arka planda olduğu söylenebilir.

⁸⁰⁸ Kelime olarak güvenilir, emniyetli emin manasına gelen me'mûn, ta'dil lafızlarındandır. Uğur, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, 216.

⁸⁰⁹ Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, I, 339.

⁸¹⁰ İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, 266.

⁸¹¹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XII, 382.

⁸¹² Ebû Amr b. el-Alâ' kırâat imâmıdır. Bzk. Altıkulaç, Tayyar, "Ebû Amr b. Alâ", **DİA**, X, 94.

⁸¹³ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XII, 381, 382.

⁸¹⁴ Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, I, 339.

3.23. ÖMER b. HÂRÛN b. YEZÎD es-SEKAFÎ (ت ق)

İsmi; *Ömer b. Hârûn b. Yezîd b. Câbir b. Seleme es-Sekafî*, künyesi; *Ebû Hafs*, nisbes; *el-Belhî*’dir.

Ömer b. Hârûn kurrâ muhaddislerdendir. ez-Zehebî; “Ömer b. Hârûn’un kırâat imâmı Hamza’ya Kur’ânı okuduğunu zannediyorum fakat onun kırâati hakkında muttasıl bir sened bize ulaşmadı” demiştir. Horasan ehli de Ebû Amr ve Ömer b. Hârûn’dan kırâati rivâyet etmişlerdir. Kuteybe, “Onun kırâati en iyi olan kimse olduğunu” söylemiştir.⁸¹⁵

Yahyâ b. Maîn, Ömer b. Hârûn’un sika olmadığını hadîste *zaîf* olduğunu hatta “yalan söylediğini” belirtmiştir. Ebû Zür’a, Ali el-Medînî ve ed-Dârakutnî’de onun *zaîf* olduğu kanâatindedir. Sâlih b. Muhammed el-Hâfız ve en-Nesâî onun için *metrûku’l-hadîs*⁸¹⁶ ifâdesini kullanmıştır.⁸¹⁷

Ömer b. Hârûn es-Sekafî; Üsâme b. Zeyd el-Leysî (ت), İsmâîl b. Râfî’ el-Medenî, İsmâîl b. Ayyâş, Eymen b. Nâbil el-Mekkî, Sevr b. Yezîd el-Hımsî, Ca’fer b. Muhammed es-Sâdık, Harîz b. Osmân er-Rahabî, el-Hasen b. Dînâr, Hamze ez-Zeyyât, Saîd b. Ebî Arûbe, Süfyân es-Sevrî, Seleme b. Verdân, Seyf b. Ebî Süleymân el-Mekkî, Şu’be b. el-Haccâc, Sâlih el-Mürri, Safvân b. Amr es-Seksekî, es-Salt b. Dînâr, Abdürabbih b. Ebî Râşid, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, Abdülmelik b. Cürayc, Abdülmelik b. Îsâ es-Sekafî, Osmân b. el-Esved, Osmân b. Atâ el-Horasânî, Îsâ b. Ebî Îsâ el-Hannât, el-Kâsim b. Mebrûr, Kurra b. Hâlid es-Sedûsî, Mâlik b. Enes, el-Muğîra b. Ziyâd el-Mavsîlî, el-Münkedir b. Muhammed b. el-Münkedir, Ebû Muslih Nasr b. Meşâris, Hemmâm b. Yahyâ (ق), Yûnus b. Yezîd el-Eylî, Ebû Bekr b. Abdillâh b. Ebî Meryem el-Ğassânî’den hadîs rivâyet etmiştir.

Tirmizî ve İbn Mâce onun hadîs rivâyetlerine yer vermiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İbrâhîm b. el-Eş’as el-Buhârî, İbrâhîm b. Îsâ, İbrâhîm b. Hârûn el-Belhî el-Bezzâz, Ahmed b. Hâtîm et-Tavîl, Ahmed b. Hanbel, Ebü’t-Tâhir Ahmed b. Amr b. es-Serh el-Mısırî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Sehl el-Belhî, Ahmed b. Nâsîh el-Missîsî, Ebû’l-Hasen İsmâîl b.

⁸¹⁵ Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, I, 339; İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, I, 528.

⁸¹⁶ Bkz. Dipnot 699.

⁸¹⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXI, 528, 529.

İbrâhîm b. el-Muğîra el-Cu'fî,⁸¹⁸ el-Cârûd b. Muâz et-Tirmizî, Cümua b. Abdillâh el-Belhî, el-Hasen b. Îsâ Mâsercis,⁸¹⁹ el-Huseyn b. Mansûr b. Ca'fer es-Sülemî, Sürayc b. Yûnus, Saîd b. Ya'kûb et-Tâlkânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Selm el-Belhî el-Mesâhifî, Sâlih b. Abdillâh et-Tirmizî, Âmir b. Hıdâş, Ebû Saîd Abdullâh b. Saîd el-Eşecc, Abdurrahman b. Abdillâh b. Saîd ed-Deşteki, Abdurrahman b. Amr el-Belhî, Osmân b. Muhammed b. Ebî Şeybe, Affân b. Muhammed el-Belhî, Affân b. Müslim es-Saffâr, Ali b. el-Hasen ez-Zühî, Ammâr b. Hârûn Ebû Yâsir el-Müstemilî, Amr b. Râfî' el-Kazvînî (ق), Amr b. Muhammed en-Nâkid, Ebû Kâmil Fudayl b. Huseyn el-Cahderî, Kuteybe b. Saîd, Kâmil b. Talha el-Cahderî, el-Leys b. Mûsâvir el-Belhî, Muhammed b. Ebî Bekr el-Mukaddemî, Muhammed b. Humeyd er-Râzî, Muhammed b. Hâlid el-Hanzalî er-Râzî, Muhammed b. Saîd b. el-Asbahânî, Muhammed b. Amr Züneyc er-Râzî, Muhammed b. el-Kâsim et-Tâykânî, Muhammed b. Muâviye en-Neysâbûrî, Ebû Sâlih Müslim b. Abdurrahman en-Neysâbûrî, Nasr b. Ali el-Cehdamî, Ebû'l-Leys Nasr b. el-Leys el-Belhî, Ebû Tâlib Hâşim b. el-Velîd el-Herevî, Hişâm b. Ubeydillâh er-Râzî, Hennâd b. es-Seriyy (ت), Yahyâ b. Mûsâ el-Belhî ve Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Vâkid er-Râzî.⁸²⁰ Ömer b. Hârûn b. Yezîd es-Sekafî, 66 veya 80 yaşında hicrî 194 yılının Ramazan ayının ilk Cuma günü Belh'de vefât etmiştir.⁸²¹

Değerlendirme:

Ömer b. Hârûn b. Yezîd'in, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve Horasan ehlinin Ebû Amr ve Ömer b. Hârûn'dan kırâati rivâyet etmiş olmaları, onun Kur'ân'ın aktarımı hususunda gayret ettiğini göstermektedir. Ömer b. Hârûn b. Yezîd'in, muhaddis hoca ve talebelerinin olması, Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde rivâyetlerinin bulunması, buna rağmen zayıf, metrûk hattâ yalan söyleyen bir râvî olarak nitelendirilmesi, onun muhaddisliğine ihtiyatla yaklaşılması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

⁸¹⁸ Bu zât İmâm Buhârî'nin babasıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXI, 522.

⁸¹⁹ Bu zât İbnü'l-Mübarek'in mevlâsıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XXI, 522.

⁸²⁰ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXI, 521, 522, 523.

⁸²¹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XXI, 530.

3.24. ABDÜLVEHHÂB b. ATÂ el-HAFFÂF (ع م ٤)

İsmi; *Abdülvehhâb b. Atâ' el-Haffâf*, künyesi; *Ebû Nasr*, nisbesi; *el-'Iclî*, *el-Basrî* ve *el-Bağdâdî*'dir.

Abdülvehhâb b. Atâ hadîs ve kırâatle ilgilenmiş, Kur'an'ı Ebû Amr b. el-Alâ, Saîd b. Ebî Arûbeye kırâat etmiştir. Ahmed b. Ebî Şûrayh en-Nehşelî ve Ahmed b. Yahyâ b. Mâlik es-Sûsî kendisinin kırâatte talebeleridir.⁸²²

Ebû Bekr b. Ebî Hayseme, Yahyâ b. Maîn'in onun için *leyse bihî be'sün*,⁸²³ (ليس به بأس), Abbâs ed-Dûrî ise yine Yahyâ b. Maîn'in onun için *sika* ifadesini kullandığını söylemiştir. el-Buhârî ve en-Nesâî ise *leyse bi'l-kaviyy*⁸²⁴ (ليس بالقوي) lafzını kullanmışlardır.⁸²⁵ Son olarak ez-Zehebî onun için: "Hadîs şeyhlerinin büyüklerindendir" demiştir.⁸²⁶

Abdülvehhâb b. Atâ'; el-Ahdar b. Aclân, İsrâîl b. Yûnus (ت), İsmâîl b. Müslim el-Mekkî (ق), Eş'as b. Saîd Ebû'r-Rabî' es-Semmân, Sevr b. Yezîd el-Hımsî (ت), Humed et-Tavîl, Hâlid el-Hazzâ, Dâvûd b. Ebî Hind, Ziyâd el-Cessâs, Saîd b. İyâs el-Cerîrî, Saîd b. Ebî Arûbe (ع م د س), Süleymân et-Teymî, Şu'be b. el-Haccâc, Sahr b. Cüveyriyye, Talha b. Amr el-Mekkî, Abdullah b. Ömer el-Ömerî (د), Abdullah b. Avn (ق), Abdülcelîl b. Atıyye, Abdülazîz b. Ebi Ravvâd, Abdülmelik b. Cürayc, Abdülvehhâb b. Mücâhid, Ubeyd b. el-Ahnes, Adiyy b. el-Fadl, Amr b. Ubeyd, İmrân b. Hudeyr, Avf el-A'râbî, Fâid Ebû'l-Verkâ, Kurra b. Hâlid, Mâlik b. Enes, Muhammed b. Amr b. Alkame, Hişâm b. Hassân, Hişâm ed-Destevâî, el-Heysem el-Havârî ve Yûnus b. Ubeyd'den hadîs rivâyet etmiştir.

Onun hadîs rivâyetlerine "Buhârî *Ef'âlû'l-'İbâd*'da, bunun yanında Kütüb-i Sitte'nin diğer beş imâmın sünen ve sahihlerinde" yer vermiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: Ebû Sevr İbrâhîm b. Hâlid el-Kelbî (د), İbrâhîm b. Saîd el-Cevherî (ت), Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. el-Velîd el-Fahhâm, Ahmed b. Yahyâ b. Atâ el-Cellâb, Ahmed b. Yahyâ b. Mâlik es-

⁸²² Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 340, 341.

⁸²³ Bkz. Dipnot 606.

⁸²⁴ Bkz. Dipnot 676.

⁸²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 512, 513.

⁸²⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 340.

Sûsî, İshâk b. Râhûye, İshâk b. Mansûr el-Kevsec, el-Hâris b. Muhammed b. Ebî Üsâme, el-Hasen b. Muhammed b. es-Sabbâh ez-Za'ferânî (س ق), Halef b. Hişâm el-Bezzâr, Ebû'l-Hattâb Ziyâd b. Yahyâ el-Hassânî, Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî (ت), Abdullah b. Lehîa,⁸²⁷ Abdullah b. Muhammed b. İshâk el-Ezramî (مد), Ebû Avf Abdurrahman b. Merzûk el-Büzûrî, Isme b. el-Fadl en-Neysâbûrî, Ali b. Seleme el-Lebakî, Ali b. Şuayb es-Simsâr, Ali b. Îsâ el-Bağdâdî, Ali b. Ma'bed b. Nûh, Ali b. Hâşim b. Merzûk, Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî, Ömer b. Zûrâra en-Neysâbûrî (ع م), Amr b. Muhammed en-Nâkid, el-Fadl b. Sehl el-A'rac, Fudayl b. Abdilvehhâb es-Sükkerî, Muhammed b. Ebi'l-Avvâm er-Riyâhî, Muhammed b. İshâk es-Sağânî, Muhammed b. el-Cehm es-Simmerî, Muhammed b. Hâtim b. Bezî' (ذ), Muhammed b. el-Huseyn el-Bürcülânî, Muhammed b. Süleymân el-Enbârî (د), Muhammed b. Abdillâh er-Ruzzî (د م), Muhammed b. Ubeyd b. el-Münâdî Mansûr b. Ebî Müzâhim ve Yahyâ b. Maîn.⁸²⁸

Abdülvehhâb b. Atâ'nın hicrî 198, 204 ve 206 yıllarında vefât ettiğine dâir farklı rivâyetler vardır.⁸²⁹

Değerlendirme:

Abdülvehhâb b. Atâ'nın, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve Kur'ân-ı Kerîm'i kırâat imâmı Ebû Amr b. el-Alâ' ve Saîd b. Ebî Arûbeye'ye okuması, bu ilmi tahsil edip talebelerine öğretmesi, talebeleri arasında Ahmed b. Yahyâ b. Mâlik es-Sûsî gibi önemli kırâatçilerin bulunması, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Abdülvehhâb b. Atâ'nın, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, genel görüşe göre güvenilir bir râvî olması, Buhârî'nin *Sahîh*'i hariç Kütüb-i Sitte'nin beş kitabında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.25. YAHYÂ b. ÂDEM b. SÜLEYMÂN el-KURÂŞÎ (ع)

İsmi; *Yahyâ b. Âdem b. Süleymân el-Kurâşî el-Ümevî*, künyesi; *Ebû Zekerîyyâ*, nisbesi; *el-Kûfî*'dir. Hâlid b. Hâlid b. Ukbe b. Ebî Muayt'ın mevlâsıdır.⁸³⁰

⁸²⁷ Abdullah b. Lehîa, Abdülvehhâb b. Atâ'dan yaşca büyüktür. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XVIII, 510.

⁸²⁸ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XVIII, 509, 510, 511.

⁸²⁹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XVIII, 515.

Yahyâ b. Âdem önemli bir *kârîdir*. Kırâati semâ' yoluyla Ebû Bekr b. Ayyâş (ف س) ve kırâat imâmı *el-Kisâî*'den almıştır. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ك), Ahmed b. Ömer el-Vekîî (س ف ج ك), Şuayb b. Eyyûb es-Sarîfînî (ت س ك), Ebû Hişâm er-Rifâî (س ج ك), Ebû Hamdûm et-Tayyib b. İsmâîl (س ك), Halef b. Hişâm el-Bezzâr, Ahmed b. Ömer el-Kûfî, el-Huseyn b. Ali el-Esved el-'İclî (ج), Mûsâ b. Hizâm et-Tirmizî (ج), Muhammed b. el-Münzir (ج), *İshâk b. Râhûye* ve daha birçok kişi de onun kırâatte talebesidir.⁸³¹

Yahyâ b. Maîn, en-Nesâî, Ebû Hâtim (277/890) ve Ya'kûb b. Şeybe, Yahyâ b. Âdem'in *sika* bir râvî olduğunu söylemişlerdir.⁸³²

Yahyâ b. Âdem b. Süleymân el-Kûfî; İbrâhîm b. Humeyd er-Ruâsî (ت س), İbrâhîm b. Sa'd ez-Zührî (م), İsrâîl b. Yûnus (خ م د ت س), İsmâîl b. Ayyâş, Eyyûb b. Câbir el-Hanefî, Bişr b. es-Seriyy (ص), Cerîr b. Hâzim (خ م), Cerîr b. Abdilhamîd, el-Hasen b. Sâbit (سي), el-Hasen b. Sâlih b. Hayy (بخ م د ت سي), el-Hasen b. Ayyâş (م س), el-Huseyn b. Ali el-Cu'fî (خ), Hafs b. Ğıyâs, Hammâd b. Seleme, Hamze b. Habîb ez-Zeyyât (س), Züheyr b. Muâviye (خ م س), Saîd b. Sâlim el-Kaddâh, Süfyân es-Sevrî (م د ت س), Süfyân b. Uyeyne, Süleymân b. el-Muğîra (سي), Ebû'l-Ahves Sellâm b. Süleym (خ), Şerîk b. Abdillâh en-Nehâî (د), Ebû Zübeyd Abser b. el-Kâsim (س), Abdullâh b. İdrîs (مق س), Abdullâh b. Osmân el-Basrî (ت), Abdullâh b. el-Mübârek, Abdurrahman b. Humeyd er-Ruâsî (م), Abdüsselâm b. Harb el-Mülâî, Abdülazîz b. Siyâh, Ubeydullâh el-Eşcaî (ت عس), Ammâr b. Zürayk (م مد س ق), Îsâ b. Tahmân (س), Fudayl b. İyâd, Fudayl b. Merzûk (م), Fıtr b. Halîfe (سي), Kurrân b. Temmâm el-Esedî, Kutbe b. Abdilazîz (م ٤), Kays b. er-Rabî', Mâlik b. Miğvel, Muhammed b. Talha b. Musarriif, Muhammed b. Fudayl b. Ğazvân, Mis'âr b. Kidâm (م س), Mufaddal b. Mühelhil (م س), Mûsâ b. Kays el-Hadramî el-Ferrâ (د), Hüşeym b. Beşîr, Verkâ b. Amr el-Yeşkürî (خ), Ebû Avâne el-Vaddâh b. Abdillâh, Vekî' b. el-Cerrâh, Vehb b. Hâlid (م), Yahyâ b. Zekerıyyâ b. Ebî Zâide (خ م س), Yezîd b. Abdilazîz (خ م د س), Yûnus b. Ebî İshâk (س), Ebû Bekr b. Ayyâş (خ), Ebû Bekr en-Nehşelî (س), Ebû Şihâb el-Hannât (د) ve Ebû Muâviye ed-Darîr'den hadîs rivâyet etmiştir.

⁸³⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 189.

⁸³¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 342, 343; İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, II, 317.

⁸³² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 191.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Ahmed b. Hanbel (د), Ahmed b. Ebî Racâ el-Herevî (خ), Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî (س), Ahmed b. Ömer el-Vekî, İshâk b. İbrâhîm b. Nasr el-Buhârî (خ), İshâk b. Râhûye (س د خ), Bîşr b. Hâlid el-Askerî (س), el-Hasen b. Ali b. Affân el-Âmirî (ق), el-Hasen b. Ali el-Hallâl (م د ت), el-Huseyn b. Ali b. el-Esved el-'Iclî (د), Süfyân b. Vekî' b. el-Cerrâh (ت), Abbâs b. el-Hasen el-Kantarî (خ), Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe (م), Abdullah b. Muhammed el-Müsnedî (خ), Abdüla'lâ b. Vâsıl b. Abdila'lâ (س), Abdurrahman b. Sâlih el-Ezdî, Abd b. Humeyd (م), Abde b. Abdillâh es-Saffâr (خ), Ubeyd b. Yaîş (س م), Osmân b. Muhammed b. Ebî Şeybe (د), Isme b. el-Fadl en-Neysâbûrî (س), Ali b. Muhammed et-Tanâfisî (ق), Ali b. el-Medînî, Muhammed b. İsmâîl b. Uleyye (س), Muhammed b. Râfi' en-Neysâbûrî (س م), Muhammed b. Abdillâh b. el-Mübârek el-Muharrimî (س), Muhammed b. Amr b. el-Velîd el-Kindî (ت ق), Ebû Küreyb Muhammed b. el-Alâ (م د ت), Mahmûd b. Ğaylân el-Mervezî (ت ق), Mûsâ b. Hizâm et-Tirmizî (ت س), Mûsâ b. Abdirrahman el-Mesrûkî, Hârûn b. Abdillâh el-Hammâl (د), Vâsıl b. Abdila'lâ (ت) ve Yahyâ b. Maîn.⁸³³

İbn Sa'd (230/845), Buhârî ve Ebû Hâtîm (277/890)'in beyânına göre, Yahyâ b. Âdem b. Süleymân el-Kuraşî hicrî 203 yılında vefât etmiştir. Cenâze namazını el-Huseyn b. Sehl kıldırıştır.⁸³⁴

Değerlendirme:

Yahyâ b. Âdem'in, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve kırâati semâ' yoluyla Ebû Bekr b. Ayyâş ve kırâat imâmı el-Kisâî'den alması, bu ilmi tahsil edip talebelerine öğretmesi, talebeleri arasında kırâat imâmı Hamze'nin iki meşhûr râvîsinden biri olan Halef b. Hişâm el-Bezzâr, meşhûr muhaddis İshâk b. Râhûye gibi birçok önemli şahsiyetin bulunması, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Yahyâ b. Âdem'in, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, sika bir râvî olması, Kütüb-i Sitte'nin tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

⁸³³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 189, 190, 191.

⁸³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 192.

3.26. İSHÂK b. YÛSUF b. MİRDÂS el-KURÂŞÎ (ع)

İsmi; *İshâk b. Yûsuf b. Mirdâs el-Kuraşî el-Mahzumî*, künyesi; *Ebû Muhammed*, nisbesi; *el-Vâsitî*'dir. *el-Ezrak* ismiye Ma'rûf tur. Vehb b. Bakiyye'nin ifâdesine göre hicrî 117 yılında doğmuştur.

İshâk b. Yûsuf yaşadığı dönemin kâriflerindendir. Kur'ân'ı *Hamze*'ye kırâat etmiş, hurûfu Ebû Bekr b. Ayyâş (ج) ve bazı kimselerden almıştır. İsmâîl b. İbrâhîm b. Hûd, el-Hasen b. Ali el-Ebahh (ج), Muhammed b. Ubeydillâh el-Münâvî, Tayyib b. İsmâîl, Ebû Muhammed el-Yeşkürî el-Ahmer, kendisinden kırâati rivâyet etmişler, Ahmed, İbn Sa'dân ve birçok kimse kendisinden semâ' etmiştir.⁸³⁵

Yahyâ b. Mâin, 'Iclî (261/875) ve Muhammed b. Sa'd, onun *sika* bir râvî olduğu görüşündedirler. Ebû Hâtim ise, İshâk b. Yûsuf için *sahîhu'l-hadîs*,⁸³⁶ *sadûk*⁸³⁷ ve *lâ be'se bihi*⁸³⁸ lafızlarını kullanmıştır.⁸³⁹

İshâk b. Yûsuf; Eyyûb b. Ebi'l-Alâ el-Kassâb (د س), Zekeriyâ b. Ebî Zâide (م س), Saîd b. İyâs el-Cürayrî, Süfyân es-Sevrî (ع), Süleymân el-A'meş (ق), Şerîk b. Abdillâh en-Nehâî (د ق), Abdullah b. Avn (م), Abdülazîz b. Ömer b. Abdilazîz, Abdülmelik b. Ebî Süleymân (م ت س), Ömer b. Zerr el-Hemdânî (فق), Avf el-A'râbî (خ س), Fudayl b. Ğazvân ed-Dabbî (م س), Mis'ar b. Kidâm (خ), Hişâm ed-Destevâî (ت) ve Verkâ b. Ömer el-Yeşkürî'den hadîs rivâyet etmiştir. Onun hadîs rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: Ahmed b. İbrâhîm ed-Devrakî (د), Ahmed b. Hâlid el-Hallâl (س), Ahmed b. Sinân el-Kattân (ق), Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (د), Ahmed b. Muhammed b. Mûsâ el-Mervezî Merdeveyh (ت), Ahmed b. Menî' el-Begavî (ت), İshâk b. İbrâhîm el-Begavî (خ), İshâk b. Bühlûl et-Tenûhî, Temîm b. el-Müntasir (د س ق), Ca'fer b. en-Nadr b. Hammâd el-Vâsitî, el-Hasen b. Hammâd Seccâde, el-Hasen b. Halef el-Vâsitî (خ), el-Hasen b. es-Sabbâh el-Bezzâr (خ ت), el-Huseyn b. İshâk el-Vâsitî (س), Ebû Hayseme Züheyr b.

⁸³⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 346; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 144.

⁸³⁶ *Sahîhu'l-hadîs* (rivâyetleri sahîhtir) tabiri de râvînin sika olduğuna delâlet eden bir ta'dil lafzıdır. Yücel, Ahmet, "Sika", *DİA*, XXXVII, 176.

⁸³⁷ Bkz. Dipnot 655.

⁸³⁸ Bkz. Dipnot 623.

⁸³⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 498, 499, 500.

Harb (م), Serî' b. Abdillâh el-Vâsitî el-Hasiyy (س), Sa'dân b. Nasr el-Bezzâz, Saîd b. Yahyâ b. el-Ezher el-Vâsitî (ق), Süfyân b. Vekî' b. el-Cerrâh (ت), Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe (م), Abdullâh b. Muhammed el-Ezramî (س), Abdullâh b. Muhammed el-Müsneî (خ), Abdülhamîd b. Beyân es-Sükrî (د), Abdurrahman b. İbrâhîm Duhaym ed-Dimaşkî (سي), Abdurrahman b. Muhammed b. Sellâm et-Tarasûsî (س), Abdülvâhid b. Sâlih (ق), Ebû Kudâme Ubeydullâh b. Saîd es-Serâhsî (م), Ammâr b. Hâlid et-Temmâr el-Vâsitî (عس), Amr b. Avn el-Vâsitî, Amr b. Muhammed en-Nâkid (م), Kutbe b. Saîd, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Halef (م), Muhammed b. İsmâîl b. Uleyye (س), Muhammed b. Harb en-Neşâî, Muhammed b. Süleymân el-Enbârî (د), Muhammed b. es-Sabbâh el-Cercerâî (ق), Muhammed b. es-Sabbâh ed-Dûlâbî, Muhammed b. Abdillâh b. el-Mübârek el-Muharrimî (س), Muhammed b. Ubeydillâh b. el-Münâdî, Ebû Mûsâ Muhammed b. el-Müsennâ (خ), Muhammed b. Nûh b. Meymûn 'Iclî (261/875), Muhammed b. Vezîr el-Vâsitî (ت) ve Yahyâ b. Maîn.⁸⁴⁰

Halîfe b. Hayyât, Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Harb ve Muhammed b. Vezîr, onun hicrî 195 yılında, el-Huseyn b. Halef ise onun hicrî 196 yılında vefât ettiğini söylemişlerdir. el-Mizzî birinci görüşün esahh olduğunu belirtmiştir.⁸⁴¹

Değerlendirme:

İshâk b. Yûsuf'un, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve kırâati Ebû Bekr b. Ayyâş ve kırâat imâmı Hamze'den alması, bu ilmi tahsil edip talebelerine öğretmesi, birçok kırâatçi yetiştirmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. İshâk b. Yûsuf'un, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, güvenilir bir râvî olması, Kütüb-i Sitte'nin tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

3.27. UBEYDULLÂH b. MÛSÂ b. EBÎ'L-MUHTÂR (ع)

İsmi; *Ubeydullâh b. Mûsâ b. Ebi'l-Muhtâr, Bâzim el-Absî*, künyesi; *Ebû Muhammed*, nisbesi; *el-Kûfî*'dir.

⁸⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 496, 497, 498.

⁸⁴¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 499, 500.

Ubeydullâh b. Mûsâ önemli bir *kârî*dir. Kırâati arz tarikiyle Îsâ b. Ömer (ك), Şeybân b. Abdirrahmân el-Hemdânî (ك) ve Ali b. Sâlih b. Hasen (ك)'den almış, kırâat imâmı *Hamze ez-Zeyyât*, Şeybân en-Nahvî ve kırâat imâmı *Ebû'l-Hasen el-Kisâi*'den ise hurûfu ahz etmiştir. İbrâhîm b. Süleymân (س ف ك ص), Eyyûb b. Ali (ك), Muhammed b. Abdirrahman (ك), Ahmed b. Cübeyr ve Ebû Hamdûn et-Tayyib; Ubeydullah b. Mûsâ'dan kırâati arzan rivâyet edenlerdir. Muhammed b. Ali b. Affân ve Hârûn b. Hâtîm ise ondan hurûfu semâ' etmişlerdir.⁸⁴²

Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtîm ve 'İclî (261/875), onun *sika* bir râvî olduğu kanâatindedirler. Muâviye b. Sâlih, Yahyâ b. Maîn'e Ubeydullâh b. Mûsâ'yı sorduğunda: "Hadîsi yazılır, biz de ondan hadîs yazdık" demiştir.⁸⁴³

Ubeydullâh b. Mûsâ; İbrâhîm b. İsmâîl b. Mücemmi' (ق), Üsâme b. Zeyd el-Leysî (م), İsrâîl b. Yûnus (خ م ت س), İsmâîl b. Ebî Hâlid (خ), İsmâîl b. Selmân el-Ezrak, İsmâîl b. Abdîmelik b. Ebî Sufeyrâ (ق), Eymen b. Nâbil el-Mekkî, Beşîr b. Rabîa (Muhammed b. Rabîa el-Becelî) (عس), el-Hasen b. Sâlih b. Hayy (م د س ق), Hanzale b. Ebî Süfyân el-Cümahî (خ), Hârice b. Mus'ab, er-Rabî' b. Habîb (ق), Zâide b. Kudâme, Zekerîyyâ b. Ebî Zâide (خ), Züheyr b. Muâviye, Sâlim el-Hayyât (م ت), Sa'd b. Evs el-Absî (ق), Saîd b. Abdirrahman el-Basrî, Süfyân es-Sevrî (م ت), Süfyân b. Uyeyne (خ), Seleme b. Nübeyt, Süleymân el-A'meş (خ), Şu'be b. el-Haccâc, Şeybân b. Abdirrahman (خ م د ت ق), ed-Dahhâk b. Nîrâs, Talha b. Cebr, Talha b. Amr el-Hadramî el-Mekkî, Talha b. Yahyâ b. Talha b. Ubeydillâh (س), Abdûla'lâ b. A'yen (ق), Abdurrahman b. Amr el-Evzâî (خ ق), Abdülazîz b. Siyâh (ت س ق), Abdûlmelik b. Cûrayc (س), Ubeydullâh b. Ebî Ziyâd el-Kaddâh, Ebû Sîdân Ubeyd b. et-Tufeyl, Osmân b. el-Esved (خ د ت ق), Ukbe b. Ebî Sâlih, el-Alâ b. Sâlih (ص), Ebû Muhriz Îsâ b. Sadeka, Îsâ b. Abdirrahman es-Sülemî, Îsâ b. Ömer el-Kârî, Îsâ b. Ebî Îsâ el-Hannât, Ebû Bîşr Ğâlib b. Necîh el-Kûfî, Fıtr b. Halîfe, Kays b. er-Rabî', Keysân Ebû Ömer el-Kassâr (فق), Mâlik b. Miğvel, Mübârek b. Hassân es-Sülemî (بخ ق), Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Leylâ, Mis'ar b. Kidâm, Mus'ab b. Süleym, Matar el-İksâf, Ma'rûf b. Harrabûz (خ), Mûsâ b. Ubeyde er-Rabezî (ت ق), Mûsâ b. Umeyr el-Anberî, Mûsâ b. Ebî'l-Muhtâr,⁸⁴⁴ Nasr b. Ali el-Cehdamî el-Kebîr (ق), Nuaym b. Hâkîm el-Medâînî (عس), Hârûn b. Selmân el-Ferrâ

⁸⁴² Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 347, 348; İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, I, 439.

⁸⁴³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 169.

⁸⁴⁴ Bu zât Ubeydullâh b. Mûsâ'nın babasıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XIX, 165.

(د ت), Hânî b. Eyyûb el-Haneffî (س), Hişâm b. Urve (خ), Ya'kûb b. Abdillâh el-Kummî (س), Yûsuf b. Suheyb el-Kindî (د س), Yûnus b. Ebî İshâk, Ebû Bâzim el-Muhâribî (بخ), Ebû İsrâîl el-Mülâî, Ebû Ca'fer er-Râzî (ت), Ebû'r-Rabî' es-Semmân (ق) ve Ebû Sa'd el-Bakkâl'dan hadîs rivâyet etmiştir. Onun rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tüm kitaplarında yer verilmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: el-Buhârî (ت), İbrâhîm b. Dînâr el-Bağdâdî (م), İbrâhîm b. Ya'kûb el-Cûzcânî (س), İbrâhîm b. Yûnus b. Muhammed el-Müeddib (س), Ahmed b. İbrâhîm ed-Devrakî (د), Ahmed b. İshâk el-Buhârî es-Sürmârî (خ), Ahmed b. Hâzim b. Ebî Ğarze, Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Ebî Şûrayh er-Râzî (خ), Ahmed b. Saîd er-Ribâtî, Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî (س), Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-'İclî, Ahmed b. Ubeydillâh b. İdrîs en-Nersî, Ahmed b. Osmân b. Hakîm el-Evdî (س), Ahmed b. Fedâle b. İbrâhîm en-Nesâî (س), Ahmed b. Nasr en-Neysâbûrî (س), Ahmed b. Yûsuf es-Sülemî (ق), İshâk b. Râhûye, İshâk b. Mansûr el-Kevsec (م), Ebû Bişr Bekr b. Halef (ق), el-Hâris b. Muhammed b. Ebî Üsâme et-Temîmî, Haccâc b. eş-Şâir (م), el-Hasen b. İshâk el-Mervezî (س), el-Hasen b. Sellâm es-Sevvâk, el-Hasen b. Ali b. Harbe el-Mavsîlî, el-Hasen b. Ali b. Affân el-Âmirî, el-Huseyn b. Ebi's-Seriyy el-Askalânî (ق), el-Huseyn b. Ali el-Esved el-'İclî (د), el-Huseyn b. Muhammed el-Harîrî el-Belhî (ت), Hâlid b. Humeyd el-Mehrî, Ziyâd b. Eyyûb et-Tûsî (د), Süfyân b. Vekî' el-Cerrâh (ت), Sehl b. Zencele er-Râzî (ق), Sâlih b. Muhammed b. Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ق), Abbâs b. Abdilazîm el-Anberî (د), Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî (س ت), Abdullâh b. el-Cerrâh el-Kuhüstânî (د), Abdullâh b. el-Hakem b. Ebî Ziyâd el-Katavânî (د ت), Ebû Saîd Abdullâh b. Saîd el-Eşecc, Abdullâh b. es-Sabbâh el-Attâr (تم), Abdullâh b. Abdirrahmaned-Dârimî (م ت), Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe (خ م ق), Abdullâh b. Muhammed el-Müsnedî (ت), Abdullâh b. Münîr el-Mervezî (ت), Abd b. Humeyd (م ت), Ubeyd b. Yaîş, Osmân b. Ebî Şeybe (د), Ali b. el-Hasen b. Ebî İsâ el-Hilâlî, Ali b. Saîd b. Cerîr en-Nesâî, Ali b. Seleme el-Lebakî, Ali b. Muhammed et-Tanâfisî (ق), el-Kâsim b. Zekerîyyâ b. Dînâr el-Kûfî (س م ت), Muhammed b. Ahmed b. Müdevveyh et-Tirmizî (ت), Ebû Hâtîm b. İdrîs er-Râzî, Muhammed b. İshâk es-Sağânî, Muhammed b. İsmâîl b. Semûra el-Ahmesî (ق), Muhammed b. İsmâîl b. Ebî Dirâr er-Râzî (ق), Muhammed b. Bezî' (د), Muhammed b. el-Huseyn b. İşkâb (خ), Muhammed b. Halef el-Askalânî (ق), Muhammed b.

Sa'd,⁸⁴⁵ Muhammed b. Süleymân b. el-Hâris el-Bâğandî el-Kebîr, Muhammed b. Sehl b. Asker el-Buhârî (س), Muhammed b. Abdillâh b. Nümejr (م ت), Muhammed b. Osmân b. Kerâme (د ت), Muhammed b. Ali b. Affân el-Âmirî, Muhammed b. Ömer b. Heyyâc el-Kûfî (ق), Muhammed b. Avf et-Tâi el-Hımsî (عس), Muhammed b. el-Ferac el-Ezrak, Ebû Mûsâ Muhammed b. el-Müsennâ (س), Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî (خ د ق), Muhammed b. Yûnus el-Küdeymî, Mahmûd b. Ğaylân el-Mervezî (خ), Muâviye b. Sâlih el-Eş'arî ed-Dimaşkî, Yahyâ b. Maîn, Ya'kûb b. Süfyân el-Fârisî, Ya'kûb b. Şeybe es-Sedûsî ve Yûsuf b. Mûsâ el-Kattân (خ).⁸⁴⁶

Ubeydullâh b. Mûsâ b. Ebi'l-Muhtâr; Muhammed b. Sa'd, Halîfe b. Hayyât ve el-Buhârî'nin beyânı vechile hicrî 213 yılında, Ya'kûb b. Süfyân'ın görüşüne göre ise hicrî 214 yılında vefât etmiştir. Şevvâl veya zi'l-ka'de aylarında vefât ettiğine dâir rivâyetler vardır.⁸⁴⁷

Değerlendirme:

Ubeydullâh b. Mûsâ b. Ebi'l-Muhtâr'ın, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve Kur'ân ilimlerini tahsil ettiği hocalarının arasında kırâat imâmları Hamze ve Kisâi'nin bulunması, elde ettiği ilmi birçok talebeye nakletmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Ubeydullâh b. Mûsâ b. Ebi'l-Muhtâr'ın, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, güvenilir bir râvî olması, Kütüb-i Sitte'nin tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

⁸⁴⁵ Muhammed b. Sa'd, Vâkidî'nin kâtibidir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XIX, 167.

⁸⁴⁶ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIX, 164, 165, 166, 167.

⁸⁴⁷ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XIX, 169.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ETBÂU'T-TÂBÎİN DÖNEMİ SONRASI KURRÂ MUHADDİSLER

Bu bölümde Kur'ân ve Sünnet'in etbâu't-tâbîinden sonraki devirlere aktarımı hususunda gayretleri bulunan tebeu'l-etbâ'dan yirmi yedi kurrâ muhaddisin, isim, künye ve nisbelerine, kısaca biyografilerine, hadîs alıp verdikleri hoca ve talebelerine, bu rivâyetlerin hangi kaynaklarda yer aldığına, ayrıca bu zâtların kimlere Kur'ân-ı Kerîm hocalığı yaptıklarına/kimlere Kur'ân kırâatini naklettiklerine temas edilecek ve haklarında bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır.

4.1. HÂLİD b. YEZÎD b. ZİYÂD el-ESEDÎ el-MUKRÎ' (خ)

İsmi; *Halid b. Yezîd b. Ziyâd el-Esedî el-Mukri'*, künyesi; *Ebü'l-Heysem*, nisbesi; *el-Kâhilî* ve *el-Kûfî*'dir.

Hâlid b. Yezîd b. Ziyâd yaşadığı dönemin mukri'lerindendir. Kur'ân'ı kırâat imâmlarından *Hamze ez-Zeyyât*'a arz etmiştir. Sehl b. Muhammed el-Cellâb, Ya'kûb b. Yûsuf ed-Dabbî, Ebû Hamdûn et-Tayyib ve Muhammed b. Îsâ el-Asbahânî kendisine Kur'ân'ı arz etmiş, Muhammed b. Şâzân (ك) ise hurûfu ondan rivâyet etmiştir.⁸⁴⁸

Ebü Hâtim onun râvîliği hakkında *sadûk*, Ya'kûb b. Süfyân el-Fârisî ise *sika* lafzını kullanmış, İbn Hibbân (354/965) da onu *es-Sikât*'da zikretmiştir.⁸⁴⁹ Hâlid b. Yezîd b. Ziyâd, "Buhârînin şeyhlerindendir."⁸⁵⁰

Hâlid b. Yezîd b. Ziyâd; İsrâîl b. Yûnus (خ), el-Hasen b. Sâlih b. Hayy, Hamze ez-Zeyyât, Hâzim b. el-Huseyn Ebû İshâk el-Humeysî, Saîd b. Huseym el-Hilâlî, Talha b. Îsâ es-Sevrî, Abdullah b. Nâfi' es-Sâiğ el-Medenî, Amr b. Osmân el-Mekkî, Kays b. er-Rabî', Kâmil Ebü'l-Alâ, Muhammed b. en-Nadr el-Hârisî, Mesleme b. Ca'fer, Mindel b. Ali, Ebû Bekr b. Ayyâş (خ) ve Ebû Seleme et-Teymî'den hadîs rivâyet etmiştir.

⁸⁴⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 349, 350; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 439.

⁸⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 191.

⁸⁵⁰ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 350.

Onun rivâyetlerine Buhârî, Sahîh’inde yer vermiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: el-Buhârî, Ebû Şeybe İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Ebî Şeybe, el-Hasen b. Ali b. Bezî’ el-Bennâ el-Kûfî, el-Abbâs b. Ebî Tâlib, Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî, Ebû Zûr’a Ubeydullâh b. Abdilkerîm er-Râzî, Osmân b. Sellâm, Ebû Ümeyye Muhammed b. İbrâhîm et-Tarasûsî, Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs er-Râzî, Muhammed b. el-Haccâc ed-Dabbî, Muhammed b. el-Huseyn b. Ebi’l-Huneyn el-Huneynî, Muhammed b. el-Huseyn el-Bürçülânî, Ebû Akîl Yahyâ b. Habîb b. İsmâîl b. Abdillâh b. Habîb b. Ebî Sâbit el-Cemmâl ve Ya’kûb b. Süfyân el-Fârisî.⁸⁵¹

Hâlid b. Yezîd b. Ziyâd’ın hicrî 212 ve 215 de vefât ettiğine dâir rivâyetler vardır. Buhârî ise onun hicrî 211 ile 215 yılları arasında vefât ettiği görüşündedir.⁸⁵²

Değerlendirme:

Hâlid b. Yezîd b. Ziyâd’ın, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve Kur’ân-ı Kerîm’i kırâat imâmı Hamze b. ez-Zeyyât’a arz etmesi, elde ettiği ilmi talebelerine nakletmesi, onun Kur’ân’ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Hâlid b. Yezîd b. Ziyâd’ın, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, Buhârî’nin şeyhlerinden sika bir râvî olması, Buhârî’nin *Sahîh*’inde rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.2. ABDULLAH b. SÂLİH b. MÜSLİM el-MUKRÎ’

İsmi; *Abdullah b. Sâlih b. Müslim b. Sâlih el-’Iclî el-Mukri’*, künyesi; *el-Kûfî*’dir. Oğlu onun hicrî 141 yılında doğduğunu söylemiştir.⁸⁵³

Abdullah b. Sâlih b. Müslim Kûfe *kurrâs*ındandır. Kırâat ilmini arz tarîkiyle kırâat imâmı *Hamze ez-Zeyyât* (س ف ك)’dan almıştır. Hurûfu da semâ’ yoluyla Ebû Bekr b. Ayyâş ve Hafs b. Süleymân’dan rivâyet etmiştir. Oğlu Ebû’l-Hasen Ahmed,

⁸⁵¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, VIII, 191, 192.

⁸⁵² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, VIII, 193.

⁸⁵³ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XV, 113

Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî, Ebû Hamdûn (س ف ك), İbrâhîm b. Nasr er-Râzî (س) ve Muhammed b. Şâzân el-Cevherî, kendisinden kırâati rivâyet etmişlerdir.⁸⁵⁴

Hicrî üçüncü asrın meşhûr hadîşçilerinden “Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm, Yahyâ b. Maîn, Dârimî, Buhârî, Ebû Zûr‘a ed-Dîmaşkı’ye hadîs okuttu.” Ebû Dâvud, Tirmizî İbn Mâce gibi muhaddisler onun rivâyetlerini, talebesi Ebû Ali Hasen b. Ali el-Hallâl vasıtasıyla ikinci elden almışlardır.⁸⁵⁵

Yahyâ b. Maîn ve Hırâş onun *sika* bir râvî olduğunu söylemişler, Ebû Hâtim ise *sadûk* ifâdesini kullanmıştır. İbn Hibbân (354/965) ise *es-Sikât*’da Abdullah b. Sâlih’i zikretmiştir.⁸⁵⁶

Abdullah b. Sâlih b. Müslim; Esbât b. Nasr el-Hemdânî, İsrâîl b. Yûnus, İsmâîl b. Mücâlid b. Saîd, İsmâîl b. Yahyâ el-Kûfî, Eyyûb b. Utbe el-Yemânî, Hazm b. Mihrân el-Kutaî, el-Hasen b. Sâlih b. Hayy, Hammâd b. Seleme, Hamze ez-Zeyyât,⁸⁵⁷ Ebû Hayseme Züheyr b. Muâviye, Ebû’l-Ahves Sellâm b. Süleym, Şebîb b. Şeybe, Şücâ‘ b. Ebî Nasr el-Belhî, Şerîk b. Abdillâh, Safvân b. Îsâ, Ebû Zübeyd Abser b. el-Kâsim, Abdullah b. İdrîs, Abdullah b. el-Mübârek, Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân, Abdurrahman b. Ebi’z-Zinâd, Abdülazîz b. Abdillâh b. Ebî Seleme el-Mâcişûn, Abdûlmelik b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî,⁸⁵⁸ Ali b. Hamze el-Kisâî el-Mukri’, Amr b. Ebi’l-Mikdâm, Sâbit b. Hürmüz, Fudayl b. Merzûk, Mübârek b. Saîd es-Sevrî, Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî el-Fakîh, Muhammed b. Sabîh b. Semmâk, Muhammed b. Abdillâh b. Künâse, Muarrif b. Vâsıl, Muallâ b. Râşid, Mindel b. Ali el-Anezî, Nâsîh Ebû Abdillâh el-Kûfî el-Hâik, el-Velîd b. Bükeyr Ebû Cenâb, Yahyâ b. Âdem, Yahyâ b. Zekeriyâ b. Ebî Zâide, Yahyâ b. Seleme b. Küheyl, Yâhyâ b. Abdilmelik b. Ebî Ğaniyye, Yahyâ b. Yemân, Ya’kûb b. İbrâhîm b. Sa‘d ve Ebû Bekr en-Nehşelî’den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyetinde bulunanlar ise şöyledir: el-Buhârî, İbrâhîm b. İshâk el-Harbî, İbrâhîm b. Abdillâh b. el-Cüneyd el-Huttulî, İbrâhîm b. Abdurrahîm b. Denûkâ, İbrâhîm b. Muhammed b. Mervân el-Atîk, İbrâhîm b. el-Velîd el-Ceşşâş,

⁸⁵⁴ Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, I, 350, 351; İbnü’l-Cezerî, *Ġâyetü’n-Nihâye*, I, 379.

⁸⁵⁵ Yardım, Ali, “Abdullah b. Sâlih el-Mısırî”, *DİA*, I, 132.

⁸⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XV, 112.

⁸⁵⁷ Hamze ez-Zeyyât aynı zamanda Abdullah b. Sâlih’in kırâatte hocasıdır ve kırâat imâmıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XV, 109; Altıkulaç, Tayyar, “Hamza b. Habîb”, *DİA*, XV, 511.

⁸⁵⁸ Bu zât Bağdâd kadısıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XV, 110.

Ahmed b. İbrâhîm ed-Devrakî, Ahmed b. Hâzim b. Ebî Ğarze el-Ğîfârî, Ahmed b. Hâlid el-Hallâd, Ahmed b. el-Halîl el-Bürcülânî, Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-'İclî,⁸⁵⁹ Ahmed b. Muhammed b. Abdilhamîd el-Cu'fî, Ahmed b. Mes'ûd b. Nasr en-Nahvî, Ahmed b. Nasr en-Neysâbûrî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzurî el-Kâtib, Bişr b. Mûsâ el-Esedî, Ca'fer b. Muhammed b. Şâkir es-Sâiğ, Ca'fer b. Muhammed b. Âmir el-Bezzâz, Hâmid b. Sehl es-Sağrî, el-Hasen b. İshâk el-Harbî el-Attâr, el-Hasen b. Nâsîh, el-Huseyn b. Abdirrahman el-İhtiyâtî, Süleymân b. Tevbe en-Nehravânî, Süleymân b. Ebî Şeyh el-Huzâî, Abdullâh b. Amr b. Ebî Sa'd el-Verrâk, Abdullâh b. Muhammed b. Sevra es-Sülemî, Abdüsselâm b. Câbir, Abdüsselâm b. Yahyâ b. Muhammed b. Şâkir el-Anberî, Ebû Zür'a Ubeydullâh b. Abdilkerîm er-Râzî, Ali b. el-Hasen b. Mûsâ, Ömer b. Muhammed eş-Şetavî, Amr b. Muhammed en-Nâkid, el-Fadl b. Dâvûd el-Vâsitî, el-Fadl b. Sehl el-A'rac, Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs er-Râzî, Ebû İsmâîl Muhammed b. İsmâîl es-Sülemî, Muhammed b. el-Abbâs el-Müeddib, Muhammed b. Abdirrahîm el-Bezzâz, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Attâb el-A'yen , Muhammed b. Osmân el-Eslemî, Muhammed b. Ali b. Bathâ, Muhammed b. Ğâlib b. Harb Temtâm, Muhammed b. el-Müsennâ el-Bezzâz, Muhammed b. el-Verd, Hârûn b. İshâk el-Hemdânî, Hârûn b. Süfyân el-Müstemlî, Hîzâm b. Kuteybe el-Mervezî ve Yahyâ b. Yûnus.⁸⁶⁰ Abdullâh b. Sâlih b. Müslim, oğlunun ifâdesiyle hicrî 111 yılında 70 yaşında iken vefât etmiştir.⁸⁶¹

Değerlendirme:

Abdullâh b. Sâlih b. Müslim'in, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve kırâat ilmini arz tarîkiyle kırâat imâmı Hamze ez-Zeyyât'dan alması, hurûfu da semâ' yoluyla Ebû Bekr b. Ayyâş ve Hafs b. Süleymân'dan rivâyet etmesi, elde ettiği ilmi talebelerine nakletmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Abdullâh b. Sâlih b. Müslim'in, hicrî üçüncü asrın meşhûr hadîşçilerinden Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm, Yahyâ b. Maîn, Dârimî, Buhârî, Ebû Zür'a ed-Dımaşkı'ye hadîs okutması, Ebû Dâvud, Tirmizî İbn Mâce gibi muhaddislerin onun rivâyetlerini, talebesi Ebû Ali Hasen b. Ali el-Hallâl vasıtasıyla

⁸⁵⁹ Bu zât Abdullâh b. Sâbit'in oğlu ve hadîsde hâfız mertebesindedir. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, ay.

⁸⁶⁰ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XV, 109, 110, 111.

⁸⁶¹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XV, 113.

ikinci elden almaları, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.3. ŞÜRAYH b. YEZÎD el-MUKRÎ' (د س)

İsmi; *Şûrayh b. Yezîd el-Mukri' el-Hımsî*, künyesi; *Ebû Hayve*, nisbesi; *el-Hadramî*'dir. Hayve b. Şûrayh'ın babasıdır.

Şûrayh b. Yezîd Şâm *kurrâs*ındandır ve “şâz kırâat” sahibidir. Kırâati Ebû'l-Berahsim İmrân b. Osmân (ك) ve Kisâî'nin kırâatinden rivâyet etmiştir. Oğlu Hayve (ك), Muhammed b. Amr b. Hannân el-Kelbî, Îsâ b. el-Münzir, Muhammed b. el-Musaffâ Ebû Humeyd Ahmed b. Muhammed el-Avhî ve Yezîd b. Kurra kendisinden kırâati rivâyet eden kişilerdir.⁸⁶²

ez-Zehebî onun *sadûk* bir râvî olduğunu söylemiş, İbn Hibbân (354/965) da *es-Sikât*'da onu zikretmiştir.⁸⁶³

Şûrayh b. Yezîd; İbrâhîm b. Edhem, İbrâhîm b. Muhammed b. Ziyâd el-Elhânî, Ertâ b. el-Münzir, Ebû'l-Berahsim Hudeyr b. Ma'dân b. Sâlih el-Hadramî el-Mukri', Ebû Mehdî Saîd b. Sinân el-Hımsî, Saîd b. Abdilazîz (د), Şuayb b. Ebî Hamze (د س), Safvân b. Amr, İmrân b. Bîşr el-Hadramî, Anbese b. Yahyâ, Mübeşşir b. Ubeyd ve Muân b. Rifâa es-Selâmî'den hadîs rivâyet etmiştir.

Onun rivâyetlerine *en-Nesâî* ve *Ebû Dâvûd*'un sünenlerinde yer verilmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İbrâhîm b. İshâk et-Talûkânî, İbrâhîm b. Mûsâ er-Râzî, Ebû Utbe Ahmed b. el-Ferac el-Hicâzî, Ebû Humeyd Ahmed b. Muhammed b. el-Muğîra el-Avhî (س), İshâk b. Râhûye, Hâcib b. el-Velîd el-A'ver, Hayve b. Şûrayh, Dâvûd b. Ruşeyd, Amr b. Osmân b. Saîd b. Kesîr b. Dînâr el-Hımsî (د س), Îsâ b. Ebî Îsâ İbnü'l-Berrâr es-Sülemî, Kesîr b. Ubeyd el-Mezhicî (د), Muhammed b. Sadeka el-Cüblânî, Muhammed b. Musaffâ, Ebû't-Takiyy Hişâm b. Abdilmelik el-Yezenî, el-Velîd b. Utbe ed-Dimaşkî, Yahyâ b.

⁸⁶² Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 354; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 294.

⁸⁶³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 354.

Osmân b. Saîd b. Kesîr b. Dînâr el-Hımsî (س) ve Yezîd b. Abdürabbih el-Cürcüsî.⁸⁶⁴
Şûrayh b. Yezîd el-Hımsî hicrî 203 yılında vefât etmiştir.⁸⁶⁵

Değerlendirme:

Şûrayh b. Yezîd'in, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve şâz kırâat sahibi olması, arz ve semâ' yoluyla talebe ve hocalarının bulunması, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Şûrayh b. Yezîd'in, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, güvenilir bir râvî olması, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinde rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.4. ABDULLAH b. YEZÎD el-KURÂŞÎ (ع)

İsmi; *Abdullah b. Yezîd el-Mukri' el-Kuraşî*, künyesi; *Ebû Abdîrrahman*, nisbesi; *el-Kuraşî* ve *el-Adevî*'dir. Ömer b. el-Hattâb'ın âlinin mevlâsıdır. Aslen Basra'lıdır. Mekke sakinlerindendir.

Abdullah b. Yezîd önemli bir kârîdir. Kendisinin ifâdesiyle “Kur'ân'ı 36 sene Basra, 35 sene de Mekke'de okumuş ve okutturmuştur.”⁸⁶⁶ İbnü'l-Cezerî'ye göre hurûfu Nâfî' (ج) 'den rivâyet etmiştir. ez-Zehebî ise: “Onun Nâfî ve Hamze'ye Kur'ân'ı kırâat ettiğini umuyorum” demiştir. Kendisinden ise kırâati oğlu Muhammed Şeyh Ebî Bekr el-Asbahânî (ج) rivâyet etmiştir.⁸⁶⁷

en-Nesâî ve Ebû Ya'lâ el-Halîlî (307/919), Abdullah b. Yezîd'in *sikâ* bir râvî olduğunu söylemişler, Ebû Hâtim ise onun için *sadûk* tabirini kullanmıştır.⁸⁶⁸ “Buhârî'nin şeyhlerindendir.”⁸⁶⁹

Abdullah b. Yezîd; Cüveyriye b. Esmâ ed-Dabeî (س), Harmeleb. İmrân et-Tüçîbî (ب), Hammâd b. Zeyd, Hammâd b. Seleme, Hayve b. Şûrayh el-Mısri (ع), Dâvûd b. Ebi'l-Fürât (س), Saîd b. Ebî Eyyûb (ع), Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. el-

⁸⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 455, 456.

⁸⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 456.

⁸⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 223.

⁸⁶⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 359; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 413, 414.

⁸⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 220, 223.

⁸⁶⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 358.

Haccâc (مد), Abdullah b. Avn, Abdullah b. Lehîa (د), Abdurrahman b. Ziyâd b. En'um el-İfriki (ق د بخ), Abdurrahman b. Abdillâh el-Mes'ûdî (ق د), Ayyâş b. Ukbe el-Hadramî, Uyeyne b. Abdurrahman b. Cevşen (بخ), Kabâs b. Razîn el-Lahmî (س), Kehmes b. el-Hasen (خ), el-Leys b. Sa'd (خ), Mûsâ b. Eyyûb el-Ğâfikî (س), Mûsâ b. Ali b. Rabâh (س د بخ), Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit,⁸⁷⁰ Hemmâm b. Yahyâ (د), Verkâ b. Ömer el-Yeşkürî (س) ve Yahyâ b. Eyyûb el-Mısrî (ت ق)'dan hadîs rivâyet etmiştir. Onun rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında yer verilmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: el-Buhârî (ت), İbrâhîm b. Abdillâh b. el-Münzir el-Bâhilî es-San'ânî (ت), İbrâhîm b. el-Münzir el-Hizâmî, İbrâhîm b. Hânî en-Neysâbûrî, Ahmed b. Hanbel (د), Ebû Mes'ûd Ahmed b. el-Fürât er-Râzî, Ahmed b. Mansûr er-Ramâdî, Ahmed b. Nasr en-Neysâbûrî (س), İshâk b. Râhûye (م), Bişr b. Mûsâ el-Esedî, Ebû'l-Kâsim Bekr b. İdrîs b. el-Haccâc el-Ezdî (س), Ca'fer b. Mûsâfir et-Tinnîsî (د), el-Hâris b. Muhammed b. Ebî Üsâme, Hâmid b. Yahyâ el-Belhî (د), el-Hasen b. Ali el-Hallâl (د), el-Huseyn b. Abdillâh el-Herevî (د), el-Huseyn b. Îsâ el-Bistâmî (د), Ebû'z-Zinbâ' Ravh b. el-Ferac el-Mısrî, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî (م), Müstemlîh Seleme b. Şebîb en-Neysâbûrî (ت), Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî (ت س), Abdullah b. el-Cerrâh el-Kuhüstânî (د), Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed Ebî Şeybe (م), Abdurrahman b. İbrâhîm ed-Dimaşkî Duhaym (د), Abdurrahman İbnü'l-Huseyn el-Herevî (د), Abdülğanî b. Abdilazîz b. Sellâm el-Assâl el-Mısrî, Abdülmelik b. Habîb es-Sülemî el-Mâlikî, Abd b. Humeyd (م), Ebû Kudâme Ubeydullâh b. Saîd es-Serahsî (م), Ubeydullâh b. Ömer el-Kavârîrî (د), Ubeydullâh b. Fedâle b. İbrâhîm en-Nesâî (س), Osmân b. Saîd b. Yûnus en-Nevfelî, Ali b. el-Hasen b. Ebî Îsâ el-Hilâlî (د), Ali b. el-Medînî (خ), Ali b. Meymûn er-Rakkî (ق), Ali b. Nasr b. Ali el-Cehdamî (د), Amr b. Ali el-Fellâh, Muhammed b. İbrâhîm b. el-Alâ eş-Şâmî (ق), Muhammed b. İsmâîl b. Sâlim es-Sâiğ el-Mekkî (س), Muhammed b. Humeyd er-Râzî (ت), Muhammed b. Âsim el-Asbahânî, Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakem el-Mısrî (س), Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr (م), Muhammed b. Abdillâh b. Yezîd el-Mukri' (س), Muhammed b. Avf et-Tâî el-Hımsî (د), Muhammed b. Muhammed b. Sahr et-Tahrânî, Muhammed b. Mesleme el-Vâsitî, Muhammed b. Yahyâ b. Ebî Ömer el-Adenî (م), Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî, Muhammed b. Yûnus en-Nesâî (د), Muhammed İbn Yahyâ ez-Zühlî (خ), Nasr b. Ali el-Cehdamî (د), Nusayr b. el-Ferac

⁸⁷⁰ Hanefî mezhebinin kurucusudur. Bkz. Uzunpostalcı, Mustafa, "Ebû Hanîfe", *DİA*, X, 143.

el-Beğavî, Hârûn b. Abdillâh el-Hammâl (ح م), Hârûn b. Îsâ b. Mellûl el-Mısrî, Yahyâ b. Mûsâ el-Belhî (ح), Ya'kûb b. Süfyân el-Fârisî, Yûsuf b. Mûsâ el-Kattân.⁸⁷¹

Abdullah b. Yezîd el-Kuraşî, Buhârî'nin ifâdesiyle Mekke'de hicrî 212 veya 213 yılında vefât etmiştir.⁸⁷² ez-Zehebî ise onun 213 yılında vefât ettiği kanâatindedir.⁸⁷³

Değerlendirme:

Abdullah b. Yezîd el-Kuraşî'nin, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve Kur'ân ilimlerini tahsil ettiği hocalarının arasında kırâat imâmları Nâfi' ve Hamze'nin bulunması, elde ettiği ilmi birçok talebeye nakletmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Abdullah b. Yezîd'in, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, güvenilir bir râvî ve Buhârî'nin şeyhlerinden olması, Kütüb-i Sitte'nin tüm kitaplarında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.5. el-KÂSİM b. SELLÂM el-BAĞDÂDÎ (ح م)

İsmi; *el-Kâsim b. Sellâm el-Bağdâdî*, künyesi; *Ebû Ubeyd*, nisbesi; *el-Bağdâdî*'dir. Hicrî 154 yılında Herât'da doğmuş olması muhtemeldir. Uzun bir tahsil hayatından sonra birçok alanda eserler vermiştir. Edîb, nahivci, fakîh ve *muhaddis*dir. Tarsus kâdîlığı yapmıştır.

Ebû Ubeyd, zamanının önemli kârîlerindendir. Kırâati arz ve semâ' yoluyla *Ali b. Hamze el-Kisâî* (س م ب ح ك), Şücâ' b. Ebî Nasr (ك), Süleymân b. Hammâd, İsmâîl b. Ca'fer (ج), Haccâc b. Muhammed (ك), Hişâm b. Ammâr (ج), Abdûlâ'lâ b. Müshir, Süleym b. Îsâ (ك) ve Yahyâ b. Âdem (ك)'den almıştır. Ahmed b. İbrâhîm Verrâk Halef (م ب), Ahmed b. Yûsuf et-Tağlibî (س ك), Ali b. Abdilazîz el-Beğavî (ج ك), el-Hasen b. Muhammed b. Ziyâd el-Kuraşî, Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-

⁸⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 221, 222.

⁸⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 223.

⁸⁷³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 359.

Bâbî, Ahmed b. el-Hasen b. Abdillâh el-Mukri' ve Sâbit b. Amr b. Ebî Sâbit'de Ebû Ubeyd'den kırâati rivâyet etmişlerdir.⁸⁷⁴

Ebû Ubeyd, özellikle “garîbü'l-hadîs” konusunda meşhûrdur. Farklı konularda 35 civârında eseri vardır.⁸⁷⁵ Yahyâ b. Maîn, Ebû Dâvûd ve ed-Dârakutnî, onun *sikâ* bir râvî olduğu kanâatindedirler.⁸⁷⁶ Meşhûr muhaddis *İshâk b. Râhûye* onun hakkında: “Ebû Ubeyd anlayış (kavrama) ve bilgi bakımından benden daha öndedir” demiştir.⁸⁷⁷

Ebû Ubeyd; Ezher b. Sa'd es-Semân, İshâk b. Süleymân er-Râzî, İshâk b. Yûsuf el-Ezrak, İsmâîl b. Ca'fer, İsmâîl b. Uleyye, İsmâîl b. Ayyâş, Cerîr b. Abdilhamîd, Haccâc b. Muhammed el-A'ver, Hafs b. Ğıyâs, el-Hakem b. Beşîr b. Selmân, Hammâd b. Mes'ade, Zeyd b. el-Habbâb, Ebû Zeyd Saîd b. Evs el-Ensârî en-Nahvî (؁), Saîd b. Abdirrahman el-Cümahî, Saîd b. Ebî Meryem el-Mısırî, Süfyân b. Uyeyne, Süleymân b. Abdirrahman ed-Dimaşkî, Şerîk b. Abdillâh en-Nehaî, Safvân b. Îsâ, Abbâd b. Abbâd, Abbâd b. el-Avvâm, Abdullâh b. İdrîs, Ebû Sâlih Abdullâh b. Sâlih el-Mısırî, Abdullâh b. el-Mübârek, Abdurrahman b. Mehdî, Abdûlmelik b. Kurayb el-Asmaî, Abdülvehhâb b. Atâ el-Haffâf, Ubeydullâh el-Eşcaî, Osmân b. Sâlih es-Sehmî, Ali b. Ma'bed b. Şeddâd er-Rakkî el-Mısırî, Ömer b. Yûnus el-Yemânî, Kabîsa b. Ukbe, Kesîr b. Hişâm, Muhammed b. Ca'fer el-Ğunder, Muhammed b. Ebî Adıyy, Muhammed b. Kesîr b. el-Missîsî, Muhammed b. Yezîd el-Vâsitî, Mervân b. Muâviye el-Fezârî, Muâz b. Muâz el-Anberî, Ebû'l-Esved en-Nadr b. Abdilcebbâr el-Mısırî, Ebû'n-Nadr Hâşim b. el-Kâsim, Hişâm b. Ammâr ed-Dimaşkî, Hüseyim b. Beşîr, Vekî' b. el-Cerrâh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Yahyâ b. Süleym et-Tâifî, Yahyâ b. Sâlih el-Vühâzî, Yezîd b. Hârûn, Ebû Ahmed ez-Zübeyrî, Ebû Bekr b. Ayyâş, Ebû Ziyâd el-Kilâbî (؁) ve Ebû Muâviye ed-Darîr'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî el-Kâtib, Ahmed b. Yûsuf et-Tağlibî, Ebû Muhammed Sâbit b. Ebî Sâbit, el-Hâris b. Muhammed b. Ebî Üsâme et-Temîmî, el-Hasen b. Mükram el-Bezzâz, Saîd b. Ebî Meryem el-Mısırî, Abbâs b. Abdilazîm el-Anberî, Abbâs b. Muhammed ed-

⁸⁷⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 361, 362; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 18.

⁸⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 354, 356; Tüccar, Zülfikar, “Ebû Ubeyd, Kâsim b. Sellâm”, *DİA*, X, 244.

⁸⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 358.

⁸⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 357.

Dûrî, Abdullah b. Ca'fer b. Ahmed İbn Bahr el-Askerî, Abdullah b. el-Hakem b. Ebî Ziyâd el-Katavânî, Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimî, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebi'd-Dünyâ, Abdülmecîd b. İbrâhîm el-Bûşencî, Ebü'l-Hasen Ali b. Abdillâh b. Sinân et-Tûsî el-Lüğavî, Ali b. Abdilazîz el-Begâvî, Muhammed b. İshâk es-Sâğânî, Muhammed b. Hafs b. Ömer ed-Dûrî, Muhammed b. Yahyâ b. Süleymân el-Mervezî, Ebû Mansûr Nasr b. Dâvûd b. Tavk es-Sâğânî el-Halencî.⁸⁷⁸

Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm'ın Mekke'de 67 yaşında hicrî 224 yılında vefât etmiştir. Hicrî 223 yılında vefât ettiğine dâir rivâyet de olmakla birlikte el-Mizzî 224 senesinin daha sahîh olduğunu söylemiştir.⁸⁷⁹

Değerlendirme:

Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm'ın, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve Kur'ân ilimlerini arz ve semâ' yoluyla tahsil ettiği hocalarının arasında kırâat imâmı Ali b. Hamze el-Kisâî'nin bulunması, elde ettiği ilmi birçok talebeye nakletmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm'ın, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, sika bir râvî olması, Ebû Dâvûd'un Sünen'inde rivâyetinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.6. SÜLEYMÂN b. DÂVÛD b. HAMMÂD (د س)

İsmi; Süleymân b. Dâvûd b. Hammâd b. Sa'd el-Mehrî, künyesi; Ebû'r-Rabî', nisbesi; el-Mısrî'dir. Hammâd b. Sa'd'ın torunudur. Hicrî 178 senesinde doğmuştur.

Süleymân b. Dâvûd kırâat alanında önemli bir kimsedir. Kur'ân'ı *Verş*⁸⁸⁰ (س غا ج ف) e arz etmiştir. Ebû Bekr Muhammed b. Abdirrahîm el-Asbahânî (س غا ج ف) de Süleymân b. Dâvûd'a Kur'ân'ı arz etmiş, birlikte 31 hatim yapmışlardır.⁸⁸¹

Abdurrahman b. Yûnus, Süleymân b. Dâvûd'un zâhid ve Mâlikî mezhebinde fakîh olduğunu söylemiş, en-Nesâî de onun sika bir râvî olduğunu belirtmiştir.⁸⁸²

⁸⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 354, 355, 356.

⁸⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 356, 357

⁸⁸⁰ Verş; yedi kırâat imâmından biri olan Nâfî'nin iki meşhûr râvîsinden biridir. Bkz. Altıkulaç, Tayyar, "Verş", *DİA*, XLIII, 63.

⁸⁸¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 376; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 284.

Süleymân b. Dâvûd; İbrâhîm b. Hammâd b. Abdilmelik b. Ebi'l-Avvâm el-Havlânî, İdrîs b. Yahyâ el-Havlânî, Eşheb b. Abdilazîz, el-Hâris b. Miskîn, el-Haccâc b. Rişdîn b. Sa'd, babası Dâvûd b. Hammâd el-Mehrî, Saîd b. Zekerîyyâ el-Âdem, Abdullah b. Nâfi' es-Sâîğ el-Medenî (س), Abdullah b. Vehb (د س), Abdûlmelik b. Abdilazîz b. el-Mâcişûn (ك د س), Muhammed b. Rumh b. el-Muhâcir el-Mısırî ve Yahyâ b. Abdillâh b. Bûkeyr'den hadîs rivâyet etmiştir.

Onun rivâyetlerine *Ebû Dâvûd* ve *en-Nesâî* sünenlerinde de yer vermiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Ebû Dâvûd, en-Nesâî, İbrâhîm b. Abdillâh b. Ma'dân, İbrâhîm b. Muhammed b. el-Hasen b. Metteveyh el-Asbahânî, İbrâhîm b. Yûsuf el-Hisincânî, Zekerîyyâ b. Yahyâ es-Sâcî, Âsım b. Râzih b. Rahb el-Havlânî, Ebû Bekr Abdillâh b. Ebî Dâvûd, Ömer b. Muhammed b. Buceyr el-Buceyrî, el-Fadl b. Muhammed b. Abdillâh b. el-Hâris el-Entâkî, Muhammed b. Zebbân b. Habîb el-Hadramî ve Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. el-Bâhilî.⁸⁸³ Süleymân b. Dâvûd hicrî 253 yılının zi'l-ka'de ayında vefât etmiştir.⁸⁸⁴

Değerlendirme:

Süleymân b. Dâvûd'un, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve Kur'ân ilimlerini arz ve semâ' yoluyla tahsil ettiği hocalarının arasında kırâat imâmı Nâfi'in iki meşhûr râvîsinden biri olan Verş'in bulunması, elde ettiği ilmi birçok talebeye nakletmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Süleymân b. Dâvûd'un, muhaddis hoca ve talebelerinin olması, sika bir râvî olması, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin Sünen'lerinde rivâyetinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.7. AHMED b. SÂLİH el-MISRÎ (خ د تم)

İsmi; *Ahmed b. Sâlih el-Mısırî*, künyesi; *Ebû Ca'fer*, nisbesi; *el-Mısırî*'dir. Hicrî 170 yılında Mısır'da doğmuştur. Babası Taberistan'lı bir asker olması hasebiye Ahmed b. Sâlih'e, İbnü't-Taberî de denilmiştir.⁸⁸⁵

⁸⁸² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 309, 310.

⁸⁸³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 309.

⁸⁸⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 310.

⁸⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 341, 354.

Ahmed b. Sâlih el-Mısrî nahivci, *muhaddis* ve *kârî* idi. Kur'ân'ı kırâat imâmı Nâfi'in iki meşhûr râvîsi *Verş* (ج ك) ve *Kâlûn* (س م ب ج ف ك)'a kırâat etmiştir. Ahmed b. Muhammed b. Haccâc er-Rişdînî (م ب ج), el-Hasen b. Ebî Mihrân (ج), el-Hasen b. Ali b. Mâlik el-Eşnânî (س ج ف ك) ve el-Hasen b. el-Kâsim b. Abdillâh (ج) kendisinden kırâati rivâyet edenlerdir.⁸⁸⁶

Ahmed b. Sâlih hadîsde '*Hâfiz*'dır. Buhârî onun *sika*, *sadûk* ve hadîsde *hucet* olduğunu söylemiş, Ahmed b. Hanbel, Ali b. Nümeir ve Yahyâ b. Maîn ise Ahmed b. Sâlih'in *esbet*⁸⁸⁷ olduğunu belirtmişlerdir. Ebû Hâtim ve 'İclî (261/875) de onun *sika* olduğu kanâatindedir. Ahmed b. Hanbel onun *Şihâb*⁸⁸⁸ (124/742)'ın hadîslerini en iyi bilen iki kişiden biri olarak zikretmiştir.⁸⁸⁹

Ahmed b. Sâlih el-Mısrî; İbrâhîm b. el-Haccâc, Esed b. Mûsâ el-Mısrî (د), İsmâîl b. Ebî Üveys el-Medenî (د), Haramî b. Umâra b. Ebî Hafsa el-Basrî, Hâlid b. Nizâr el-Eylî, Süfyân b. Uyeyne (د), Selâme b. Ravh el-Eylî, Abdullah b. İbrâhîm b. Ömer b. Keysân es-San'ânî, Abdullah b. Nâfi' es-Sâiğ (د), Abdullah b. Vehb (خ د), Abdürrezzâk b. Hemmâm⁸⁹⁰ (د), Abdülmelik b. Abdîrrahman ez-Zimârî (د), Affân b. Müslim es-Saffâr el-Basrî, Anbesa b. Hâlid el-Eylî (خ د), Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn el-Kûfî, Kudâme b. Muhammed el-Haşramî, Muhammed b. İsmâîl b. Ebî Füdeyk (د), Yahyâ b. Hassân et-Tinnîsî (د) ve Yahyâ b. Muhammed el-Cârî (د)'den hadîs rivâyet etmiştir.

Onun Hadîs rivâyetlerine Buhârî *Sahîh*'inde, Ebû Dâvûd *Sünen*'inde ve Tirmizi *Şemâil*'de yer vermiştir. en-Nesâî ondan hadîs *semâ* etmiş fakat *tahdîs* etmemiştir.⁸⁹¹

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: el-Buhârî, Ebû Dâvûd, İbrâhîm b. Amr b. Sevr ez-Zevfî, Ahmed b. Muhammed b. el-Haccâc b. Rişdîn b. Sa'd, Ahmed b. Muhammed b. Nâfi' et-Tahhân el-Mısrî, İsmâîl b. el-Hasen el-Haffâf el-Mısrî, İsmâîl b. Abdillâh el-Asbahânî Semmüveyh, İsmâîl b. Muhammed b. Kîrât

⁸⁸⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 378, 379; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 61.

⁸⁸⁷ Esbet: En güvenilir, en sağlam manasına gelir. Hadîs râvîlerinin ta'dilinde kullanılan bir lafızdır. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 83.

⁸⁸⁸ İbn Şihâb ez-Zührî; tâbiûndan olup hadîslerî Emevî halîfesi Ömer b. Abdilazîz'in emriyle resmen tedvîn eden âlimdir. Özkan, Halit, "Zührî", *DİA*, XLIV, 544.

⁸⁸⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 343, 344, 345.

⁸⁹⁰ Abdürrezzâk'tan İmâm Buhârî 110, Müslim de 409 hadîsi eserine almıştır. Musannef adlı hadîs kitabı vardır. Akyüz, Ali, "Abdürrezzâk es-San'ânî", *DİA*, I, 298.

⁸⁹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 342.

ed-Dimaşkî, Sâlih b. Muhammed el-Bağdâdî, el-Abbâs b. Muhammed b. el-Abbâs el-Basrî, Abdullah b. Ebî Dâvûd es-Sicistânî, Abdullah b. Abdüveyh en-Nesefî, Ebû Zûr'a Abdurrahman b. Amr ed-Dimaşkî, Ebû Zûr'a Ubeydullâh b. Abdilkerîm er-Râzî, Ubeyd b. Ricâl el-Mısrî, Osmân b. Saîd ed-Dârimî, Ali b. el-Huseyn b. el-Cüneyd er-Râzî, Ömer b. Abdilazîz b. İmrân b. Eyyûb b. Miklâs el-Huzâî el-Mısrî, Ömer b. Ebî Ömer el-Abdî el-Belhî, Amr b. Muhammed b. Bükeyr en-Nâkid, Ebû İsmâîl Muhammed b. İsmâîl et-Tirmizî, Muhammed b. Abdillâh b. Nümeir el-Hemdânî, Ebû Mûsa Muhammed b. el-Müsennâ, Muhammed b. Müslim b. Vâra er-Râzî, Muhammed b. Hârûn b. Hassân el-Berkî, Ebû'l-Ahves Muhammed b. el-Heysem b. Hammâd, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî, Mahmûd b. İbrâhîm b. Sümeir ed-Dimaşkî, Mahmûd b. Ğaylân el-Mervezî, Mûsâ b. Sehl er-Ramlî (س), Ya'kûb b. Süfyân el-Fârisî, Yûsuf b. Mûsâ el-Merrûzî.⁸⁹² Ahmed b. Sâlih el-Mısrî hicrî 248 yılının zi'l-ka'de ayında vefât etmiştir.⁸⁹³

Değerlendirme:

Ahmed b. Sâlih'in, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve Kur'ân-ı Kerîm'i İmâm Nâfî'in iki meşhûr râvîsi *Verş* ve *Kâlûn*'a kırâat etmesi, tahsil ettiği ilmi talebelerine nakletmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Ahmed b. Sâlih'in, muhaddis hoca ve talebelerinin olması, hadîste hâfız mertebesine ulaşması, sika/esbet bir râvî olması, Buhârî'nin *Sahîh*'i, Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i ve Tirmizî'nin *Şemâil*'inde rivâyetinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.8. YÛNUS b. ABDİLA'LÂ es-SADEFÎ (م س ق)

İsmi; *Yûnus b. Abdila'lâ b. Meysera b. Hafs b. Hayyân es-Sadeî*, künyesi; *Ebû Mûsâ*, nisbesi; *el-Mısrî*'dir. Hicrî 170 yılının zi'l-hicce ayında doğmuştur.⁸⁹⁴

Yûnus b. Abdila'lâ önemli bir kârîdir. Kırâat ilmini arz tarîkiyle kırâat imâmı Nâfî'nin meşhûr iki râvîsinden biri olan *Verş* (ج), Saklâb (ك) ve Muallâ b. Dihye'den almıştır. Mevvâs b. Sehl, Ahmed b. Muhammed el-Vâsitî (ج), Ebû Ubeydillâh Muhammed b. er-Rabî', Üsâme b. Ahmed (ج), Muhammed b. İshâk b.

⁸⁹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 341, 342,

⁸⁹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 345.

⁸⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 513, 516.

Huzeyme, Ahmed b. Ca'fer el-Fihri, Muhammed b. Cerir et-Taberi (ج), Abdullah b. el-Heysem (ك), Dülbe el-Belhî, Muhammed b. Abdillâh b. Ziyâd el-Fakîh, Muhammed b. Abdirrahîm el-Asbahânî, Muhammed b. Seleme el-Osmânî (ك), Muhammed b. Îsâ b. Ruzeyk el-Asbahânî ve Ya'kûb b. Saîd kendisinden kırâati rivâyet etmişlerdir.⁸⁹⁵

en-Nesâî, Yûnus b. Abdila'lâ'nın *sika* bir râvî olduğunu söylemiş, Ebû Hâtîm'in oğlu Abdurrahman da babasının onu *tevsîk* ettiğini ve övdüğünü nakletmiştir. İbn Hibbân (354/965) ise Yûnus b. Abdila'lâ'yı *es-Sikât*'da zikretmiştir.⁸⁹⁶

Yûnus b. Abdila'lâ; Ahmed b. Rızk b. Ebi'l-Cerrâh el-Harasî, Eşheb b. Abdilazîz (س), Ebû Damra Enes b. İyâd el-Leysî (س), Eyyûb b. Süveyd er-Ramlî (ق), Bişr b. Bekr et-Tinnîsî, Saîd b. Mansûr, Süfyân b. Uyeyne, Selâme b. Ravh el-Eylî, Abdullah b. Nâfi' es-Sâîğ (ق), Abdullah b. Vehb (م س ق), Ebû Zeyd Abdurrahman b. Ebi'l-Ğamr, Urve b. Mervân er-Rakkî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ziyâd b. Abdilmelik es-Sehmî el-İskenderânî, Ali b. Ma'bed b. Şeddâd er-Rakkî, Amr b. Hâlid el-Harrânî, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfîî (ق), Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs er-Râzî, Muhammed b. İsmâîl b. Ebî Füdeyk, Ebû Sadeka Muhammed b. Abdila'lâ el-Karâtîsî, Muhammed b. Ubeyd et-Tanâfîsî, Muhammed b. Ma'n el-Ğîfârî, Ma'n b. Îsâel-Kazzâz (س), Nuaym b. Hammâd el-Mervezî, el-Velîd b. Müslim, Yahyâ b. Hassân et-Tinnîsî, Yahyâ b. Abdillâh b. Bükeyr ve Yûsuf b. Amr b. Yezîd el-Mısrî'den hadîs rivâyet etmiştir. Onun rivâyetlerine Müslim'in Sahîhi, en-Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde yer verilmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Müslim, en-Nesâî, İbn Mâce, İbrâhîm b. Âsım b. Mûsâ el-Mısrî, İbrâhîm b. Muhammed b. el-Hasen b. Metteveyh el-Asbahânî, Ahmed b. Abdurrahman b. el-Cârût er-Rakkî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, oğlu Ahmed b. Yûnus b. Abdila'lâ, Bakî b. Mahled el-Endülüî, Ebû Bekr Abdillâh b. Muhammed b. Ziyâd en-Neysâbûrî, Abdurrahman b. Ebî Hâtîm er-Râzî, Ebû Zûr'a Ubeydullah b. Abdilkerîm er-Râzî, Ömer b. Muhammed b. Büceyr el-Büceyrî, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ahmed b. Süleymân el-Herevî, Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs er-Râzî, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b.

⁸⁹⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 383, 384; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 352.

⁸⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 515.

Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. Süfyân b. Saîd el-Mısrî, Muhammed b. Süleymân b. Hammâd el-İstirâbâzî, Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyînî.⁸⁹⁷ Yûnus b. Abdila'lâ es-Sadeî, hicrî 264 yılının rabîu'l-âhir ayında vefât etmiştir.⁸⁹⁸

Değerlendirme:

Yûnus b. Abdila'lâ es-Sadeî'nin, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması ve Kur'ân-ı Kerîm'i kırâat imâm Nâfî'in iki meşhûr râvîsinden biri olan Verş'e ve bazı kârîlere arz etmesi, kendisinden kırâati rivâyet eden birçok talebe yetiştirmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Yûnus b. Abdila'lâ es-Sadeî'nin, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, sika bir râvî olması, Müslim'in *Sahîh*'i, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde rivâyetinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.9. HAFS b. ÖMER b. ABDİLAZİZ el-MUKRÎ' (ق)

İsmi; *Hafs b. Ömer b. Abdilazîz b. Suheyb el-Mukri* 'dir.

Hicrî 150 yılından sonra Bağdat'ın doğusunda bir mahalle olan Dûr'da doğmuş,⁸⁹⁹ daha sonra Sâmerâ'ya göç etmiş ve orada yaşamıştır. Künyesi; *Ebû Ömer*, nisbesi; *ed-Dûrî* 'dir. Hafs b. Ömer'e İbn Suhbân el-Ezdî de denilmiştir.⁹⁰⁰

Hafs b. Ömer ed-Dûrî aynı önemli bir "kırâat âlimi"dir. Dûrî kırâat ilmini en eski kaynaklarından öğrenebilmek için hiçbir fedâkârlıktan çekinmemiş, ulaşabildiği kadar devrinin tanınmış kurrâsından yedi kırâatin tamamını tahsil etmiş, şâz kırâatleri de öğrenmeyi ihmal etmemiştir.

Dûrî meşhûr kırâat-i seb'a imâmlarından *Kisâî'nin kırâatini bizzat kendisinden*, Ebû Amr b. Alâ'nın kırâatini bu kırâatin Ebû Amr'dan sonra ilk kaynaklarından olan Yahyâ el-Yezîdî'den, Hamza ez-Zeyyât'ın kırâatini yine ilk kaynaklardan sayılan Süleym b. İshâ'dan, Nâfî'inkini İsmâîl b. Ca'fer el-Medenî'den

⁸⁹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 513, 514, 515.

⁸⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 516.

⁸⁹⁹ Altıkulaç, Tayyar, "Dûrî", *DİA*, X, 5.

⁹⁰⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 34, 35.

aldı. Âsim'in râvîsi Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş'tan da faydalandı. Ayrıca aslen Belhli olup Bağdat'a yerleştiği anlaşılan Şücâ' b. Nasr el-Horasânî de bu ilimdeki hocalarındandır.⁹⁰¹

Süleymân b. Hafs ed-Dûrî'nin arz ve semâ' yoluyla birçok talebesi vardır. Huseyn b. Muhammed el-Merrûzî (ج), Hamze b. el-Kâsim el-Ahvel (ك ج), Süleymân b. Dâvûd ez-Zehrânî (ج), Hamdân b. Ebî Osmân ed-Dekkâk (ك س), el-Abbâs b. el-Fadl es-Saffâr (ك س), Abdurrahman b. Muhammed b. Vâkid (ك), Amr b. es-Sabbâh (ك س ج ف), Ubeyd b. es-Sabbâh (ك ت س ف) ve Ebû Şuayb el-Kavvâs bunlardan bazılarıdır.⁹⁰²

Ebû Ali el-Ahvâzî (446/1055) onun *sika*, Ebû Hâtim *sadûk*, ed-Dârakutnî ise *zayîf* bir râvî olduğunu söylemişlerdir.⁹⁰³

Hafs b. Ömer ed-Dûrî; Ebû İsmâîl İbrâhîm b. Süleymân el-Müeddib, İbrâhîm b. Muhammed b. Ebî Yahyâ, Ahmed b. İshâk el-Hadramî, Ahmed b. Hanbel, İsmâîl b. Ca'fer el-Medenî, İsmâîl b. Ayyâş, Beşîr b. Zâzân, Haccâc b. Muhammed el-Missîsî, el-Huseyn b. Muhammed el-Merrûzî, Ebû Umâra Hamze b. el-Kâsim, Zeyd b. el-Hubâb (ق), Sürayc b. Yûnus, Süfyân b. Uyeyne (ق), Ebû'r-Rabî' Süleymân b. Dâvûd ez-Zehrânî, Süneyd b. Dâvûd el-Missîsî, Ebû Bahr Abdurrahman b. Osmân el-Bekrâvî (ق), Abdülvehhâb b. Atâ el-Haffâf, Assâme b. Evs el-Ezdî, Osmân b. Abdurrahman el-Kuraşî el-Vakkâsî, Ali b. Hamze el-Kisâî el-Mukri', Ali b. Kudâme, Ali b. Müslim b. el-Heysem el-Hâşimî, Ammâr b. Mudarr Ebî Yâsir, Ömer b. Saîd ed-Dimaşkî, Amr b. Cümei' el-Basrî,⁹⁰⁴ Amr b. Mücemmi' el-Kindî, Ebû Muâviye Muhammed b. Hâzim ed-Darîr, Muhammed b. Sa'dân el-Mukri', Muhammed b. Anbese, Muhammed b. Mervân es-Süddî es-Sağîr, Muhammed b. Yezîd el-Entâkî, Mervân b. Muâviye el-Ferâzî, Ebû Huzeyfe Mûsâ b. Mes'ûd en-Nehdî, Nasr b. Ali el-Cehdamî, Hârûn b. Ma'rûf, Vekî' b. el-Cerrâh (ق), Yahyâ b. Ebî Bükeyr, Yahyâ b. Saîd el-Ümevî, Ebû Tümeyle Yahyâ b. Vâdih, Ebû Muhammed Yahyâ b. el-Mübârek el-Yezîdî ve Yezîd b. Hârûn'dan hadîs rivâyet etmiştir. Onun rivâyetlerine *İbn Mâce Sünen*'inde yer vermiştir.

⁹⁰¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 386, 387; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 229, 230; Altıkulaç, Tayyar, "Dûrî", *DİA*, X, 5.

⁹⁰² Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 387. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 230.

⁹⁰³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XI, 543.

⁹⁰⁴ Bu zât aynı zamanda Hulvân kadısıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, VII, 35.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İbn Mâce, Ahmed b. Ferah b. Cibrîl el-Mukri', İshâk b. el-Hasen el-Harbî, Ca'fer b. Abdillâh b. es-Sabbâh, Hâcib b. Erkîn el-Ferğânî, Ebû Bekr Abdillâh b. Muhammed b. Ebi'd-Dünyâ, Ebû Zûr'a Ubeydullâh b. Abdilkerîm er-Râzî, Ali b. İbrâhîm el-Ehvâzî, Ali b. Süleym b. İshâk el-Mukri', Osmân b. Şeybe en-Nümeyrî, el-Fadl b. Şâzân, el-Kâsim b. Fûrek es-Sekâfî el-Asbahânî, Muhammed b. İbrâhîm el-Birtî, Muhammed b. Ahmed b. Yezîd en-Nersî el-Bağdâdî, Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs er-Râzî, Muhammed b. Hâmid b. es-Seriyy el-Bağdâdî, Muhammed b. Vâsıl el-Mukri', Ebû Bekr b. el-Allâf eş-Şâir.⁹⁰⁵ Süleymân b. Hafs ed-Dûrî'nin hicrî 246 ve 248 yıllarında vefât ettiğine dâir rivâyetler vardır.⁹⁰⁶

Değerlendirme:

Hafs b. Ömer ed-Dûrî, kırâat-i seb'a imâmlarından Kisâî'nin kırâatini bizzat kendisinden, Ebû Amr b. Alâ'nın kırâatini bu kırâatin Ebû Amr'dan sonra ilk kaynaklarından olan Yahyâ el-Yezîdî'den, Hamza ez-Zeyyât'ın kırâatini yine ilk kaynaklardan sayılan Süleym b. İshâ'dan, Nâfi'in kırâatini de İsmâil b. Ca'fer el-Medenî'den almış, Âsım'ın râvîsi Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş'tan da faydalanmış ve kendisinden kırâati rivâyet eden birçok talebe yetiştirmiştir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiği ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında Hafs b. Ömer ed-Dûrî'nin, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, sika bir râvî olması, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde rivâyetinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.10. SÂLİH b. ZİYÂD b. ABDİLLAH es-SÛSÎ (س)

İsmi; *Sâlih b. Ziyâd b. Abdillâh b. el-Cârûd es-Sûsî el-Mukri'* künyesi; *Ebû Şuayb*'dir. Rakka'da yaşamıştır.⁹⁰⁷

Hicrî 170'li yıllarda muhtemelen bugünkü İrân'ın Ahvaz şehrine bağlı bir belde olan Sûs'ta doğdu ve buraya nisbetle *Sûsî* nisbesiyle meşhûr olmuştur.⁹⁰⁸

⁹⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 35, 36.

⁹⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 37.

⁹⁰⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 50.

Sâlih b. Ziyâd es-Sûsî, kırâat-i seb'a imâmlarından *Ebû Amr b. el-Alâ* (ع) 'nın meşhûr iki râvîsinden biridir. Kırâati Ebû Amr'ın önde gelen talebesi Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'den arz ve semâ' tarîkiyle almış ve Ebû Amr kırâatinde uzmanlaşmıştır. Ebû'l-Ma'sûm Muhammed, Mûsâ b. Cerîr en-Nahvî (ت س م ب ك), Ebû'l-Hâris Muhammed b. Ahmed et-Tarasûsî er-Rakkî (س ك), Ahmed b. Hafs el-Missîsî, Muhammed b. Saîd el-Harrânî, Ali b. Huseyn er-Rakkî (ج ك), Ebû'l-Hasen Zür'a, Ahmed b. Şuayb en-Nesâî el-Hâfîz (ت) ve el-Huseyn b. Ali el-Hayyât (م ب) onun kırâatteki talebelerinden bir kısmıdır.⁹⁰⁹

Ebû Hâtîm, Sâlih b. Ziyâd'ın *sadûk* bir râvî olduğunu söylemiş ve Rakkâ'ya ikinci rihlesinde ondan hadîs yazmıştır. en-Nesâî onun *sika* olduğunu belirtmiş, İbn Hibbân (354/965)'da *es-Sikât*'da onu zikretmiştir.⁹¹⁰

Sâlih b. Ziyâd es-Sûsî; Esbât b. Muhammed el-Kuraşî, Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme, Hattâb b. Seyyâr el-Harrânî, Dâvûd b. el-Muhabber, Süfyân b. Uyeyne, Sâlih b. Beyân el-Abdî, Kâdî Sîrâf, Abdullah b. Nümejr, Osmân b. Abdîrrahmân et-Tarâifî, Amr b. Cerîr el-Kûfî, Muhâdır b. el-Müveri', Muhammed b. Ubeyd et-Tanâfisî, Muhammed b. el-Kâsim el-Esedî, Mansûr b. İsmâîl el-Harrânî, Mansûr b. Seleme el-Huzâî, Mûsâ b. Dâvûd ed-Dabbî, Yahyâ b. Saîd el-Attâr el-Hımsî, Yahyâ b. Sâlih el-Vuhâzî ve Ebû Muhammed Yahyâ b. el-Mübârek el-Yezîdî el-Mukri'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: en-Nesâî, İbrâhîm b. Muhammed b. el-Hasen b. Metteveyh el-Asbahânî, Ebû Talha Ahmed b. Hafs b. Halef b. Harâm er-Râfikî el-Ferâizî, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Ebî Âsım en-Nebîl, Ebû Arûbe el-Huseyn b. Muhammed b. Mevdûd el-Harrânî, Zekerıyyâ b. el-Huseyn en-Nesefî, Sâlih b. el-Asbağ el-Menbicî, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Râşid b. Ma'dân el-Asbahânî, Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs er-Râzî, Muhammed b. Ca'fer b. İshâk ez-Zerrâd el-Menbicî, Ebû Ali Muhammed b. Saîd b. Abdîrrahman el-Harrânî el-Hâfîz, Muhammed b. Abdillâh b. Süleymân el-Hadramî, Ebû'l-Hasen

⁹⁰⁸ Altıkulaç, Tayyar, "Sûsî", *DİA*, XXXVII, 576.

⁹⁰⁹ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, I, 390; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 302.

⁹¹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 51, 52.

Muhammed b. Abdûs b. Mâlik es-Sekafî el-Asbahânî et-Tahhân.⁹¹¹ Sâlih b. Ziyâd es-Sûsî hicrî 261 yılında Rakka’da vefât etmiştir.⁹¹²

Değerlendirme:

Sâlih b. Ziyâd es-Sûsî’nin, isminin kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, kırâat-i seb’a imâmlarından Ebû Amr b. el-Alâ’nın meşhûr iki râvîsinden biri olması, tahsil ettiği kırâat ilmini birçok talebesine arz yoluyla nakletmesi, onun Kur’ân’ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Sâlih b. Ziyâd es-Sûsî’nin, muhaddis hoca ve talebelerinin olması, güvenilir bir râvî olması, Nesâî’nin *Sünen*’inde rivâyetinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.11. İMRÂN b. MÛSÂ el-LEYSÎ el-MUKRÎ’ (ت س ق)

İsmi; *İmrân b. Mûsâ b. Hayyân el-Kazzâz el-Leysî*, künyesi; *Ebû Amr*, nisbesi; *el-Basrî*’dir.

İmrân b. Mûsâ yaşadığı dönemin mukri’lerindendir. Kırâati arz yoluyla hadîste de râvîsi olduğu Abdülvâris b. Saîd (س ف ك)’den almıştır. Mûsâ b. Cehver (س ف ك) ve aynı zamanda hadîs de talebesi olan Muhammed b. İshâk b. Huzeyme kırâatte arz tarîkiyle İmrân b. Mûsâ’nın talebeleridir.⁹¹³

Ebû Hâtim, İmrân b. Mûsâ’nın *sadûk*, en-Nesâî ise *sika* bir râvî olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hibbân (354/965) da *es-Sikât*’da onu zikretmiştir.⁹¹⁴ İbn Hacer el-Askalânî; Mesleme b. el-Kâsim ve ed-Dârakutnî’nin İmrân b. Mûsâ’yı *tevsîk* ettiğini belirtmiştir.⁹¹⁵

İmrân b. Mûsâ; Hammâd b. Zeyd (ت ق), Abdülvâhid b. Ziyâd (س), Abdülvâris b. Saîd (ت س ق), Ömer b. Riyâh el-Abdî, Muhammed b. Sevâ es-Sedûsî (س ق) ve Yezîd b. Züray’ (س)’den hadîs rivâyet etmiştir. Onun rivâyetlerine *et-Tirmizî*, *en-Nesâî* ve *İbn Mâce* sünenlerinde yer vermişlerdir.

⁹¹¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIII, 50, 51.

⁹¹² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIII, 52.

⁹¹³ Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, I, 394; İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, I, 533.

⁹¹⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXII, 361.

⁹¹⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, V, 129.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: et-Tirmizî, en-Nesâî, İbn Mâce, İbrâhîm b. Muhammed b. el-Hasen İbn Metteveyh el-Asbahânî, Ahmed b. Hafs, Ca'fer b. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. es-Sabbâh el-Cercerâî, Harb b. İsmâîl el-Kirmânî, el-Hasen b. Ali b. Şebîb el-Ma'merî, Sehl b. Mûsâ el-Bahterî er-Râmehürmüzî, Abdullah b. Muhammed b. Yûnus es-Simnânî, Ömer b. Muhammed b. Büceyr el-Büceyrî, el-Kâsim b. Zekerîyyâ el-Mutarriz, Muhammed b. Ahmed b. Saîd b. Kûsâ el-Vâsitî, Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs er-Râzî, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, Ebû Rumejh Muhammed b. Rumejh b. Bezî' el-Âmirî et-Tirmizî, Muhammed b. Nuaym en-Neysâbûrî, Mahmûd b. Muhammed el-Vâsitî.⁹¹⁶ İmrân b. Mûsâ el-Basrî'nin vefât tarihi tam olarak belirtilmemekle beraber, el-Mizzî, onun hicrî 240'lı yıllarda vefât ettiğini zikretmiştir.⁹¹⁷

Değerlendirme:

İmrân b. Mûsâ'nın, kırâati arz yoluyla hadîste de hocası olan Abdülvâris b. Saîd'den alması, *Sâhihu İbn Huzeyme* adlı hadîs kitabının yazarı İbn Huzeyme'nin ise onun hem hadîs hem de kırâatte talebesi olması, ayrıca sika bir râvî olup, rivâyetlerinin Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde yer alması, onun Hadîs ve Kur'ân'ın aktarımına katkı sağlamış bir kurrâ-muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.12. HİŞÂM b. AMMÂR b. NUSAYR es-SÜLEMÎ (خ ع)

İsmi; *Hişâm b. Ammâr b. Nusayr b. Meysera b. Ebân es-Sülemî*, künyesi; *Ebü'l-Velîd*, nisbesi; *ed-Dimaşkî*'dir. Dimaşk (Ümeyye) Câmiî'nin hatîbidir.⁹¹⁸ Muhtemelen hicrî 153 yılında Dimaşk'da doğmuştur.⁹¹⁹

“Hişâm b. Ammâr kırâat-i seb'a imâmlarından olan İbn Âmir'in iki râvîsinden biridir.” İmâm Zehebî ve İbn'ül-Cezerî, onun Dimaşk halkının imâmı, hatîbi, mukri'i, muhaddisi ve müftîsi olduğunu kaydetmiştir.

⁹¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 360.

⁹¹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 361.

⁹¹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 242.

⁹¹⁹ Altıkulaç, Tayyar, “Hişâm b. Ammâr”, *DİA*, XVIII, 151.

Hişâm b. Ammâr kırâati arz tarîkiyle Eyyûb b. Temîm (ع), Irâk b. Hâlid (ف),⁹²⁰ Süveyd b. Abdilazîz (س ف), el-Velîd b. Müslim, Sadeka b. Hâlid, Müdrik b. Ebî Sa‘d ve Ömer b. Abdilvâhid’den almıştır. Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm (ج), Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî (ع), Ahmed b. Enes (ج), İbrâhîm b. Duhaym (ج), İshâk b. Ebî Hassân (ك ج), İsmâîl b. el-Huveyris (س ف ك), Ebû Muhammed Ahmed b. Muhammed el-Beysânî (س ف ك), Ahmed b. Mâmûye (س ف ك), Muhammed b. Muhammed el-Bâğandî (ك ج), Ahmed b. el-Muallâ (ك), İbrâhîm b. Abbâd (ج), Ahmed b. Muhammed b. Bekr el-Bekrâvî (ك ج), Mûsâ b. Cumhûr, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Batar (ج), el-Abbâs b. el-Fadl, Ahmed b. Nadr, İshâk b. Dâvûd, Ahmed b. Yahyâ el-Cârûd (ج), Muhammed b. Muhammed el-Yâmî (ك), Muhammed b. İshâk es-Sağânî, İbrâhîm b. Yûsuf ve Ebû Zür‘a Abdurrahman b. Ömer, Hişâm b. Ammâr’ın çok sayıdaki kırâat talebelerinden bir kısmıdır.⁹²¹

Muhammed b. Sa‘d (230/845) onu Şâm ehlinin yedinci tabakasında zikretmiştir. Yahyâ b. Maîn, onun *sika* bir râvî olduğunu söylemiş, ayrıca Hişâm b. Ammâr’ın çok akıllı ve idrâk seviyesi yüksek biri olduğunu belirtmek için “keyyis keyyis (كيس كيس)” ifâdesini kullanmıştır. ‘İclî (261/875) de Hişâm b. Ammâr’ın *sika* olduğu kanâatini taşımaktadır. Başka bir vesileyle onun *sadûk* olduğunu da söylemiştir. en-Nesâî onun için *lâ be’s bihi* (لا بأس به) ifadesini kullanırken, ed-Dârakutnî *sadûk* tabirini kullanmıştır.⁹²² Ebû Zür‘a er-Râzî, Hişâm’ı kaçırap istifâde etmeyenlerin on bin hadîsten mahrum kaldıklarını söylemiştir.⁹²³

Hişâm b. Ammâr es-Sülemî; İbrâhîm b. A‘yen (ق), İsmâîl b. Ayyâş (ق), Eyyûb b. Temîm el-Kârî, Eyyûb b. Süveyd er-Ramlî, el-Bahterî İbn Ubeyd et-Tâbihî (ق), Bakıyye b. el-Velîd (ق), el-Cerrâh b. Melîh el-Behrânî (ق), Hâtim b. İsmâîl el-Medenî (د ق), Har mele b. Abdilazîz b. er-Rabî’ b. Sebra el-Cühenî, el-Hasen b. Yahyâ el-Huşenî (ق), Hafs b. Süleymân el-Kârî (ق), Hafs b. Ömer el-Bezzâz (ق), el-Hakem b. Hişâm es-Sekafî (ق), Hammâd b. Abdurrahman el-Kelbî (ق), Hammâd Ebû’l-Hattâb ed-Dimaşkî (ق), el-Halîl b. Mûsâ el-Basrî, er-Raabî’ b. Bedr es-Sa‘dî (ق), Rudeyh b. Atıyye (بخ), Rifde b. Kudâa (ق), Zekerıyyâ b. Manzûr el-Kurazî (ق), Sebra b. Abdilazîz b. er-Rabî’ b. Sebra el-Cühenî, Sa‘d b. Saîd b. Ebî Saîd el-

⁹²⁰ Eyyûb b. Temîm ve Irâk b. Hâlid, yedi kırâat imâmından biri olan İbn Âmir’in meşhûr talebelerindendir. Altıkulaç, Tayyar, “Hişâm b. Ammâr”, **DİA**, XVIII, 151.

⁹²¹ Zehebî, **Ma‘rifetü’l-Kurrâ**, I, 396, 397; İbnü’l-Cezerî, **Ğâyetü’n-Nihâye**, II, 308, 309.

⁹²² Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, XXX, 247, 248.

⁹²³ Zehebî, **Ma‘rifetü’l-Kurrâ**, I, 399.

Makbûrî (ق), Sa'dân b. Yahyâ el-Lahmî (ق), Saîd b. el-Fadl b. Sâbit el-Basrî, Süfyân b. Uyeyne (ق), Süleym b. Mutayr (د), Süleymân b. Utbe (ق), Süleymân b. Mûsâ ez-Zührî, Sehl b. Hâşim el-Beyrûtî (س), Süveyd b. Abdilazîz (ق), Sellâm b. Süleymân el-Medâinî (ق), Şuayb b. İshâk ed-Dimaşkî, Şihâb b. Hırâş el-Havşebî, Sadeka b. Hâlid (خ د س ق), Sadeka b. Amr el-Ğassânî (فق), Damra b. Rabîa, Abdullah b. el-Hâris el-Cümahî, Abdullah b. Racâ el-Mekkî (ق), Abdullah b. Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir, Aldülhamîd b. Habîb b. Ebi'l-Işrîn (د ت), Abdürabbih b. Meymûn el-Eş'arî, Abdurrahman b. Ebi'r-Ricâl (د ق), Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem (ق), Abdurrahman b. Sa'd b. Ammâr el-Müezzîn (ق), Abdurrahman b. Süleymân b. Ebi'l-Cevn (ق), Abdülazîz b. Ebî Hâzim (ق), Abdülazîz b. el-Husayn b. et-Tercümân, Abdülazîz b. Muhammed ed-Derâverdî (ق), Abdülmelik b. Muhammed es-San'ânî (ق), Osmân b. Hısn b. Ubeyde b. Allâf, Irâk b. Hâlid el-Mürrî, Atâ b. Müslim el-Haffâf el-Halebî (ق), Attâf b. Hâlid el-Mahzûmî, Ebû Nevfel Ali b. Süleymân el-Kelbî, Ammâr b. Nusayr es-Sülemî, Ömer b. ed-Dirafs (ق), Ömer b. Abdilvâhid, Ömer b. el-Muğîra el-Missîsî, Amr b. Vâkid (ق), Îsâ b. Hâlid el-Yemâmî, Îsâ b. Yûnus (ق), Ğâlib b. Ğazvân es-Sekafî, el-Kâsim b. Abdillâh b. Ömer el-Ömerî, Mâlik b. Enes (ق), Muhammed b. İbrâhîm el-Hâşimî ed-Dimaşkî, Muhammed b. Harb el-Havlânî (ق), Muhammed b. Şuayb b. Şâbûr (ق), Muhammed b. Îsâ b. el-Kâsim b. Sümei' (ق), Mervân b. Muâviye el-Fezârî (ق), Müslim b. Hâlid ez-Zencî (ق), Mesleme b. Ali el-Huşenî (ق), Abû Mutî' Muâviye b. Yahyâ el-Etrâblisî (ق), Ebû'l-Hattâb ed-Dimaşkî, Ma'n b. Îsâ el-Kazzâz, Müemmel b. İsmâîl, Hikl b. Ziyâd (د س ق), el-Heysem b. Humeyd el-Ğassânî, el-Heysem b. İmrân el-Ansî, el-Vezîr b. Sabîh (ق), el-Velîd b. Müslim (د س ق), Yahyâ b. Hamze el-Hadramî (خ د س ق), Yahyâ b. Süleym et-Tâifî (ق), Ebû Hizân Yezîd b. Semûra er-Rahâvî, Yûsuf b. Muhammed b. Sayfî (ق)'den hadîs rivâyet etmiştir. Onun rivâyetlerine *Buhârî* ve 4 *sünen* de yer verilmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: el-Buhârî (ت), Ebû Dâvûd, en-Nesâî, İbn Mâce, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Ebî Âsım, Ahmed b. Hişâm b. Ammâr, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, İshâk b. İbrâhîm b. Ebî Hassân el-Enmâtî, İshâk b. İbrâhîm b. İsmâîl el-Kâdî el-Büstî, İshâk b. İbrâhîm b. Nasr en-Neysâbûrî el-Büşî, İshâk b. Ebî İmrân el-İsferâyînî eş-Şâfî, Bakî b. Mahled el-Endülüsi, Ca'fer b. Ahmed b. Âsım ed-Dimaşkî, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, Ebû'l-Ezher Cemâhir b. Ahmed b. Muhammed b. Hamze ez-Zemlekânî, el-Hasen b.

Muhammed b. Bekkâr b. Bilâl, el-Huseyn b. Abdillâh b. Yezîd el-Kattân ar-Rakkî, Ebü'r-Rabî' el-Huseyn b. el-Heysem b. Mâhân er-Râzî el-Kisâî, Ebû Hâmid Hamdân b. Ğârim el-Buhârî, Hâlid b. Ravh b. Ebî Huceyr es-Sekafî, Zekeriyâ b. Yahyâ es-Seczî, Sa'd b. Muhammed el-Beyrûtî, Süleymân b. Eyyûb b. Hazlem, Selâme b. Nâhid el-Makdisî, Sâlih b. Muhammed el-Esedî el-Hâfiz, ed-Dahhâk b. el-Huseyn el-İstirâbâzî, Abdullâh b. Attâb b. ez-Ziftû, Abdullâh b. Muhammed b. Selâm el-Makdisî, Abdullâh b. Muhammed b. Nasr b. Tuveyt er-Ramlî, Abdülhamîd b. Mahmûd b. Hâlid es-Sülemî, Abdurrahman b. İbrâhîm Duhaym, Ebû Zür'a Abdurrahman b. Amr ed-Dimaşkî, Abdürrahîm b. Ömer el-Mâzinî, Ebü'l-Asbağ Abdülazîz b. Muhammed el-Esedî, Abdân b. Ahmed el-Ehvâzî, Ebû Zür'a Ubeydullâh b. Abdilkerîm er-Râzî, Osmân b. Hurrâzâz el-Entâkî, Ali b. el-Huseyn b. Sâbit er-Râzî, Amr b. Ebî Zür'a ed-Dimaşkî, el-Fadl b. el-Abbâs er-Râzî el-Hâfiz, Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm, Kustantîn b. Abdillâh er-Rûmî, Muhammed b. Ahmed b. Ubeyd b. Feyyâz, Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs er-Râzî, Muhammed b. İshâk b. el-Harîs, Muhammed b. Bişr b. Yûsuf el-Ümevî, Muhammed b. el-Hasen b. Kuteybe el-Askalânî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Huraym b. Muhammed b. Abdilmelik b. Mervân el-Ukaylî, Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Şuayb b. Şâbûr, Muhammed b. Şeybe er-Râhibî, Muhammed b. Sâlih b. Ebî Isme ed-Dimaşkî, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed b. el-Velîd el-Ezrakî el-Mekkî, Muhammed b. Abdûs b. Cerîr es-Sûrî, Muhammed b. Umeyr b. Abdisselâm er-Ramlî, Muhammed b. Avf b. Süfyân et-Tâî el-Hımsî, Muhammed b. Avn b. el-Hasen el-Vahîdî, Muhammed b. el-Feyz el-Ğassânî, Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed b. Süleymân el-Bâğandî, Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî, Muhammed b. Yahyâ b. Razîn el-Hımsî, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî, Muhammed b. Yezîd b. Muhammed b. Abdissamed ed-Dimaşkî, Muhammed b. Yûsuf b. Bişr el-Herevî, Ebü'l-Hasen Mahmûd b. İbrâhîm İbn Sümei' el-Hâfiz, Ebû İmrân Mûsâ b. Sehl b. Abdilhamîd el-Cevnî el-Basrî, Mûsâ b. Muhammed b. Ebî Avf, Müemmel b. el-Fadl el-Harrânî, Ebû Amr Nasr b. Zekeriyâ b. Nasr, Nûh b. Habîb el-Kûmisî, Hümeym b. Hemmâm el-Âmülî et-Taberî, Verîze b. Muhammed el-Ğassânî el-Hımsî, el-Velîd b. Müslim, Yahyâ b. Muhammed b. Ebî Sağîr el-Halebî, Yahyâ b. Maîn, Yezîd b. Muhammed b. Abdissamed, Ya'kûb b. Süfyân el-Fârisî.⁹²⁴ Hişâm b.

⁹²⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 242, 243, 244, 245, 246, 247.

Ammâr'ın 91 yaşında iken Dimaşk'da hicrî 244, 245, 246 yıllarında vefât ettiğine dâir farklı rivâyetler vardır.⁹²⁵

Değerlendirme:

Hişâm b. Ammâr'ın, isminin kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, kırâat-i seb'a imâmlarından olan İbn Âmir'in iki râvîsinden biri olması, tahsil ettiği kırâat ilmini onlarca talebesine arz yoluyla nakletmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Hişâm b. Ammâr'ın, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, güvenilir bir râvî olması, Müslim'in *Sahîh*'i ve dört *Sünen*'de rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.13. ABDULLAH b. AHMED b. BEŞÎR el-BEHRÂNÎ el-MUKRÎ' (د ق)

İsmi; *Abdullah b. Ahmed b. Beşîr b. Zekvân el-Behrânî el-Mukri'*, künyesi; *Ebû Amr* ve *Ebû Muhammed*, nisbesi; *el-Behrânî* ve *ed-Dimaşkî*'dir. Hicrî 173 yılının âşûrâ günü muhtemelen Dimaşk'da doğmuştur.⁹²⁶

“İbn Zekvân, kırâat-i seb'a imâmlarından İbn Âmir'in iki meşhûr râvîsinden biridir.” İbn Âmir kırâatinin Yahyâ b. Hâris ez-Zimârî rivâyetini Yahyâ'nın talebesi Eyyûb b. Temîm (ع) 'den arzan okudu ve ölümünden sonra Dimaşk'ta hocasının yerine kırâat şeyhi oldu. Onun kırâat-i seb'a imâmlarından *Kisâî* ile yedi ay birlikte olup kendisine Kur'ân-ı Kerîm'i birkaç defa okuduğunu söylediği bildirilmişse de Zehebî bu bilginin ihtiyatla karşılanması gerektiğine işaret etmiştir. İbnü'l-Cezerî ise önce, İbn Zekvân'ın Irak'a gitmiş olması halinde *Kisâî*'den okumuş olabileceğini belirtmiş, ardından *Kisâî*'nin Dimaşk'a gittiğine ve Dimaşk Emeviyye Camii'nde kırâat okuduğuna dâir elde ettiği bilgiyi zikrederek İbn Zekvân'ın *Kisâî*'den okuduğunu ispat etmeye çalışmıştır.⁹²⁷

Hurûfu semâ' yoluyla İshâk b. el-Müseyyebî (ج) 'den rivâyet etti. Oğlu Ahmed (ك ج), Ahmed b. Enes (ك ف س), Ahmed b. Muallâ (ف م ب), Ahmed b.

⁹²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 254.

⁹²⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 280.

⁹²⁷ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, I, 403. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 364; Altıkulaç, Tayyar, “İbn Zekvân, Ebû Amr” *DİA*, XX, 462.

Muhammed b. Mâmûye, Ahmed b. Yûsuf et-Tağlibî (ت ف), İsmâîl b. el-Huveyris (مب ف), Sehl b. Abdillâh b. el-Ferhân ez-Zâhid, Ebû Zûr‘a Abdurrahman b. Amr ed-Dimaşkî, Abdullâh b. Mahled er-Râzî, Osmân b. Hurrazâd (ج), Ali b. el-Hasen b. el-Cüneyd, Muhammed b. İsmâîl et-Tirmizî, Muhammed b. Mûsâ es-Sûrî (س مب ج ف) ve Hârûn b. Mûsâ el-Ahfeş, İbn Zekvân’dan kırâati rivâyet edenlerdendir.⁹²⁸

Ebû Zûr‘a ed-Dimaşkî, el-Velîd b. Utbe’nin: “İrâk’ta kırâati Abdullâh b. Ahmed b. Zekvân’dan daha iyi olan yoktu” dediğini nakletmiştir. Yine Ebû Zûr‘a: “İbn Zekvân’ın döneminde İrâk, Hicâz, Şâm, Mısır ve Horasan’da kırâati ondan daha iyi olan biri yoktu” demiştir.⁹²⁹

Yahyâ b. Maîn, onun için *lâ be’sê bihi* (لا بأس به) ifâdesinin kullanmış, Ebû Hâtim ise *sadûk* olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân (354/965) da *es-Sikât*’da İbn Zekvân’ı zikretmiştir.⁹³⁰ İbnü’l-Cezerî onun *sika* bir râvî olduğunu söylemiştir.⁹³¹

İbn Zekvân; İshâk b. Muhammed b. Abdirrahman el-Müseyyebî, Eyyûb b. Temîm et-Temîmî el-Mukri’,⁹³² Bakıyye b. el-Velîd, Harmele b. Abdilazîz b. er-Rabî’ b. Sebra, Süveyd b. Abdilazîz, Ebû Bedr Şücâ’ b. el-Velîd, Damra b. Rabîa, Abdülazîz b. el-Velîd b. Süleymân b. Ebi’s-Sâib, Osmân b. Saîd b. Kesîr b. Dînâr el-Hımsî, İrâk b. Hâlid b. Yezîd b. Sâlih b. Sâbîh el-Mürri, Amr b. Ebî Seleme et-Tinnîsî, Muhammed b. İsmâîl b. Ebî Füdeyk, Muhammed b. Şuayb b. Şâbûr, Mervân b. Muhammed et-Tâtârî (د ق), Mervân b. Muâviye el-Fezârî, Vekî’ b. el-Cerrâh ve el-Velîd b. Müslim’den hadîs rivâyet etmiştir.

Onun rivâyetlerine *Ebû Dâvûd* ve *İbn Mâce* sünenlerinde yer vermişlerdir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Ahmed b. İbrâhîm b. Fîl, Ahmed b. Enes b. Mâlik el-Mukri’, Ahmed b. Ebi’l-Havârî, Ahmed b. Âmir b. el-Muammer, Ebû Ubeyde Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. Zekvân,⁹³³ Ahmed b. Abdilvâhid el-Cevberî el-Ukaylî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. el-Velîd el-Mürri, İsmâîl b. Muhammed b. Kîrât, Ebû Akîl Enes b. Selm el-Havlânî, Bakî b. Mahled el-Endülüsî, Sa’d b. Muhammed el-Beyrûtî, Abdullâh b. Muhammed

⁹²⁸ Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, I, 403; İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, I, 363, 364.

⁹²⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIV, 282.

⁹³⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIV, 282, 283.

⁹³¹ İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, I, 363.

⁹³² Eyyûb b. Temîm aynı zamanda İbn Zekvân’ın kırâatte hocasıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XIV, 280.

⁹³³ Bu zât İbn Zekvân’ın oğludur. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XIV, 281.

b. Selm el-Makdisî, Ebû Zûr'a Abdurrahman b. Amr ed-Dimaşkî, Abdurrahman b. el-Kâsim er-Ravvâs, Abdussamed b. Abdillâh b. Abdissamed b. Ebî Yezîd, Ebû Zûr'a Ubeydullah b. Abdilkerîm er-Râzî, Osmân b. Hurrazâd el-Entâkî, Ebû Âmir Muhammed b. İbrâhîm b. Kâmil es-Sûrî, en-Nahvî, Muhammed b. Ahmed b. Ubeyd b. Feyyâz, Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs er-Râzî, Muhammed b. İshâk b. el-Harîs, Muhammed b. Ebi's-Seriyy el-Hemdânî, Ebû Yahyâ Muhammed b. Saîd b. Ebî Mes'ûd el-Huzeymî, Ebû Amr Muhammed b. Abdillâh b. Verdân, Muhammed b. el-Feyz el-Ğassânî, Muhammed b. el-Muâfâ b. Ebî Hanzale es-Saydâvî, Muhammed b. Mûsâ b. Abdirrahmân ed-Dimaşkî,⁹³⁴ Mûsâ b. Fedâle b. İbrâhîm b. Fedâle el-Kuraşî, Yezîd b. Muhammed b. Abdissamed ed-Dimaşkî, Ya'kûb b. Süfyân el-Fârisî.⁹³⁵ İbn Zekvân'ın hicrî 242 veya 243 yılının şevvâl ayında vefât ettiğine dâir rivâyetler vardır.⁹³⁶

Değerlendirme:

İbn Zekvân'ın, isminin kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, kırâat-i seb'a imâmlarından olan İbn Âmir'in iki râvîsinden biri olması, kırâat imâmı Kisâî'ye Kur'ân-ı Kerîm'i birkaç defa okuması, tahsil ettiği kırâat ilmini onlarca talebesine arz yoluyla nakletmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Hişâm b. Ammâr'ın, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, güvenilir bir râvî olması, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.14. el-VELÎD b. UTBE el-EŞCAÎ el-MUKRÎ' (؎)

İsmi; *el-Velîd b. Utbe el-Eşcaî el-Mukri'*, künyesi; *Ebü'l-Abbâs*, nisbesi; *ed-Dimaşkî* ve *el-Eşcaî*'dir. Hicrî 176 yılında doğmuştur.

el-Velîd b. Utbe yaşadığı dönemin mukri'lerindendir. Kur'ân'ı kırâat imâmı İbn Âmir'in meşhûr talebesi *Eyyûb b. Temîm* (س م ب ج ك)'e arz etmiştir. Ayrıca

⁹³⁴ Muhammed b. Mûsâ b. Abdirrahman ed-Dimaşkî aynı zamanda İbn Zekvân'ın kırâatte hocasıdır. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XIV, 282.

⁹³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 280, 281, 282.

⁹³⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 283.

kırâati el-Velîd b. Müslim (مب), Bakiyye b. el-Velîd'den rivâyet etmiştir. Ahmed b. Nasr b. Şâkir (س مب ج ك), Nuaym b. Kesîr, Abdullah b. Muhammed b. Hâşim ez-Za'ferânî, kendisinden kırâati arzan rivâyet etmişlerdir.⁹³⁷

İbn Hibbân (354/965), el-Velîd b. Utbe'yi *es-Sikât*'da zikretmiş,⁹³⁸ Buhârî, *Ma'rûfu'l-hadîs*⁹³⁹ olduğu, İbnü'l-Cezerî ise "zabtının kuvvetiyle" tanındığını söylemiştir.⁹⁴⁰ İbn Hacer ise onun *sika* bir râvî olduğu kanâatindedir.⁹⁴¹

el-Velîd b. Utbe; Ebû Damra Enes b. İyâd el-Leysî (مد), Bakiyye b. el-Velîd, el-Hâris b. Miskîn el-Mısrî, Saîd b. Bürayd Ebû Abdillâh en-Nibâcî, Saîd b. Mansûr, Süveyd b. Abdilazîz, Ebû Hayve Şûrayh b. Yezîd el-Hadramî el-Hımsî, Damra b. Rabîa er-Ramlî, Ebû Sâlih Abdullah b. Sâlih el-Mısrî, Abdullah b. Nâfi' es-Sâig, Ebû Müshir Abdûla'lâ b. Müshir el-Ğassânî, Abdülazîz b. el-Velîd b. Süleymân b. Ebi's-Sâib, Ömer b. Abdilvâhid, İsâ b. Hâlid el-Yemâmî, Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî (د), Mervân b. Muhammed et-Tâtârî (د), Mervân b. Muâviye el-Fezârî, Müemmel b. İsmâîl, el-Heysem b. İmrân el-Ansî ve el-Velîd b. Müslim (د)'den hadîs rivâyet etmiştir.

Onun rivâyetlerine *Ebû Dâvûd Sünen*'inde yer vermiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Ebû Dâvûd, Ahmed b. Enes b. Mâlik el-Mukri', Ahmed b. Ebi'l-Havârî, Ahmed b. Seyyâr el-Mervezî, Ahmed b. el-Muallâ b. b. Yezîd el-Kâdî, Ahmed b. Nasr b. Şâkir el-Mukri',⁹⁴² Bakî b. Mahled el-Endülüsi, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, Cemâhir b. Ahmed b. Muhammed ez-Zemlekânî, el-Haccâc b. Hamze el-Haşşâbî er-Râzî, el-Huseyn b. Abdillâh b. Yezîd el-Kattân er-Rakkî, Seleme b. Şebîb en-Neysâbûrî, Abdûs b. Dîzeveyh, Osmân b. Hurrazâd el-Entâkî, Ali b. el-Huseyn b. el-Cüneyd er-Râzî, Ömer b. Saîd b. Sinân el-Menbicî, el-Fadl b. Muhammed el-Entâkî el-Attâr, Muhammed b. Ahmed b. Ubeyd b. Feyyâz, Hişâm b. Ammâr, Muhammed b. el-Hasen b. Kuteybe el-Askalânî, Ebû Abdîrrahman Muhammed b. el-Abbâs b. el-Velîd b. ed-Dirafs, Muhammed b. Avf et-Tâî, Muhammed b. Avn el-Vahîdî, Muhammed b. el-Feyz el-Ğassânî, Muhammed

⁹³⁷ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, I, 406; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 313.

⁹³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 49.

⁹³⁹ Bir râvînin ma'rûf olması en özlü ifadesiyle, hadîs âlimlerince hadîs rivâyetiyle meşgul olan bir kimse olarak tanınmasıdır. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 210.

⁹⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 313.

⁹⁴¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 652.

⁹⁴² Ahmed b. Nasr, el-Velîd b. Utbe'nin kırâatte de talebesidir. Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XXXI, 47.

b. Hârûn b. Muhammed b. Bekkâr b. Bilâl, Muhammed b. Ya'kûb b. Habîb el-Ğassânî, Ya'kûb b. Süfyân el-Fârisî, Ebû Zûr'a ed-Dimaşkî, Ebû Zûr'a er-Râzî.⁹⁴³ el-Velîd b. Utbe 64 yaşında hicrî 240 senesinin cemâziye'l-evvel ayında vefât etmiştir.⁹⁴⁴

Değerlendirme:

el-Velîd b. Utbe'nin, isminin kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, Kur'ân'ı arz ettiği hocalarının arasında kırâat imâmı İbn Âmir'in meşhûr talebesi Eyyûb b. Temîm'in olması, tahsil ettiği kırâat ilmini talebelerine arz yoluyla nakletmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. el-Velîd b. Utbe'nin, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, sika bir râvî olması, Ebû Dâvûd Sünen'inde rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.15. ABDÜLHAMÎD b. SÂLİH el-BÜRCÜMÎ (س)

İsmi; *Abdülhamîd b. Sâlih b. Aclân el-Bürcümî*, künyesi; *Ebû Sâlih*, nisbesi; *el-Kûfî*'dir.

Abdülhamîd b. Sâlih zamanının kâriyelerinden olup, kırâati arz tarîkiyle Ebû Bekr b. Ayyâş (س ج ف ك) ve Ebû Yûsuf el-A'sâ (ج ك)'dan almıştır. İsmâîl b. Ebî Ali el-Hayyât (س ف ك), Ca'fer b. Anbese, el-Huseynn b. Ca'fer b. Muhammed el-Kannât kırâati arz yoluyla kendisinden rivâyet etmişlerdir. el-Kâsim b. Ahmed el-Hayyât ise Abdülhamîd b. Sâlih'e -tamamını olmasa da- Kur'ân'ı kırâat etmiştir.⁹⁴⁵

Ebû Hâtim, onun *sadûk*, Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî de *sika* bir râvî olduğunu söylemişler ayrıca İbn Hibbân (354/965) da *es-Sikât*'da Abdülhamîd b. Sâlih'i zikretmiştir.⁹⁴⁶

Abdülhamîd b. Sâlih; Hibbân b. Ali el-Anezî, Hafs b. Ğiyâs, Hâzim b. el-Huseyn Ebû İshâk el-Humeysî, Hâlid b. Abdillâh el-Vâsitî, Zekerîyyâ b. Abdillâh b. Yezîd es-Suhbânî, Züheyr b. Muâviye, Sadeka el-Kûfî, Âsım b. Muhammed b. Zeyd el-Ömerî, Abdullâh b. el-Mübârek, Ammâr b. Seyf ed-Dabbî, Îsâ b. Abdirrahman es-

⁹⁴³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 47, 48.

⁹⁴⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 49.

⁹⁴⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 408; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 327.

⁹⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 441, 442.

Sülemî, Fudayl b. İyâz, Kays b. er-Rabî', Muhammed b. Ebân el-Cu'fî, Muhammed b. Sabîh İbn Semmâk, Hüraym b. Süfyân, Hüseyim b. Beşîr, Yûbus b. Bükeyr eş-Şeybânî, Ebû Bekr b. Ayyâş (س), Ebû Bekr en-Neşhelî, Ebû Şihâb el-Hannât ve Ebû Muâviye ed-Darîr'den hadîs rivâyet etmiştir.

Onun hadîs rivâyetine *en-Nesâî* süneninde yer vermiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İbrâhîm b. Süleymân, Ahmed b. Hâzim b. Ebî Ğaraze, Ahmed b. Yahyâ es-Sûfî, İsmâîl b. İbrâhîm b. Hâlid el-Katavânî, Hâmid b. Sehl es-Sağrî, el-Huseyn b. İshâk et-Tüsterî, el-Huseyn b. Ca'fer el-Kattât el-Kûfî, el-Huseyn b. Humeyd b. er-Rabî' el-Lahmî, Abbâs b. Muhammed d-Dûrî, Abdullah b. Muhammed b. Sevvâr el-Hâşimî, Osmân b. Hurrazâd el-Entâkî, Ali b. el-Hasen el-Hisincânî, Ömer b. Ebî Ömer el-Belhî, Amr b. Mansûr en-Nesâî (س), Kesîr b. Muhammed el-Hizâmî, Muhammed b. İbrâhîm el-Mürabba', Muhammed b. Ca'fer el-Kuraşî, Muhammed b. el-Hasen el-Harbî, Ebû Husayn Muhammed b. el-Huseyn el-Vâdiî, Muhammed b. Abdillâh b. Süleymân el-Hadramî, Muhammed b. Abdillâh b. Mûsâ el-Kuraşî, Muhammed b. Osmân b. Saîd el-Ümevî, Muhammed b. Osmân b. Ebî Şeybe, Ebû Ca'fer Muhammed b. Mansûr b. Münkız el-Ümevî, Ebû'l-Ahves Muhammed b. el-Heysem b. Hammâd,⁹⁴⁷ Mûsâ b. İshâk b. Mûsâ el-Ensârî, Hemmâm b. Muhammed b. en-Nu'mân b. Abdisselâm el-Asbahânî, Ya'kûb b. Süfyân el-Fârisî, Ebû Hâtîm, Ebû Hâtîm er-Râziyyân.⁹⁴⁸ Abdülhamîd b. Sâlih hicrî 230 yılında vefât etmiştir.⁹⁴⁹

Değerlendirme:

Abdülhamîd b. Sâlih'in, isminin kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, yaşadığı dönemin kırâat üstadlarına Kur'ân-ı Kerîm'i arz etmesi, tahsil ettiği kırâat ilmini talebelerine arz yoluyla nakletmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Abdülhamîd b. Sâlih'in, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, güvenilir bir râvî olması, Nesâî'nin *Sünen*'inde ve Kütüb-i Sitte dışında bazı hadîs kaynaklarında rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

⁹⁴⁷ Bu zât Ukberâ kadısıdır. Bkz. Mizzî, **a.g.e.**, XVI, 441.

⁹⁴⁸ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XVI, 440, 441.

⁹⁴⁹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, XVI, 442.

4.16. HALEF b. HIŞÂM b. SA'LEB el-MUKRÎ' (م د)

İsmi; *Halef b. Hişâm b. Sa'leb el-Mukri'*, künyesi; *Ebû Muhammed*, nisbesi; *el-Bağdâdî*'dir. Kendisine Halef b. Hişâm b. Tâlib b. Ğurâb el-Bezzâr'da denilmektedir.

Halef b. Hişâm kırâat-i aşere imâmılarından Hamze b. Habîb'in meşhûr iki râvîsinden biridir.⁹⁵⁰ Kırâati arz yoluyla kırâat imâmı Hamze b. Habîb'in talebesi Süleym b. Îsâ (ع), Abdurrahman b. Ebî Hammâd, Ebû Zeyd Saîd b. Evs (ف ك)'den almış, İshâk el-Müseyyebî (س ج ك), İsmâîl b. Ca'fer (ك), Abdülvehhâb b. Atâ (ك)'dan hurûfu rivâyet etmiştir. Kisâî'den de Kur'ân'ı semâ' etmiştir.

Ahmed b. İbrâhîm Verrâka, İshâk b. İbrâhîm (غا), İbrâhîm b. Ali el-Kassâr (ك), Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî, İdrîs b. Abdilkerîm el-Haddâd (ع), Ahmed b. Züheyr (س ج ك), Ahmed b. Muhammed el-Berâî (ج ك), Seleme b. Âsım, Ali b. el-Huseyn b. Selm (ك), Muhammed b. İshâk (ك), Muhammed b. el-Cehm (ج), Muhammed b. Mahled el-Ensârî (مب ج ك), Muhammed b. Îsâ (ك), el-Fadl b. Ahmed ez-Zebîdî (ج), Ali b. Muhammed b. Nâzik (ك), İbrâhîm b. İshâk, Muhammed b. İbrâhîm, Muhammed b. Saîd ed-Darîr (ك), Ebû Bekr b. Esed el-Müeddîb, Ubeyd b. Akîl (ك), Abdülvehhâb b. Atâ (ك), Mûsâ b. Îsâ (ك), Ebû'l-Velîd Abdülmelik b. el-Kâsim (ك) ve Ömer b. Fâyîd, Halef b. Hişâm'ın arz ve semâ yoluyla talebeleridir.⁹⁵¹

Ahmed b. Hanbel ve en-Nesâî onun *sika* bir râvî olduğunu söylemiş, ed-Dârakutnî ise onu *âbid* ve *fâzıl* bir kimse olarak tavsif etmiştir.⁹⁵²

Halef b. Hişâm; İshâk b. Muhammed el-Müseyyebî, Hibbân b. Ali el-Anezî, Hammâd b. Zeyd (م), Hammâd b. Yahyâ el-Ebah (قد), Hâlid b. Abdillâh el-Vâsitî, Dâvûd b. Abdurrahman el-Attâr el-Mekkî, Saîd b. Râşid el-Mâzinî, Süleym b. Îsâ el-Mukri', Ebû Dâvûd Süleymân b. Muhammed el-Mübârekî, Ebû'l-Ahves Sellâm b. Süleym (م), Şerîk b. Abdillâh en-Nehâî, Abdullah b. Yahyâ et-Tev'em (د), Ebû Şihâb Abdürabbih b. Nâfi' el-Hannât (د), Abdülazîz b. Ebî Hâzim, Abdülazîz b. Muhammed ed-Derâverdî, Ubeyd b. Akîl el-Hilâlî, Ubeyd b. Meymûn, Mâlik b. Enes

⁹⁵⁰ Altıkulaç, Tayyar, "Halef b. Hişâm", *DİA*, XV, 237.

⁹⁵¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 419, 420; İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, I, 246, 247.

⁹⁵² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 302.

(؎), Mahmûd b. el-Hasen el-Kuraşî, el-Münkedir b. Muhammed b. el-Münkedir, Hüseyim b. Beşîr ve Ebû Avâne'den hadîs rivâyet etmiştir.

Onun rivâyetlerine *Müslim* sahîhinde, *Ebû Dâvûd* süneninde yer vermişlerdir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Müslim, Ebû Dâvûd, İbrâhîm b. İshâk el-Harbî, Verrâkuh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhîm, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme, Ahmed b. Ali b. Sehl ed-Dûrî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mavsilî, Ahmed b. Muhammed b. Ebân b. Meymûn es-Serrâc, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî el-Mukri', İdrîs b. Abdilkerîm el-Haddâd el-Mukri', el-Hasen b. Selâm es-Sevvâk, el-Huseyn b. Muhammed b. el-Fehm, Ebû Hâmid Hamdân b. Ğârim el-Buhârî, Süleymân b. Yahyâ b. el-Velîd ed-Dabbî el-Mukri', Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. el-Huseyn el-Missîsî, Abdullah b. Muhammed İbn Ebi'd-Dünyâ, Abdullah b. Muhammed b. Abdilazîz el-Beğavî, Ebû Zür'a Ubeydullâh b. Abdilkerîm er-Râzî, Muhammed b. İbrâhîm b. Ebân es-Serrâc, Ebû'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. el-Berâ el-Abdî, Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs er-Râzî, Muhammed b. el-Cehm es-Simmerî, Muhammed b. Halef b. Hişâm, Muhammed b. Vâsıl el-Mukri', Muhammed b. Yahyâ b. Süleymân el-Mervezî, Mûsâ b. Hârûn el-Hâfîz.⁹⁵³ Halef b. Hişâm hicrî 229 yılında Bağdâd'da vefât etmiştir.⁹⁵⁴

Değerlendirme:

Halef b. Hişâm'ın, isminin kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, kırâat-i aşere imâmlarından Hamze b. Habîb'in meşhûr iki râvîsinden biri olması, kırâati arz yoluyla Hamze b. Habîb'in talebesi Süleyim b. Îsâ, Abdurrahman b. Ebî Hammâd, Ebû Zeyd Saîd b. Evs'den alması, Kur'ân-ı Kerîm'i kırâat imâmı Kisâî'den semâ'ı, tahsil ettiği kırâat ilmini talebelerine arz yoluyla nakletmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Halef b. Hişâm'ın, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, sika bir râvî olması, Müslim'in Sahîh'i ve Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde rivâyetlerinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir kurrâ-muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

⁹⁵³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 300, 301.

⁹⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 303.

4.17. RAVH b. ABDİLMÜ'MİN el-HÜZELÎ el-MUKRÎ' (خ)

İsmi; *Ravh b. Abdilmü'min el-Hüzelî el-Mukri'*, künyesi; *Ebü'l-Hasen*, nisbesi; *el-Basrî*'dir.

Ravh b. Abdilmü'min, kırâat-i aşera imâmlarından Ya'kûb el-Hadramî'nin iki meşhûr râvîsinden biridir.⁹⁵⁵ Ya'kûb el-Hadramî (ع) 'ye Kur'ân'ı arz etmiş, Ahmed b. Mûsâ (ك), Muâz b. Muâz (ك), Ubeydullâh b. Muâz (ك) ve Mahbûb (ك) 'dan hurûfu rivâyet etmiştir. Tayyib b. el-Hasen b. Hamdân, Ebû Bekr Muhammed b. Vehb es-Sekâfî (س ف ك), Muhammed b. el-Hasen b. Ziyâd, Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî, Ahmed b. Yahyâ el-Vekîl ve ez-Zübeyr b. Ahmed ez-Zübeyrî kendisine Kur'ân'ı arz etmiştir. Huseyn b. Bişr b. Ma'rûf et-Taberî de Rahv b. Abdilmü'min'den hurûfu rivâyet etmiştir.⁹⁵⁶

İbn Hibbân (354/965) onu *es-Sikât*'da zikremiş,⁹⁵⁷ İbn Ebî Hâtim de babasından rivâyetle Ravh b. Abdilmü'min'in *sadûk* olduğunu söylemiştir.⁹⁵⁸ ed-Dânî ise onun *sika* bir râvî olduğu kanâatindedir.⁹⁵⁹

Ravh b. Abdilmü'min; İbrâhîm b. İshâk el-Müzenî, İbrâhîm b. Abdillâh en-Nümeyrî, Ca'fer b. Süleymân ed-Dubeî, Hammâd b. Zeyd, Dürust b. el-Leclâc el-Abdî, Riyâh b. Amr el-Kaysî, Seleme b. Racâ, Sîdân b. Mudârib, Ebû Muhammed Abdurrahîm b. Mûsâ el-Kuraşî es-Sâmî el-Basrî, Abdülazîz b. Abdissamed el-Ammî, Abdülvâhid b. Ziyâd, Osmân b. Kesîr, Ömer b. Şakîk el-Cermî, Kazea b. Süveyd el-Bâhilî, Muhammed b. Dînâr, Muhammed b. Müslim, Muhammed b. Mus'ab el-Karkasânî, Merhûm b. Abdilazîz el-Attâr, Muâz b. Hişâm ed-Destüvâî, el-Muallâ b. Râşid, Ebû Avâne el-Vaddâh b. Abdillâh el-Yeşkürî, Vüheyb b. Amr b. Osmân en-Nemerî, Ebû Zükeyr Yahyâ b. Muhammed b. Kays el-Medenî, Yezîd b. Züray' (خ) ve Ebû Süfyân b. el-Alâ el-Mâzinî'den hadîs rivâyet etmiştir. Onun rivâyetlerine *Buhârî* sahîhinde yer vermiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: el-Buhârî, İbrâhîm b. Muhammed b. el-Hâris b. Nâile el-Asbahânî, Ahmed b. Dâvûd el-Mekkî, Ebû Ya'lâ

⁹⁵⁵ Altıkulaç, Tayyar, "Ravh b. Abdilmü'min", *DİA*, XXXIV, 472.

⁹⁵⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 428; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 259.

⁹⁵⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 247.

⁹⁵⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 452.

⁹⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 259.

Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mavsilî, İshâk b. Âsım er-Râzî, Ca‘fer b. Muhammed el-Berdaî, Harb b. İsmâîl el-Kirmânî, el-Hasen b. Süleymân el-Übüllî, el-Huseyn b. İshâk et-Tüsterî, Saîd b. Nusayr, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür‘a Ubeydullâh b. Abdilkerîm er-Râzî, Osmân b. Saîd ed-Dârimî, Ebû Halîfe el-Fadl b. el-Hubbâb el-Cümahî, Muhammed b. Abdillâh b. Süleymân el-Hadramî, Muhammed b. Arafe el-Askerî, Ebü’t-Tayyib Muhammed b. Ali b. el-Huseyn b. Kuseym es-Sayrafi el-Basrî, Muhammed b. Muhammed et-Temmâr el-Basrî, Muhammed b. el-Velîd b. Ebân ve el-Merrâr b. Hammûyeh el-Hemezânî.⁹⁶⁰

İbn Hibbân (354/965), Ravh b. Abdilmü‘min’in hicrî 233 yılında yahud biraz öncesi veya biraz sonrasında vefât etmiş olabileceğini belirtmiştir. Onun hicrî 234 ve 235 yıllarında vefât ettiğini söyleyenler de olmuştur.⁹⁶¹

Değerlendirme:

Ravh b. Abdilmü‘min, kırâat-i aşera imâmlarından Ya‘kûb el-Hadramî’nin iki meşhûr râvîsinden biridir. Kırâat ilmini arz yoluyla birçok kârîden tahsil etmiş ve ilmî birikimini arz ve semâ’ yoluyla talebelerine aktarmıştır. Sadece kırâat ilmiyle yetinmeyip hadîs alanıyla da ilgilenmiş bir çok muhaddisten hadîs dinlemiş ve kendisinden de birçok râvî hadîs rivâyet etmiştir. Sika bir râvî olan Ravh b. Abdilmü‘min’in rivâyetlerine Buhârî’nin Sahîh’inde yer verilmesi de göz önünde bulundurulacak olursa, onun Kur‘ân ve Sünnet’i aktarma konusunda uzun mesâiler harcamış bir kura-muhaddis olduğu görülecektir.

4.18. MUHAMMED b. el-MÜTEVEKKİL el-KURASHÎ el-MUKRÎ’ (؎)

İsmi; *Muhammed b. Mütevekkil b. Abdirrahman b. Hassân el-Kuraşî el-Mukri’*, künyesi; *Ebû Abdillâh*, nisbesi; *el-Kuraşî* ve *el-Askalânî*’dir. Ruveys ismiyle meşhûrdur. el-Huseyn b. Ebî Seriyî’in kardeşidir. Benî Hâşim’in mevlâsıdır.⁹⁶²

“Muhammed b. el-Mütevekkil (Ruveys), kırâat-i aşera imâmlarından Ya‘kûb el-Hadramî’nin iki meşhûr râvîsinden biridir.”⁹⁶³ Kırâati arz yoluyla Ya‘kûb el-

⁹⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, IX, 246, 247.

⁹⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, IX, 247.

⁹⁶² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVI, 355.

⁹⁶³ Altıkulaç, Tayyar, “Ruveys”, *DİA*, XXXV, 274.

Hadramî (س غا مب ف ك)’den almıştır. Ebû Amr ed-Dânî, onu Ya’kûb el-Hadramî’nin en hâzik talebesi olduğunu söylemiştir. Muhammed b. Hârûn et-Temmâr (س غا مب ف ك) ve Ebû Abdillâh ez-Zübeyr b. Ahmed ez-Zübeyrî eş-Şâfiî, Ruveys’den arz yoluyla kırâat tahsil etmişlerdir.⁹⁶⁴

Muhammed b. el-Mütevekkil hadîsle de ilgilenmiş bir âlimdir. Yahyâ b. Maîn, onun *sika* bir râvî olduğu görüşündedir. Ebû Hâtîm onun için *leyyinü’l-hadîs*,⁹⁶⁵ Ebû Ahmed b. Adiyy *kesratü’l-ğalat*⁹⁶⁶ tabirlerini kullanmışlardır. İbn Hibbân (354/965) onu *es-Sikât*’da zikretmiştir.⁹⁶⁷

Muhammed b. el-Mütevekkil; Esbât b. Muhammed el-Kuraşî, İsmâîl b. Abdilkerîm es-San’ânî, Eyyûb b. Süveyd er-Ramlî, el-Bahterî b. Ubeyd, Bakiyye b. el-Velîd, Bekr b. Bişr es-Sülemî el-Askalânî, Bekr b. Abdillâh b. eş-Şerûd es-San’ânî, el-Halîl b. Mûsâ el-Basrî, Rudeyh b. Atıyye el-Makdisî, Rişdîn b. Sa’d el-Mısrî, Ravvâd b. el-Cerrâh el-Askalânî, Süfyân b. Uyeyne, Şuayb b. İshâk ed-Dimaşkî, Abdullâh b. Racâ el-Mekkî, Abdullâh b. Nümeyr (ـ), Abdullâh b. Vehb, Abdürrazzâk b. Hemmâm (ـ), Abdülvehhâb b. Hemmâm, Abde b. Süleymân el-Kilâbî, Ömer b. Abdilvâhid ed-Dimaşkî, Ömer b. Ubeyd et-Tanâfisî, Amr b. Ebî Seleme et-Tinnîsî, Fudayl b. İyâd, Muhammed b. Harb el-Havlânî, Muhammed b. Mervân el-Ukaylî, Muhammed b. Yahyâ b. Kays el-Me’ribî (ـ), Mahled b. Huseyn el-Mıssîsî, Mervân b. Muâviye el-Fezârî, Mu’temir b. Süleymân (ـ), Mülâzim b. Amr el-Haneffî, el-Velîd b. Müslim, Yahyâ b. Saîd el-Attâr el-Hımsî ve Yûsuf b. Atıyye es-Saffâr’dan hadîs rivâyet etmiştir. Onun rivâyetine *Ebû Dâvûd* süneninde yer vermiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Ebû Dâvûd, İbrâhîm b. Ebî Dâvûd el-Bürüllüsî, İbrâhîm b. el-Heysem el-Beledî, İbrâhîm b. Ya’kûb el-Cûzcânî, Ebû Abdilmelik Ahmed b. İbrâhîm el-Büsri, Ahmed b. Abdillâh b. Abdirrahîm İbnü’l-Berkî, Ahmed b. el-Femr b. Ebî Hammâd el-Hımsî, Ebû Ca’fer Ahmed b. Matîr er-Ramlî el-Kâdî, Ebû İmrân İshâk b. İbrâhîm b. İsmâîl el-Ğazzî, İshâk b.

⁹⁶⁴ Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, I, 428; İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, II, 206.

⁹⁶⁵ Bkz. Dipnot 771.

⁹⁶⁶ *Kesratü’l-Ğalat*: aynı ma’nada fuhşu ğalat da kullanılır. Her ikisi de çok hata yapmak, hatası çok olmak demektir. *Kesratü’l-ğalat* râvînin cerh edilmesine yol açan ve meta’ini aşera denilen on tenkit esasından zabtla ilgili olanlarındandır. Râvînin çokca yanlışması, rivâyet ettiği hadîslerde hatasının fazla olmasını ifâde eder. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 180.

⁹⁶⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVI, 357.

İbrâhîm b. Süneyn el-Huttîlî, İshâk b. İbrâhîm b. Ebi'l-Vers el-Ğazzî, Bakî b. Mahled el-Endülüsî, Bekr b. Sehl ed-Dimyâtî, Sâbit b. Nuaym el-Hûcî, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, Ca'fer b. Muhammed el-Kalânîsî, el-Hasen b. Süfyân en-Nesevî, Hâlid b. Ravh b. Ebî Huceyr es-Sekafî, Abdullah b. Muhammed b. Ebi's-Seriyy el-Askalânî, Ebû'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Vûheyb el-Cüzâmî el-Ğazzî, Ebû Zür'a Ubeydullâh b. Abdilkerîm er-Râzî, Osmân b. Hurrazâd el-Entâkî, Ali b. Muhammed b. Îsâ el-Cekkânî, Muhammed b. Ahmed b. el-Velîd el-Bağdâdî, Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs er-Râzî, Ebû Ubeyd Muhammed b. Hassân el-Büsri ez-Zâhid, Muhammed b. el-Hasen b. Kuteybe el-Askalânî, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Abdillâh b. İbrâhîm el-Yâfûnî, Muhammed b. Ubeyd b. Âdem b. Ebî İyâs el-Askalânî, Muhammed b. Ali b. el-Cerrâh el-Askalânî, Ebû'l-Hasen Muhammed b. Ömer İbn Abdilazîz b. ed-Dîmâsî er-Ramlî, Muhammed b. Avf et-Tâî, Ebû'l-Ahves Muhammed b. el-Heysem b. Hammâd, Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubî, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî, Ya'kûb b. Süfyân el-Fârisî.⁹⁶⁸ Muhammed b. el-Mütevekkil hicrî 238 yılının Şa'bân ayında Askalân'da vefât etmiştir.⁹⁶⁹

Değerlendirme:

Muhammed b. el-Mütevekkil (Ruveys)'in, kırâat-i aşera imâmlarından Ya'kûb el-Hadramî'nin iki meşhûr râvîsinden biri olup, kırâati arz yoluyla Ya'kûb el-Hadramî'den tahsil etmesi, tahsil ettiği kırâat ilmini talebelerine arz yoluyla nakletmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Ayrıca Ruveys'in, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, yer yer zaptı ile ilgili eleştirilse de güvenilir bir râvî olması, Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde rivâyetinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı sağlayan bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

⁹⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 355, 356, 357, 358.

⁹⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 358.

4.19. MUHAMMED b. İSHÂK b. MUHAMMED el-MUKRÎ' (م د)

İsmi; *Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Abdirrahman b. Abdillâh b. el-Müseyyeb b. Ebi's-Sâib b. Âbid b. Abdillâh b. Ömer b. Mahzûm el-Kuraşî*, künyesi; *Ebû Abdillâh*, nisbesi; *el-Müseyyebî, el-Mahzûmî, el-Kuraşî* ve *el-Medenî*'dir.

Muhammed b. İshâk, kırâati arz tarîkiyle babası İshâk b. Muhammed'den O'da Nâfi' (س غا ج ك), Ahmed (ك) ve Sâbit b. Meymûne (ك)'den almıştır. Muhammed b. Fülejh ve Süfyân b. Uyeyne'den semâ' etmiştir. Muhammed b. el-Ferac (ج ك), Abdullâh b. es-Sakr (س ك), Muhammed b. Ahmed b. Vâsıl, İsmâîl b. İshâk el-Kâdî, Abdülvâhid b. Ahmed b. Ğazzâl (س ك), İsmâîl b. Yahyâ b. Abdirabbih (س ج ك), Ahmed b. İbrâhîm el-Verrâk ve Ebü'l-Abbâs el-Fadl b. Ahmed el-Bağdâdî kendisinden kırâati rivâyet eden talebeleridir.⁹⁷⁰

O aynı zamanda bir muhaddistir. Sâlih b. Muhammed el-Esedî, İbrâhîm b. İshâk es-Savvâf ve Abdülbâkî b. Kâni', onun *sika* bir râvî olduğu kanâatindedirler. İbn Hibbân (354/965) da onu *es-Sikât*'da zikretmiştir.⁹⁷¹

Muhammed b. İshâk; İbrâhîm b. Ali b. Hasen b. Ebî Râfi' er-Râfiî, İshâk b. Muhammed el-Müseyyebi (د), Ebû Damra Enes b. İyâd (م), Süfyân b. Uyeyne, Süleymân b. Dâvûd b. Kays el-Ferrâ, Abdullâh b. Muhammed b. Yahyâ b. Urve b. ez-Zübeyr, Abdullâh b. Nâfi' b. Sâbit ez-Zübeyrî, Abdullâh b. Nâfi' es-Sâiğ (د), Fedâle b. Ya'kûb el-Ensârî, el-Kâsim b. Muhammed el-Mu'temir b. İyâd, Muhammed b. Fülejh b. Süleymân, Ma'n b. Îsâ, Mûsâ b. Ca'fer b. Ebî Kesîr, Yahyâ b. Yezîd b. Abdilmelik en-Nevfelî ve Yezîd b. Hârûn'dan hadîs rivâyet etmiştir.

Onun rivâyetlerine *Müslim* sahîhinde, *Ebû Dâvûd* süneninde yer vermiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Müslim, Ebû Dâvûd, İbrâhîm b. İshâk el-Harbî, Ahmed b. el-Hasen b. Abdilcebbâr es-Sûfî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mavsilî, Ahmed b. Ebî Avn el-Büzûrî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Mansûr el-Medâînî, İshâk b. Hâcib el-Mervezî, Hâmid b. Muhammed b. Şuayb el-Belhî, el-Hasen b. Ali b. Şebîb el-Ma'merî, el-Hasen b. Hârûn b. Süleymân el-Asbahânî, Hamze b. Muhammed b. Îsâ el-Kâtib, Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel,

⁹⁷⁰ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 430; İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, II, 88.

⁹⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 401, 402.

Abdullah b. es-Sakr es-Sükkerî, Abdullah b. Muhammed İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Zür'a Ubeydullâh b. Abdilkerîm er-Râzî, Osmân b. Hurrazâd el-Entâkî, Muhammed b. İshâk es-Sağânî, Muhammed b. Abdûs b. Kâmil es-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. el-Ferac el-Mukri', Muhammed b. Nasr es-Sâîğ, Muhammed b. Vâsıl el-Mukri', Mûsâ b. İshâk b. Mûsâ el-Ensârî.⁹⁷² Muhammed b. İshâk; el-Buhârî, Ebû'l-Kâsim el-Begavî ve Muhammed b. İshâk es-Serrâc'ın ifadelerine göre hicrî 236 yılında vefât etmiştir.⁹⁷³

Değerlendirme:

Muhammed b. İshâk'ın, kırâati arz tarîkiyle babası İshâk b. Muhammed'den, onun Nâfi'den alması, kurrâ tabakât kitaplarında isminin yer alması, tahsil ettiği ilmi talebelerine naklederek birçok kârî yetiştirmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte Muhammed b. İshâk'ın, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, güvenilir bir râvî olması, Müslim'in *Sahîh*'i ve Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde hadîs rivâyetinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.20. SEHL b. MUHAMMED b. OSMÂN el-MUKRÎ' (د س)

İsmi; *Sehl b. Muhammed b. Osmân el-Mukri'*, künyesi; *Ebû Hâtim*, nisbesi; *es-Sicistânî* ve *el-Basrî*'dir.⁹⁷⁴

Hicrî 165 yılı civarında Sicistân'da veya Tüster'de doğdu. Aslen Tüsterli olup Kirmân ve Sicistân'da ticaret yaptıktan sonra Sicistân'a yerleşen Fars asıllı zengin ve nüfuzlu bir aileye mensuptur. Babasından ve amcasından kalan zengin mirası ilim yolunda harcadı; çok sayıda eser yazmak ve sayısız öğrenci yetiştirmekle temâyüz etti. Bunlar arasında başta hayatı hakkında bilgilerin çoğunu nakleden *Müberred İbn Düreyd* olmak üzere *Sükkerî*, *İbn Kuteybe*, *Sünen* sahipleri *Ebû Dâvûd* ve *Nesâî*, *Bezzâr*, *İbn Huzeyme*, *Muhammed b. Abdisselâm el-Huşenî*, *Ebû Bîşr ed-*

⁹⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 401, 402.

⁹⁷³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 403.

⁹⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 201.

Dûlâbî, Râmehürmüzî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, İbn Saîd el-Hâşimî, Yemût b. Müzerra’ gibi âlimler sayılabilir.⁹⁷⁵

Sehl b. Muhammed, muhaddis, nahivci, şâirliği ve mühim bir *kârîdir*, Basra Câmiî’nin imâmıdır. “Kırâat imâmı Ya’kûb el-Hadramî (ك)’ye Kur’ân’ı arz etmiştir.” Ayrıca Sellâm et-Tavîl ve Eyyûb b. el-Mütevekkil’e Kur’ân’ı arz ettiği söylenmektedir. İsmâîl b. Ebî Üveys, el-Asmaî, Muhammed b. Yahyâ el-Kat’î (ك), Saîd b. Evs (ك), Ubeyd b. Akîl (ك)’den hurûfu rivâyet etmiştir. Muhammed b. Süleymân, Ali b. Ahmed el-Miskî (ك), Ebû Saîd el-Askerî, Yemût b. el-Müzerri’ (ك), Ebû Bekr b. Dürayd (ك), Ahmed b. Harb (ك), İbrâhîm b. Humeyd el-Kilâbizî (س), Ahmed b. el-Halîl el-Anberî, el-Huseyn b. Temîm (ك) ve Müsebbih b. Hâtîm (ك), Sehl b. Muhammed’den kırâati rivâyet etmişlerdir.⁹⁷⁶

İbn Hibbân (354/965) önemli bir hadis ravisi olan Ebû Hâtîm’i *es-Sikât*’da zikretmiştir.⁹⁷⁷

Ebû Hâtîm es-Sicistânî; Ebû Zeyd Saîd b. Evs el-Ensârî en-Nahvî, Abbâd b. Suheyb, Abdullah b. Racâ el-Ğudânî, Ebû Abdîrrahman Abdullah b. Yezîd el-Mukri’, Ebû Âmir Abdülmelik b. Amr el-Akadî, Abdülmelik b. Kurayb el-Asmaî, Ubeyd b. Akîl el-Hilâlî el-Mukri’, Ebû Câbir Muhammed b. Abdilmelik el-Mekkî, Muhammed b. Abdillâh el-Utbî el-Ahbârî, Ebû Ubeyde Ma’mer b. el-Müsennâ, el-Hüzeyl b. İbrâhîm el-Cümmânî, Vehb b. Cerîr b. Hâzîm ve Yahyâ b. İshâk el-Hadramî el-Mukri’den hadîs rivâyet etmiştir. Onun rivâyetlerine *Ebû Dâvûd* ve *en-Nesâî* Sünenlerinde yer vermiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Ebû Dâvûd, en-Nesâî, İbrâhîm b. Humeyd el-Kilâbizî en-Nahvî, İbrâhîm b. Ebî Tâlib en-Neysâbûrî, İbrâhîm b. Mehdî b. Abdîrrahman el-Übüllî, Ahmed b. Ali b. el-Cârûd el-Cârûdî el-Asbahânî, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, Ebû Ravk Ahmed b. Muhammed b. Bekr el-Hizzânî, Ahmed b. Muhammed b. el-Cehm es-Simmerî, Bekr b. Ahmed b. el-Ferac ez-Zührî, Harb b. İsmâîl el-Kirmânî el-Hanzalî, el-Hasen b. Uleyl el-Anezî, el-Huseyn b. Temîm el-Asbahânî, Ebû Arûbe el-Huseyn b. Muhammed b. Mevdûd el-Harrânî, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd, Abdurrahman b. Hallâd, Ebû Bîşr

⁹⁷⁵ Tüccar, Zülfikar, “Sicistânî, Ebû Hâtîm”, *DİA*, XXXVII, 139, 140.

⁹⁷⁶ Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, I, 435; İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, I, 290.

⁹⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XII, 204.

Muhammed b. Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dürayd el-Ezdî el-Lüğavî, Muhammed b. el-Huseyn b. Mükram, Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî, Muhammed b. Yahyâ b. Îsâ b. Süleymân es-Sülemî el-Basrî, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberrid, Yahyâ b. Muhammed b. Sâid, Ebû Bekr Yemût b. el-Müzerri' b. Mûsâ b. Hakîm el-Abdî el-Ahbârî.⁹⁷⁸ Sehl b. Muhammed es-Sicistânî hicrî 250 veya 255 yılında vefât etmiştir.⁹⁷⁹

Değerlendirme:

Sehl b. Muhammed es-Sicistânî'nin, kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, kırâat imâmı Ya'kûb el-Hadramî'ye Kur'ân'ı arz etmesi, devrinin önemli kırâat âlimlerine arz ve semâ' yoluyla talebelik yapması, elde ettiği ilmi birçok talebeye nakletmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Sehl b. Muhammed'in, İbn Kuteybe, Sünen sahipleri Ebû Dâvûd ve Nesâî, Bezzâr, İbn Huzeyme, Râmezhürmüzî gibi birçok muhaddisin yetişmesine vesile olması, sika bir râvî olması, Ebû Dâvûd'un ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinde rivâyetinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.21. MUHAMMED b. HÂRÛN er-RABEÎ (فق)

İsmi; *Muhammed b. Hârûn b. İbrâhîm er-Rabeî*, künyesi; *Ebû Ca'fer*, nisbesi; *el-Mervezî* ve *el-Bağdâdî* dir.

Muhammed b. Hârûn önemli bir *kârîdir*. “Kur'ân'ı kırâat imâmı Nâfi' b. Abdîrrahman'ın iki meşhûr râvîsinden biri olan Kâlûn'a kırâat etmiş”, Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî ve Ebû'l-Muğîra'dan semâ' etmiştir. Ebû Hassân Ahmed b. Muhammed b. Ebi'l-Eş'as el-Anezî'de kendisinin kırâatte talebesidir.⁹⁸⁰

⁹⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 202, 203.

⁹⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 206.

⁹⁸⁰ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, I, 438.

O aynı zamanda bir muhaddistir. Ebû Hâtim, Muhammed b. Hârûn'un *sadûk*, ed-Dârakutnî ise *sika* bir râvî olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân (354/965) da kendisini *es-Sikât*'da zikretmiştir.⁹⁸¹

Muhammed b. Hârûn; Bişr b. el-Hâris el-Hâfî, Ebü'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi', Hayve b. Şûrayh el-Hımsî, Ravh b. Ubâde, Süleymân b. Abdurrahman ed-Dimaşkî, Ebû Âsım ed-Dahhâk b. Mahled, Ebü'l-Muğîra Abdülkuddûs b. el-Haccâc el-Havlânî (فق), Ali b. Ayyâş el-Hımsî, Amr b. er-Rabî' b. Târik el-Mısrî, Ebû Umeyr İsâ b. Muhammed b. Nehhâs er-Ramlî, Ebû Sâlih Mahbûb b. Mûsâ el-Ferrâ, Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî, Nuaym b. Hammâd el-Huzâî, Yahyâ b. Ebî Bûkeyr el-Kirmânî ve Ya'kûb b. Ka'b el-Halebî'den hadîs rivâyet etmiştir.

Onun rivâyetine İbn Mâce *et-Tefsîr*'de yer vermiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: İbn Mâce, Ahmed b. Nasr b. Sendevayh el-Bündâr, Cüneyd b. Hakîm ed-Dekkâk, el-Huseyn b. İsmâîl el-Mehâmîlî, Abdullah b. İshâk b. İbrâhîm el-Medâinî, Abdullah b. Muhammed b. Ebi'd-Dünyâ, Abdullah b. Muhammed İbn Abdilazîz el-Beğavî, Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî, Ali b. el-Abbâs el-Becelî el-Makânî, Yahyâ b. Muhammed b. Sâid.⁹⁸² Muhammed b. Hârûn hicrî 258 yılının şevvâl ayında vefât etmiştir.⁹⁸³

Değerlendirme:

Muhammed b. Hârûn'un, isminin kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, Kur'an'ı kırâat imâmı Nâfi' b. Abdurrahman'ın iki meşhûr râvîsinden biri olan Kâlûn'a okuması, tahsil ettiği kırâat ilmini talebelerine arz yoluyla nakletmesi, onun Kur'an'ın aktarımında önemli hizmetler ifâ ettiğini göstermektedir. Muhammed b. Hârûn, sika bir muhaddis olması, birçok muhaddis hoca ve talebesinin olmasına rağmen İbn Mâce'nin *et-Tefsîr*'i dışında Kütüb-i Sitte'de rivâyeti bulunmayan bir muhaddistir. Bu durum onun muhaddisliğinin, kurrâlığına nisbetle daha zayıf olduğunu göstermektedir.

⁹⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 561.

⁹⁸² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 560, 561.

⁹⁸³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 561.

4.22. MUHAMMED b. YEZÎD b. MUHAMMED el-MUKRÎ' (م ت ق)

Muhammed b. Yezîd b. Muhammed b. Kesîr b. Rifâa b. Semâa el-'Iclî, künyesi; *Ebû Hişâm*, nisbesi; *el-Kûfî*, *el-'Iclî* ve *er-Rifâî*'dir. Bağdâd kâdîsıdır.⁹⁸⁴

Muhammed b. Yezîd b. Muhammed, ez-Zehebî ve İbnü'l-Cezerî'nin ifâdesiyle meşhûr bir âlim ve *kârîdir*. Kırâati arz yoluyla kırâat imâmı Hamze b. Habîb'in talebesi Süleym b. Îsâ (ج ك)'dan almış, el-A'meş (ك), Huseyn b. Ali el-Cu'fî (ج) ve Yahyâ b. Âdem (س ك) hurûfu semâ' etmiş ve hurûfu kırâat imâmı el-Kisâî (ك)'den rivâyet etmiştir. Mûsâ b. İshâk el-Kâdî (ج), Muhammed b. Mûsâ b. Hayyân (ج), Ali b. el-Hasen el-Katîî (ج), Ali b. Ahmed b. Kurbe (ج ك), Ahmed b. Saîd el-Mervezî, Abdullah b. Hâşim ez-Za'ferânî, el-Kâsim b. Dâvûd, el-Hasen b. Ali b. Mûsâ el-Verrâk, Osmân b. Hurrazâd, Ahmed b. Mansûr el-Murâdî ve Muhammed b. Sâlih b. Zûrayh ise kendisinden kırâati rivâyet etmişlerdir.⁹⁸⁵

Muhammed b. Yezîd aynı zamanda bir muhaddistir. İbn Maîn (233/848) ve 'Iclî (261/875), Muhammed b. Yezîd'in rivâyet ettiği hadîsleri almada "bir beis olmadığını" (lâ bes'se bihî) söylerken, en-Nesâî ve Ebû Hâtim onun *zaîf* bir râvî olduğunu söylemiştir. Ebû Bekr el-Berkânî ise ed-Dârakutnî, Muhammed b. Yezîd hadîslerini tahrîc etmemi emretti demiş ve onun *sika* bir râvî olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân (354/965) da *es-Sikât*'da Muhammed b. Yezîd'i zikretmiştir.⁹⁸⁶

Muhammed b. Yezîd; İshâk b. Süleymân er-Râzî, İsmâîl b. Şuayb es-Semmân, Hafs b. Ömer b. Âmir b. Yezîd b. Rifâa, Hafs b. Ğıyâs (ت), Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme (ت), Dâvûd b. Yahyâ b. Yemân, Sâlim b. Nûh, Saîd b. Âmir ed-Dab'î, Ebü'l-Ahves Sellâm b. Süleym, Abdullah b. el-Eclah, Abdullah b. İdrîs, Abdullah b. Nümeyr, Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribî, Muhammed b. Bîşr el-Abdî, Muhammed b. Fudayl b. Ğazvân (م ت), el-Muttâlib b. Ziyâd, Muâz b. Hişâm (ت), en-Nadr b. Mansûr, Hüzeyl b. Umeyr b. Ebî Ğarîf el-Hemdânî, Vekî' b. el-Cerrâh, el-Velîd b. Ukbe eş-Şeybânî, Yahyâ b. Abdilmelik b. Ebî Ğaniyye, Yahyâ b. Ya'lâ el-Eslemî, Yahyâ b. Yemân (ت ق), Ebû Bekr İbn Ayyâş (ت ق), Ebû

⁹⁸⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 25.

⁹⁸⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 442; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 245, 246.

⁹⁸⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 27, 29.

Tümeyle el-Mervezî, Ebû Hâlid el-Ahmer ve Ebû Muâviye ed-Darîr'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: *Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, İbrâhîm b. Muhammed es-Sülemî el-Ğazzâl, el-Basrî, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme, Ahmed b. Ali el-Ebâr, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, Bakî b. Mahled el-Endülüsî, Ca'fer b. Muhammed b. el-Hasen b. Abdilazîz el-Ceravî, Hassân el-İmâm, el-Hasen b. Ali b. Şebîb el-Ma'merî, el-Huseyn b. İsmâîl el-Mehâmîlî, Ebû'l-Huseyn Abdullah b. Ahmed b. Nasr ed-Dekkâk, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebi'd-Dünyâ, Ebû'l-Kâsim Abdullah b. Muhammed b. Abdilazîz el-Beğavî, Osmân b. Hurrazâd el-Entâkî, Ömer b. Muhammed b. Büceyr el-Büceyrî, el-Kâsim b. Mûsâ b. el-Hasen b. Mûsâ el-Eşîb, Ebû'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Umârâ el-Attâr, Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, Muhammed b. el-Hadramî, Muhammed b. Vâsıl el-Mukri', Yahyâ b. Muhammed b. Sâid.⁹⁸⁷ Onun rivâyetlerine *Müslim* sahîhinde, *Tirmizî Câmi'*inde, *İbn Mâce* süneninde yer vermiştir.*

Muhammed b. Yezîd'in hicrî 248 ve 249 yılında vefât ettiğine dâir görüşler olmakla birlikte, Ebû Bekr el-Hatîb 248'in esahh olduğu görüşündedir.⁹⁸⁸

Değerlendirme:

Muhammed b. İshâk'ın, kırâati arz yoluyla kırâat imâmı Hamze b. Habîb'in talebesi Süleym b. Îsâ dan alması, el-A'meş, Huseyn b. Ali el-Cu'fî ve Yahyâ b. Âdem'e talebelik yapması, kurrâ tabakât kitaplarında isminin yer alması, tahsil ettiği ilmi talebelerine naklederek birçok kârî yetiştirmesi, kırâat imâmı Kisâî'den hurûfu rivâyet etmesi, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte Muhammed b. İshâk'ın, muhaddis hoca ve talebelerinin oldukça fazla olması, güvenilir bir râvî olması, Müslim'in *Sahîh*'i ve Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde hadîs rivâyetinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

⁹⁸⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 25, 26.

⁹⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 30.

4.23. MUHAMMED b. el-FERAC el-KURASHÎ el-MUKRÎ' (م م)

İsmi; *Muhammed b. el-Ferac b. Abdilvâris el-Kuraşî*, künyesi; *Ebû Ca'fer* ve *Ebû Abdillâh*, nisbesi; *el-Bağdâdî*'dir. Âbid bir kimsedir. Benî Hâşim'in mevlâsıdır.

Muhammed b. el-Ferac dönemini *kârî*lerindendir. Kırâati Muhammed b. İshâk el-Müseyyebî (ج م) ve Muhammed b. el-Ferac er-Rakîkî'den rivâyet etmiştir. Ebû Bekr b. Mücâhid⁹⁸⁹ (ج م), Ebû'l-Huseyn el-Münâdî ve Yûnus b. Abdilâlâ kendisinden ahz-ı kırâat eylemişlerdir.⁹⁹⁰

O aynı zamanda bir muhaddistir. Yahyâ b. Maîn onun için *lâ-be'se bihî* ifâdesini kullanmış, Ebû Zûr'a *sadûk* olduğunu söylemiş, Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî ve Muhammed b. İshâk es-Serrâc da *sika* bir râvî olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hibbân (354/965) da kendisini *es-Sikât*'da zikretmiştir.⁹⁹¹

Muhammed b. el-Ferac; Ahmed b. Beşîr el-Kûfî, İsmâîl b. Uleyye, el-Esved b. Âmir Şâzân, Haccâc b. Muhammed el-Missîsî, Zeyd b. el-Hubâb (م), Süfyân b. Uyeyne, Abdülvehhâb b. Atâ, Îsâ b. Yûnus, Ebû Hemmâm Muhammed b. ez-Zibrikânî (م م) ve Hüseyim b. Beşîr'den hadîs rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise şöyledir: Müslim, Ebû Dâvûd, İbrâhîm b. İshâk el-Harbî, Ahmed b. el-Hasen b. Abdilcebbâr es-Sûfî, Ahmed b. el-Huseyn b. İshâk es-Sûfî el-Kebîr, Ahmed b. el-Huseyn b. İshâk es-Sûfî es-Sağîr, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali İbnü'l-Müsennâ el-Mavsilî, Hâmid b. Muhammed b. Şuayb el-Belhî, el-Hasen b. Ali b. Şebîb el-Ma'merî, el-Huseyn b. İshâk et-Tüsterî, Ebû'l-Fadl el-Abbâs b. Ahmed el-Veşşâ, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekr Abdillâh b. Muhammed b. Ebi'd-Dünyâ, Ebû'l-Kâsim Abdullah b. Muhammed b. Abdilazîz el-Beğavî, Abdullah b. Muhammed b. Nâciye, Abdülkerîm b. el-Heysem ed-Deyrâkûlî, Ebû Zûr'a Ubeydullah b. Abdilkerîm er-Râzî, Muhammed b. Ahmed b. en-Nadr el-

⁹⁸⁹ İbn Mücâhid'in kırâat ilmine yaptığı en önemli katkı, meşhûr ve mütevâtir kabul edilen kırâatleri konunun otoritelerini ikna edecek kurrâ seçimiyle (Nâfi' b. Abdurrahman, Ebû Amr b. Alâ, Abdullah b. Âmir, Abdullah b. Kesîr, Âsım b. Behdele, Hamza b. Habîb, Ali b. Hamza el-Kisâî) Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâât adlı eserinde bir araya getirmiş olmasıdır. İbn Mücâhid'den önce, içlerinde bu yedi kurrânın da yer aldığı daha çok sayıda imâmın kırâati Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ve İbn Cerîr et-Taberî gibi müellifler tarafından bir araya getirilmişse de (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 33-34) bunlardan hiçbiri onun eseri kadar kabul görmemiş, gelecek nesillerde yayılma şansı bulamamıştır. Bkz. Altıkulaç, Tayyar, "İbn Mücâhid", *DİA*, XX, 214.

⁹⁹⁰ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 462; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 201.

⁹⁹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 274, 275, 276.

Ezdî, Muhammed b. İshâk es-Sekafî es-Serrâc, Ebû Ca'fer Muhammed b. Süleymân el-Minkarî el-Basrî, Muhammed b. Abdillâh b. Bekr es-Serrâc el-Askerî, Muhammed b. Abdillâh b. Süleymân el-Hadramî, Muhammed b. Abdûs b. Kâmil es-Serrâc, Ebû Ahmed Muhammed b. Mûsâ b. Hammâd el-Berberî, Muhammed b. Hişâm b. Ebi'd-Dümeik, Muhammed b. Vâsıl el-Mukri', Mûsâ b. Hârûn, Yahyâ b. Osmân b. Sâlih es-Sehmî el-Mısrî.⁹⁹² Onun rivâyetlerine *Müslim Sahîh*'inde, *Ebû Dâvûd* da *Sünen*'inde yer vermiştir. Muhammed b. el-Ferac hicrî 238 yılında vefât etmiştir.⁹⁹³

Değerlendirme:

Muhammed b. el-Ferac'ın, kırâat ilimlerini arz yoluyla tahsil edip yine aynı yolla talebelerine nakletmesi bu ilmin isnâd sistemi ile nesilden nesile aktarılmasına katkı sağlamıştır. Bununla birlikte hadîs sahasında birçok talebe ve hocasının olması, Müslim'in *Sahîh*'i ve Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde rivâyetlerinin bulunması Muhammed b. el-Ferac'ın sünnetin aktarımına da katkısı olan bir kurrâ-muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4.24. ABDULLAH b. ATIYYE el-MUKRÎ' (س)

İsmi; *Abdullah b. Atıyye b. Habîb ed-Dimaşkî el-Mukri'*dir. Kaynaklarda hakkında detaylı bilgi bulunmayan Abdullah b. Atıyye'nin künyesi *Ebû Muhammed*, nisbesi *ed-Dimaşkî*'dir.⁹⁹⁴

Abdullah b. Atıyye Bâbü'l-Câbiye Mescidi'nin imâmıdır. Kırâati arzan ve semâan Ca'fer b. Hamdân b. Süleymân, el-Hasen b. Habîb (ج) ve Muhammed b. en-Nadr b. el-Ahram'dan ahz etmiştir. Ali b. Dâvûd ed-Dârânî, Ubeydullâh b. Seleme, Tarafe el-Harastânî, Abdullah b. Sevvâr el-Ansî ve el-Huseyn b. Ali er-Rahâvî kendisinden kırâati rivâyet etmişlerdir.

Abdullah b. Atıyye aynı zamanda bir muhaddistir. İbnü'l-Cezerî, onun *sika* bir râvî ve *müfessir* olduğunu belirtmiş, ed-Dânî de Abdullah b. Atıyye'nin *zabtı kuvvetli, sika*, hayırlı ve fâzıl bir kimse olduğunu söylemiştir.⁹⁹⁵

⁹⁹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 274, 275.

⁹⁹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 276.

⁹⁹⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, II, 664.

Abdullah b. Üneys (س) ve Ebû Ümâme Sa'lebe el-Hârisî'den hadîs rivâyet etmiştir. el-Münîb b. Abdillâh b. Ebî Ümâme b. Sa'lebe (س) de Abdullah b. Atıyye'den hadîs rivâyet etmiştir.⁹⁹⁶ Onun hadîs rivâyetine Nesâî *Sünen*'inde yer vermiştir. Abdullah b. Atıyye hicrî 383 yılının Şevvâl ayında vefât etmiştir.⁹⁹⁷

Değerlendirme:

Abdullah b. Atıyye isminin kurrâ tabakât kitaplarında yer alması, Kur'ân-ı Kerîm'i arz ve semâ' yoluyla tahsil edip, aynı yolla talebelerine aktarması, onun Kur'ân'ın aktarımında önemli hizmetler îfâ ettiğini göstermektedir. Kırâatçiliğinin yanı sıra hadîs ile de ilgilenmesi, sika bir râvî olması, Nesâî'nin *Sünen*'inde rivâyetinin bulunması, onun sünnetin aktarımına katkısı olan önemli bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

⁹⁹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 388.

⁹⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 314.

⁹⁹⁷ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, II, 665; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 338.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'in yazıya aktarılmasının Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken gerçekleştiği bir vâkıdır. Allah Rasûlü (s.a.v.) kendisine vahyedilen âyetleri derhal vahiy kâtiplerine yazdırıyordu. İbn Asâkir (571/1176) bu kâtiplerin sayısının yirmi üç olduğunu belirtmiş, el-Halebî (1044/1635) ise yirmi altı olarak zikretmiştir.⁹⁹⁸ Muhammed Mustafa el-A'zamî ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'e farklı sebeplerle kâtiplik yapanların sayısını altmış beş olarak tesbit etmiş ve elli beşinin adını *Kur'ân Tarihi* adlı kitabında zikretmiştir.⁹⁹⁹ Vahiy kâtipleri ve birçok sahâbî, nâzil olan âyetleri (o dönemde kâğıt mevcut olmadığı için) parşömen, tabaklanmış deri, develerin kürek kemikleri, tahta levhalar gibi maddelere yazıyorlardı. Ayrıca birçok sahâbî âyetleri ezberliyordu; zira o dönem Arap toplumunda yazıdan çok hafızaya önem veriliyordu.¹⁰⁰⁰

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in sağlığında âyetler yazıya geçirilmesine rağmen, birçok sahâbînin âyetleri hıfz etmesi, Hız. Peygamber (s.a.v.)'in hayatta olması ve vahyin devam etmesi sebebiyle Kur'ân-ı Kerîm'in mushaf haline getirilmesi gündeme gelmedi.

Nâzil olan âyetlerle ilgili herhangi bir ihtilaf söz konusu olduğunda vahyin muhatabı olan Rasûlullah (s.a.v.)'a bizzat mürâcaat edilebiliyordu. Ne var ki Hız. Peygamber'in vefâtından sonra bu imkân ortadan kalkmıştı. Hız. Ebû Bekr (r.a.)'in halîfeliği döneminde vukû bulan Yemâme Savaşı'nda birçok kurrâ sahâbînin şehid olması sebebiyle, Hız. Ömer (r.a.) Kur'ân-ı Kerîm'in mushaf hâline getirilmesini teklif etti ve bu teklifi kabul gördü.¹⁰⁰¹ Zeyd b. Sâbit (r.a.) riyasetindeki bir heyet tarafından, birçok sahâbînin elinde bulunan nüshalardan ve Kur'ân hâfızlarından istifâde ile İmâm Mushafı oluşturuldu.

Kur'ân-ı Kerîm, İslâm coğrafyasının genişlemesi ve farklı bölgelerde değişik lehçelerle okunması sebebiyle, Hız. Osmân (r.a.) döneminde istinsâh edilerek çoğaltıldı ve çeşitli merkezlere gönderildi.

⁹⁹⁸ Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 137.

⁹⁹⁹ M. Mustafa el-Âzamî, *Vahyedilişinden derlenişine Kur'ân Tarihi*, 106, 107.

¹⁰⁰⁰ Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, 43.

¹⁰⁰¹ Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 155.

Kur'ân-ı Kerîm hıfz edilip yazıya geçirilirken, onu *tebliğ* ve *tebyîn* eden Hz. Peygamber (s.a.v.)'in söz ve davranışları da sahâbe tarafından titizlikle zabt ediliyor ve korunuyordu. Sahâbe (r.anhüm) ellerindeki malzemelere âyetlerin yanı sıra Hz. Peygamber (s.a.v.)'den işittikleri hadîsleri de yazıyorlardı. Bu durum o an için büyük bir problem teşkil etmese de, ilerleyen dönemlerde âyetlerle hadîslerin birbirine karışabilmesi ihtimalini gündeme getiriyordu. Bu sebeple vahyin ilk dönemlerinde Nebî (s.a.v.), sözlerinin yazıya geçirilmesini men etmişse de, hadîslerinin yazılmasına daha sonra müsaade etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zabtına güvendiği bazı sahâbîlere bu konuda izin verdiği görülmektedir.¹⁰⁰² Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.a.) bu sahâbîlerden biridir. *“Bizden bir hadîs işiterek onun tebliğ edenin Allah yüzünü ağartsın. Çünkü kendisine hadîs tebliğ edilen nice insanlar, anlama ve gereğiyle amel etme bakımından hadîsi işitenden daha kuvvetli olabilirler.”*¹⁰⁰³ meâlindeki hadîsten de anlaşılacağı üzere, her hâl ve şartta hadîslerin aktarılması, bilakis Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından teşvik edilmiş bir husustur. Sadece “yazım için” belli bir süre devam eden yasağın, “rivâyet” için de söz konusu olduğunu sanmak büyük bir yanılgıdır.

Hadîslerin, tedvîn tarihini baz alıp evveliyatını göz ardı ederek, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefâtından bir asır sonra yazılmaya başlandığı iddiasında bulunmak ilmi veriler ve tarih kaynaklarıyla uyuşmamaktadır. Zira kaynaklar incelendiğinde, hadîslerin belli bir kısmının yazıya geçirilmesinin Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken gerçekleştiği kesin delillerle ispatlanmış bir meseledir.¹⁰⁰⁴

Bunun yanı sıra hadîslerin hıfz edilerek korunması ve aktarılması da hiç şüphesiz büyük bir önemi hâizdir. Tahammül ve edâ işinin basite alınmayacak derecede titizlikle yapıldığı hadîs tarihi incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Hadîslerin metin ve tarîklerinin toplanması için yapılan “Rihle”ler; râvîlerin cerh-ta’dîl durumlarının kılı kırk yararcasına incelenmesi ve başka hiçbir dine nasip olmayan “isnâd sistemi” bunun göstergesidir.

İslâm medeniyetinin temelini oluşturan âyet ve hadislerin nesilden nesile nakli sürecinde rol oynayan ve “isnâd sistemi” içinde yer alan ortak râvîler üzerine hazırladığımız bu çalışmamızda, Kur'ân ve Sünnet'in aktarımına katkı sunan *kurrâ*

¹⁰⁰² İsmail Lütfi Çakan, **Hadis Edebiyatı**, 32.

¹⁰⁰³ Ebû Dâvûd, **Sünen**, no. 3175; Tirmizî, **Sünen**, no. 2580; İbn Mâce, **Sünen**, no. 226.

¹⁰⁰⁴ İsmail Lütfi Çakan, **Hadis Edebiyatı**, 37.

muhaddisleri tesbit etmeye çalıştık ve doksan dokuz râvînin bilgilerine ulaşabildik. Tezin hacminin artacağı düşüncesiyle sadece Kütüb-i Sitte’de rivâyeti bulunan râvîler üzerine yoğunlaşmamıza rağmen, kurrâ muhaddislerin azımsanamayacak sayıda olduklarını gördük. Toplamda doksan dokuz *kurrâ muhaddis* hakkında bilgi verdiğimiz tezimizde, bu râvîlerin hem *kırâat* alanındaki hoca ve talebelerini, hem de *hadîs* ilmindeki hoca ve talebelerini bulup aktarmaya çalıştık. Böylece çalışmamızda ismi zikredilen şahısların sayısı, *tekrarlarla birlikte 5450, tekrarlar çıkarıldığında ise 2500* gibi büyük bir rakama ulaştı.

Haklarında detaylı bilgi verdiğimiz doksan dokuz kurrâ muhaddisin otuz altısının Kütüb-i Sitte’nin tüm kitaplarında, yedisinin beş hadîs kitabında, yirmi sekizinin iki/üç/dört hadîs kitabında, on sekizinin ise tek kaynakta rivâyetinin bulunduğunu tesbit ettik. Aynı şekilde bu doksan dokuz kurrâ muhaddisin gerek hocalarının gerekse talebelerinin rivâyetlerinin de hangi hadîs kaynağında/kaynaklarında bulunduğunu remizlerle tek tek belirttik.

“Sahâbe Dönemi Kurrâ Muhaddisler” bölümünde zikrettiğimiz ilk nesil ashâbdan on sahâbînin altısının “fetvâ ehli”nden, üçünün ise “müksirûn”dan olduğuna; Kûfe Fıkıh ve Tefsir Ekolü’nün kurucusu Abdullah b. Mes’ûd (r.a.)’un, hadîsleri anlama ve sünnetleri tesbit etme hususunda uzman olan ve Kur’ân’a hizmetleriyle tanınan Zeyd b. Sâbit (r.a.)’in, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in husûsî duâsına muhâtap olup Tefsir denilince akla ilk gelen isim İbn Abbâs (r.a.)’ın, Kırâat imâmlarının büyük üstâdı Übeyy b. Ka’b (r.a.)’ın ve ilmin şehrinin kapısı Hz. Ali (r.a.) gibi çok kıymetli sahâbîlerin, hem Kur’ân’ı hem de Sünnet’i sonraki nesillere taşıyanlar arasında olduklarına şahit olduk.

Tâbiûn devrine damga vuran, İbn Mes’ûd (r.a.)’un talebeleri Alkame b. Kays ve Mesrûk b. el-Ecda‘, ayrıca tabiûnun büyüklerinden Saîd b. Cübeyr, el-Hasen el-Basrî, A‘meş, Tefsir sahasının mihenk taşlarından olan Mücâhid b. Cebr, Nahiv ilmini ilk vaz‘ eden ve mushaflara noktalar şeklinde ilk harekelemeyi yapan Ebû’l-Esved ed-Düelî, onun başlattığı harekeleme ve noktalama çalışmalarını devam ettiren Yahyâ b. Ya‘mer ve daha nicelerinin kurrâ muhaddislerden olduğu bilgisine ulaştık.

Ebû Ca‘fer el-Kârî, Abdullah b. Âmir, Abdullah b. Kesîr ed-Dârî, Ebû Amr b. el-Alâ, Nâfi‘ b. Abdirrahman, Yahya b. İshâk el-Hadramî gibi “kırâat imâmları” ile, kırâat imâmlarının meşhûr râvîlerilerinden Hafs b. Süleymân, Hafs b. Ömer b.

Abdilazîz ed-Dûrî, Sâlih b. Ziyâd b. Abdillâh es-Sûsî, Hişâm b. Ammâr, İbn Zekvân, Halef b. Hişâm, Ravh b. Abdilmü'min ve Muhammed b. el-Mütevekkil (Ruveys)'in de *hem kurrâ hem de muhaddis* olduklarını ortaya koyduk.

Muhaddislik ve *Kurrâlık* vasıflarını birlikte taşıyan bu zevâtın, aynı zamanda Fıkıh, Nahiv, Tefsir gibi birçok alanda da öne çıkan şahsiyetler olduğunu gördük.

Sahâbe (r.anhüm) neslinin yanı sıra *Tâbiûn* ve *Etbâu't-tâbiîn*'in önde gelen şahsiyetlerinin, hem Kur'ân-ı Kerîm'in hem de Sünnet-i Seniyye'nin aktarımı noktasında aynı davaya omuz verdiklerini tespit ettik.

Netice itibariyle; İslâm medeniyetini ortaya çıkaran tarihi süreç dikkatli bir biçimde ve yeniden gözden geçirildiğinde, Kur'ân'ın aktarıcısı olan râvîlerin bir kısmının, aynı zamanda Sünnet'in de aktarımına hizmet eden “muhaddisler”den olduğu fark edilecektir. Kur'ân-Sünnet aktarımının kesişim noktaları olan *kurrâ muhaddislerin*, Kur'ân'ı rivâyet ederken “güvenilir”; buna mukâbil Sünnet'i rivâyet ederken “güvenilmez” olduklarını iddia etmek, en hafif tabirle “mantık hatası”na düşmek demektir.

Esasen, konumları farklı olsa da, Kur'ân-ı Kerîm de Hadis gibi bir “rivâyet”tir ve “râvîler” eliyle intikal etmiştir. Günümüzde Hadis ve Sünnet'e, onu nakledenlerin güvenilmezliği/düzmeceliği üzerinden yapılan saldırıların, konumuzu teşkil eden kesişim noktaları dikkate alındığında, bir sonraki aşamada doğrudan Kur'ân'a yönelmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Kesişim noktalarını ortaya koyan örnekleri/örnek şahsiyetleri, Kütüb-i Sitte'deki hadîs ricâli arasından ve Hadis tarihi içerisinden bularak bir araya getirmeyi hedeflemiş olan tezimiz, ortak râvîler üzerinden sadece Kur'ân'ın değil, Sünnet'in de aynı nispette korunmuşluğu konusuna bütüncül bir yaklaşımda bulunmuş; dinin her iki ana kaynağına olan güvenin, aralarında ayırım yapmaksızın korunması gerektiği hususuna farklı bir bakış açısıyla vurgu yapmış olmaktadır.

Bir yüksek lisans tezinin sınırları içinde ele aldığımız konumuzun, sonraki ileri seviyede yapılacak çalışmalara ilham vermesi, aynı ekseninde daha kapsamlı araştırmalar için yardımcı kaynak niteliği taşıması temennimizdir.

KAYNAKÇA

Kitap:

A'zamî, Muhammed Mustafa, **Vahyedilişinden Derlenişine Kur'ân Tarihi**, Çev. Ömer Türker, Fatih Serenli, İz Yayıncılık, İstanbul 2014.

Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, **el-Müsned**, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1995.

Çakan, İsmail Lütfi, **Hadis Edebiyatı Çeşitleri-Özellikleri Faydalanma Usulleri**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2014.

Demirci, Muhsin, **Kur'ân Tarihi**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2015.

Hamidullah, Muhammed, **Kur'ân-ı Kerîm Tarihi**, Çev. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık, Beyan Yayınları, İstanbul 2013.

Hughes, Thomas P., **Notes on Muhammadanism**, London 1877.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh, **el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb**, Dâru'l-A'lâm, Ürdün 2002.

İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.

İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali, **Takrîbü't-Tehzîb**, Thk. Hassân Abdülmennân, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Ürdün 2000.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, **Lisânü'l-Arab**, Dâru Sâdir, Beyrut 1994.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, **Tabakâtü'l-Kebîr**, Thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, el-Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 2001

İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Ebi'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, **Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ**, Thk. G. Bergstraesser, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.

İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Ebi'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, **Müncidü'l-Mukriîn**, Thk. Muhammed Habîbullah eş-Şenkîfî, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1931.

Jeffery, Arthur, **The Foreign Vocabulary of the Qur'ân**, Baroda 1938, s. 233.

Mizzî, Ebû'l-Haccâc Yusûf b. ez-Zekî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1983.

Râğîb el-İsfahânî, el-Huseyn b. Muhammed, **Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân**, Thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1992.

Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa, **Miftâhu's-Seâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevdûâtî'l-Ulûm**, Dâru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1975.

Uğur, Mücteba, **Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü**, Türkiye Diyanet vakfı Yayınları, Ankara 1992.

Zehebî, Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, **Mîzânü'l-İ'tidâl fî nakdi'r-Ricâl**, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

Zehebî, Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, Thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1999.

Zehebî, Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr**, Thk. Tayyar Altıkulaç, İstanbul 1995.

TDVİA Maddesi:

Akyüz, Ali, "Abdürrezzâk es-San'ânî", **DİA**, I, 298, İstanbul 1988.

Altıkulaç, Tayyar, "Dûrî", **DİA**, X, 5, İstanbul 1994.

Altıkulaç, Tayyar, "Ebû Amr b. Alâ", **DİA**, X, 94, İstanbul 1994.

Altıkulaç, Tayyar, "Hafs b. Süleymân", **DİA**, XV, 118, İstanbul 1997.

Altıkulaç, Tayyar, "Halef b. Hişâm", **DİA**, XV, 237, İstanbul 1997.

Altıkulaç, Tayyar, "Hamza b. Habîb", **DİA**, XV, 511, İstanbul 1997.

Altıkulaç, Tayyar, "Hişâm b. Ammâr", **DİA**, XVIII, 151, İstanbul 1998.

- Altıkulaç, Tayyar, “İbn Kesîr, Ebû Ma‘bed”, **DİA**, XX, İstanbul 1999.
- Altıkulaç, Tayyar, “İbn Mücâhid”, **DİA**, XX, 214, İstanbul 1999.
- Altıkulaç, Tayyar, “İbn Zekvân, Ebû Amr” **DİA**, XX, 462, İstanbul 1999.
- Altıkulaç, Tayyar, “Kâlûn”, **DİA**, XXIV, 282, İstanbul 2001.
- Altıkulaç, Tayyar, “Nâfi‘ b. Abdurrahman”, **DİA**, XXXII, 288, İstanbul 2006.
- Altıkulaç, Tayyar, “Ravh b. Abdülmü‘min”, **DİA**, XXXIV, 472, İstanbul 2007.
- Altıkulaç, Tayyar, “Ruveys”, **DİA**, XXXV, 274, İstanbul 2008.
- Altıkulaç, Tayyar, “Sûsî”, **DİA**, XXXVII, 576, İstanbul 2009.
- Altıkulaç, Tayyar, “Verş”, **DİA**, XLIII, 63, İstanbul 2013.
- Altıkulaç, Tayyar, “Ya‘kûb el-Hadramî, **DİA**, XLIII, 282, İstanbul 2013.
- Aydemir, Abdullah, “Atıyye b. Kays”, **DİA**, IV, 63, İstanbul 1991.
- Aydınlı, Abdullah, “Ebû‘d-Derdâ”, **DİA**, X, 310, İstanbul 1994.
- Birişik, Abdülhamit, “Kıraat”, **DİA**, XXV, 426, İstanbul 2002.
- Cerrahoğlu, İsmail, “Abdullah b. Mes‘ûd”, **DİA**, I, 114, İstanbul 1988.
- Çakan, İsmail L., Eroğlu, Muhammed, “Abdullah b. Abbâs”, **DİA**, I, 76, İstanbul 1988.
- Demirci, Muhsin, “Ebû Abdurrahman es-Sülemî”, **DİA**, X, 87, İstanbul 1994.
- Efendioğlu, Mehmet, “Saîd b. Cübeyr”, **DİA**, XXXV, 552, İstanbul 2008.
- Erul, Bünyamin, “Übey b. Kâ‘b”, **DİA**, XLII, 273, İstanbul 2012.
- Erul, Bünyamin, “Zeyd b. Sâbit”, **DİA**, XLIV, 322, İstanbul 2013.
- Fayda, Mustafa, “İbn Sa‘d”, **DİA**, XX, 294, İstanbul 1999.
- Fırlalı, Ethem Ruhi, “Ali” **DİA**, II, 371, İstanbul 1989.
- Kandemir, M. Yaşar, “Ebû Hureyre”, **DİA**, X, 164, İstanbul 1994.
- Kandemir, M. Yaşar, “Ebû Mûsâ el-Eş‘arî, **DİA**, X, 191, İstanbul 1994.
- Karaçam, İsmail, “Abdullah b. Sâib”, **DİA**, I, 131, İstanbul 1988.
- Karaçam, İsmail, “A‘rec, Humeyd b. Kays”, **DİA**, III, 351, İstanbul 1991.

- Kesler, Muhammed Fatih, “Mücâhid b. Cebr”, **DİA**, XXXI, 442, İstanbul 2006.
- Kırca, Celal, “İbn Ya‘mer”, **DİA**, XX, 447, İstanbul 1999.
- Koçyiğit, Talat, “Abdullah b. İdrîs”, **DİA**, I, 110, İstanbul 1988.
- Küçük, Raşit, “Ebu Recâ el-Utâridî”, **DİA**, X, 212, İstanbul 1994.
- Özkan, Halit, “Zühri”, **DİA**, XLIV, 544, İstanbul 2013.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, “Ebü'l-Esved Recâ ed-Düelî”, **DİA**, X, 312, İstanbul 1994.
- Tural, Hüseyin, “İsâ b. Ömer es-Sekafî”, **DİA**, XXII, 485, İstanbul 2000.
- Turgut, Ali, “Abdullah b. Ayyâş”, **DİA**, I, 86, İstanbul 1988.
- Tüccar, Zülfikar, “Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm”, **DİA**, X, 244, İstanbul 1994.
- Tüccar, Zülfikar, “Sicistânî, Ebû Hâtım”, **DİA**, XXXVII, 139, 140, İstanbul 2009.
- Tüfekçioğlu, Zekeriya, “İsmâîl b. Ca‘fer el-Ensârî”, **DİA**, XXIII, 91, İstanbul 2001.
- Uğur, Mücteba, “A‘meş”, **DİA**, III, 54, İstanbul 1991.
- Uludağ, Süleyman, “Hasan-ı Basrî”, **DİA**, XVI, 291, İstanbul 1997.
- Uzunpostalcı, Mustafa, “Ebû Hanîfe”, **DİA**, X, 143, İstanbul 1994.
- Yaman, Ahmet, “Yahyâ b. Zekeriyyâ”, **DİA**, XLIII, 270, İstanbul 2013.
- Yardım, Ali, “Abdullah b. Sâlih el-Mısrî”, **DİA**, I, 132, İstanbul 1988.
- Yiğit, İsmail, “Osman”, **DİA**, XXXIII, 438, İstanbul 2007.
- Yücel, Ahmet, “Hasan-ı Basrî”, **DİA**, XVI, 303, İstanbul 1997.
- Yücel, Ahmet, “Leyse bi-Şey”, **DİA**, XXVII, 168, İstanbul 2003.
- Yücel, Ahmet, “Sika”, **DİA**, XXXVII, 176, İstanbul 2009.
- Yücel, Ahmet, “Şeyh”, **DİA**, XXXIX, 50, İstanbul 2010.